

Läroplan för särskolan

Lsä73

Grundsärskola

II Supplement

SKOLÖVERSTYRELSEN 1973

TILLHÖR REFERENSBIBLIOTEKET
UTLÅNAS EJ

er

Pedagogiska biblioteket

RE 1

2000-01-01

183

Lsäv II

Läroplan för särskolan

SKOLOVERSTYRELSEN

Utbildningsförlaget

Supplement

Grundsärskola

Förord

Föreliggande läroplan för särskolan utges av SÖ med stöd av Kungl Maj:ts stadga angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda (SFS 1972: 456 § 39).

Läroplanens innehåll fördelas vid utgivningen på en allmän del (del I) och en supplementdel (del II).

I **Läroplanens allmänna del** ingår mål och riktlinjer, timplaner och kursplaner med mål och huvudmoment i förekommande ämnen. I denna del ingår vidare allmänna anvisningar för skolans verksamhet i anslutning till nämnda mål och riktlinjer.

Läroplanens supplementdel innehåller kursplaner och mera detaljerade anvisningar och kommentarer till dessa samt närmare anvisningar för verksamheten i särskolans förskola, grundundervisning, träningskola, yrkesskola samt särskild undervisning. Ett speciellt supplement berör särskolelevens personlighetsstruktur.

Supplementdelen är av praktiska skäl uppdelad på flera häften, varierande i fråga om både omgång och karaktär. SÖ avser att efter hand revidera och komplettera supplementdelen med hänsyn till erfarenheterna vid läroplanens tillämpning. Läroplanen träder i kraft den 1 juli 1974.

Stockholm den 1 juni 1973

Kungl Skolöverstyrelsen

Produktion ● 1973 Svenska Utbildnings-
förlaget Liber AB

Formgivning ● Paul Hilber

Teknisk produktion ● Rune Jarenfelt

Tryck ● Svenska Reproduktions AB
Stockholm 1973

ISBN 91 47-00899-7 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Innehåll

OBLIGATORISKA ÄMNEN 4

Svenska	4
Matematik	33
Orienteringsämnen	77
Riktlinjer	77
Religionskunskap	85
Hembygdskunskap	98
Samhällskunskap	110
Historia	128
Geografi	134
Naturkunskap	140
Samlevnadsfostran	147
Förslag till arbetsområden	151
Sinnesträning	172
ADL-träning	199
Musik	232
Teckning	251
Slöjd	266
Textilslöjd	272
Trä- och metallslöjd	290
Hemkunskap	316
Gymnastik	339
Praktisk yrkesorientering	360

TILLVALSÄMNEN 365

Maskinskrivning	365
Engelska	380

OBLIGATORISKA ÄMNEN

Svenska

MÅL

Undervisningen i svenska skall avse de grundläggande färdigheterna att lyssna, se och läsa, tala och skriva. Den syftar till att utveckla elevernas förmåga att förstå och ta ställning till vad de hör, ser och läser och att uttrycka sig enkelt i tal och skrift.

Undervisningen bör tillgodose det dagliga livets krav och skapa ökade förutsättningar för personlig utveckling samt för kontakt och gemenskap med andra.

HUVUDMOMENT

1. Inledande undervisning

Tal- och språkuppfattning

Se och lyssna

Träning av motoriken

2. Tala

Fria samtal och diskussioner

Se och redovisa

Lyssna och redovisa

Vardagslivets talsituationer

Dramatisk verksamhet

Tal- och röstvård

3. Läsa

Grundläggande läsinlärning
Kontinuerlig läsundervisning
Informationsläsning
Upplevelseläsning
Film, radio och television
Ordkunskap

4. Skriva

Grundläggande skrivundervisning
Fritt skriftligt berättande
Bunden skrivning
Handskrivning
Språkövningar
Rättstavning

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Allmänna synpunkter

Skolan skall meddela sådana kunskaper och färdigheter, som utvecklar elevens personlighet och ger honom en god grund för fortsatt utbildning samt ökade möjligheter att som vuxen leva och arbeta i gemenskap med andra. Detta innebär bl a att skolan vid undervisningen skall söka främja elevens språkliga utveckling och medverka till att han under skoltiden förvärvar så goda färdigheter som möjligt i svenska.

Övning i att lyssna och se, tala, läsa och skriva bör förekomma i alla ämnen men självfallet främst i ämnet svenska, som därigenom får en central funktion i skolans verksamhet. Den grundläggande inläringen och träningen sker i ämnet svenska, medan övriga ämnen erbjuder rikliga tillfällen till praktisk tillämpning och ytterligare träning. Det är därvid väsentligt, att alla möjligheter till funktionell träning i naturliga sammanhang såväl i skolan som utanför tillvaratas. Sådan integrering av undervisningen i svenska med andra ämnen förutsätter en samverkan mellan elevens olika lärare. Så kan eleverna i t ex ämnena slöjd och hemkunskap få tillämpa färdigheten att läsa och följa en enkel arbetsbeskrivning, som eleverna arbetat med i ämnet svenska.

Uppdelningen av lärostoffet i huvudmomenten Inledande undervisning, Tala, Läsa och Skriva tjäna det praktiska syftet att ge överskådlighet och får inte leda till att undervisningen spaltas upp i skilda moment. Tvärtom måste läraren vid sin planering och undervisning ständigt beakta och bevara ämnets helhet. Detta utesluter inte att vissa färdighetsmoment vid behov behandlas mera ingående och systematiskt. Den inledande undervisningen samordnas med motsvarande moment i matematik och sinnesträning, utan markerade ämnesgränser. Fördelningen av undervisningstiden på de olika huvudmomenten kan inte anges generellt. Allmänt kan dock sägas, att det med tanke på det praktiska livets behov är viktigare att eleven kan läsa än att han kan skriva. Det är nödvändigt, att tillräcklig tid anslås för elevernas lästräning.

Tidpunkten för övergång från inledande undervisning till grundläggande lästräning måste bestämmas från fall till fall. Elever som behöver längre inledande undervisning än kamraterna bör i motivationsbefrämjande

syfte påbörja inlärnigen av enstaka ljud även om den inledande undervisningen ännu inte är avslutad.

Läsinlärnigen sker vanligen med användande av metoder för ljudning. Elever med stora läs- och skrivsvårigheter kan dock behöva komplettera sitt förråd av socialt viktiga ord med hjälp av blockordsmetoden.

Undervisningen i svenska skall planeras med utgångspunkt i elevens förutsättningar och behov. Lärostoffet bör väljas så, att det nära anknyter till elevens erfarenheter och till det dagliga livets behov och krav och därigenom upplevs som meningsfullt av eleven. Genom uppgifter, som tillåter eleven att uppleva att han lyckas, stärks hans motivation för skolarbetet. Att göra undervisningen omväxlande och intresseväckande är en angelägen uppgift för läraren.

Undervisningsresultaten är i hög grad beroende av hur väl undervisningen kan anpassas efter varje elevs förutsättningar. En individualiserad undervisning syftar till att varje elev ges möjlighet att utvecklas efter sina resurser. Individualisering av undervisningen i svenska innebär, att den enskilda eleven får tillägna sig nya färdigheter i den takt och på den nivå hans förutsättningar och arbetstakt medger. Den ställer stora krav på lärarens planering samt på hans organisationsförmåga, fantasi och förmåga till omställning.

En viktig förutsättning för att undervisningen skall kunna individualiseras är, att läraren kan kartlägga elevens kunskaps- och färdighetsnivå. Sådan kartläggning eller diagnostisering sker under den inledande undervisningen och sedan kontinuerligt under elevens hela skoltid. Fortlöpande anteckningar om varje elevs prestationer skall ligga till grund för lärarens planering av den fortsatta undervisningen. Diagnostiseringen görs vanligen på ett informellt sätt, t ex genom att läraren avlyssnar elevens läsning och antecknar ljud eller ljudförbindelser, som eleven är osäker på, eller granskar elevens skrivning och antecknar feltyper.

Vid diagnostisering av eleverna är det av naturliga skäl i första hand elevens brister och svagheter, som är av intresse för läraren, eftersom det är på de svaga punkterna som stödjande åtgärder skall sättas in. Det är dock synnerligen väsentligt för elevens motivation, att han inte enbart får arbeta med sådant som han har svårigheter

med. Vid kartläggningen av elevens kunskaps- och färdighetsnivå är det också viktigt att områden, inom vilka eleven är duktig, uppmärksammas så att elevens resurser kan tillvaratas. Om eleven får utveckla sina starka sidor, ökas hans självförtroende och säkerligen också hans motivation för arbetet i skolan.

Kartläggning av elevens kunskaps- och färdighetsnivå, hans allmänna utveckling och erfarenhetsbakgrund är viktig i samband med skolstarten men också i samband med övergång till ny klass eller vid lärarbyten av andra skäl. Möjligheten att från elevens tidigare lärare, från elevvårdsexpertis och från föräldrar skaffa sig kännedom om eleven bör utnyttjas.

Samverkan och ömsesidigt utbyte av information mellan skolan och elevens hem är viktiga förutsättningar för att undervisningen i skolan skall kunna följas upp och understödjas genom stimulering och tillämpning utanför skolan.

Eleverna bör i ämnet svenska och i andra ämnen systematiskt tränas att arbeta självständigt med till en början mycket enkla, avgränsade uppgifter. Så småningom kan svårighetsgraden stegras. Eleverna bör redan från skolstarten övas att uppfatta och följa korta och enkla muntliga instruktioner.

För elever med speciella läs- och skrivsvårigheter kan samordnad specialundervisning anordnas. Sådana svårigheter föreligger, när elevens prestationer i läsning och skrivning är markant sämre än i övriga ämnen. Det är viktigt, att elev med speciella läs- och skrivsvårigheter får stödjande insatser så tidigt som möjligt. De stödjande insatserna kan bestå i att klinikläraren tillsammans med klassläraren lägger upp ett träningsprogram, som sedan genomförs i kliniken eller klassrummet under kliniklärarens medverkan.

Läs- och skrivsvårigheter kan orsakas av syn-, hörsel- eller talsvårigheter. I de fall tekniska hjälpmedel kan underlätta arbetet för eleven med sådana svårigheter vidtas lämpliga åtgärder i samråd med specialist. Även för syn-, hörsel- och talsvårigheter bör samordnad specialundervisning anordnas. För elever med talsvårigheter lägger talpedagogen upp individuella träningsprogram i samråd med klassläraren samt ger anvisningar om i vilken form eventuella korrigeringar bör ske i klassen och i hemmet.

Läromedel

Läromedel för den grundläggande läsinlärningen måste vara väl tillrättalagda med bl a ett noga kontrollerat ordförråd, som successivt utökas. Utöver ett grundmaterial för läsinlärningen erfordras olika läsläror, bredvidläseböcker, läskort, lässpel, arbetsböcker, flanellografmaterial etc för att tillgodose elevernas lästräning och ge underlag för elevernas självständiga arbete. Även det supplerande läsmaterialet måste vara väl tillrättalagt för varje moment i läsinlärningen.

För den fortsatta lästräningen fordras läsmaterial, dels för informationsläsning, t ex enkla fackböcker, telefonkataloger, postnummerkataloger, postorderkataloger, broschyrer, tidningar, tidskrifter, bruksanvisningar, innehållsdeklarationer (gärna på autentiska tomförpackningar), arbetsbeskrivningar osv, dels för upplevelseläsning av varierande slag. Läsmaterialet bör nivågrupperas, t ex med hjälp av lixangivelse.

Klassbiblioteket kan för längre eller kortare perioder tillföras litteratur från skolbiblioteket såväl för informationsläsning som för upplevelseläsning. Eleven bör uppmuntras att låna hem böcker ur skolbibliotek och klassbibliotek.

För elever med synnedsettnig bör finnas tillgång till texter med stor stil.

Klassbiblioteket bör innehålla förstahandsbehovet av handböcker, uppslagsböcker och annan referenslitteratur.

Som underlag för talstimulerande övningar kan användas bilder av olika slag. Bläddertavla och i synnerhet arbetsprojektor är värdefulla hjälpmedel för att skapa byggbara bilder, som har fördelen att kunna användas för repetition vid olika tillfällen. För användning av flanomaterial bör flaneltavla finnas.

Varje klass bör ha tillgång till tv, radio, filmprojektor och bandspelare. (Helst i klassrummet.)

En enkel dockteater med tillhörande handdockor är användbar vid träning att tala.

1 INLEDANDE UNDERVISNING

Syfte

Att öka elevens läsberedskap

att stimulera elevens språk-
utveckling

att förbereda läs- och skriv-
inläringen

InnehållKommentarer

Skolstarten medför viktiga förändringar i elevens liv. På grund härav och eftersom hans utveckling på skilda områden vid skolgångens början är mycket olika, måste den inledande undervisningen någa anpassas efter den enskilde elevens mognad och arbetstakt och ske i en lugn och avspänd atmosfär.

Elevens erfarenhetsbakgrund, hans tal, språkuppfattning och ordförråd spelar stor roll vid läs- och skrivinläringen. Eftersom nybörjarna företer stora olikheter i dessa avseenden, är en väl tillrättalagd inledande undervisning med allmänt språkutvecklande övningar nödvändig. Den mera formella läsinläringen påbörjas först då eleven nått härför erforderlig utvecklingsnivå. Den inledande undervisningen samordnas med motsvarande moment i matematik och sinnesträning, utan markerade ämnesgränser.

Arbetet bör planeras så, att det främjar elevens anpassning till grupsituationen i skolan och grundlägger goda arbets- och samarbetsvanor.

Sålunda bör t ex iakttagelser och övningar ske omväxlande gemensamt för hela gruppen, enskilt och i mindre grupper.

InnehållKommentarer

Arbetets uppläggning bör så långt det är möjligt grundas på lärarens eleviakttagelser. Han bör söka bilda sig en uppfattning bl a om elevernas sätt att tala, deras förmåga att lyssna och se, uppfatta och återge, deras uppmärksamhet, minne och kombinationsförmåga, arbetstakt och uthållighet, grov- och finmotorik, vänster- eller högerhänthet, förmåga att uppfatta form, färg och storlek och annat som kan vara av betydelse för den grundläggande undervisningen i svenska.

1.1 Tal och språkfattning

I syfte att öka elevens språkliga uttrycksmöjligheter stimuleras han att delta i samtal och att berätta om sig själva och sina upplevelser, om föremål och bilder, om radio- och tv-program etc. Sagostunder då läraren berättar eller läser bör förekomma dagligen, dels i syfte att stärka gruppgemenskapen, dels för att ge underlag för språkträning i form av samtal, pantomim eller låtsaslek. Läsning av sagor av äldre och modernare typ kan varieras med rörelsesagor, rim och ramsor och enkla dikter.

Elevernas tal bör diagnostiseras av talpedagogen. Elever med taldefekter kan behöva hänvisas till undersökning av specialist. Artikulationsträning ges lämpligen för hela klassen i korta, ofta återkommande pass. Individuella talträningsprogram, utarbetade av talpedagog, kan genomföras i klassrummet.

1.2 Se och lyssna

Övningar att lyssna och att se behandlas ingående i avsnittet Sinnesträning (s 172).

Elevens iakttagelseförmåga och uppmärksamhet, minne och uthållighet stimuleras t ex genom lekar och övningar, där det gäller att lyssna, se och på olika sätt återge.

InnehållKommentarer

Eleven kan t ex tränas att lyssna till ljud omkring sig, härleda ljudet till ljudkällan och finna ord för respektive ljud. Träning i att skilja mellan starka och svaga ljud eller att lyssna till och särskilja två ljud i följd innebär en stegrad svårighetsgrad. En mer kvalificerad hörträning innebär att särskilja språkljud samt att uppfatta och ange skillnader mellan ljud som ligger varandra nära auditivt. Under övningarna får eleverna lära sig att koppla bort ovidkommande ljudstimuli och koncentrera sig på bestämda saker. Systematiska övningar att följa uppmaningar och instruktioner, till en början enkla och korta efter hand längre och av stegrad svårighetsgrad, bör förekomma.

Träning att se kan inriktas på helhet och detaljer, likheter och olikheter, att se och associera och att se och minnas. Som lästeknisk förberedelse kan eleven med hjälp av dels konkret material, dels bilder bl a övas att konsekvent följa arbetsriktning vänster-höger, att övergå till ny rad, att lyssna till, uppfatta och följa instruktioner som avser läge, t ex före-efter, framför-bakom, över-under, i början-i slutet-i mitten, och instruktioner, som avser riktning, t ex åt höger, åt vänster.

1.3 Träning av motoriken

Koordinationen öga-hand kan tränas t ex med olika lekmaterial och genom målning, modellering och klippning. Svårighetsgraden när det gäller klippning kan stegras från att klippa fritt eller att klippa remsor eller figurer efter linjer. Det är av stor betydelse att vänster-högerriktningen tränas omsorgsfullt. (Se Sinnestraning s 172.)

2 TALA

Syfte

Att utveckla elevens förmåga
att kommunicera

att stimulera till fri dra-
matisk verksamhet

att behärska vardagslivets
talsituationer

Innehåll

2.1 Fria samtal och
diskussioner

Kommentarer

Samtal mellan läraren och klassen utgör ett viktigt led i träningen av elevernas förmåga att kommunicera. Samtalen syftar till att utveckla elevernas begreppsbildning, öva deras förmåga att variera ord och uttryck, öka deras ordförråd samt träna tydligt uttal och ett vårdat talspråk. Samtalen bör därför få stort utrymme under hela skoltiden. För att åstadkomma naturliga talsituationer bör läraren fånga upp sådant som direkt intresserar eleven inte minst för att under otvungna samtal förmå de mera tystlåtna och självkritiska att spontant yttra sig. God kontakt mellan läraren och eleven och en avspänd atmosfär i klassrummet är därvid gynnsamma förutsättningar.

Aktuella händelser och lärostoff från orienteringsämnena kan utgöra lämpligt underlag för samtal, berättelser och redogörelser. Efter hand kan enkla diskussioner ordnas i ämnen, som direkt angår eleverna, t ex ordnings- och trivselfrågor, klassfester, studiebesök och utflykter varvid successivt ökade krav ställs på att eleven håller sig till ämnet, lyssnar till vad de andra säger och väntar på sin tur. Alltför stor vikt bör till en början inte läggas vid diskussionens

InnehållKommentarer

- yttre former men en viss orientering om t ex en ordförandes uppgifter bör förekomma.
- 2.2 Se och redovisa Att kunna förmedla till andra vad man hör och ser är en grundläggande kommunikationsfärdighet, som behöver tränas systematiskt.
- 2.3 Lyssna och redovisa Den inledande träningen att lyssna aktivt sker utan krav på att eleven ska minnas och återge Den syftar till att öva koncentrationsförmågan, stimulera fantasin och vidga ordförrådet.
- Formella övningar, gärna lekbetonade, att uppfatta och utföra uppmaningar och instruktioner, till en början korta och enkla. Så småningom längre och mer komplicerade, bör förekomma. Naturliga situationer i klassrummet bör givetvis utnyttjas. Det är väsentligt, att instruktionerna är så enkla och tydliga, att de ej kan misstolkas.
- Övningarna att lyssna och återge varierar till art och svårighetsgrad. Eleven får återge korta välkända berättelser och sagor, eventuellt med stöd av lärarens ledfrågor och/eller bilder. Sagor med flanellografbilder lämpar sig väl för sådana övningar. En annan variant kan vara, att eleven själv får berätta slutet av en känd saga. Stoff från orienteringsämnen blir på ett naturligt sätt föremål för muntlig redovisning, där svårighetsgraden kan ökas genom att redovisningsstoffet görs mer omfattande eller genom att eleven själv som förberedelse för redovisningen gör enkla anteckningar som stöd för minnet.
- Förmågan att lyssna kritiskt kan övas t ex genom att eleverna avlyssnar en känd saga där läraren

InnehållKommentarer

avsiktligt berättar fel och eleven uppmärksammas att uppmärksamma feLEN. Eleven kan också få jämföra och söka finna olikheterna i två versioner av en berättelse.

Bilder av olika slag är lämpliga att använda som talstimulering.

Övningar att muntligt beskriva bilder bör sättas in tidigt. Stödord eller strukturer som "Jag ser"... eller "Jag tror att"... kan behövas som hjälp åt vissa elever. Även bildserier kan med fördel användas som stöd vid träning att beskriva, berätta och redogöra.

2.4 Vardagslivets talsituationer

Ett viktigt mål för träningen av elevens kommunikationsfärdighet är att eleven skall bibringas säkerhet i de talsituationer som möter honom i och utanför skolan.

För att nå ett avspänt och naturligt uppträdande i vardagslivets talsituationer behöver eleven upprepad träning under hela skoltiden. Övning i detta syfte kan ske i form av spel med fördelade roller, t ex samtalslekar, korta förfrågningar och övningar att ta emot och lämna enkla meddelanden. Uppgifter som att gå ärenden till en grannklass, till rektor, vaktmästare eller skol-sköterska övas lämpligen först i dramatiserad form i klassrummet.

Att tala i telefon är en annan talsituation, som behöver övas. Att svara med namn eller nummer, att framföra ett ärende, att ge upplysande svar, att ta emot och framföra ett meddelande, etc, kan övas med olika slag av övningstelefoner i olika delar av klassrummet och i reguljärt kopplade telefonapparater.

Innehåll

Kommentarer

Behandlingen av närsamhället i orienteringsämnen ger anledning att träna vardagliga funktioner som att gå till snabbköp och andra typer av affärer, att öva besök på bank, postkontor och järnvägsstation. I samband med praktisk yrkesorientering övas besök på arbetsförmedling och arbetsplatser och liknande situationer.

Eleverna bör i allt skolarbete uppmuntras att ställa frågor. Färdigheten att formulera frågor kan tränas i klassrummet genom att läraren intervjuar en elev t ex om vad han gör på morgnarna innan han går till skolan, varefter eleverna tränar efter samma mönster. Lärare och elever kan också tillsammans utarbeta frågor till en vardagssituation, som eleverna sedan parvis tränar. Efterhand som eleverna uppnår större färdighet, kan de få förbereda och med hjälp av bandspelare genomföra enkla intervjuer med t ex personal i skolan.

Det är väsentligt att eleven ges tillfälle till övning i autentiska situationer eftersom rollerna i det sociala samspelet inte endast består i utbytande av ord som hör till situationen utan lika mycket består i att kunna uppvisa en attityd, som svarar mot den förväntan som ligger i situationen. (Jämför ADL-ämnet.)

2.5 Dramatisk verksamhet

Ett fritt dramatiskt skapande, där eleverna framställer situationer och händelseförlopp genom improviserade rörelser och tal utgör en naturlig arbetsform, vilken bör samordnas med undervisningen i övrigt.

InnehållKommentarer

Utgångspunkter för sådana improvisationer kan vara aktuella händelser och upplevelser, stoff från film, radio, television och tidningar, sagor och berättelser samt undervisningsstoff från olika ämnen.

Valet av stoff bör bygga på ideer och problem, som eleverna upplever som intressanta och angelägna. När ett starkt intresse har väckts, t ex för en berättelse eller en bild, kan läraren stimulera eleven att själv ta initiativ till fritt dramatiskt skapande i form av t ex pantomimer, dialoger eller små pjäser.

Genom improvisationer i lekens form, där alla elever kan delta samtidigt, lockas även blyga och ängsliga elever att agera. Detta kan också uppnås genom att samma improvisationer spelas upp flera gånger med olika deltagare. För elever, som är osäkra i situationer som kräver tal, ger pantomimiska lekar möjlighet till ett fritt skapande i mimik och rörelse.

För att kunna agera spontant och ledigt behöver eleverna vara lugna och avspända. Lämpliga avspänningsövningar kan vara att röra sig fritt till musik eller att sträcka eller spänna olika muskelgrupper och låta dem slappna av. Särskilda uttrycksövningar kan hjälpa eleverna att använda fantasin och vidga sitt uttrycksregister. Exempel på sådana övningar, där eleverna kan koncentrera sig på en kroppsdel i taget: fötter som smyger, tassar, klafsar, hoppar, marscherar, släpar sig fram, händer som smeker, skurar golv, tänder en brasa. Man kan också utgå från sinnesupplevelser: vi följer med blicken en flock flyttfåglar, som lyfter, vi hör en bil bromsa in, det luktar bränt, det smakar surt.

InnehållKommentarer

Uttrycksmöjligheterna kan också vidgas genom talövningar, där eleverna får leka med olika vardagsrepliker, nej, ja så, jag vill inte, osv. De kan säga en given replik om och om igen och pröva olika tonfall, röststyrka och betoning.

2.6 Tal och röstvård

Tal- och röstvård bör ägnas ständig uppmärksamhet i skolarbetet. Övning i uttal och ljudbildning i samband med läsundervisningen bör lägga en god grund. Slappt och suddigt uttal och andra brister i fråga om artikulation bör ständigt uppmärksammas av alla lärare och dessutom behandlas med individuella övningar. Viktigt är att läraren ger akt på sitt eget sätt att tala.

Elever med tal- och röstrubbningar bör alltid behandlas med särskild takt och hänsyn och så vitt möjligt hänvisas till specialist för individuell behandling.

LÄSA

lyfte

Att ge eleven en så god avläsningsfärdighet som möjligt

att öva elevens förmåga att förstå innehållet i en text

att ge eleven tillfälle till lustbetonad läsning

att stimulera elevens läslust

att träna de studietekniska färdigheterna

InnehållKommentarer

3.1 Grundläggande läsinlärning

Att lära sig läsa innebär för en elev, som undervisas efter de i vårt land allmänt använda läsmetoderna, att kunna kombinera språkljud med motsvarande bokstavsbe-teckningar, att kunna förena dessa ljud till ord och att kunna uppfatta innehållet i de avlästa orden och meningarna. För att nybörjare med framgång skall kunna delta i den ingående analys av språket, som denna undervisning innebär, behöver de en inledande undervisning, avpassad efter varje elevs mognad och utvecklingsstadium.

Det är väsentligt, att den grundläggande läsinlärningen bedrivs på ett sadant sätt, att eleven bibehåller läsmotivation. Detta ställer stora krav på lärarens förmåga att skapa omväxling och variation samt att planlägga och organisera arbetet. Supplerande läsmaterial (se s 21), förtecknat i anslutning till den metodiska gången i läsläran, är därvid till god hjälp.

InnehållKommentarer

3.1.1 Inläring av ljud och bokstäver

Stor omsorg måste ägnas ljudinläringen. Övning av munrörelsen framför spegel främjar en korrekt munställning. Genom rikliga och varierande analysövningar befasts det nya ljudet. Aktiverande och omväxlande arbetsformer tillämpas.

När bokstaven för ett ljud inlärs, måste detta ske i ett lugnt tempo för att en entydig och fast förbindelse mellan språkljud och bokstav skall uppkomma. Lugnt tempo med täta repetitioner gäller för övrigt hela läsinläringen.

Speciell uppmärksamhet bör ägnas ljud med visuella, auditiva eller talmotoriska likheter.

3.1.2 Sammanljudning

När ett antal vokaler och konsonanter inlärts, påbörjas sammanljudningen. De första konsonanterna bör vara s k håll-ljud. Sammanljudningen skall ske lugnt och med mjuk artikulation. Inga andningsuppehåll får göras mellan ljuden. Noggrann kontroll görs av att eleven säkert behärskar vänster-högerriktning. Även här gäller att säkerheten uppövas med ett omväxlande övningsprogram.

3.1.3 Läsning av ord och korta meningar

Innan nya ljud införs i undervisningen måste eleven ha uppnått säkerhet i föregående moment. Det är viktigt att lära rätt från början och att sedan repetera det rätt inlärd för att motverka att felinläring fixeras.

Eleven skall redan från början vänjas vid att söka innehållet i det lästa.

Elevens ljudsäkerhet, sammanljudning och läsförståelse kontrolleras kontinuerligt.

InnehållKommentarer

3.1.4 Läsning av svårare ord

Eleven tränas att särskilja lång och kort vokal, då den korta vokalen introduceras. Denna träning aktualiseras på nytt, då eleven skall lära sig läsa vokalen kort före två konsonanter - lika eller olika.

Vid inläring av konsonantförbindelser kontrolleras att ljudkombinationen uttalas tydligt. Ordens svårighetsgrad stegras långsamt från två eller tre konsonanter i början av ord till konsonantanhopningar i slutet av och inuti ord.

Vid ljudstridigt tecknade ord bör ljudbildningen uppmärksammas. Viktigt är att eleven tränas att observera när två eller tre tecken svarar mot ett ljud.

3.1.5 Högfrekventa ord

Högfrekventa småord tas upp och tränas i den ordning de introduceras i läsläran. Vid inläring av dessa kan med fördel helordsmetoden användas. De aktuella orden kan t ex skrivas på pappskivor och präglas in utan ljudning vid ofta återkommande tillfällen.

3.1.6 Supplerande material

För varje moment i läsinläringen behövs jämsides med läsläran ett rikligt supplerande läsmaterial i form av olika läsläror, bredvidläseböcker, läskort, lässpel, arbetsböcker, flanellografmaterial etc.

Genom arbetet med det supplerande materialet förstärks inläringen samtidigt som det ger eleven omväxling i arbetet. Materialet bör vara lätt tillgängligt och ligga på bestämda platser, så att eleven själv kan lära sig att hämta och återställa det.

InnehållKommentarer

3.2 Kontinuerlig läsundervisning

Vid arbetet med supplerande läsmaterial bör elevens förmåga att arbeta självständigt tränas på ett systematiskt sätt. Många uppgifter lämpar sig väl för pararbete eller arbete i smågrupper och ger då också social träning.

Säkerhet beträffande de enskilda ljuden, sammanljudningen och uppfattningen av innehållet i det lästa är en grundläggande förutsättning för fortsatt lästräning. Varje elevs status i dessa avseenden bör fortlöpande kontrolleras och stödjande åtgärder sättas in på de svaga punkterna. Vid början av ett nytt läsår har diagnostiseringen en särskilt viktig funktion därigenom att den ger läraren ledning för planering av klassens och den enskilde elevens fortsatta lästräning.

Både högläsning och tystläsning bör förekomma under hela skoltiden, men tystläsningen bör successivt få allt större utrymme. Det är en viktig uppgift för läraren att förse eleven med intresseväckande och i svårighetsgrad väl avpassade texter och därigenom kontinuerligt stimulera honom till lästräning.

Vid högläsningen får läraren möjlighet att kontrollera att eleven läser med god innehållsuppfattning, tydligt uttal, lämplig hastighet och med väl avvägda pauser mellan läsfraserna. Eleven kan med bandspelarens hjälp ges tillfälle att lyssna på sin egen läsning. Högläsning kan ibland få formen av uppläsning inför klassen. Den bör bedrivas under motiverande former, vara av eleven förberedd och ske i en positiv och avspänd atmosfär.

InnehållKommentarer

Efterhand som eleven uppnått tillräcklig säkerhet i läsningen, kan läshastigheten successivt övas upp. Det är dock mycket viktigt att eleven inte forceras till ökad läshastighet på bekostnad av säkerheten. En del elever behöver särskild träning för att kunna lämna ett mer eller mindre utpräglat ljudningsstadium och övergå till läsning av hela ord och fraser. Övningarna skall syfta till att minska antalet fixeringar, motarbete regressioner (återgående ögonrörelser) och träna direkta återgångar till ny rad.

Eleven bör vänjas vid att anpassa läshastigheten efter stoffets svårighetsgrad.

3.3 Informationsläsning

Gränserna mellan informationsläsning och upplevelseläsning är flytande.

Faktatexter i orienteringsämnen kan göras till föremål för en aktiv innehållsbearbetning med sikte på inläring. Det kan gälla att finna fakta och göra enkla anteckningar som stöd för minnet.

Informationsläsningen bör i stor utsträckning inriktas på det praktiska livets behov. Sedan eleven genom formella övningar lärt sig alfabetisk ordning, tillämpas denna färdighet i vardagsnära situationer. Eleven får t ex söka reda på en uppgift i en telefonkatalog, en postnummerkatalog, en uppslagsbok etc.

På samma sätt ges eleven rikliga tillfällen att träna att tillgodogöra sig information i t ex bruksanvisningar, arbetsbeskrivningar, matrecept osv. Samverkan kan därvid ske med

Innehåll

Kommentarer

lärare i slöjd och hemkunskap. Alla möjligheter till träning i autentiska situationer bör tillvaratas.

Färdigheten att använda register och innehållsförteckning inlärs och övas i ämnet svenska men tillämpas även i andra ämnen. Tidningen bör ingå som ett naturligt studiematerial i skolarbetet. Eleven bör göras förtrogen med tidningens disposition och övas att finna nyheter, meddelanden, annonser, sport, radio- och tv-program etc samt få övning att läsa lämpliga tidningstexter med varierande innehåll. För övning i kritisk läsning kan i vissa fall reklam-, annons- och propagandatext utnyttjas, varvid texten studeras, diskuteras och jämförs med verkligheten. Eleven bör göras medveten om att ett lockande bild- och textinnehåll kan ge en skev bild av verkligheten.

3.4 Upplevelseläsning

Läraren bör ofta läsa högt för eleverna. Högläsningen skall framför allt ge eleverna upplevelse men ibland kan läraren ta tillvara de osökta tillfällena till samtal som högläsningstunden ofta erbjuder.

För att stimulera eleverna att själva läsa en text krävs i många fall att läraren skapar en viss beredskap för den. Detta kan ske på olika sätt, beroende på textens karaktär och elevernas mognad. Ett sätt är att låta dem bekanta sig med den miljö där handlingen utspelas. Detta kan göras genom muntlig beskrivning, bildvisning eller ljudillustration. Läraren kan också läsa inledningen till berättelsen högt för att väcka elevernas intresse för fortsättningen.

Innehåll

Kommentarer

Vid valet av litteratur måste man ta hänsyn till elevens mognad, intressen, behov av ideal och diskussion kring egna problem. Texterna bör vara sådana, att de blir förstådda utan ingående kommentarer. Sagor och berättelser om barn hemma och i andra länder, om djur och växter, eller om vardagsupplevelser, äventyrsberättelser med stoff från verkligheten eller från fantasins värld och skildringar, i vilka eleven känner igen sig själv och sina problem, kan vara lämpligt stoff för elevens upplevelseläsning.

Mer än någon annan litteratur kräver lyriken varsamhet såväl vid urval som vid presentation. Vid läsning av lyrik är det viktigare att eleven upplever stämningen, helheten, budskapet, än att han förstår varje ord.

Många texter måste få tala för sig själva utan några krav på redovisning. Låt eleven uppleva läsglädje! Om läsningen skall redovisas - låt eleven få välja olika uttrycksformer, t ex teckning och målning, improviserad dramatisk framställning eller fritt skriftligt berättande.

Redovisningen kan också utgöras av samtal mellan läraren och eleven eller läraren och klassen, där eleverna stimuleras med frågor av typen Vad var det du tyckte var roligt/intressant? Varför? Vidare kan ställas frågor, som associerar till elevens egna erfarenheter, t ex Har du varit i den situationen?, attitydfrågor av typen Vad tycker du? eller kreativa frågor som Vad kommer du att tänka på?

Innehåll

Kommentarer

Den fria läsningen bör uppmuntras och utgöra ett regelbundet inslag i skolarbetet. På alla stadier bör allsidigt sammansatta boksamlingar finnas till hands för det dagliga arbetet. I klassbiblioteket bör finnas böcker för informations- och upplevelseläsning. Läraren och eleven gör tillsammans regelbundna besök i skolans bibliotek, där eleven kan träna att på egen hand låna böcker. Läraren bör stimulera till läsning under fritiden och med individuella råd hjälpa eleven vid valet av litteratur.

3.5 Film, radio och television

Program i radio och TV kan bilda underlag för samtal om vad eleven sett eller upplevt. Eleven bör därvid få en orientering om skillnaden mellan nyhetsprogram, underhållningsprogram och program av dokumentär art samt övas att kritiskt bedöma vad de tar del av. De bör också i skolan studera en dagstidnings radio- och tv-program och övas att bilda sig en uppfattning om karaktären av olika programinslag.

3.6 Ordkunskap

På alla stadier bör läraren utnyttja naturliga situationer för att främja elevens begrepps- bildning, öka hans ordförråd och hjälpa honom att finna varierande uttryck för sina iakttagelser.

Eleven bör så långt möjligt få uppleva de konkreta verkligheter, som ligger bakom orden. Konkreta illustrationer (föremål, bild, ljud, dramatisering) kan på alla stadier utnyttjas som stöd för ordstudium.

InnehållKommentarer

Övningar att förstå och använda synonymer, motsatsord, sammansatta ord etc, kan börja med enkla ordlekar. Övningarna skall leda till att eleven så småningom själv söker utvidga sitt ordförråd och variera sitt uttryckssätt. Eleven bör alltså stimuleras att fråga om nya ord och uttryck och uppmuntras att använda dem.

Vid arbetet med intresseområden samlar lärare och elever gemensamt nya ord, vilka förklaras, tränas och repeteras. Läraren bör uppmärksamt kontrollera att eleverna verkligen förstår framställningen och de texter man läser. Vid inlärnigen av alfabetet kan man ordna bokstäver i grupper med t ex fyra bokstäver i varje grupp. Eleverna bör kunna fortsätta uppräknigen från vilken bokstav som helst och bör veta, vilken bokstav som kommer närmast före en annan.

Färdighet att använda ordlista och uppslagsbok och att söka i register förutsätter att eleven behärskar alfabetet och alfabetisk ordning. Formella övningar ges tills säkerhet uppnåtts.

En förutsättning för att eleven på egen hand skall kunna utöka sitt ordförråd är att han har tillgång till ordlista och kan använda den. Varje elev bör ha en egen ordlista och bör tidigt vänjas att använda den t ex i samband med studiet av texter i orienteringsämnen och i samband med fri skrivning, när man är osäker på ords stavning, böjning eller betydelse.

4 SKRIVA

Syfte

Att med hänsyn till vardagslivets behov utveckla elevens förmåga att uttrycka sig i skrift

InnehållKommentarer

4.1 Grundläggande skrivundervisning

Parallellt med den grundläggande läsinlärningen lär sig eleven skriva tecknen för de inlärdaljuden. Skrivningen kommer därvid att utgöra ett stöd för läsinlärningen. Skrivinlärningen kräver mycket övning av elevens motoriska färdighet. Förutom en säker visuell minnesbild av bokstaven skall eleven via nervsystemet ges en fast motorisk minnesbild av tecknet, så att detta så småningom kan skrivas automatiskt i önskade rörelsebanor och utan spännin-

Inlärning och träning av nya bokstäver kan t ex ske på följande sätt:

Läraren skriver sakta bokstaven på tavlan och beskriver under tiden de olika momenten i rörelsen. Eleven tränar rörelsebanorna genom att som luftskrivning forma överdimensionerade bokstäver, genom att "måla" bokstaven med stor fuktig pensel på tavlan eller genom att på olinjerat papper måla den med tjocka kritor eller breda penslar. Att forma bokstäver i lera, att klippa ut bokstäver ur tidningar och klistra upp dem och andra liknande övningar stärker minnesbilden.

Efterhand som skrivfärdigheten ökar, kan omfattningen av dessa övningar minskas.

InnehållKommentarer

Det är viktigt, att eleven under skrivövningarna är medveten om vilken bokstav han arbetar med och dess motsvarande ljud. Det kan därför vara lämpligt, att eleven under skrivövningarna även får träna att "sjunga" fram ljudet.

I takt med läsinläringen fortsätter eleven träningen att skriva ord och korta meningar till bilder eller egna teckningar och att så småningom foga samman meningar till korta berättelser.

Om en elevs motoriska förmåga är starkt begränsad och hans skrivfärdighet därför inte kan utvecklas i samma takt som läsfärdigheten, bör man inte låta de motoriska svårigheterna hindra den fortsatta utvecklingen av läsförmågan. I sådana fall kan man t ex låta eleven använda sig av skrivmaskin (Se Maskinskrivning s 365).

4.2 Fritt skriftligt berättande

Eleven stimuleras att under lärarens ledning - och så småningom allt mer självständigt - på ett enkelt sätt skriftligt återge egna iakttagelser, upplevelser eller aktuella händelser. Arbetet i orienteringsämnen kan ofta ge underlag för och uppslag till fri skrivning.

Fritt skriftligt berättande kan även tränas i samband med personliga brev. Breven bör skrivas i ett bestämt syfte, t ex som kontakt med släkt eller vänner. Breven bör givetvis avsändas. Hur brev dateras, inleds och avslutas, adresseras och frankeras övas i detta sammanhang.

Enkla dagboksanteckningar om väderlek, årstidernas växlingar, om besök i skolan och andra

InnehållKommentarer

aktuella händelser kan ge stoff åt tillfällig eller fortlöpande fri skrivning.

4.3 Bunden skrivning

Den bundna skrivningen inriktas på uppgifter, som eleven under skoltiden eller senare i livet kommer att möta såsom att fylla i blanketter vid järnväg, post och bank, att skriva korta meddelanden eller att föra minnesanteckningar. Naturliga skrivsituationer i skolan utnyttjas. Eleven kan t ex skriva anslag om borttappade föremål, skriva meddelanden till hemmet osv. Övningar att ta emot och anteckna telefonmeddelanden och att anteckna vad man skall uträtta, köpa hem etc, bör förekomma ofta.

4.4 Handskrivning

Textning bör vara det naturliga skrivsättet tills eleven uppnått viss färdighet i läsning och genom olika manuella sysselsättningar uppövat sin handmotorik. All skrivning bör ske under största möjliga psykiska och fysiska avspänning, så att hämmande spänningstillstånd undviks. Ett lustbetonat stoff, uppmuntran och beröm har härvid stor betydelse. Eleven bör så snart som möjligt få lära sig skriva sitt eget och kamraters namn i skrivstil.

För att skapa goda skrivvanor bör bl a elevens sittställning, armrörelser, pennhållning samt skrivytans belysning uppmärksammas.

Även om en del elever senare kommer att föredra att texta i stället för att skriva skrivstil, bör alla elever genom kontinuerlig träning bibehålla färdigheten att skriva sin namnteckning med skrivstil. Viktigare än att eleven själv

InnehållKommentarer

behärskar skrivstil är dock att han får tillräcklig övning att läsa handskrivna meddelanden, brev, anslag etc.

4.5 Språkövningar

Jämsides med fria, spontana samtal och fri skrivning behövs formella övningar att bygga satser. Som hjälpmedel kan konkreta föremål och bilder användas. Eleven har svårt att förstå abstrakta grammatiska sammanhang. Grammatiska termer används därför med största sparsamhet. Träning att uppmärksamma stor bokstav vid egennamn och i början av mening samt att kunna använda de viktigaste skiljetecknen bör förekomma skoltiden igenom.

Vanliga förkortningar såsom m m, t o m, d v s, bl a, t ex inlärs.

4.6 Rättstavning

Stavningen inlärs och tränas parallellt med läsinläringen. Ett tydligt tal utgör ett stöd för stavningen. Lärarens eget goda föredöme är här av stor betydelse. Tal- och artikulationsövningar bör förekomma rikligt.

Vid inläring av ord med dubbeltecknad konsonant övas eleven först att uppfatta skillnaden mellan lång och kort vokal. Dessa övningar koncentreras i början till a-ljudet eftersom detta har den tydligaste skillnaden mellan långt och kort ljud. Regeln att kort vokal åtföljs av två konsonanter, lika eller olika, lärs sedan in genom talrika exempel.

Släktskapsregeln kan klargöra principen för vissa ords stavning, där uttalet är vilseledande.

InnehållKommentarer

Inlärandet av ljudstridigt stavade ord underlättas, om ord med likartad stavning förs samman.

Rättstavningsundervisningen skall inte enbart förekomma inom ämnet svenska utan skall naturligt ingå i det dagliga skolarbetet i flertalet ämnen. Eleven bör från början vänjas att vid tveksamhet fråga efter stavningen av ord. Så småningom bör de ledas till att använda ordlistan som ett naturligt hjälpmedel.

De högfrekventa orden bör ägnas särskild uppmärksamhet. Detta gäller också ett antal vanliga ord, som man erfarenhetsmässigt vet mycket ofta bereder stavningssvårigheter.

Läraren bör helst genom samtal leda eleven att själv upptäcka och rätta fel. Det bör uppmärksammas, att många fel är kategorifel och att man vid rättningsarbetet inte enbart bör stanna vid det aktuella ordet utan uppmärksamma hela ordgruppen. Ett schema för klassificering av de fel eleven gör kan vara läraren till hjälp.

För alla elever gäller att oproportionerligt lång tid ej får ägnas åt stavningsundervisningen. Det bör understrykas att läsningen måste vara det primära i svenskundervisningen. Den enskilde elevens resurser skall vara avgörande för hur högt målet för hans rättstavningsträning kan sättas.

Matematik

MÅL

Undervisningen har till uppgift att ge eleverna de kunskaper och färdigheter i matematik som de behöver i det dagliga livet.

HUVUDMOMENT

1. Storleks- och dimensionsuppfattning samt uttryck härför
2. Definition av position och uttryck härför
3. Talramsän
4. Ordande i serie
5. Antalsuppfattning
6. Tallinjen och talbegrepp
7. Siffror
8. Addition och subtraktion
9. Multiplikation (och division)
10. Penningräkning
11. Klockan
12. Mätning, längd
13. Mätning, volym
14. Vägning

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Allmänna synpunkter

Undervisningen i matematik skall utgå från elevernas erfarenheter och anpassas till det praktiska livets behov.

Den inledande matematikundervisningen kan inte särskiljas från ämnena svenska och sinnesträning. Först när eleverna tillägnat sig talbegrepp kan matematikundervisningen i viss mån göras ämnesbunden, men läraren måste alltid vara uppmärksam på interaktionen med andra ämnen. Särskilt bör uppmärksammas hos eleverna ofta förekommande språklig osäkerhet.

Eleverna i särskolan utvecklas i mycket olika takt. Det är av detta skäl omöjligt att föreslå i vilken årskurs ett avsnitt skall behandlas.

Momentförteckningarna är att se som en för undervisningen tänkt stegringsföljd. Det är viktigt att inte gå för fort fram och framför allt att inom ett huvudmoment inte påbörja nya uppgifter förrän eleven behärskar tidigare behandlat stoff. Behovet av upprepad träning tillgodoses dels genom variationer inom momentet dels genom att enligt spiralmetoden återkomma till momentet.

Det händer inte sällan att en elev stannar upp i tillägnandet av matematiska färdigheter. Man får då se till att han i sin dagliga livsföring utnyttjar de kunskaper han har, men dessa får inte bli föremål för all färdighetsträning i matematik under resten av hans skoltid. En elev som t ex lär sig att addera och subtrahera inom talområdet 0-5 men sedan inte kommer längre skall inte sitta och lösa sådana uppgifter i det oändliga. Det skapar enbart leda och ovilja att arbeta med matematik över huvud taget och kan på så sätt bli ett hinder för vidareutveckling. Med en sådan elev bör man övergå till annat huvudmoment och senare göra nya försök - inte alltför ofta - för att se om han kan gå vidare. Så fort man konstaterar att det inte går, avbryter man.

Utveckling av talbegrepp

Barnets föreställningar växer mycket snabbt i antal och det blir nödvändigt att på något sätt organisera dem till strukturer. I annat fall kommer miljön att framstå som ett kaos.

Struktureringen går så till att man sammanför föreställningar som på något sätt liknar varann till grupper eller klasser.

Från början sammanförs objekt till klasser på basis av funktionell likhet, bil och buss t ex sammanförs under begreppet "åka". Efter hand bildas klasser även på basis av andra egenskaper, främst sådana som barnet upplever då det handgripligt umgås med tingen t ex smak, lukt, form, färg, ljud, tyngd, storlek och många flera.

Klassificeringsprocesserna tycks följa ett nedärvt regelsystem. Detta regelsystem kan man beskriva med hjälp av mängdläran.

Strukturering på basis av kvantitativa egenskaper (storlek, längd, höjd, bredd och tjocklek) ger möjlighet till stor exakthet. Man kan ju säga om en sak inte bara att den är stor, man kan vid behov fastställa dess relation till en annan sak, t ex att den är större, lika stor, dubbelt så stor, hälften så stor osv.

Små barns beskrivningar med hjälp av uttryck för storlek och dimensioner är alltid baserade på totala uppfattningar, där olika egenskaper inte ställs mot varandra. Ett långt föremål bedöms endast på basis av längden utan relation till bredd eller tjocklek.

På samma sätt bedömer små barn även grupper och högar av föremål. När de säger "många" om en hög klossar kan det alltså betyda att det är en hög med stort omfång. "Många" och "stor" är på detta stadium synonyma uttryck. Att det verkligen förhåller sig så bevisas av att det lilla barnet tror att det blir flera klossar om man sprider ut högen eller "inte så många" om man flyttar dem tätare tillsammans.

Handlingar som genom att de upprepas leder till bildande av grupper eller högar, t ex staplande av kloss på kloss till ett torn, att lägga

upp äpplen i en skål etc för över intresset till de enskilda objekt (element) som bildar mängden. Detta kommer i sin tur att leda till att man värderar mängden på basis av antalet element.

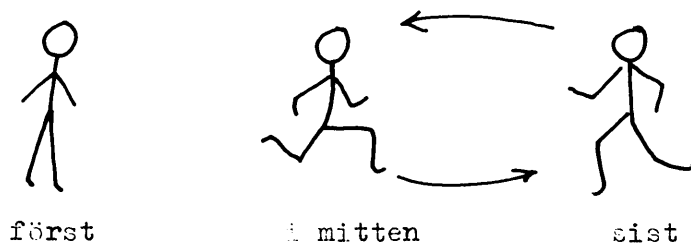
Mängder med samma antal element kan bildas genom att man lägger en sak mittför vart och ett av elementen i den ursprungliga mängden så att dessa parvis matchar varandra. På detta sätt klarar man att duka med samma antal tallrikar, gafflar, knivar, skedar, glas etc.

Parallellt med att relationer fastställs mellan objekt och mängder av objekt på basis av kvantitativa egenskaper, utvecklas också ett system att relatera på basis av rumsliga förhållanden.

Ex Koppen står på bordet, Olle går före Kalle, lillasyster går mellan mamma och pappa.

Med den senare typen av begrepp kan man definiera ett visst element i en rad, t ex det som står först, sist eller i mitten. Detta system ger emellertid inte beständiga definitioner. Om elementen i en rad byter plats måste definitionen göras om

Strävan kommer därför att inriktas på att ge elementen fasta platser i raden, så att de inte kan byta. Detta är möjligt om elementen varierar på något sätt så de kan ordnas i en serie.

Även relationer mellan antal måste fastställas och det sker genom att ordna också dessa i en serie. Resultatet av denna process blir

talraden. Genom att ett tal har en bestämd plats i talraden kan man alltid relatera det till andra tal.

De verbala uttrycken som betecknar tal, talorden, lär barnet under samma tid som det utvecklar antalsuppfattning och lär ordnande i serie. Till att börja med har orden ett, två, tre ... inget samband med talen. Dem lär man som en verbal ramsa, där de alltid kommer i en bestämd ordningsföljd.

Talramsans ord förknippas senare vart och ett med ett bestämt element i en rad. Genom att ta i elementet eller peka på det markerar man med vilket element ett talord hör samman. På detta stadium fungerar talorden som ett slags rumsbegrepp (ordningstal).

Parallellt lär barnet också att använda talorden som namn på antal, talnamn (grundtal). Det gäller i första hand små grupperingar vars antal man kan fastställa genom att enbart titta på grupperingen.

Applikerandet av talorden som namn på antal underlättar processen att ordna dessa i serie. När man benämner flera små antal som i ovan avbildade exempel styrs man av talramsans.

Förmågan att uppleva större tal är beroende av att man kan relatera tal till varandra. Tal större än sex eller sju kan vi inte föreställa oss direkt. Men genom att inplacera dem i talraden kan man jämföra dem med andra mindre tal som man upplever konkret. Upplevelse av större tal är alltid en abstrakt process. Genom viss teknik, t ex peka och räkna kan man fastställa antalet, men upplevelse utöver "upplevelse av många" är alltid en abstrakt process.

Först när man nått detta stadium kan vi på allvar börja lära det regelsystem som kallas matematik. Additioner och subtraktioner med små överblickbara antal (1 - 5), som representeras av konkreta objekt antingen närvarande eller som eleverna föreställer sig, är möjliga innan talraden stabiliserats. Man så fort antalet är så stort att det inte kan överblickas och omedelbart definieras, kan man inte föreställa sig det utan att inplacera det i talraden och inte heller bearbeta det enligt matematiska regler.

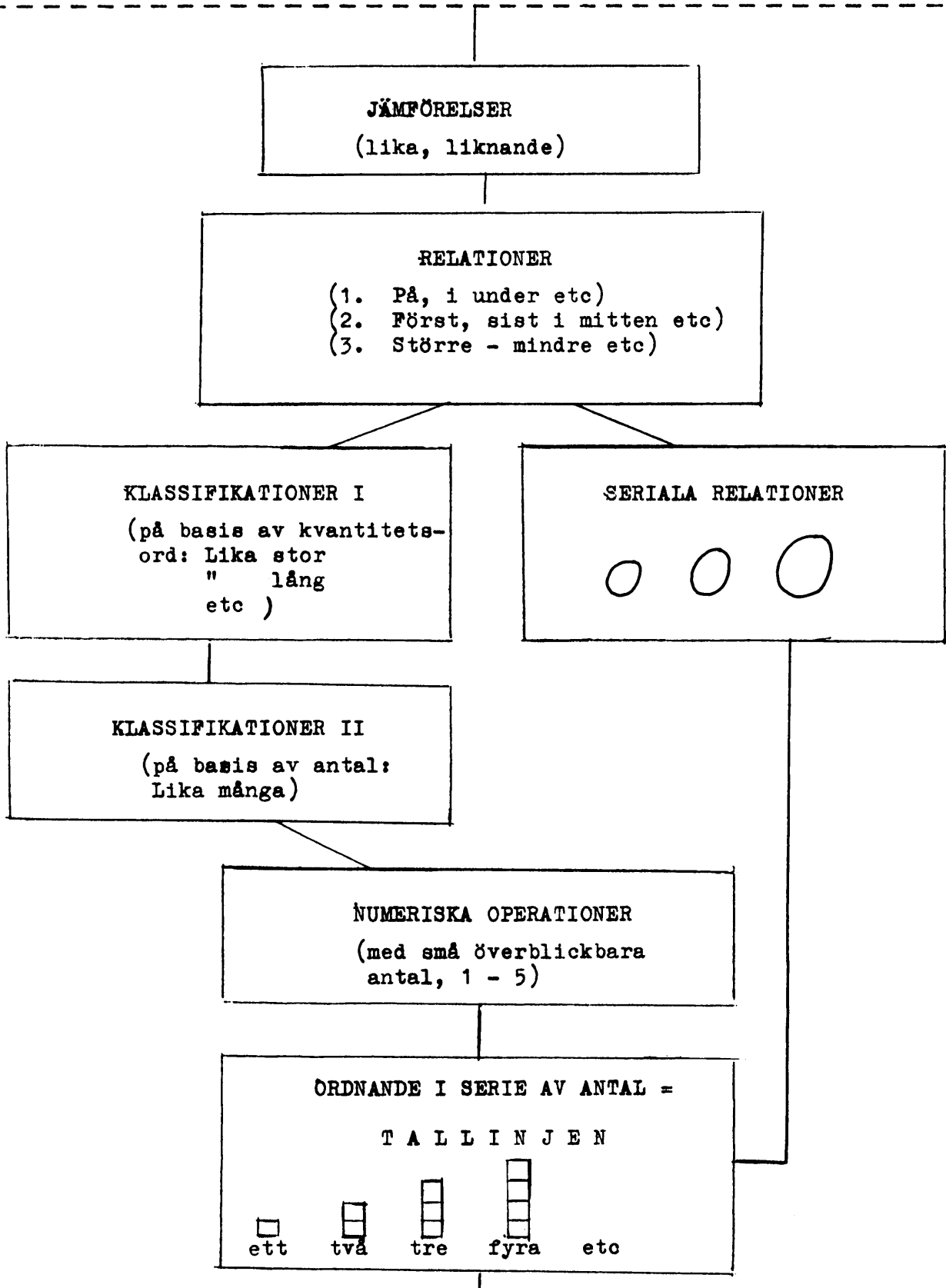
Undersökningar har visat att en person som saknar någon av de underliggande processerna för talbegreppsbildning inte heller kan utföra numeriska operationer med större tal. Dessutom kan det vara så, och det är antagligen fallet med många utvecklingsstörda, att en person kan genomföra processerna var för sig men sakna förmåga att smälta samman dem till en syntes.

Träning av de processer som leder fram till talbegrepp har ofta betraktats som förberedande matematik. Detta har visat sig vara ett olyckligt synsätt, därför att det leder till att de enskilda processerna inte tillmätts ett riktigt egenvärde, och det är givetvis felaktigt. Den person som inte tillägnar sig talbegrepp har ändå glädje av att kunna ordna serialt, att kunna fastställa ett antal etc. För en särskollärare som alltid har några elever i sin klass som inte kan lära sig "räkna" är detta mycket viktigt att komma ihåg.

FLÖDE FÖR DE KOGNITIVA PROCESSER SOM LEDER TILL TALBEGREPP

PERCIPIERANDE PROCESSER
(se, iaktta, uppfatta)

NUMERISKA OPERATIONER MED ALLA TAL

Inläring av olika räkneseätt

Barn lär de olika räkneseätten genom hantering av sådant material som man naturligt strukturerar och bearbetar kvantitativt. Ur ett otal situationer t ex att samla saker, byta bokmärken, dela en karamellpåse utkristalliseras handlingsmönster. Många situationer kan behandlas på samma sätt och det leder till utveckling av ett regelsystem som man alltid följer i liknande situationer.

När det normalbegåvade barnet börjar skolan har det oftast utvecklat enkla regler för addition och subtraktion och kan som regel också dela lika och dubbla. Eleven i särskolan har däremot inte klarat av detta och det blir lärarens sak att lära honom. Bästa sättet är då att etablera situationer liknande dem som det normalbegåvade barnet utnyttjat för att lära.

Många vanliga lekar är direkt ägnade att lära matematik, t ex spela kula, memory (man jämför vem som har flest kort), fiaspel.

Räknesagor som man bygger med flanomaterial ligger nära konkreta situationer.

Studium av situationsbilder är också utmärkt. I sagoboken ges många tillfällen när man ser på bilderna. Man talar om hur många barn man ser, hur många som är pojkar och hur många som är flickor. Vilka är det flest av? Om en pojke går ett ärende, hur många är det kvar?

Åskådningsmateriel är avsedd att användas för utveckling och formalisering av de olika räkneseätten. Det är ofta svårt för den vuxne att förstå att åskådningsmateriel som t ex räknebrickor är relativt abstrakt materiel för eleverna. Men även om vi inpräntar hos eleverna att vi låtsas att brickorna är äpplen eller bilar eller något annat så framlockar de inte de associationer till handlingar som riktiga saker gör.

Nedteckning av matematiska operationer

Nedteckning av matematiska operationer och lösning av tecknade uppgifter förutsätter kunskaper av varierande slag. Om problemlösning skall bli framgångsrik bör eleven i förväg äga nödiga kunskaper och färdigheter så arbetet bara kommer att bestå i att utnyttja dessa.

När man förelägger en elev en uppgift måste man alltid analysera denna för att ta reda på vilka färdigheter och processer den förutsätter.

En sådan analys av uppgiften $2 + 1 =$ _____ visar att följande krävs:

1. talbegrepp
2. kännedom om betydelsen av siffror, additions- och likhetstecken
3. kännedom om principerna för addition
4. färdighet att skriva siffror och tecken.

Begåvade barn kan klara mer än en sak samtidigt, men när det gäller utvecklingsstörda måste man varna för att lära mer än en sak samtidigt. Upptagning och sammanställning av information rörande uppgiften samt bearbetning av denna är så komplicerade processer att all energi och uppmärksamhet måste inriktas på detta. En så enkel sak som svårighet att forma en siffra kan leda tankarna bort från ett riktigt spår. Själva skrivningen kan man emellertid eliminera genom att använda sifferkort.

Positionssystemet

Positionssystemets uppgift är att göra det lättare att överblicka talen. När en mängd innehåller mera än 6 à 7 element blir den svår att uppfatta. Man kan göra det lättare genom att gruppera elementen på något sätt, t ex placera dem två och två, tre och tre etc intill varandra.

Positionssystemen utnyttjar denna princip. I tiosystemet som är det vanligaste positionssystemet grupperas elementen tio och tio. Tiosystemets princip måste därför behandlas innan addition och subtraktion utanför talområdet 0 - 9.

Tiosystemet förenklar också benämningen av talen. Upp till tjugo upplever eleverna säkert inte sambandet mellan talnamn och positionssystem men från 21 blir det tydligare och vid 30 brukar förståelsen inträffa. För att förekomma vanliga fel av typ "tjugonio, tjugotio" bör man utförligt behandla likheter av typen $11 = 10 + 1$, $12 = 10 + 2$, $35 = 30 + 5$ o s v.

Även sättet att skriva talen förenklas genom positionssystemet. Genom att utnyttja positioner i riktning höger - vänster behöver man inte laborera med mer än tio tecken.

Vid inläring av tiosystemet är det lämpligt att använda konkret material. Pengar känner alla till men talstavar har den fördelen att eleverna genom att mäta får övertyga sig om att en tiostav är lika med tio enheter. Om eleverna väl känner till att man byter tio enkronor mot en "tia" och tio "tior" mot en hundralapp kan pengar tas till utgångspunkt. Teckningen av talen över 10 sker också enkelt med utgångspunkt från konkret material.

Det finns elever i särskolan som inte klarar numeriska operationer och än mindre förstår tiosystemet. Dessa har ändå nytta av att kunna avläsa tal, t ex för att orientera sig på en gata eller att känna igen en buss, och skall alltså få träna avläsning.

Lärostoff

Eftersom matematikundervisningen i första hand skall fylla en praktisk uppgift, bör eleverna arbeta med sådana problem som möter dem i hem, arbetsliv och samhälle. Så ofta det är möjligt bör matematiska problem behandlas i sitt praktiska sammanhang. Härigenom upplever eleverna matematiken som meningsfull och motivationen påverkas positivt. Även konkretionen ökar och därmed förutsättningarna för inläring.

Undervisningen bör läggas så att eleverna tränas att göra klart för sig vad som är bekant och vad som efterfrågas.

Planering och samverkan

Vid varje undervisningstillfälle bör läraren göra klart för sig vad han vill att eleven skall lära sig. Det nya stoffet bör snarare vara för litet än för stort. Tillräcklig tid måste anslås åt genomgång och klargörande av varje nytt moment. Därvid bör enkla tillämpningsexempel behandlas och uppgifternas svårighetsgrad stegras efter varje elevs förutsättningar. Även behovet av repetition upp-

märksammas. Vid undervisningen bör ett klart och koncist språk användas, och en korrekt matematisk terminologi införas alltefter elevernas förutsättningar. Såväl metoder som förklaringar bör vara noga avpassade efter elevens allmänna utvecklingsstadium.

Samverkan bör ske med andra ämnen. På lågstadiet har klassläraren som regel hand om undervisningen i alla ämnen. Det är då naturligt att han tar till vara alla tillfällen att lära matematik, även när det står t ex slöjd på schemat.

När eleverna blir äldre tar facklärare successivt över olika ämnen. Då brukar också ämnesintegrationen minska. För matematiken innebär detta att den lärare som har ansvar för ämnet ofta inte är med då gynnsamma inläringssituationer uppstår i andra ämnen. Samarbete mellan klasslärare och övningslärare blir därför nödvändigt. Det skall leda till att situationer i praktiskt arbete blir utnyttjade för inläring.

Här lämnas några exempel på hur övningslärare kan stimulera kognitiva processer hos eleverna.

Textilslöjd

När eleverna skall hämta ny sytråd får de mäta upp den t ex med hjälp av en ograderad måttstock.

Övning = lika lång.

I stället för att märka ut hur långt en elev skall sy på sitt broderi anger läraren ett visst antal stygn. Eleven räknar hur långt det blir, sätter en nål.

I stället för att säga "ta några knappnålar" åt eleven som skall nåla en söm säger man ett bestämt tal. Detta ger anledning till följdfrågor "räckte det med fem nålar?" "Måste du hämta flera nålar?" "Hur många hämtade du?" "Hur många gick åt".

Träslöjd

Slöjda en bil. "Hur lång vill du den skall bli (eleven kan välja bland några ograderade måttstockar)?" "Försök hitta en bräda som är lika lång som måttstocken."

Hämta hjul till bilen. Den som inte kan räkna till fyra, lägger ett hjul vid varje hörn av brädan. Hämta spikar går till på samma sätt, man kan lägga en spik på varje hjul.

Slöjda en låda. Bestäm sidans längd med hjälp av en ograderad måttstock. Såga till fyra lika långa stycken.

Hemkunskap

Dela degen i två lika stora delar. Kolla på hushållsvågen att delarna är lika tunga. Undersök om degen är lika tung sedan man kavlat ut den eller gjort en rulle av den.

Dela kakorna så att alla i gruppen får lika många var. Lägg i rader och jämför.

Jämför vilken grupp som fick flest kakor. Jämförelsen görs genom att lägga kakorna i rader mitt för varandra.

Servera saft. Lika mycket i varje glas.

Duka. Ställ fram en tallrik till varje gäst. Hämta lika många glas, knivar, gafflar, skedar etc.

Sådana kongnitiva processer som tränats vid olika slag av praktiskt arbete kan sedan bli föremål för intensivstudium i klassen.

Konkretion i undervisningen

Konkretion i undervisningen innebär inte bara att man använder askådningsmaterial utan framför allt att man arbetar med problem där eleverna kan tänka sig själva inblandade i handlandet.

En obenämnd uppgift som $7 - 2 =$ är en abstrakt operation, medan t ex 7 grisar - 2 grisar har anknytning till en konkret situation.

Arbetssätt

På grund av elevernas skiftande förutsättningar måste undervisningen i hög grad individualiseras. Endast i undantagsfall kan klassundervisning förekomma.

Om en elev skall kunna ta upp ny kunskap måste stoffet vara avpassat efter elevens förmåga. Då blir undervisningen i ordets rätta bemärkelse individuell. Ofta förväxlar man emellertid individuell undervisning med den individuella hjälp en lärare ger en elev när uppgiften är för svår.

Även om undervisningen är riktigt avpassad är det ofta svårt att hitta arbetsuppgifter i vilka läraren inte själv måste medagera. Detta gäller inte enbart vid införande av nytt stoff. Elevernas begränsade verbala förmåga, framför allt deras svårighet att uppta skriftligt presenterad information, medför att läraren alltid måste vara redo att rycka in.

Matematikundervisningen blir därför ofta förutom ett pedagogiskt problem även ett organisatoriskt. Man måste kunna ge åtminstone en del av eleverna arbetsuppgifter som de klarar på egen hand.

De stora svårigheter som föreligger för eleverna att arbeta självständigt får givetvis inte tas till intäkt för att inte träna dem i detta. Tvärtom är det synnerligen viktigt med träning i att arbeta på egen hand. Svårigheterna har bara belysts för att peka på nödvändigheten att noggrant förbereda de uppgifter eleverna skall arbeta med, så att dessa verkligen ger dem utbyte. Ett enkelt sätt att öka deras självständighet är att lära dem använda facit, så de själva kan kontrollera sina resultat. Detta får dock inte innebära att läraren inte kontrollerar deras arbete och ger dem den hjälp de behöver för korrigerings.

Läromedel

Läromedlen spelar en viktig roll i matematikundervisningen.

Från början fungerar konkreta ting som hjälpmedel, t ex mynt, klossar, kulor, kastanjer, leksaksbilar, bokmärken.

Användning av konkreta ting ger de matematiska operationerna en verklighetsförankring som underlättar begreppsbyggnad och förståelse för olika räknesätt.

Laborativ materiel fyller en stor uppgift. Den bör från början användas under lekmissiga former. Med stavmateriel lägger man mönster och bygger trappor och gör därvid ständigt längdjämförelser, fogar samman, byter ut, delar upp och lägger därmed grund för antalsuppfattning, utvecklar begreppen större än - mindre än, lär ordnande i serie och principerna för olika räknesätt. Den laborativa materielen kan också användas som åskådningsmateriel vid lösande av skriftliga uppgifter.

Flanomateriel kan användas både för gruppdemonstrationer och vid enskilt arbete.

För mätningar av olika slag används vanliga förekommande mätverktyg. Det är viktigt att man har uppsättningar av vikter och volymmått med många exemplar av varje enhet. Detta är nödvändigt för förståelse av storleksrelationer mellan olika enheter men även för uppmätning av flera inom samma enhet. Barn har svårt för att använda samma mått ett upprepat antal gånger. Skall ett barn mäta upp tre dl av en vätska så behöver det till att börja med tre stycken decilitermått. För vägning bör man i första hand ha en taffelvåg. Senare bör man också använda våg av annan typ liksom volymmått av olika utförande.

Ett hjälpmedel som bör få ökad användning är sifferkort. Genom att befria eleverna från sifferskrivning i samband med problemlösning, åtminstone så länge de är små, kan man eliminera ett energikrävande moment som lätt leder deras tankar på villospår.

På tryckta läromedel bör ställas särskilda krav. De måste vara tydliga och överskådliga. Olika slags uppgifter bör inte blandas på samma sida. En elev har ofta hela sidan i en räknebok som målsättning och då bör han kunna arbeta på samma sätt tills han är färdig med den. Måste han byta räknesätt mitt på sidan blir han lätt osäker och resultatet blir sämre.

Läromedlen bör förvaras så att de är lättillgängliga. Varje elev bör själv kunna hämta det han behöver i en viss situation.

1   **STORLEKS- OCH DIMENSIONS-
UPPFATTNING SAMT
UTTRYCK HÄRFÖR**

Syfte

Att uppleva storlek och dimensioner
som egenskaper hos ting

att särskilja ting som varierar
med avseende på dessa egenskaper

att klassificera på basis av
dessa egenskaper

Innehåll

Kommentarer

- 1.1   Stor - liten
            lång - kort
            hög - låg
            bred - smal
            tjock - tunn

Först kontrolleras att eleven bedömer
föremål efter de angivna egenskaperna.
Detta kan göras så att eleven får peka
ut eller ta i det objekt han vill ha av
två olika stora (långa, höga, breda,
tjocka) föremål. Om eleven inte har
storleksupplevelse etc får han arbeta med
sådan träningsmateriel där dessa egen-
skaper accentueras. Eleven tränas att moti-
vera sitt val, t ex "för den är stor",
"för den är tjock" och omvänt "den vill
jag inte ha för den är liten".

Från matematisk synpunkt är förståelsen det
viktiga. Språklig oförmåga får inte moti-
vera inhiberad träning. Detta gäller genom-
gående för all träning i ämnet.

- 1.2   Störst - minst
            längst - kortast
            högst - lägst
            bredast - smalast
            tjockast - tunnast

Övning på samma sätt som ovan men med
flera objekt av varierande storlek och
dimension. Differenserna skall vara mycket
tydliga och grupperingarna av objekten
sådana att skillnaderna framträder.

InnehållKommentarer

1.3	Större än - mindre än längre än - kortare än högre än - lägre än bredare än - smalare än tjockare än - tunnare än	Jämförelse (relation) görs mellan två objekt åt gången.
1.4	Lika stor lika lång lika hög lika bred lika tjock	Jämförelse (klassifikation) görs först mellan två objekt och sedan mellan flera. Sortering av objekt på basis av storlek, längd etc. Eleven lägger t ex alla kulor som är lika stora i samma fack. I andra avseenden bör kulorna variera t ex i fråga om färg eller det material de är gjorda av.

2 DEFINITION AV POSITION OCH UTTRYCK HÄRFÖR (RUMSBEGREPP)

Syfte

Att förstå betydelsen av position samt att utnyttja denna för att definiera objekt.

Innehåll

Kommentarer

2.1	På - under, framför - bakom, uppe - nere	Eleven skall lära sig att skilja ut ett föremål genom att ange dess <u>relation</u> till ett annat föremål, t ex boken på bordet, mattan under bordet.
2.2	Före - efter, närmast efter - närmast före, först - sist - i mitten	I detta sammanhang är vi intresserade av att bestämma position i en rad. Det gör man genom att ange läget i förhållande till övriga föremål i raden. Uttrycken används ju också för att uttrycka tidsrelationer, men den sidan övas inte i detta sammanhang. I raden betraktas elementet längst till vänster som "först".

3 TALRAMSAN

Syfte

Att lära sig säga talorden tydligt och i rätt ordningsföljd.

Kommentarer

Det är viktigt att talorden lärs som en ramsa. Inläringen sker utan anknytning till taluppfattning och siffror. Inläringen sker i etapper 1 - 10, 1 - 20, 1 - 30 etc. Man behöver inte hålla strikt på gränserna vid tiotalen. Elever upplever i regel ramsräkning som mycket motiverande och vill fortsätta så långt de kan. Man bör vara noga med att uttalet blir så distinkt som möjligt och att rabblandet inte går för fort. När eleverna senare skall koppla samman talorden med objekt i en rad eller till sifferraden måste de hinna med att peka.

Syfte

Att lära sig ordna saker i serie efter viss egenskap, främst efter storlek (=utsträckning i tre dimensioner) men också efter enbart en dimension (=längd, bredd, höjd etc)

Kommentarer

Ordnande i serie innebär att man fastställer ett objekts relation till minst två andra objekt. Objektet kan vara mindre eller större (kortare - längre, lägre - högre, smalare - bredare, tunnare - tjockare) än båda de andra objekten och får då sin plats först respektive sist i raden. Det kan också vara större än det ena elementet och mindre än det andra och får då sin plats i mitten. För utveckling av talbegrepp är detta ordnande en viktig förutsättning. Varje tal är ju samtidigt större än vissa tal och mindre än andra. Det är insikten om detta förhållande som möjliggör operationer med talen.

Övningsmaterial: Eleverna själva, ryska dockor, laborativa material.

Seriebyggandet bör baseras på olika egenskaper.

5 ANTALSUPPFATTNING

Syfte

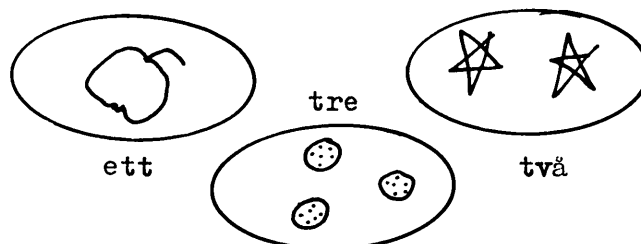
Att lära sig att antal är en egenskap hos mängder samt att beskriva gemensamma egenskaper hos mängder genom att ange antalet.

InnehållKommentarer

5.1	Många - inte många (några) bara en, ingen	Från början bedömer barn mängder, högar etc utifrån hur stor plats de tar. För att rikta intresset på elementen i mängden och antalets betydelse för mängdens mäktighet beskriver man mängderna med dessa uttryck.
5.2	Mängd och antal "lika många" "fler än" "färre än"	Ur upplevelsen "lika många" skall antalsuppfattningen växa fram. Eleverna arbetar med konkreta föremål, t ex knappar, stavar och klossar i olika färger. De kan få sortera föremålen efter olika egenskaper t ex efter färg, form, storlek, längd, tjocklek, materialbeskaffenhet. Föremål med en eller flera gemensamma egenskaper sammanförs till en <u>mängd</u> och föremålen som tillhör samma mängd (ringas in) kallas för mängdens <u>element</u> . Eleverna får om möjligt muntligt beskriva de mängder som de bildar. Mängderna jämförs om de innehåller lika många element genom parbildning. Uttrycken lika många, flera än, färre än (inte så många som) blir naturliga vid beskrivningen av mängderna.
5.3	Att med talnamn ange antalet element i mängder med få element.	Talorden ett, två, tre osv som beteckning på mängder införs på så sätt att man bildar mängder med få element vilka man kan upp-

InnehållKommentarer

fatta med enbart ögat och anger antalet i dessa.

Oftast är detta en lätt process om man begränsar sig till de små talen. Man bör undvika att peka på elementen i mängden och räkna ett, två, tre. Det skall leda till utvecklande av en vana att antalsbestämna en mängd utan att peka och räkna. Redan nu kan man ta med en tom mängd och ange antalet element i den (noll).

6 TALLINJEN - TALBEGREPP

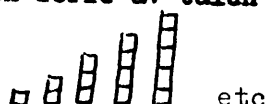
Syfte

Att bygga en serie av antal och att benämna dessa i tur och ordning med namn ur talramsans.

InnehållKommentarer

6.1 Ordna talen i serie

Med kuber, som man fogar ihop, kan man bygga en serie av talen 1 - 10.

Fortsatt övning: Man plockar ut två och senare flera "tal" ur serien och låter eleverna placera in dem. Man bör även ta bort två "tal" intill varandra och låta eleverna placera in dem i serien. Man raserar också hela serien som eleverna rekonstruerar.

Ett svårare sätt att rekonstruera är att ge eleverna ett block i taget utan ordningsföljd. Man bör då bygga på ett papper med markering var serien skall börja och sluta.

6.2 Förknippning talramsa - talrad

De små talen har redan namn. Nu får också de övriga det. Processen förutsätter att eleverna kan ramsräkna. De i serie ordnade talen tilldelas talorden som namn i den ordning de kommer i räkneramsan.

Efterhand byts de till block hopfogade kuberna ut mot hela block.

Att fastställa vilket tal ett block står för gör man genom jämförelse med andra block. På så sätt undviker man att talet bara blir ett antal.

7 SIFFROR

Syfte

Att lära sig benämna siffrorna och att använda dem som symboler för tal.

InnehållKommentarer

Siffrornas roll som symboler för tal är svår att fatta, det finns elever som aldrig fattar den. För att underlätta sifferinläringen analyserar vi den och finner då flera olika faser som kan tränas separat.

7.1 Särskiljande av siffrorna

Den första förutsättningen är att eleven kan visuellt skilja mellan siffrorna. Detta kan tränas genom sortering av siffror. Först används siffror som är utsägade eller stansade och som ger både taktil och visuell information, därefter siffror tryckta på pappbrickor, s k sifferkort. Som variation kan användas sifferdomino och siffermemory. Denna träning kan ske oberoende av om eleven har taluppfattning eller ej.

7.2 Ordnande av siffrorna i rätt ordningsföljd

Ordnande av siffrorna i rätt följd kan tränas innan man vet deras namn. Man använder då sifferkort som man lägger i rader efter förebild. Senare tar man bort några sifferkort så det bildas luckor i sifferraden, som eleven fyller ut med rätt siffra. Slutligen lägger man sifferraden utan förebild.

7.3 Förknippning talramsa - sifferrad

För att ge siffrorna namn krävs att eleven kan ramsräkna. Förknippningen sker på så sätt att eleven pekar på siffrorna i tur och ordning och samtidigt säger orden ur räkneramsan.

InnehållKommentarer

När tekniken är etablerad pekar man på valfri siffra och frågar efter dess namn. Eleven säger då namnet direkt eller också säger han namnen på siffrorna i tur och ordning tyst för sig själv tills han kommer till den utpekade siffran.

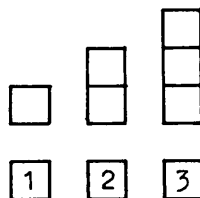
7.4 Skrivning av siffror

Skrivning av siffror skall läras som en ren motorisk aktivitet. Man arbetar med en siffra åt gången men så fort man kan skriva 1 och 2 övar man också att skriva dem efter varandra, när man kan 3 så övar man också, 1, 2, 3. Därigenom underlättas ordningsföljdens fixering.

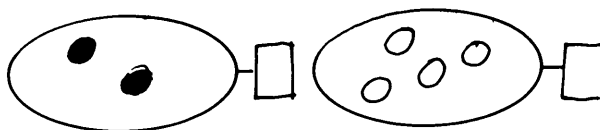
7.5 Förknippning tal - siffra

Eleven som kan särskilja siffrorna, ordna dem i rätt följd och benämna dem kan börja förknippningen tal - siffra.

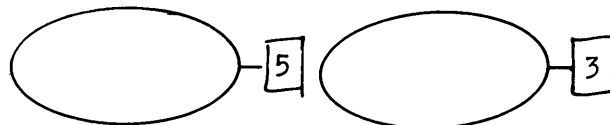
- a) Under de i serie ordnade talblocken placeras siffrorna

- b) Sifferkort läggs intill avgränsade mängder

- c) I ringen ritas en mängd med så många element som siffran anger

7.6 Teckning av talen fr o m 10.

Att teckna talen fr o m tio kan läras med utgångspunkt i pengar. Man börjar med en enkrona, sedan två etc t o m nio enkronor. När man har tio enkronor växlar man till sig en tia och skriver 1 tiokrona 0 enkronor etc.

8 ADDITION OCH SUBTRAKTION

Syfte

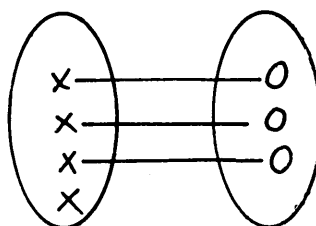
Att lära sig principerna för addition och subtraktion samt att utnyttja dessa.

Innehåll

8.1 Lägga till - ta bort

Kommentarer

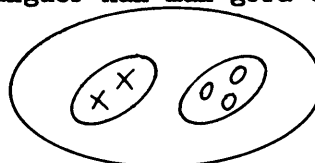
Innan eleverna kan börja med egentliga additions- och subtraktionsuppgifter måste ett visst förberedelsearbete ske. Eleverna börjar med att jämföra mängder med avseende på antalet element.

Om det är ett element mer i den ena mängden kan man se till att det blir lika många element antingen genom att ta bort ett element i den ena eller lägga till ett element i den andra mängden.

8.2 Lägga samman. Union

Av två mängder kan man göra en union.

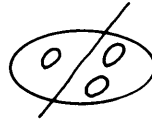

Om man kallar de inringade objekten för mängder är det logiskt att ge också de sammanslagna mängderna ett namn, t ex union. Man kan peka på mängderna och tala om hur många element som finns i dem och hur många element det finns i unionen. Märk väl, att man skall arbeta med så små antal att eleven kan uppfatta både antalet element i mängderna och unionen genom att bara iaktta utan att peka och räkna. Arbetet syftar på detta stadium till förståelse för principen och inte att ge färdighetsträning.

InnehållKommentarer

8.3 Delning av mängder. Delmängd

Vi ordnar en mängd på bordet och ser efter hur många element den har. Därefter delar vi mängden med en sticka i två delmängder och ser efter hur många element det blir på vardera sidan om stickan.

Mängden till vänster med två element är inte hela den ursprungliga mängden, den är en del av den, en delmängd. Ett är också en delmängd.

8.4 Addition och subtraktion med 1 inom talområdet 0-4, 0-10

Här är fråga om huvudräkning utan siffror. Vi kan försöka tänka på två mängder utan att lägga upp dem. I den ena mängden ligger två äpplen, i den andra ligger ett päron. Om man gör en union av dessa mängder hur många blir det då i unionen?

8.5 Symbolerna = ≠

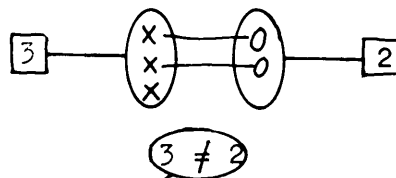
Vi jämför två lika stora mängder genom parbildning. Vi skriver under mängderna hur många element det är i dem. Vi vill också hitta på ett sätt att skriva att det är lika många och kommer så fram till likhetstecknet.

Efter många exempel skriver vi bara, utan att rita mängderna.

Ex. $1 = 1$, $2 = 2$, $5 = 5$

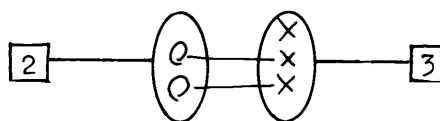
Därefter övergår vi till att rita mängder, som innehåller olika antal element och jämför så dem. När det inte är lika många markerar vi detta

och vidare $5 \neq 1$, $7 \neq 2$

InnehållKommentarer8.6 Symbolerna $<$ $>$

Om den första mängden innehåller färre element än den andra tecknas detta på följande sätt⁺

$2 < 3$
och vidare $2 < 4$,
och i motsatt förhållande $5 > 4$

8.7 Symbolerna $+$ $-$

Om två mängder innehåller olika antal element kan man göra dem lika stora genom att lägga till element

$$4 = 3 + 1$$

Omvänt kan man ta bort element från mängden med fler element

$$3 = 4 - 1$$

8.8 Skriftlig addition och subtraktion utan tiotalsovergång inom talområdet 0 - 100

Vid skriftlig addition och subtraktion begränsar man sig först till ett litet talområde 0 - 4 och vidgar detta sedan till 0 - 10, 0 - 20, 0 - 30 upp till 0 - 100. Avsikten därmed är att uppgifterna skall bli så lätta att de löses utan svårighet. Det är principerna som skall tillägnas i första hand. Speciellt tränas räkning med hela tiotal $10 + 10$, $10 + 10 + 10$, $20 + 10$, $70 + 10$, $20 + 20$ samt $20 + 10$, $50 + 20$ etc. Blockmaterial och tioöringar kan användas som hjälpmedel.

8.9 Addition med tiotalsovergång

Addition med tiotalsovergång vållar svårigheter för många elever. Man får vara beredd att acceptera olika metoder. De svagaste eleverna måste man tillåta räkna på fingrarna. Med laborativt material går det bra att först fylla upp till 10.

<u>Innehåll</u>	<u>Kommentarer</u>
8.10	Subtraktion med tiotals- övergång
	Subtraktion med tiotalsövergång blir en omvänd procedur till additionen.
8.11	Additions- och subtraktionsalgoritmen
	Den skriftliga räkningen är under lång tid nedteckning av huvudräkning och bör göras vågrät. När man börjar närma sig det stadium då problemen inte längre kommer att kunna lösas i huvudet bör man införa de lodräta uppställningssätten (algoritmer).
8.12	Addition med minnessiffra
	Vid addition med minnessiffra utgår man från konkret material, i första hand pengar - enkronor och tiokronorssedlar. Även manipulativt material såsom räknestavar - 10 stavar och 1-kuber. Dessa kan i princip växlas på samma sätt som pengar. Under en tid kan det vara lämpligt att tala om enkronorsraden och tiokronorsraden, men efter hand bör uttrycken ersättas med en entals- respektive tiotalsrad. Minnessiffran placeras på hyllan som skall sträcka sig över hela talet.
	$\begin{array}{r} 1 \\ 18 \\ + 5 \\ \hline 23 \end{array}$
8.13	Subtraktion med lån
	Utgångspunkten är arbete med konkret och laborativ materiel liksom vid addition med minnessiffra. Hyllan skall sträcka sig över hela talet.

InnehållKommentarer

8.14 Addition och subtraktion
inom talområdet 0 - 1000

Många additions- och subtraktionsuppgifter inom de olika 100-talen kan utföras som huvudräkning, t ex addition och subtraktion med hela tiotal, addition av tal som slutar på 0 med ental, subtraktion med ensiffriga tal. Även addition och subtraktion med hela hundratal är möjliga som huvudräkning.

$$\begin{array}{rcl} \text{Ex.} & 160 + 10 = & 170 + 9 = & 173 - 1 = \\ & 225 + 10 = & 280 + 3 = & 964 - 2 = \\ & 300 + 100 = & 700 - 200 = \\ & 500 + 200 = & 1000 - 500 = \end{array}$$

Vid lösning av svårare uppgifter används uppställning i algoritm. Arbetet har rätt mycket karaktär av mekanisk tillämpning av en inlärd teknik. Därför måste man kräva stor noggrannhet vid själva skrivningen. Alla siffror måste placeras rätt även tämligen obetydligt slarv kan leda till fel resultat. För att undvika en relativt hög grad av abstraktion som oftast följer operationer med stora tal kan man t ex utforma dem som penningräkning. För många elever blir uppgiften konkret om de bara tänker på något konkret.

9 MULTIPLIKATION OCH DIVISION

Syfte

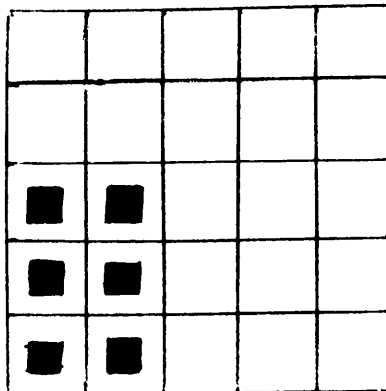
Att i första hand förstå principen för multiplikation och att lära sig några multiplikationskombinationer samt om det är möjligt att förstå principen för division och att utantill lära några vanliga divisionsuppgifter.

Innehåll

9.1 Multiplikation

Kommentarer

Elevernas första bekantskap med multiplikation bör ske i form av laborationer med konkret material. De får öva sig att gruppera detta så att det blir lika många i varje rad. För sådana laborationer kan all slags plockmaterial användas. Särskilt lämpligt är klossar, trä- eller plasthjul, knappformar, träringar och liknande. Materialet kan läggas på ett rutnät av lämplig omfattning, som ritats på kartong. På rutnätet kan de "bygga" produkter, "bilder" för vilka de sedan redogör muntligen. "Jag har lagt två klossar i varje rad. Jag har lagt tre rader" eller "Jag har lagt två rader med tre klossar i varje".

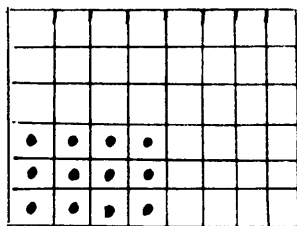

InnehållKommentarer

Redan från början bör eleverna få klart för sig, att man kan se det man lagt från två håll. Hur många klossar mönstret omfattar, kan eleven få fram genom att räkna klossarna en och en eller genom addition $2 + 2$ eller $3 + 3$. Eleverna får på det sättet uppleva att $3 \times 2 = 2 \times 3$. Så mycket som möjligt bör anknytas till för eleverna naturliga situationer.

När det gäller att lära in skrivning av produkter kan man gå till väga på olika sätt. Man kan ta till utgångspunkt något av de mönster eleverna själva spontant har byggt, ett pricknät på flaneltavlan e d.

$$3 \cdot 4 =$$

Med hjälp av laborativt material kan nu eleverna laborera fram allehanda produktbilder och skriva tillhörande produkter. De kan också rita olika nät med prickar, ringar, kryss osv eller stämpla eller klistra upp mönster av olika slag. På flanellografen kan givetvis också olika slags material - räknelappar, äpplen, bollar m m - sättas upp i lämpliga bilder.

Tekniken för multiplikation med 10 och 100 bör läras separat.

Vissa elever kan också arbeta med multiplikationsalgoritmen.

Innehåll

9.2 Division

Kommentarer

Ett fåtal elever i särskolan lär division. Till de första övningarna i division kan samma material och rutnät användas som vid multiplikation. I början bör eleverna lösa uppgifterna med hjälp av rutnätet och klossar, ringar eller annat laborativt material.

Exempel: "Du har 12 äpplen som skall delas lika mellan fyra barn. Hur många får de var?" Eleven plockar ut 12 klossar och placerar dem i rutnätet, så att det blir tre klossar i varje rad. Svaret blir 3.

Kalle	○	○	○		
Olle	○	○	○		
Stina	○	○	○		
Eva	○	○	○		

Sambandet med multiplikation betonas. Eleverna bör komma fram till sådan förståelse att de kan svara med motiveringar som: "Varje barn får 3 äpplen för $4 \cdot 3 = 12$."

Praktiska divisionsuppgifter bör till en början behandlas utan att divisionstecknet införs.

Enstaka elever kan arbeta med divisionsalgoritmen.

10 PENNINGRÄKNING

Syfte

Att lära sig känna igen och benämna mynt och sedlar

att använda pengar som betalningsmedel

att klara matematiska operationer med pengar

InnehållKommentarer

10.1	Igenkänning och benämning av 1-krona	<p>Hantering av pengar är ett exempel på konkreta situationer ur vilka eleverna lär principer för addition och subtraktion. Genom att använda mynt och sedlar som åskådningsmaterial ger man även färdighetsträningen verklighetskaraktär. Igenkänning av mynt och sedlar skall givetvis läras genom hantering med riktiga pengar. Vid övning med pengar blir man kanske nödsakad att övergå till "papperspengar", men så ofta som möjligt bör eleverna få se och ta i riktiga pengar. Övningsräkning med små mynt bör givetvis ske med riktiga pengar.</p>
10.2	Räkning med 1-kronor	
10.3	Betalning med 1-kronor	
10.4	Igenkänning av 5-krona	
10.5	Växling 5-krona och 1-krona	
10.6	Räkning med 5-krona och 1-krona	
10.7	Betalning med 5-krona och 1-krona	
10.8	Igenkänning och benämning av övriga mynt	
10.9	Betala saker som kostar 5, 10, 25 eller 50 öre	
10.10	Igenkänning och benämning av sedlar	
10.11	Betalning med 1-kronor, 5-kronor och sedlar	
10.12	Ge tillbaka	
10.13	Växling med 1-kronor, 5-kronor och sedlar	
10.14	Addition med 5- 10- 25- och 50-öringar	

InnehållKommentarer

- 10.15 Addition med 5- 10- 25- 50-öringar och kronor
- 10.16 Växling kronor - ören
- 10.17 Kronor och ören betecknade som kronor i decimalform
- 10.18 Skriftlig räkning med kronor och ören betecknade som kronor i decimalform
- 10.19 Avrundning uppåt
- 10.20 Rabatt - ränta

Eleverna bör lära sig avläsa och teckna kronor och ören som kronor i decimalform

Eleverna har ofta svårt att i en pressad situation, t ex vid butikskassan, i huvudet formulera och lösa ett matematiskt problem. För att undvika att hamna i en penibel situation, genom att lämna fram för litet pengar, bör man lära eleven att lämna fram litet för mycket t ex 1 krona om det kostar mindre än en krona, en 5-krona om det kostar mindre än fem kronor etc. Givetvis är detta motiverat enbart för de elever som inte klarar sig på annat sätt.

Det är också klokt att lära eleverna att titta på slutsumman på kassaapparaten innan de tar upp pengar.

Eleverna får kännedom om rabatt och ränta som språkliga uttryck och vad de innebär. Ett fåtal elever kan kanske också lära sig räkna ut rabatt efter viss procentsats.

Lämpligt arbetsmaterial är pengar. Har man 100 enkronor och tar bort en så har man tagit bort en hundradel = 1 %.

11 KLOCKAN

Syfte

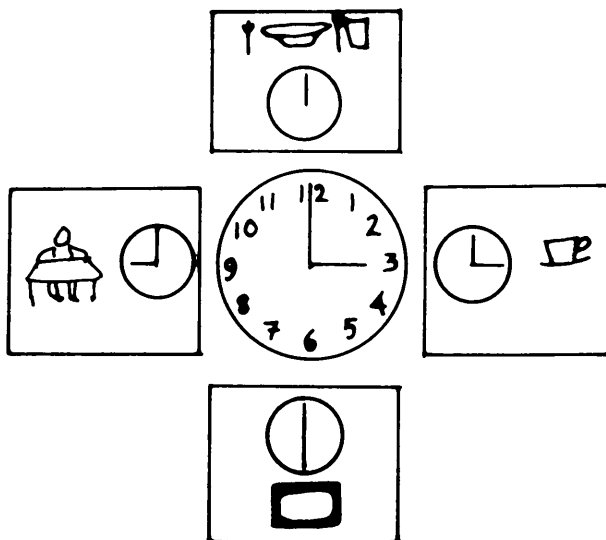
Att lära sig avläsa klockan.

InnehållKommentarer

Alla elever i grundsärskolan kan åtminstone i någon mån lära sig utnyttja klockan. Den sekvens för studiet av klockan som här föreslås är så uppbyggd att de elever som bara lär sig att förstå klockan partiellt skall kunna lägga ned studiet när de inte kommer längre utan att ha konfronterats med svåra funktioner och uttryck som dels kan verka förvillande för dem och dels skapa en känsla av osäkerhet.

11.1 Igenkänning av vanliga visarställningar

Lättast är visarställningarna vid kl 3, 6, 9, 12. Dessa kan man lära genom att bara iaktta visarna. När klockans visare bildar spetsiga eller trubbiga vinklar är det mycket svårare. Bäst är om man har någon "spikad tid" att utgå ifrån. När visarna står så här (kl 12.00) skall vi äta t ex. När den aktuella tiden närmar sig påminner läraren eleverna att titta på klockan. Efter hand inför man bilder med de vanliga vi-

InnehållKommentarer

sarställningarna och hänger dessa intill den riktiga klockan och så kan man jämföra. När den riktiga klockan ser ut så, åter vi, när den ser ut så går vi till gymnastik etc.

Dessa klockslag kan elever lära sig känna igen redan innan de kan siffrorna. De som kan särskilja siffrorna och känner deras namn lär sig också säga

klockan nio
"   tolv
"   tre
"   sex

Lottospel och domino är bra för att träna dessa klockslag. Eleverna skall också själva få ställa klockan på visst klockslag efter förebild.

Visarna benämns "korta" och "långa" visaren.

11.2 Igenkänning av övriga
hela timmar

De övriga klockslagen förutsätter att eleverna kan skilja på siffrorna. Mycket tid bör ägnas åt att ställa klockan efter förebild. Även sådan modellklocka som ställs med skruv skall användas. Genom den upptäcker eleven att visarna går olika fort.

11.3 Igenkänning av halva
timmar

Utgångspunkt är fortfarande visarställning. Nytt är att långa visaren pekar nedåt (på 6) och att korta visaren står mitt emellan två siffror. Man ser efter till vilken siffra den korta visaren är "på väg".

11.4 Igenkänning av "kvart
över" och "kvart i"

Fortfarande kan intresset övervägande inriktas på visarmönster. Långa visaren på 3 betyder alltid kvart över, långa visaren på 9 betyder alltid kvart i.

11.5 Minuter

Den långa visaren pekar på strecken längst ut i kanten och den korta pekar på siffrorna. När den långa visaren gått från ett streck till nästa har den gått en minut. Mellan varje streck är det en minut. Den långa visaren kallas minut-

InnehållKommentarer

visare och den korta timvisare. Antalet minuter på ett varv räknas. Det är lämpligt att länge träna "minuter över" och först därefter "minuter i".

11.6 Tidsangivelser

Man lär sig läsa tidsangivelser som 9.20, 11.45 (ställer in dessa på klockan också). Därefter att ange tid i skrift.

-.15 är alltid detsamma som kvart över
 -.30 "- halv
 -.45 "- kvart i

Slutligen lär man sig ange tid på morgon - förmiddag och eftermiddag - kväll (8.45, 10.45 14.30, 20.00)

11.7 Halvtimme - kvart

Eleverna bör lära sig att 1 halvtimme = 30 min och 1 kvart = 15 min. I samband därmed kan man lära sig skriva halv och kvart som bråk ($\frac{1}{2}$: $\frac{1}{4}$).

11.8 Tidsåtgång. Diagram

Studiet av klockan är lämpligt som utgångspunkt för att diskutera hur lång tid en viss aktivitet tar. Under en bestämd period kan man varje dag skriva upp hur lång tid resan till skolan tar. Insamlade data redovisas i diagramform.

Hur stor del av dygnet som används för olika aktiviteter kan också redovisas i diagramform t ex som ett rektangulärt diagram.

Skola	Måltider	Fritid	Sömn
-------	----------	--------	------

12 LÄNGDMÄTNING

Syfte

Att lära eleverna de vanligaste längdmåtten samt att lära dem använda olika mätverktyg.

InnehållKommentarer

12.1 Längd - lika lång

Längdmätning utgår från längdjämförelser över huvud taget, varvid lika lång är ett centralt begrepp. Vid den första längdmätningen utgår man inte från standardiserade mått. Lämpligt är att nysta garndockor i stället för att klippa upp dem. När eleverna skall ha ny tråd mäter de till efter en lagom lång käpp.

12.2 Meter

Det syns psykologiskt riktigt att börja med meter - det är något så långt att det behöver mätas. Man börjar med att söka objekt och sträckor som är en meter långa.

Innan man börjar mäta sträckan genom att flytta meterstocken är det klokt att skaffa några stycken käppar eller ribbor som är 1 m långa och vid mätningen lägga dessa efter varandra. Barn har mycket svårare än man tror att förstå att det är avståndet från ena änden till den andra på meterstocken som är 1 m. De tror att det är verktyget som kallas meter. Användningen av flera exemplar av mätverktyget kan tänkas underlätta abstraktionsprocessen. Man jämför efter en tid resultaten av uppmätningen med flera "metrar" och genom att flytta samma meter. Man övergår därefter till den senare metoden.

Mätning bygger på förståelse för måttenheter-
nas konstans, att t ex ett snöre på 1 m är lika långt vare sig det är utsträckt, lagt i form av en cirkel eller är nystat. Förståelsen härför

InnehållKommentarer

kommer långt senare än förmågan att rent tekniskt - motoriskt mäta upp en meter.

Diskussioner kring denna problematik brukar fångsla eleven och samtidigt ger de lärarna upplysning om hans kognitiva nivå. Det kan gå till så här: Man mäter upp ett 5 m långt snöre, nystar det och frågar sedan: Hur långt är det här snöret nu? Alltid är någon osäker och tror att det inte är fem meter och då måste man kontrollmäta.

12.3 Decimeter

Decimeter är ingen särskilt användbar måttenhet, men för att lära mätteknik och skapa förståelse för mätning är den utmärkt. Den är hanterlig, kräver inte så stor noggrannhet och ger lagom stora tal för additions- och subtraktionsuppgifter.

Tekniken att mäta i decimeter är en annan än att mäta i meter. Decimetrarna är ju avsatta på metermättet. Återigen för att underlätta abstraktionsprocessen använder man ett antal decimetermätt.

12.4 Centimeter

Mätning i centimeter kräver stor motorisk skicklighet hos eleverna. Genom att ha arbetat med meter och decimeter bör förståelse för mätning ha skapats så mera uppmärksamhet kan ägnas själva hanterandet av mätverktygen.

12.5 Enhetsbyten

Mycket enkla enhetsbyten kan tränas redan efter det man infört m - dm, men som regel är processen så svår för eleverna att man gör klokt i att vänta tills man hunnit med även cm. Arbetet med enhetsbyten bör i första hand koncentreras till praktiska mätsituationer.

<u>Innehåll</u>	<u>Kommentarer</u>
12.6 Centimeter och meter tecknade som meter i decimalform	Avläsning av mått angivna i decimalform är viktigare än att kunna skriva i decimalform.
12.7 Kilometer och mil	Verklig upplevelse av längden hos större sträckor är mycket svår att förmedla till eleverna. Man lär sig uttrycken kilometer och mil och hur de förhåller sig till varandra. Kilometer jämförs också med meter. Eleverna kan få till uppgift att ta reda på kilometerantalet för vissa sträckor som de färdas ofta, dels på skolorten om de bor i elevhem dels på bostadsorten. I geografin lär man sig hur långt det är till närmaste större stad.
12.8 Millimeter	Millimetermätning får verklig betydelse först i yrkesskolan. Vill man påbörja det redan i grundsärskolan kan man hämta motivation genom ett studiebesök i yrkesskolan. Kanske kan de som skall fortsätta där redan nu lära sig något de måste kunna sedan. Mätning i millimeter ger naturlig anledning att räkna med stora tal.
12.9 Val av lämplig måttenhet	När eleverna lärt sig mäta bör man vänja dem att alltid ställa frågan: Skall jag mäta i meter, centimeter (eller millimeter)?
12.10 Halv meter	I samband med mätning är det lämpligt att även uttrycka sig i halv meter och att teckna detta som 0,5 m eller $\frac{1}{2}$ m.
12.11 Skattning	Skattning bör tränas mycket ofta. Det som anförts under 12.9 gäller i hög grad vid skattning.
12.12 Diagram	Då eleverna övar mätning mäter de också sin egen längd. Detta kan ge inspiration att rita diagram över elevernas längd. Lämplig grafisk framställning är stolp- och stapeldiagram.

13 VOLYMMÄTNING

Syfte

Att lära eleverna de vanligaste volymmåtten samt att använda olika mätverktyg.

InnehållKommentarer

13.1	Uppmätning av lika mycket vätska i lika kärl	Barn baserar sin uppskattning av en vätskemängd på vätskepelarens höjd. Därför bedöms en högre vätskepelare i ett smalt glas som mera vätska än en lägre vätskepelare i ett glas med stor diameter. För de första övningarna som bör gå ut på att mäta upp lika mycket används därför identiskt lika kärl. Genom att hälla vätska fram och tillbaka mellan olika kärl och samtidigt diskutera vad som händer, bör man söka påskynda förståelsen för att volymen inte ändras därför att man tömmer över den från ett glas till ett annat.
13.2	Liter	Man börjar med att mäta upp 1 l, 2 l, 3 l etc. Man använder först lika många litermått som det antal liter man vill mäta upp. Därefter lär man sig mäta upp genom att fylla måttet flera gånger efter varandra.
13.3	Deciliter	Mätning med deciliter tillgår på samma sätt som mätning med liter.
13.4	Enhetsbyten l - dl	Man måste ha minst 10 decilitermått.
13.5	Mätning med olika typer av måttkärl	Eleverna tränas att använda mått av olika utförande.
13.6	Val av lämplig volymenhet	Eleverna tränas att ställa frågan: Skall jag mäta i liter eller deciliter?
13.7	Skattning	Se 12.11.

14 VÄGNING

Syfte

Att lära eleverna de vanligaste vikterna samt att väga och avläsa vikt

Innehåll

14.1 Tyngd - tyngst, lättast, lika tung

Kommentarer

Vid vägning måste man skilja mellan två processer, att väga upp och att bestämma vikten hos en given kvantitet. Den förra processen är den lättaste.

Vid vägning arbetar man först med taffelvåg. Man lägger en sak på varje vågskål och fastslår vilken sak som väger mera respektive mindre eller eventuellt att de väger lika mycket. Givetvis skall man kolla att lika vikter är lika tunga.

Nästa steg blir att åstadkomma lika belastning med

- a) kontinuerligt stoff (socker, mjöl, salt)
- b) diskontinuerligt stoff (kulor och kuber som är lika tunga, vikter)
- c) fast stoff som kan delas (deg, lera).

Övningarna under c kan utnyttjas för att skapa förståelse för viktskonstans. Om två degklumpar är lika tunga, så kan man kolla om de är det sedan man plattat ut den ena, eller skurit den i stycken.

14.2 Kilogram

Man börjar med att väga upp 1 kg, 2 kg, 3 kg (etc) Först använder man sig av enkilovikter, men prövar sedan om man kan använda en tvåkilovikt i stället för två enkilovikter. För många elever är detta påfallande svårt.

InnehållKommentarer

- 14.3 Hektogram
Hektogram är en hanterlig vikt och därför utmärkt att arbeta med vid undervisning i vägning. Det är nödvändigt att ha ett antal 1-hektovikter av de skäl som redovisats ovan under rubriken kilogram.
- 14.4 Enhetsbyten kg - hg
Man måste ha minst 10 hektovikter.
- 14.5 Viktbestämning
Vid träning att bestämma vikten hos en given kvantitet måste läraren i förväg välja ut sådant som väger exakt lika emedan barn kräver mycket stor exakthet. Man väger först sådant som väger hela kilogram, senare sådant som väger hela hektogram (mindre än 10 hg) och slutligen sådant som kräver användning av både kilo- och hektovikter.
- 14.6 Kilogram och hektogram skrivna som kilogram i decimalform
I anslutning till moment 14.5 är det lämpligt att lära teckning av kilogram och hektogram som kilogram i decimalform. Huvudvikt bör läggas vid avläsningsövningar. Därvid bör man till en början ta fram vikterna.
- 2,2 kg
- 14.7 Gram
Vägning i gram kommer eleverna att konfronteras med i hemkunskapsundervisningen. Eftersom viktangivelse i recept förekommer både i hektogram och gram bör man ofta påpeka att 1 hg = 100 g. På smörpaket och margarinpaket förekommer gradering i 50 g. Man bör skära ett margarinpaket i 50 g-bitar och kontrollera. Det är viktigt att hushållslärare och kunskapslärare samarbetar kring sådana moment.
- 14.8 Vägning med olika vågtyper
Efter hand bör eleverna lära sig använda andra vågtyper än taffelvågen, t ex hushållsvåg och personvåg. På den senare väger sig eleverna själva regelbundet och fyller i en vikttabell.

InnehållKommentarer

- 14.9 Val av lämplig viktsenhet
Eleverna skall tränas att ställa frågan:
Skall jag väga i kg, hg eller g.
- 14.10 Halvt kilo, halvt hekto
Halvt kilo liksom halvt hekto är vanliga uttrycksätt. Eleverna bör lära sig att
Ett halvt kg = 5 hg = 500 g
och kan tecknas $\frac{1}{2}$ kilo eller 0,5 kg.
Ett halvt hg = 50 g
och kan tecknas $\frac{1}{2}$ kg.
- 14.11 Skattning
Skattning av vikt är mycket svår, men övningen kan å andra sidan lätt göras spännande.
- 14.12 Vikttabeller - diagram
När eleverna övar vägning bör de också väga sig själva. Data förs med jämna mellanrum in i en vikttabell. Man kan också rita diagram över elevernas vikt.

Orienteringsämnen

RIKTLINJER

En av skolans uppgifter är att ge kunskaper om den omgivande verkligheten och om människors liv och verksamhet förr och nu. Denna allmänt orienterande undervisning sammanfattas här under rubriken Orienteringsämnen och avser i huvudsak en för åldersstadiet avpassad orientering i livsåskådningsfrågor, samhällsfrågor och naturfrågor.

På lågstadiet ingår religionskunskap och hembygdskunskap i orienteringsämnen. Den orientering som på lågstadiet förmedlas inom dessa ämnen utvidgas på mellan- och högstadiet inom ramen för ämnena religionskunskap, samhällskunskap, historia, geografi och naturkunskap.

En orientering i livsåskådningsfrågor skall delvis ske i samband med att eleverna tillägnar sig kunskaper om kristendomens uppkomst, utveckling och nutida livsform samt andra religioners nutida livsform. Dit hör också undervisning om andra livsuppfattningar och attityder inför tillvaron än de religiösa.

Samhällsorientering skall ta sikte på att hos eleven skapa en beredskap för det praktiska livet ute i samhället och samtidigt ge en allmän information om samhället. Undervisningen bör även påvisa de bärande idéerna i vår demokratiska livssyn och efter hand öka elevens förmåga att förstå sig själv och sin egen situation, sina medmänniskor och omvärlden och att fungera som samhällsmedlem.

Undervisningen bör ge eleven en orientering om hur människorna på vår jord utformat sina levnadsförhållanden under skiftande betingelser. Den bör vidare ge eleven förståelse för andra folk och hur det praktiska samarbetet mellan olika länder fungerar.

Naturorienteringen bör efter hand vidga elevens insikt om de levande varelsernas beroende av varandra och av den miljö, i vilken de lever samt om sambandet mellan olika företeelser och förlopp i naturen. Den bör inriktas på att låta eleverna få en inblick i hur utnyttjandet av upptäckter inom naturvetenskap och teknik påverkar människans livsvillkor.

Huvudsyftet med den orienterande undervisningen är sålunda att söka ge eleven förståelse för tillvarons problem. Dess mål är att ge eleven en sådan orientering, att han om möjligt kan fungera som självständig samhällsmedlem med intresse för omvärlden.

En kursplan i orienteringsämnen kan endast uppta ett begränsat urval av den mängd kunskapsstoff som finns. Läroplanen söker anvisa ett stoff av den art att det är av värde för elevens utveckling. Undervisningen inom orienteringsämnen bör mera inriktas på att hos eleven grundlägga förståelse än på att ge ett stort förråd av kunskaper om fakta. Namn och sifferuppgifter tas upp i mycket begränsad omfattning dvs endast sådana, till vilken eleven kan knyta konkreta föreställningar. På grund av att de flesta eleverna har ringa förmåga att memorera, bör utantillärande förekomma mycket sparsamt.

Valet av lärostoff bör göras med utgångspunkt i att det skall göra eleven skickad att fungera i samhället. En dylik urvalsprincip innebär att stoffet måste väljas efter den grad av aktualitet och frekvens som det har och kan beräknas få för individens anpassning till samhällets krav. Det innebär närmare bestämt att t ex samhällskunskap bör ges större vikt än övriga avsnitt inom orienteringsämnena. Viktigt är också att behandla frågor som rör elevens egen livsinställning, för att förmedla normer och livsideal, som är av betydelse för den personliga utvecklingen och för tryggheten i tillvaron. Under rubriken Samlevnadsfostran ges exempel på samtalsämnen som rör normer för vårt liv och som kan tas upp i olika sammanhang bl a i anslutning till undervisningen i orienteringsämnena.

Det uppräknade stoffet inom respektive ämnen måste sålunda ses som förslag, från vilka läraren kan välja lämpliga avsnitt, bl a med utgångspunkt i elevmaterialet.

Det är ibland lämpligt att sammanföra stoff från flera orienteringsämnen och tillämpa en samlad undervisning. Man bygger då upp undervisningen kring valda stoffenheter i den form eleven möter dem ute i livet eller där de olika delarna av stoffet har enbart inbördes relationer. Vid studiet av sådana intresseområden sker orienteringen helt eller delvis utifrån ett eller flera centrala motiv. Genom att lärostoffet sammanförs på detta sätt får eleven större möjligheter till överblick och helhetsuppfattning än vid en mera ämnesbunden undervisning. Även en anknytning till elevens egen upplevelser och intressen underlättas.

I förteckning över arbetsområden ges förslag till lämpliga stoffenheter för samlad undervisning. Flertalet arbetsområden innehåller stoff från skilda ämnen som sammanförts till ett centralt tema.

Vissa delar av lärostoffet lämpar sig mindre väl att sammanföra i arbetsområden för samlad undervisning. Det kan ibland vara bättre att enbart två eller tre ämnen samordnas till ett arbetsområde. Så är t ex fallet med de avsnitt i religionskunskap som berör Jesu liv och förkunnelse. Religionskunskapen måste här få bli det dominerande ämnet som dock har vissa anknytningar till geografi och samhällskunskap. Vidare kräver olika delar inom andra ämnen en något mera systematisk lärogång än vad som är genomförbart vid en samordning med annat stoff. Detta gäller t ex de avsnitt inom naturkunskapen som behandlar vår kropp och dess vård. Sådana delar av lärostoffet bör därför grupperas i ämnesbundna arbetsområden. Dessa förekommer under respektive ämnen t ex samhällskunskap: skyldigheter och rättigheter eller i förslag till arbetsområden: Petrus och Paulus. För att då inte onödigtvis splittra elevens intresse är det lämpligt att bedriva periodläsning och på så sätt undvika att parallellt arbeta med flera orienteringsämnen. Denna form av undervisning kan i många fall vara den mest lämpliga i särskolan.

Lärostoffet i orienteringsämnen bör väljas med hänsyn till elevens kapacitet och mognad och kursplanen kan därför endast ange de ramar inom vilka lärostoffet skall väljas. På så sätt får den enskilde läraren valmöjligheter och rörelsefrihet att anpassa stoffet efter elevens individuella förutsättningar. Förteckningar över ämnesbundna arbetsområden inom respektive ämnen är ej inplacerade i en tänkt ordningsföljd vilket däremot "Förslag till arbetsområden" är. Detta är även indelat i årskurser.

Förslaget till arbetsområden bör uppfattas så att enskilda stoffenheter ur tidigare genomgångna arbetsområden återkommer i senare årskurser inom andra arbetsområden i vidgad omfattning eller i anslutning till stoff från något annat ämne enligt spiralprincipen. Så bör t ex när hösten studeras i årskurs 3 även tas upp moment från motsvarande arbetsområde i årskurs 1 och 2. Ett sådant arbetssätt innebär både repetition och fördjupning av det mest väsentliga i tidigare genomgången stoff som ytterligare befäster detta i minnet samtidigt som det ger bakgrund till det nya stoff som tas upp. I följande årskurs saknas rubriken hösten vilket inte bör hindra studier av natur, trafik, kläder etc just ur aspekten hösten.

Parallellt med elevens ökade mognad och växande intressesfär skall lärostoffets omfång vidgas till att omfatta händelser och företeelser utanför den allra närmaste omgivningen. Genom att utgå från elevens egna upplevelser och iakttagelser, genom anknytning till tidigare bearbetat lärostoff eller genom att på annat sätt ställa det nya lärostoffet i relation till något som på ett reellt sätt ingår i elevens erfarenhetsvärld stimuleras intresset och väcks nyfikenheten på det nya. Arbetet med ett kursavsnitt kan startas utifrån olika utgångspunkter såsom någonting som speciellt fångat elevernas intresse, en aktuell händelse, en bok, en film, ett TV-program, eller ett studiebesök. En lämplig anknytning av dagsaktuellt stoff kan fördjupa intresset för arbetet och göra detta mera meningsfullt för eleverna.

Vissa delar av lärostoffet och färdighetsträningen kräver fortlöpande uppmärksamhet. Detta gäller exempelvis trafikvana, tidningsläsning, tidsuppfattning, pengar, tjänsters och varors värde, funktionsträning i samhället, väderleks- och naturiakttagelser och frågor som rör samlevnad. Förutom att låta dessa moment vara viktiga delar i bestämda och avgränsade arbetsområden bör läraren ta upp dem till behandling i andra sammanhang så ofta tillfälle ges.

Lokala förhållanden måste naturligtvis få göra sig starkt gällande vid den enskilde lärarens kursplanering. Aktuella händelser, elevernas upplevelser, läsning, film, radio och television kan ge anledning till avvikelser från i läroplanen föreslagna arbetsområden.

Arbetsuppläggningsen bör ske med mycket noggrant hänsynstagande till de olika elevernas skiftande förutsättningar. Detta bör kunna genomföras inom respektive arbetsområden genom att elever med större förmåga får flera arbetsuppgifter som ger ytterligare fördjupning i ämnet medan andra får arbeta med uppgifter avpassade efter deras mognadsgrad.

Den allmänna orienteringen som läraren ger skall däremot samtliga elever erhålla. Alltefter vad som är mest ändamålsenligt bör en kombination av klassundervisning, grupparbete och individuellt arbete förekomma. Klassundervisningen kan vara naturlig t ex vid starten av ett nytt arbetsområde, planläggning av ett arbete, redogörelser för utfört arbete och sammanfattande översikter som ges för att knyta samman skilda områden.

Läraren bör vid sin muntliga framställning sträva efter att på ett åskådligt sätt meddela kunskap. Särskilt i de fall då läraren riktar sig till samtliga elever bör den muntliga framställningen vara relativt kort, detta bl a med hänsyn till den heterogena elevsammansättning, som förekommer inom alla klasser i särskolan. Eleven bör successivt vänjas vid att aktivt lyssna och ledas till att samtala om det berättade.

Eleven bör alltså vara verksam i så stor utsträckning som möjligt medan läraren fungerar som arbetsledare. Övervägande delen av den enskilde elevens arbete är av individuell karaktär. I de mångfaldigt skiftande uppgifterna, bör eleven få sådana övningar, som passar hans individuella läggning och som därför kan väcka och vidmakthålla hans arbetslust. Det är angeläget att arbetsövningarna anpassas efter varje elevs intressen och mognad. Det är av stor betydelse att läraren målmedvetet organiserar arbetet och skapar ordning och reda i klassrummet, så att eleven kan få en nödvändig arbetsro.

Eleven ges muntliga eller skriftliga uppgifter såsom att besvara frågor, att utforma kartor, teckningar, applikationer, bildserier, modeller eller enkel dramatisering. Läraren bör i detta sammanhang lära eleven att använda arbetsmateriel och arbetsmetoder på ett sådant sätt, att han så småningom kan komma fram till ett så självständigt sätt att arbeta som möjligt.

En av lärarens viktigaste uppgifter är att bibringa eleven en god arbetsteknik. Den övning i svenska som självklart anknyter sig till orienteringsämnena bör syfta till att utveckla en ökande förmåga att läsa och uppfatta det väsentliga i en text, att använda register och innehållsförteckning, söka reda på betydelsen av obekanta ord etc.

Manuellt arbete i samband med undervisningen i orienteringsämnena bidrar till att göra den konkret, omväxlande och intresseväckande. Skapande verksamhet och manuellt arbete bör alltså få ett betydande utrymme i undervisningen. Till en början får härvid inte ställas för stora krav på utförandet men successivt skall eleven vänjas vid att objektivt och kritiskt bedöma sina egna arbetsprestationer. Dock måste frihet att få skapa och ge uttryck åt fantasin samt att glädja sig åt färger och former vara grunddraget i elevens arbeten. Vid studiebesök och naturiakttagelser bör eleven uppmuntras att samla arbetsmaterial, som sedan ordnas t ex på ett gruppbord eller på väggtavla. Elevens egna iakttagelser under lärarens ledning ger mera kunskapsstoff och be-

fäster detta i minnet långt mera än lärarens berättelse eller beskrivning. Studiebesök på olika platser bör göras. Det är viktigt att eleverna vid sådana besök gjorts väl förberedda så att de kan koncentrera sig på det som är väsentligt. Läraren bör se till att resultaten av elevernas arbete på något sätt blir samlat. Varje elev bör lämpligen ha sin egen arbetsbok eller samlingspärm.

Redovisning av inhämtade kunskaper bör göras i någon form. Kunskapskontrollen bör också från lärarens sida användas som ett diagnostiskt medel att kontrollera sin egen undervisning. Om huvudparten av eleverna inte tillgodogjort sig ett visst undervisningsmoment, bör läraren söka utrona i vilken mån den undervisning han meddelat kan ha legat på ett för avancerat plan, skett i för snabbt tempo eller på annat sätt inte motsvarat elevens mognadsnivå.

Resultaten av undervisningen i orienteringsämnen är i hög grad beroende av att eleverna får tillfälle att använda lämpligt studie- och arbetsmaterial såsom bilder, bildserier, filmer, flanellografmateriel, planscher, tidningar, tidningsurklipp, kartor, jordglob, råvaror, halvfabrikat, mått och vikter, anordningar för enkla försök, gruppbord, verktyg, brännugn, växt och djursamlingar, bilderböcker, bredvidläsningsböcker, materiel för trafikundervisning, tidtabeller, telefonkatalog, almanackor, uppslagsböcker, broschyrer, blanketter samt förbrukningsmaterial för manuellt arbete.

Bilden har stor betydelse då det gäller att ge eleven föreställningar om det som ligger utanför hans erfarenhetsvärld. Bildmaterialet bör ge kunskap, stimulera fantasin och kunna användas i elevens skapande arbete som underlag för muntlig framställning, skrivning, målning etc. Film, TV och stillbilder åskådliggör den verklighet som utgör undervisningens innehåll. På motsvarande sätt kan skolradion och annat ljudmaterial verksamt bidra till att konkretisera undervisningen. Viktigt är dock beträffande film- och ljudmaterial, att läraren noga förberett sig på materialet innan det används i undervisningen eftersom det är lärarens anvisningar och

kommentarer som avgör i vilken utsträckning eleven kan tillgodogöra sig stoffet. Eleverna bör förberedas på det som skall komma och även få någon form av efterarbete, så att ökad aktivitet skapas. Bilden är ett gott hjälpmedel i undervisningen men den kan dock inte helt ersätta direktkontakten med verkligheten.

Vid bearbetningen av lärostoffet i orienteringsämnena ges även stoff till färdighetsträning och utövande av skapande verksamhet. Därför bör samverkan ske mellan orienteringsämnena och övriga ämnen.

RELIGIONSKUNSKAP

MÅL

Undervisningen i religionskunskap har till uppgift att ge eleven en allmän orientering om de bibliska skrifternas innehåll, om kristendomens historia och samfundsformer, om kristen tro och etik och om övriga religioner samt ge kännedom om andra livsuppfattningar och attityder till tillvaron än de religiösa.

Undervisningen skall vara vidsynt och objektiv i den meningen att den meddelar sakliga kunskaper om olika tros- och livsåskådningars innebörd och innehåll utan att auktoritativt söka påverka eleverna att omfatta en viss åskådning.

Undervisningen bör ske på ett sådant sätt att eleven uppfattar frågeställningarnas allvar och betydelse och så att den främjar den personliga utvecklingen och bidrar till att skapa förståelse för värdet av en personlig livsåskådning liksom förståelse och respekt för olika uppfattningar i livsåskådningsfrågor.

HUVUDMOMENT

Lågstadiet

- 1 Kristendom
- 2 Religiösa ämnen och samlevnadsfrågor

Mellan- och högstadiet

- 1 Kristendom
- 2 Övriga religioner
- 3 Religiösa ämnen och samlevnadsfrågor

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Framställningen i religionskunskap bör som regel vara muntlig. Läraren bör sträva efter ett friskt, levande, detaljrikt och åskådligt sätt att meddela kunskap. Eleven bör vänjas vid att lära sig aktivt lyssna och ledas till att samtala om det berättade. Då eleven särskilt på lågstadiet kan vara okoncentrerad och motoriskt orolig, kan religionsundervisningen behöva delas upp i kortare avsnitt och tidsmässigt fördelas på flera veckodagar än schemat anger. En kortare muntlig framställning kan kompletteras med att eleven får sjunga, teckna, skriva eller berätta i anslutning till det tema som behandlas.

Fundamentala livsfrågor av personlig och social natur upplevs starkt av barn och ungdom. De berör bl a liv och död, ansvar och skuld, lidande och medmänsklighet, rädsla och trygghet, ensamhet och gemenskap. Det är angeläget att sådana för dem väsentliga frågor av livsåskådningsmässig och etisk art bli föremål för ett allsidigt studium, utan att undervisningen därför kommer att utgöras av en systematisk behandling av åskådningar.

Kunskapsstoffet bör sovras så att de partier som behandlas kan ges fyllighet och åskådlighet. Det stoff som föreslås inom de olika arbetsområdena har valts med hänsyn till att eleven i så stor utsträckning som möjligt skall kunna uppfatta olika texters etiska och religiösa innehåll. Stoffurvalet bör sikta till att undervisningen skall ge kunskap om kristendomen och i viss utsträckning om andra religioner och livsuppfattningar.

Undervisningen i religionskunskap skall liksom undervisningen i övriga ämnen ha en fostrande inverkan på individen samt medverka till att hos eleven skapa respekt för människovärdet och ge förståelse för andra människor. Behandlingen av samlevnadsfrågor bör samordnas bl a med motsvarande moment i hembygdskunskap och samhällskunskap.

Undervisningen skall vara objektiv i den meningen att den meddelar sakliga kunskaper utan att läraren auktoritativt

påverkar eleven att omfatta en viss åskådning. För att bli meningsfull måste dock även undervisningen i religionskunskap vara engagerande enligt samma metodiska principer som gäller för skolans undervisning i övrigt. Eleven skall på olika sätt få en allsidig belysning av det stoff han arbetar med.

Läraren bör öppenhjärtigt ta upp och även svara på elevers frågor som berör tro och livsåskådning, men därvid vinnlägga sig om nyansering med hänsyn till den auktoritet som läraren oftast är inför sina elever. Det är väsentligt att läraren tänker sig in i hur undervisningen kan uppfattas av elever ur skilda miljöer och är återhållsam med egna värderingar och tolkningar som kan framstå som stötande för vissa elevers eller föräldrars övertygelse i livsåskådningsfrågor.

Vid undervisning i bibelkunskap bör omsorgsfullt valda texter bilda underlag. Stoff ur nya testamentet bör väljas så att det ger en kronologisk framställning av Jesu liv och verksamhet och den första kristna kyrkans uppkomst genom apostlarnas verksamhet.

Stoffet sovras på ett sådant sätt att eleven blir förtrogen med det mest väsentliga i Jesu liv och hans verksamhet bland människorna, hans egen syn på sin uppgift som Messias och hur samtidens människor upplevde hans förkunnelse. Texter som berör gestalterna Petrus och Paulus kan ge en lämplig sammanfattning av undervisningen i evangelierna och om den första kristna kyrkans uppkomst.

Stoff som ur gamla testamentet tas upp i undervisningen bör omfatta det mest väsentliga i den israelitiska historien. Texter bör väljas så att eleven får kännedom om hur tanken på israeliterna som Guds förbundsfolk befästes genom Mose och vidare profeternas roll som domare och tröstare. I samband med undervisningen om profeterna bör texter väljas som behandlar Messiaslängtan.

När de olika bibeltexterna tas upp, bör deras betydelse för dagens situation och människor belysas. Vid arbetet med för eleven väsentliga frågor bör bibeltexter bidra till den allsidiga belysning som dessa frågor bör få.

Kristen mission och svenskt kyrkoliv av i dag behandlas på högstadiet och läraren bör där inrikta undervisningen på att ge eleven en sammanfattning av kristendomens grundtankar och på dessas betydelse för individen och samhället. Aktuella ekumeniska strävanden bör också beröras. I anslutning till de olika skedena i Jesu liv behandlas respektive kristna högtider såsom jul, påsk och pingst och tas några av de vanligaste psalmerna och sångerna upp.

På högstadiet behandlas vidare judendomen med utgångspunkt i gamla testamentet. Övriga religioner tas också upp på detta stadium och då i jämförelse med varandra i fråga om uppfattningar, seder och bruk.

De möjligheter till samverkan med andra ämnen som finns bör utnyttjas då så är naturligt, men vissa delar av stoffet bör meddelas i ämnesbunden undervisning. Avsnitt som berör Jesu liv och förkunnelse läses således ämnesbundet medan kristendomens historia, nutida kristendom, missionen, övriga religioner och religiösa ämnen och samlevnadsfrågor med fördel kan samordnas med annat stoff.

Samlevnadsfrågor tas upp likaväl inom ämnet religionskunskap som i anslutning till övrig undervisning och bör alltid anknytas till det som är aktuellt och konkret för eleven. Undervisningen i samlevnadsfrågor innehåller ett moment av fostran (se Samlevnadsfostran s 147) som det åvilar lärare i alla ämnen att ge eleven. Etiken intar emellertid en betydelsefull roll i ämnet religionskunskap därigenom att ämnet kan ge motiveringar för och bakgrund till olika typer av etiska ställningstaganden. Motiveringarna är då förankrade i olika religioner och livsuppfattningar, t ex i den nytestamentliga synen på människan.

Arbetssätt och läromedel

Eleven bör orientera sig i frågor kring livsåskådning, tro och etik så långt möjligt genom aktivt arbete. Därvid skall eleven uppöva sin förmåga att på egen hand hämta information ur lämpliga kunskapskällor.

Studiet i religionskunskap ger särskild anledning att arbeta med urkunder av olika slag. De religiösa urkunderna, i första hand bibeln, spelar här en framträdande roll. För att bibelns innehåll skall bli tillgängligt för eleven, är det ofta nödvändigt att på de lägre stadierna använda texttrogna översättningar med ett betydligt enklare språk än den officiella bibelöversättningens. Med denna bör eleven dock få göra omedelbar bekantskap, så snart deras läsfärdighet tillåter. Biblar bör finnas i tillräckligt antal för individuellt bruk i undervisningen. På högstadiet skall eleven stifta bekantskap med utdrag ur andra religioners urkunder.

Psalmer och andra religiösa sånger såväl som böner kan förmedla ett direkt intryck av både enskilda människors och religiösa riktningars andakts- och gudstjänstliv. Vid psalm- och sångvalet bör man i regel ta hänsyn även till melodierna och dessa bör om möjligt inläras samtidigt som texten behandlas.

Övriga för undervisningen aktuella dokument är inte lika lättåtkomliga som bibeln och de olika kristna samfundens psalmböcker. Många religiösa dokument eller delar därav är dock utgivna som fickböcker och i antologier. Detta gäller också dokument beträffande de icke-religiösa livsåskådningarna.

Television, radio, dagstidningar och tidskrifter är nödvändiga hjälpmedel i arbetet. De utgör ett värdefullt underlag för undervisningen kring sådana frågor som är angelägna och aktuella för eleven.

Möjlighet till olika slag av studiebesök bör utnyttjas. Sådana besök i kyrkor och andra gudstjänstrum bör så långt möjligt ske, när dessa är i funktion. Det är nämligen inte kyrkan som lokal, som bör vara det egentliga föremålet för studierna, utan kyrkan som gudstjänstrum. Helst bör någon form av gudstjänst förekomma eller anordnas i samband med besöket.

Inslag av religiös andakt i olika utformning i morgonsamlingarna kan också förmedla något av religionens upplevelsesida.

RELIGIONSKUNSKAPLågstadiet

1 KRISTENDOM

Syfte

Att orientera om Jesu liv och förkunnelse, samt om kristen tro och etik.

Innehåll

1.1 Högtider och gudstjänster

1.2 Berättelser ur Nya testamentet

1.2.1 I Nasaret - där Jesus hjälper

1.2.2 Jesus hjälper

1.2.3 Att leva tillsammans

1.3 Sånger och psalmer

Kommentarer

Eleven bör få inblick i och viss förståelse för våra högtider under året. De högtider, som det här kan bli fråga om är t ex advent, jul, påsk, och pingst.

I anslutning till kyrkoårets högtider ges en kronologisk framställning av Jesu liv och verksamhet. Innan julberättelserna behandlas, kan det vara lämpligt att med några enkla berättelser ge vissa karaktäristiska drag av Jesus. Därigenom kan man undvika, att barnet Jesus blir den första och kanske starkaste upplevelsen av honom.

Miljöskildring från Palestina; exteriörer - interiörer, dagligt liv i hemmet, herdeliv, att vara fiskare, timmerman, krukmakare, i synagogan, djur, växter.

Några liknelser om hur Jesus hjälper människor t ex de tio spetälska, den lame i Kapernaum, Jesus bespisar 5 000 män.

Människornas behov av samarbete t ex farisén och publikanen, den gyllene regeln.

En bibelberättelse kan belysas av en sång eller psalm, och själva sången ger omväxling och musikalisk stimulans.

2 RELIGIÖSA ÄMNEN OCH SAMLEVNADS- FRÅGOR

Syfte

Att öka förståelse
i frågor som be-
rör samlevnaden
människor emellan.

Innehåll

Kommentarer

2.1 Aktuella ämnen

Ämnen i anslutning till undervisningen och till händelser och företeelser, som på annat sätt blivit aktuella för eleverna i skola eller på fritid.

2.2 Etiska frågor som berör samlevnaden människor emellan

Leva tillsammans, lära känna varandra, trivas tillsammans, att hålla ihop, när man känner sig liten, vårt behov av trygghet, människor - olika men ändå lika, alla människors värde, ta seden dit man kommer.

2.3 Ursprungsfunderingar

Livsproblem av både personlig och social art. Många frågor kan inte besvaras med ja eller nej, t ex frågor om Gud och vad som händer efter döden.

Mellan- och högstadiet

1 KRISTENDOM

Syfte

Att orientera om Jesus liv och förkunnelse, om kristen tro och etik samt om huvuddragen i kristendomens historia och samhällsformer.

Innehåll

1.1 Introduktion till bibelns berättelser

1.2 Människorna kring Jesus

1.3 Jesus undervisar

1.4 Jesus och hans vänner

1.5 Jesus och hans fiender

Kommentarer

Bibeln skall ha en central plats vid undervisning om kristendom. Eleven bör få kännedom om bibelns innehåll och tankevärld.

Johannes döparen och Jesu dop. Några av Jesu lärjungar t ex Petrus, Andreas, Jakob och Johannes. Jesus och lärjungarnas kontakt med människorna t ex Jesus välsingnar barnen, Sackéus, fariséerna och de skriftlärd.

Människorna är lika - skapade av Gud; Fader - barn motivet, Guds omsorg, alla är bröder t ex den förlorade sonen, Fader vår ....., den barmhärtige samariten.

Människorna är olika: t ex liknelserna om de fyra handa sädesåkrarna och huset på hälleberget.

Människorna har ansvar för hur de lever: liknelsen om punden.

Petrus bekänner Jesus vara Messias, Jesu intåg i Jerusalem.

Ingen är profet i sin fädernestad, Jesus botar mannen med den förvissnade handen, Jesus rensar templet.

Innehåll

1.6 Jesu lidande och död

1.7 Högtider - gudstjänster

1.8 Olika kristna samfund och deras missionsverksamhet

1.9 Några profetgestalter

1.10 Gamla testamentet

1.11 Sånger och psalmer

Kommentarer

Nattvarden, Jesus i Getsemane, Jesus förhör och döms, Jesu död och uppståndelse.

De högtider som det här kan bli fråga om är allhelgonadagen, advent, jul, trettondagen, påsk och pingst. Eleven skall ges information om olika gudstjänstlokaler och deras funktion.

Kort historik om några samfund och deras nutida missionsverksamhet. Martin Luther - lilla katekesen. Några missionärer t ex Paulus, Carey och Schweitzer.

Eleven bör ges en samlad bild av urkristendomen. Petrus, första kristna församlingen, Paulus, några missionsresor.

Berättelser ur Gamla testamentet: Mose födelse och uppfostran, uttåget ur Egypten, några bud och deras aktualitet i vår tid, Salomo, Saul och David.

Lämpliga sånger och psalmer tas upp vid morgonsamlingar eller på musiktimmar.

---

2 ÖVRIGA RELIGIONER

Syfte

Att ge eleverna
viss kännedom om
främmande reli-
gioner.

Innehåll

2.1 Religioner

Kommentarer

Något om religiösa uppfattningar och för-
hållanden samt därmed sammanhängande seder
och bruk inom andra religioner i för eleven
aktuella sammanhang. Judendomen även i
samband med bibliska texter.

3 RELIGIÖSA ÄMNET OCH SAMLEVNADS- FRÅGOR

Syfte

Att öka elevens
förståelse i frågor
som berör samlev-
naden människor
emellan.

Innehåll

3.1 Ursprungsfunde-
ringar - människovård
förr och nu

3.2 Aktuella ämnen

3.3 Jag och de andra

3.4 Mänskligt positiva
egenskaper

3.5 Vardagsproblem

Kommentarer

Livsproblem av både personlig och social art. Många frågor kan inte besvaras med ja eller nej, t ex frågor om Gud och vad som händer efter döden. - Att vara annorlunda, vi behöver varandra.

Ämnen i anslutning till undervisningen och till händelser och företeelser, som på annat sätt blivit aktuella för eleven.

Förstå andra, acceptera sig själv och andra, kamratskap samverkan och beroende, värdet av gemenskap, enighet ger styrka, länken i kedjan, vårt behov av uppskattning och tillgivenhet, någon att tala med och anförtro sig åt, medmänsklighet - vad är det, tid för andra.

Hjälpsamhet, tacksamhet för vad jag har och kan ge, vänlighet, ärlighet, tala gott om andra, undvika skryt, hänsyn, trofasthet, rättvisa, att hålla löften, hur man hedrar gamla, insats i det tysta, uthållighet - nyhetens behag, ett glatt humör.

Be om förlåtelse - att kunna förlåta, unna andra - dela med sig, mina saker och andras

InnehållKommentarer

- vårt, hittade, lånade och gemensamma saker. Egna misstag och andras, att såra andra - att ställa tillrätta, att vara mot andra som man vill att de skall vara mot en själv, fair play, kunna glömma, att inte vara rädd för besvär.
- 3.6 Att hjälpa och vårda
Respekt för allt levande, hjälpa djuren, vårda något.
- 3.7 Frihet - Självständighet
Ansvar, frihet att göra vad man vill, rättigheter som förpliktar, tänka efter före, ett gott omdöme, kunna ändra åsikt, våga vara annorlunda, att våga säga nej, våga stå för en sak, faran att följa med strömmen, masspåverkan, att välja.
- 3.8 Följa regler
Ordning ger trivsel, att svära trots att det finns andra ord, förstå stränghet.

HEMBYGDSKUNSKAP**MÅL**

Undervisningen i hembygds-kunskap har till uppgift att hjälpa eleven att orientera sig i omgivningen, stimulera begrepps-bildningen och successivt öka föreställningskretsen.

Undervisningen bör utgå från elevens intresse för och erfarenheter av ting och förhållanden i den närmaste omgivningen och i naturen samt väcka och stimulera lusten att öka kunskapen härom. Den bör belysa hur människor lever och verkar tillsammans och hjälpa eleven att se samspelet mellan allt som lever.

Undervisningen i hembygds-kunskap avser både samhällsorientering och naturorientering. Den bör ge eleven övning i att utnyttja enkelt studie- och arbetsmaterial och ge rika tillfällen till laborativ och skapande verksamhet,

HUVUDMOMENT

1. Skolan	7. Terrängförhållanden och väderstreck
2. Hemmet	8. Växter och djur
3. Samhället	9. Kroppen och hälsan
4. Trafiken	10. Andra länder
5. Affären	11. Teckning och annat manuellt arbete
6. Tid, väderlek, årstider	12. Aktuellt stoff

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER Allmänna synpunkter

Undervisningen i hembygds-kunskap bör ge eleven en första samhällsorientering, som bl a syftar till att underlätta övergången från hemmet och den lilla kamratgruppen till de större sociala enheterna skolan och närsamhället. Härvid bör noga beaktas att elevens erfarenhetsvärld vid skolgångens början är mycket begränsad. Den första orientering som ges i skolan måste till vissa delar omfatta sådant som andra barn normalt skaffat sig kännedom om redan i förskolåldern.

Undervisningen skall även inriktas på att utveckla ele-

vens iakttagelseförmåga, ordna och vidga föreställningskretsen, ge nya begrepp och utöka ordförrådet, varför en nära anknytning till ämnena sinnesträning och svenska är nödvändig.

Praktiska tillämpningsövningar på moment i ämnet sinnesträning är t ex form- och färgövningar som kan läggas in i arbetet kring "Hösten" t ex att iaktta form och färg på löv och frukter, eller "I butiken" t ex att välja varor efter färg (garn, band). Motoriska övningar kan också tas upp i samband med "Hösten" t ex skala apelsiner och äpplen eller i samband med "I butiken" t ex att slå in paket etc.

Samtal och redogörelser över upplevelser och iakttagelser är även ägnade att öka elevens ordförråd, ge begrepp och ordna upp föreställningar. Hembygdsundervisningen och svenskundervisningen kan härvidlag stödja varandra.

Lärostoff

Lärostoffet bör väljas så att det ger eleven kunskap om ting och förhållanden i omgivningen. En förutsättning för att eleven skall tillgodogöra sig stoffet är att göra honom motiverad.

Flertalet elever har, framför allt i de lägre åldrarna, begränsade möjligheter i detta avseende. Läraren kan alltså inte förutsätta att eleven har intresse ens för ting och förhållanden i den närmaste omgivningen eller känner behov av orientering i omvärlden. En väsentlig uppgift blir därför att i första hand söka skapa motivation för att inhämta kunskaper (Se Lsä I: Motivation).

Undervisningen, som till en början skall hämta sitt innehåll från elevens närmaste omgivning, bör ge all dagliga företeelser gruppering, mening och sammanhang. Huset där eleven vistas och bor bör få upplevas som en byggnad med funktioner, som tjänar ett bestämt ändamål. Eleven får veta varför skorstenen sitter på taket, varifrån vattenledningen får sitt vatten osv och att födan, som de äter, kommer från åker, trädgård och ladugård etc.

1 SKOLAN

Syfte

Att göra eleven bekant med skolan och dess närmaste omgivning samt att träna eleven att fungera i den nya miljön så självständigt som möjligt.

Innehåll

- 1.1 Skolans lokaler och dess närmaste omgivning
- 1.2 Samarbete, hänsyn, ansvar för egna och andras tillhörigheter
- 1.3 Trivselfrågor
- 1.4 Enkla säkerhets- och ordningsregler

Kommentarer

Eleven ges en första orientering om skolan, den nya miljö som de skall lära känna. Paralleller kan dras med det redan välkända, t ex hemmiljön. Under besök i skolans olika lokaler får de göra sig bekanta med skolmiljön. I detta skede är det viktigt att god kontakt skapas mellan eleverna och övriga i skolan verksamma personer. I samtalets form tas samlivsfrågor, trivselfrågor och ansvarsfrågor upp. Enkla regler förklaras. Det är viktigt, att eleven känner sig hemma i skolan. Känslan av trygghet, trivsel och arbetsglädje under de första skolåren påverkar inställningen till arbetet under den fortsatta skolgången.

2 HEMMET

Syfte

Att orientera eleven om ett hems funktioner, om dess vanligaste ting och deras användning.

Innehåll

- 2.1 Familjemedlemmarnas roller i hemmet
- 2.2 Orientering om möbler och husgeråd
- 2.3 Trivselfrågor, samlevnadsfrågor, säkerhetsfrågor

Kommentarer

Arbetet med delmomenten under detta huvudmoment kan behandlas i nära anslutning till huvudmomentet Skolan. Förutom orientering om möbler, husgeråd och andra vanliga bruksföremål aktualiseras samlevnadsfrågor, trivsel- och säkerhetsfrågor. Många paralleller kan dras mellan livet i skolan och livet hemma.

Redan på lågstadiet bör eleven få någon kännedom om faror som är förknippade med t ex eld, elektricitet, giftiga och frätande ämnen. Undervisningen kring sådana moment skall inskränkas till det som eleven kommer i beröring med i sitt dagliga liv i hemmet och i skolan och bör naturligt anknytas till arbetet inom de olika arbetsområdena.

3 SAMHÄLLET

Syfte

Att orientera eleven om närsamhället och om några allmänna samhällsföreteelser.

Innehåll

- 3.1 Olika bostadstyper
- 3.2 Uppvärmning, belysning, vattenförsörjning, renhållning
- 3.3 Samhällsservice
- 3.4 Skydd och ordning
- 3.5 Ansvar för allmän egendom

Kommentarer

Undervisningen utsträcks så småningom till områden utanför den närmast liggande miljön. Eleven bör bl a genom studiebesök få en första inblick i några områden av samhället. Intresset bör då inriktas mot de vanligast förekommande samhällsfunktionerna som t ex bostäder, butiker, några serviceorgan samt trafiken. Samhällets åtgärder för skydd och ordning klargörs i i grova drag. Det gemensamma och enskilda ansvaret för allmän egendom förklaras. Flera av de områden som ingår i detta huvudmoment ger naturlig anledning att ta uppsådant som hör samman med ekonomisk fostran, t ex sparsamhet och aktsamhet med egna och gemensamma tillhörigheter.

4 TRAFIKEN

Syfte

Att lära eleven ett säkert trafikbeteende.

Kommentarer

Träning i beteende som gångtrafikanter bygger på att eleven kan orientera sig i närmiljön. När säkerhet uppnåtts i förmågan att hitta inom ett begränsat område sätts den egentliga träningen i gångtrafik in.

Innehåll

- 4.1 Skolvägen
- 4.2 Att gå i trafiken
- Gång på trottoar (gå långt från gatan)
- Möte med andra gångtrafikanter
- Gång på landsväg en och en, val av vänster sida
- Korsande av landsväg
- Uppträdande vid trafiksignal
- Uppträdande i gatukorsning med obehäkat övergångsställe
- 4.3 Speciella moment höst och vinter
- Reflexanordningar för kläder
- Bära reflexer eller lampa
- Speciella risker med halt väglag under vintern
- Övning att bära tefat, skridskor, kälke och skidor i vanlig trafikmiljö på väg till lämplig terräng att åka i
- Sparkåkning
- 4.4 Polisens hjälp till trafikanter
- 4.5 Varning för att använda trafikerade områden som lekplats

Kommentarer

Trafikundervisningen bör främst bedrivas i form av praktiska övningar med tanke på elevens behov att kunna reda sig med skol- och hemortens trafikförhållanden. Övningar i vanlig trafikmiljö bör bedrivas i så små grupper som möjligt eller helt individuellt samt om möjligt ledas av mer än en handledare. Trafikundervisning i lärosal skall bedrivas som introduktion till och förstärkning efter övning i trafikmiljö. Enbart teoretiska lektioner med hjälp av olika läromedel har mycket ringa värde om den inte följs upp av praktisk övning i trafikmiljö.

Undervisningen i trafik bör tas upp till behandling i början av varje årskurs och dessutom bör varje möjlighet utnyttjas att i anslutning till skolarbetet i övrigt föra in praktiska övningar.

Medverkan av polis kan vara lämpligt under de praktiska övningarna. Polisens uppgift är då att befästa den undervisning som läraren gett. Skolan bör i god tid kontakta den lokala polisen för samplanering. Kontakt med föräldrarna och skolans övriga personalgrupper är nödvändig för att det inlärdas skall kunna följas upp.

(Trafikundervisningen under hembygds-kunskap sker i samverkan med ADL-träningen.)

5 AFFÄREN

Syfte

Att ge eleven kännedom om hur man gör inköp.

Innehåll

- 5.1 Pengar och varor
- 5.2 Olika slag av försäljningsställen
- 5.3 Köp och betalning
- 5.4 Vägning och mätning
- 5.5 Ekonomisk fostran

Kommentarer

Undervisningen om varor och andra ekonomiska värden kan ske i samband med orientering om och studium av olika butiker. Praktisk ekonomisk fostran är ett viktigt led i undervisningen och kan anknytas till de olika områdena inom detta huvudmoment. Så ofta som möjligt bör elevens uppmärksamhet inriktas på att ting har olika värde, att uppskatta vad man kan ha råd till, om saker är värda sitt pris och att man kan spara genom att värda. De bör även uppmuntras till sparverksamhet och vänjas vid att hantera sina fickpengar. Praktiska övningar i att växla och använda pengar bör förekomma t ex att betala för bussresa och handla i kiosk och butik. Vidare bör rikliga tillfällen till praktiska övningar i mätning och vägning ges. Samordning bör ske med ADL och matematik.

6 TID, VÄDERLEK, ÅRSTIDER

Syfte

Att ge eleven vissa grundläggande tidsbegrepp och att orientera om väderleksförhållandena i sammanhang med årstidernas växlingar.

Innehåll

- 6.1 Något om tidsindelning
- 6.2 Veckans dagar
- 6.3 Klockans hel- och halvtimmar
- 6.4 Almanackan
- 6.5 Månaderna
- 6.6 Helger och festdagar
- 6.7 Periodvis återkommande väderleksiakttagelser. Enkel väderlekstabell
- 6.8 Termometern
- 6.9 Årstiderna

7 TERRÄNGFÖRHÅLLANDEN OCH VÄDERSTRECK

Syfte

Att ge en elementär geografisk orientering med utgångspunkt i vad eleven iakttar och lär känna i sin egen hemtrakt.

Innehåll

- 7.1 Enkla kartor och aktuella geografiska begrepp

Kommentarer

Lärostoffet bör fördelas så att undervisningen följer årets rytm. Sålunda bör moment som helger och festdagar återkomma under de tre årskurserna i naturlig anknytning till de tider på året de infaller. Personliga högtidsdagar uppmärksammas. Värdet av högtid och tradition tillvaratas.

Fortlöpande natur- och väderleksiakttagelser bör bedrivas periodvis under hela läsåret.

Införandet av nya tidsbegrepp såsom dagar, veckor och månader görs successivt. Stoffet hålls aktuellt och bearbetas vid lämpliga tidpunkter.

Kommentarer

Den elementära geografiska orienteringen bör helst ske med utgångspunkt i vad eleven iakttar och lär känna i sin egen hemtrakt. Alla möjligheter till exkursioner bör därför utnyttjas. Arbetet bör bl a resultera i att eleverna tillägnar sig vissa färdigheter, enkla begrepp och vanliga termer som kan utgöra en grund för den kommande undervisningen i geografi. Den omgivande bygdens struktur blir avgörande för vilka miljöer som tas upp till behandling.

8 VÄXTER OCH DJUR

Syfte

Att ge eleven **kännedom** om några av våra vanligaste sällskapsdjur, husdjur och vilda djur samt några odlade och vilda växter.

Innehåll

- 8.1 Några träd samt några trädgårds-
växter och odlade växter
- 8.2 De vanligaste sällskapsdjuren
- 8.3 Lantgårdens djur
- 8.4 I trakten förekommande fåglar
och andra vilda djur
- 8.5 Skötsel och vård av tama djur
- 8.6 Något om skydd och vård av de
vilda djuren
- 8.7 Naturvård

Kommentarer

Elevens spontana intresse för växter och djur bör tillvaratas: upptäckarglädjen bör uppmuntras, kunskaperna utökas, ansvarskänslan väckas (naturvård och djurskydd) och känslan för skönheten i naturen odlas. Detta kan ske bl a vid direkta, helst fortlöpande iakttagelser i skolans omgivningar. Val av arter bestäms i första hand av lokala och geografiska förutsättningar. Väl planlagda och efteråt bearbetade undervisningsutflykter med klart angivna och begränsade syften bör ofta företas. Vid sådana utflykter och även i klassrummet ges rika tillfällen för läraren att undervisa om rätta sättet att umgås med naturen. Eleven bör bibringas en känsla av ansvar för naturen, att vårda allt som lever och växer. Kontakten med tama djur av något slag är en verklighet för de flesta barn. Detta gör att frågor som rör husdjuren och omvårdnaden av djur i vår närhet bör behandlas i lämpliga sammanhang i lågstadiets alla årskurser.

9 KROPPEN OCH HÄLSAN

Syfte

Att ge eleven elementära kunskaper om kroppen och dess funktioner samt förklara några förutsättningar för en god hälsa

Innehåll

- 9.1 Några kroppsdelar och deras funktion
- 9.2 Hygien
- 9.3 Kroppsrörelse
- 9.4 Vila och sömn
- 9.5 Elementär orientering om kostens sammansättning
- 9.6 Läkares och tandläkares uppgifter
- 9.7 Sexualkunskap

Kommentarer

Innehållet i detta huvudmoment kan med fördel behandlas i anslutning till vissa andra områden. Moment som berör sömn, vila, frisk luft och hygien etc tas upp i anslutning till "Skolan och Hemmet", klädsel i anslutning till behandling av de olika årstiderna och föda i anslutning till arbetsområdet växter och djur. Samtal kring dessa områden leder naturligt in intresset på människokroppen, dess byggnad, funktioner och behov. Givetvis kan det här endast bli fråga om mycket elementära kunskaper. Samtal om betydelsen av goda hälsovanor.

Sexualundervisning införs redan i årskurs 1 i samband med de avsnitt i undervisningen som behandlar vår kropp och dess vård. Av hänsyn till de elever som kommer från splittrade hem bör sexualundervisningen ges en individuell karaktär samt ej anknytas för nära till hemmet och familjen. En lämplig avvägning här ger även möjligheter att hos elever från fullständiga familjer grundlägga en ökad förståelse för annorlunda betingelser. En nära föräldrakontakt bör eftersträvas (se Handledning och studieplan i sexualundervisning för sarskolan).

10 ANDRA LÄNDER

Syfte

Att ge eleven en orientering om liv och förhållanden i andra länder.

Innehåll

- 10.1 Enkla beskrivningar av klimat växt- och djurliv på några olika platser
- 10.2 Exempel på människors levnadsvillkor i olika länder

Kommentarer

Andra länder. Förhållandena på några olika platser beskrivs på ett enkelt sätt. Ibland kan undervisningen byggas upp kring aktuella händelser vilka eleverna ofta på ett påtagligt sätt får kännedom om genom tidningar, radio och television eller vid personliga sammanträffanden med människor från andra länder. Samtal om olika internationella frågor kan naturligt anknytas härtill. Människors rätt i vissa avseenden t ex i fråga om mat och trygghet.

Undervisningen kan i dessa sammanhang konkretiseras med hjälp av det rika illustrationsmaterial som finns att tillgå i böcker, diabilder, ljudbildband och filmer, samt genom t ex dramatiseringar och arbeten i sandlåda och på väggstavla.

11 TECKNING OCH ANNAT MANUELLT ARBETE

Syfte

Att ge eleven tillfälle till motorisk träning och möjlighet att uttrycka sig i skapande bildarbete.

Innehåll

- 11.1 Fritt skapande arbete
- 11.2 Teckning, målning och framställning av föremål av skilda material
- 11.3 Visning av och samtal om elevens egna arbeten
- 11.4 Iakttagelseövningar
- 11.5 Olika aktiviteter i avsikt att skapa en trivsamt miljö

Kommentarer

I ämnet hembygdskunskap ingår teckning, målning, modellering och annat manuellt arbete. Denna del av undervisningen bör få en fri och allsidig uppläggning. Dess syfte är att aktivera och differentiera elevens verklighetsupplevelser genom fritt bild- och formskapande och att utveckla deras bildsinne. Den har även den väsentliga uppgiften att tillgodose behovet av manuellt arbete och att allsidigt utveckla motoriska färdigheter. Lärarens uppgift bör i första hand vara att stimulera elevens fantasi och skaparglädje, att ställa varierande, för åldersstadiet lämpligt material till deras förfogande och att lära dem praktiskt arbetsätt. Individuella olikheter i deras uttryckssätt bör på allt sätt uppmuntras. Jfr huvudmomenten i ämnena teckning och slöjd samt sinnesträning.

12 AKTUELLT STOFF

Syfte

Att hålla eleven informerad om vissa dagsaktuella händelser samt att tillvarata tillfällen av stark motivation hos eleverna.

Kommentarer

Aktuellt stoff. Undervisningen bör ta upp sådant stoff som motiveras av inträffade händelser, elevens speciella intressen, arbete i klassrummet, studiebesök, exkursioner och liknande.

SAMHÄLLSKUNSKAP

MÅL

Undervisningen i samhällskunskap har till uppgift att ge eleven en orientering i det nutida samhället. Den skall därvid också orientera om olika yrken och utbildningsmöjligheter främst då sådana som kan tänkas vara tillgängliga för eleven själv och som han kan tänkas komma i kontakt med på annat sätt.

Undervisningen bör inriktas på att ge eleven en uppfattning om innebörden i vår demokratiska livssyn.

Arbetet bör inriktas på att bibringa eleven sådana färdigheter att han i så hög grad som möjligt kan fungera självständigt och med säkerhet i samhället både som barn och vuxen

HUVUDMOMENT

Mellanstadiet

1. Samlevnad
2. Samhällsbyggnad
3. Kommunikationer
4. Ekonomiska frågor

Högstadiet

5. Samhällsbyggnad
6. Kommunikationer
7. Ekonomiska frågor
8. Rikets styrelse
9. Internationella utblickar
10. Yrkesorientering

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Undervisningen i samhällskunskap skall ha som mål att hjälpa eleven så att han under skoltiden och även som vuxen kan klara sig i det praktiska livet. För att motivera eleven skall undervisningen uppta sådant stoff som har samband med elevens situation i samhället. Den bör i första hand byggas upp kring ett studium av konkreta situationer i närsamhället - hem, skola, kamratkrets - samt teckna individens roll i relation till grupper och samhällen. Naturliga anknytningar kan också erhållas i det stoff som press, radio och television erbjuder, liksom i erfarenheter från studiebesök och praktisk yrkesorientering. Strävan efter att anknyta undervisningen till det upplevda och det aktuella får dock inte leda till att sådana sociala företeelser och samhällsproblem som eleven saknar kontakt med, men som han som vuxen bör ha kännedom om, försummas i undervisningen.

Behandlingen av samlevnadsfrågor måste vara ett naturligt led i undervisningen i hela ämnet. Man bör försöka ge eleven socialt värdefulla attityder genom att i den dagliga samvaron få uppleva klassen och skolan samt senare även övriga delar av samhället som en gemenskap med olika arbets- och samlevnadsformer. Förmåga att leva samman i grupper, vilja till samarbete, respekt för normer, hänsyn till andra, känsla för det gemensamt ägda eller anförtrodda och självständigt ställningstagande är centrala mål för denna fostran. Genom ständiga jämförelser mellan livet i skolan och i samhället bör eleven lära sig förstå de praktiska motiveringarna för samhällets ordning och påbud och de behov som ligger bakom dess institutioner samt inse att gällande lagar och förordningar måste efterlevas. I vidare betydelse skall skolan söka verka för att hos eleven skapa respekt för människovärdet, förståelse för och uppskattning av alla människor, trots olikheter i nationalitet, språk, religion och hudfärg.

Skolan kan göra en betydelsefull insats för att vänja ungdomen vid planering och omtanke i ekonomiska angelägenheter. I lämpliga sammanhang bör man lära eleven sparsamhet samt aktsamhet med sina egna och kamraters kläder och andra tillhörigheter, skolmateriel, möbler m m. För att göra eleven ekonomiskt medveten tas så ofta som är möjligt upp sådana synpunkter som vad olika saker och tjänster kostar. Elevens praktiska sparande bör i första hand inriktas mot närliggande mål för att så småningom utmynna i information om de olika sparformer som existerar. Försäkringar och deras betydelse bör eleven även få kännedom om.

Vid behandlingen av fritidsaktiviteter är det viktigt att orientera eleven om föreningslivet i hemorten.

Undervisningen i samhällskunskap skall meddelas i samtliga årskurser. På lågstadiet där ämnet ingår i hembygdkunskap begränsas stoffet till det som rör den omedelbara omgivningen dvs skolan och hemmet med någon utblick till närmas- te butik, kyrka och besök hos några serviceorgan i närsamhället. För varje årskurs vidgas ämnet och fortlöpande är eleven själv en central gestalt. Efter behandlingen av den enskildes liv inom familjen, på fritid, i föreningssammanhang och i samhället faller det sig naturligt att ge en utblick över större gruppers verksamhet såsom folkrörelser, organisationer och partier.

Undervisningen om hur riket och hemkommunen styrs bör begränsas till det mest påtagliga i samhällsbyggnaden. Om undervisningen koncentreras kring hemkommunen kan den få önskvärd konkretion. Vid behandlingen av kommunen bör tillses att det kommunala arbetet presenteras som ett resultat av medborgarnas gemensamma ansträngningar.

Demokratins huvudprinciper bör tas upp, vilka skyldigheter och rättigheter medborgarna har i ett demokratiskt samhälle. Som kontrast ges en inblick i hur diktaturen fungerar. Moment som "Internationellt samarbete" bör få karaktären av en allmän orientering om aktuella problem och strävanden att överbrygga dem.

Undervisningen i samhällskunskap som berör samhällets organ och olika funktioner bör följas av upprepade tillämpningsövningar utanför klassrummet. Sålunda bör t ex trafikundervisning fortlöpande äga rum som färdighetsövningar ute i trafiken. Eleven bör successivt tränas i sådana färdigheter som att självständigt använda sig av samhällets service och hjälporgan. Förteckning över olika moment ingående i den praktiska samhällskunskapen är delvis upptagen under ämnet ADL-träning.

Undervisningen i samhällskunskap skall bl a inriktas på att utöka elevens ordförråd och uppöva förmågan att på egen hand inhämta kunskaper. Fakta och terminologi bör sedan kunna tillämpas på olika slag av material för social kommunikation, såsom formulär, blanketter, myndigheters meddelanden, tidningar, radio, television och andra organ för opinionsbildning. Denna träning skall även syfta till att öka förmågan att lyssna och läsa med kritik och omdöme samt att finna sammanhang.

Gruppuppgifter och individuella uppgifter bör inta en stor plats i undervisningen i samhällskunskap. Man bör sträva efter att successivt vänja eleverna vid att använda samma typer av informationskällor som de vuxna samhällsmedlemmarna. Det studietekniska momentet bör härvid spela större roll än det rent kunskapsinhämtande, dvs att lära sig var man kan finna en sakuppgift och hur man lättast finner den. Exempel på sådana studietekniska moment är att slå upp ett telefonnummer, ta reda på en tågtid, att finna platsen för och förstå innehållet i annonser av olika slag, att använda förkortningar. Tidningsstudier skall beredas stort utrymme, både för tidningens roll som nyhetsförmedlare och som organ för propaganda. På högstadiet bör eleven tränas i att känna igen propaganda och ställa sig kritisk till den.

Teoretisk yrkesorientering skall meddelas i årskurserna 8, 9 och 10. En förberedande yrkesorientering kan dock mycket väl läggas in i den mån som olika yrken kommer på tal redan på mellanstadiet.

Man bör därvid liksom vid den fortsatta yrkesorienteringen sträva efter att eleven får en realistisk uppfattning av hur arbetet tillgår inom några olika yrken.

På högstadiet bör den teoretiska yrkesorienteringen nära samordnas med undervisningen i samhällskunskap och den praktiska yrkesorienteringen, (se praktisk yrkesorientering) varför det kan vara lämpligt att yrkesvalsläraren handhar dessa tre delar av samhällsorienteringen.

Huvudvikten vid presentationen av olika yrken skall läggas vid yrkesområden, inom vilka särskolans elever har möjlighet att göra sig gällande. Denna orientering skall ge en grundlig information genom att typexempel tas upp ur olika yrkesområden exempelvis verkstadsarbete, lagerarbete, storhushåll etc.

I rent allmänbildande syfte bör eleven erhålla en allmän orientering rörande yrken, vilkas representanter eleven kan tänkas komma i kontakt med, t ex arbetsförmedlingstjänsteman, präst, läkare, lärare, polis, militär, post- och banktjänsteman etc.

Yrkesorienteringen bör utgå ifrån hemortens - skolortens arbetsliv och därvid sker en naturlig anknytning till de arbetsområden inom samhällskunskapen som berör hemkommunens arbetsliv och organ. Så kan t ex när man behandlar posten olika postyrken tas upp.

Den teoretiska yrkesorienteringen innebär en del av underlaget för den enskilde elevens kommande yrkesval. En väsentlig del av denna orientering utgör det ganska omfattande förberedelsearbetet för den praktiska yrkesorienteringen. Den enskilda vägledning som varje elev måste erhålla är särskilt viktig. Här krävs ett nära samarbete mellan yrkesvalslärare/klasslärare och övrig personal som har beröring med respektive elever. Med den begränsade insikt om sin kapacitet och sina möjligheter som särskoleleverna ofta har, måste läraren i viss mån påverka dem i val av i första hand praktikplats och senare i yrkesval. Ett intimt samarbete med elevens målsmän är absolut nödvändigt vid sådan aktiv rådgivning.

Mellanstadiet

1 SAMLEVNAD

Syfte

Att hos eleven skapa respekt för människovärdet.

Innehåll

- 1.1 Hur människor lever och verkar tillsammans

Kommentarer

Frågor som på olika sätt aktualiseras av händelser och företeelser.

I hemmet: t ex gemensamt ansvar, vänlighet, hänsynsfullhet, att hålla samman.

I skolan: t ex regler, ditt, mitt och vårt, mobbning, hänsyn, takt och ton,

att arbeta i grupp. Kamratskap.

I samhället: Uppförande, tilltalsord, vilja till samarbete, respekt för normer, hänsyn till andra, aktsamhet om ditt, mitt och vårt.

2 SAMHÄLLSBYGGNAD

Syfte

Att hos eleven skapa förståelse för hur samhället fungerar.

Innehåll

- 2.1 Tätort och glesbygd

Kommentarer

Tätorter: Storstäder, medelstora städer, småstäder, stationssamhällen, brukssamhällen, fiskelägen.

Glesbygd: Gårdar på slätten, i skogen, vid kusten och i fjällen.

Olika bostäder: Hyreshus, höghus, radhus, villa, lantgård och fritidshus.

- 2.2 Regler och lagar i samhället

Skolans ordningsregler: Regler i klassen, under raster, trafikregler, regler för lekar och spel, badregler, allemansrätten.

Lagar för trafik, äganderätt, skydd mot våld och om personlig trygghet.

Regler i hemmet.

Innehåll

2.3 Service- och hjälporgan

2.4 Anordningar för fritid

2.5 Faror och skydd

2.6 Skyldigheter och rättigheter

Kommentarer

Daghem - förskola, särskola, grundskola, gymnasieskola.

Åldringscentra, pensionärshem, sjukhus, folktandvård och apotek.

Arbetsförmedling, bostadsförmedling, försäkringskassa, bibliotek, brandkår och räddningskår.

Statskyrkan, frikyrkor.

Hotell, pensionat, restauranger, barer, bensinstationer och verkstäder.

Aktuella yrken. Studiebesök.

Idrotts- och fritidsanläggningar t ex fritidsgårdar, sim- och sporthallar, skjutbanor, elljusspår och fritidsområden.

Kulturell verksamhet: Teater, film, konserter, bibliotek, utställningar, museer, studiecirkelverksamhet och fritidsgrupper.

Trafikfaror: Lek på gator, på parkeringsplatser och trottoarer. Ouppmärksamhet vid t ex gatukorsningar. Mörkerolyckor. Cykeln och dess utrustning.

Faror i hemmet och på fritiden: Trasiga elektriska sladdar och apparater, giftiga vätskor och mediciner, eldfarliga vätskor, tändstickor och eld, farliga leksaker och lekplatser.

Drunkningsolyckor.

I samband med farorna behandlas skyddsåtgärder och säkerhetsföreskrifter.

Hur polis och brandkår hjälper och skyddar.

Skyldigheter: Skolplikt, laglydnad, värnplikt, skatter och avgifter av olika slag t ex tele, post etc.

Rättigheter: Barnbidrag, skolutbildning, bostadsbidrag, sjuk- och pensionsförmåner, polis- och brandskydd etc.

3 KOMMUNIKATIONER

Syfte

Att informera eleven om kommunikationer och massmedia.

Innehåll

Kommentarer

3.1 Allmänna kommunikationer i Sverige

På väg: Olika typer av vägar t ex motorväg, motortrafikled, länsväg, enskild väg.
Fordon: Buss, lastbil- långtradare, personbil, motorcykel, moped och cykel.
Järnväg: S J Expressståg, snälltåg, persontåg, godståg och rälsbuss.

På sjön: Lastfartyg, passagerarfartyg, färjor, fiskebåtar, fritidsbåtar.

I luften: Passagerarflyg, privatflyg.

Post: Poststationer, brevbärare, porto, brev, paket.

Televerket: Telefon, samtal, telefonkatalog.

3.2 Några massmedia

T V och radio: Underhållnings- och nyhetsprogram. Skolradio och skol- T V.

Filmer: Barnförbjudna och barntillåtna.

Biljettpriser. Uppträdande i biolokal.

Non - stopfilmer.

Tidningar: Dagstidningar, lokalpress, rikspress, veckotidningar, serietidningar.

Priser, prenumerationer.

3.3 Trafikregler för gångtrafikanter och cyklister Övningar i trafik

Gångtrafikantränningen har tagits upp i ämnet hembygdskunskap på lågstadiet. En kort repetition av reglerna för gångtrafik är nödvändig (se Hembygdskunskap).

Cykeltrafikantränningar i trafiken bör förberedas inom skyddat område. Eleven måste kunna behärska cykeln (se ADL-tränningen).

Trafikantränningen i trafikmiljön bör anpassas till de lokala förhållandena och i största möjliga utsträckning individualiseras efter elevens behov och förutsättningar.

InnehållKommentarer

Vid trafikantträningen kan erhållas medverkan från den lokala polisen.
 Kontakt med föräldrarna är en förutsättning för att en uppföljning av trafikantutbildningen skall kunna ske.

Exempel på moment som bör övas

Val av väg. Cykling på gator och vägar där cykelbana saknas, hålla till höger.

Cykling på cykelbana om sådan finns

Passera vägkorsning

Lämna företräde åt fordon som kommer från höger (högerregeln)

Anpassning till vägmärken som t ex "förbud mot vänstersväng", "lämna företräde" och "påbjuden körriktning"

Svängar i väg- och gatukorsning

Anpassning till trafiksignal

Anpassning till polismans tecken

4 EKONOMISKA FRÅGOR

Syfte

Att vänja eleven vid planering och omtanke i ekonomiska angelägenheter.

InnehållKommentarer

4.1 Ekonomisk fostran

Att sköta sin egen ekonomi. Planering och aktsamhet med egna och andras tillhörigheter. Inkomster, utgifter. Sparverksamhet mot närliggande mål.

4.2 Butiker och varor i hemkommunen

Informera om olika slags butiker och dess varor. Småbutiker t ex urmakeri och guldsmedsaffärer, tobaksaffärer, kiosker etc.

Snabbköpsaffärer, varuhus, apotek.

Lanthandel, livsmedelsbussar.

Konsumentupplysning. Studiebesök.

Högstadiet

5 SAMHÄLLSBYGGNAD

Syfte

Att hos eleven skapa förståelse för hur samhället fungerar, och hur det är uppbyggt.

InnehållKommentarer

5.1 Befolkning och bebyggelse

Tätorter: Storstäder, medelstora städer, småstäder, stationssamhällen, brukssamhällen, fiskelägen.

Glesbygd: Gårdar på slätten, i skogen, vid kusten och i fjällen.

Olika bostäder: Hyreshus, höghus, radhus, villa, lantgård och fritidshus.

In- och utflyttning till och från tätort. Invandrare. Minoriteter. Trafiken förändrar bebyggelsen. Pendlare.

5.2 Föreningar och organisationer

Hur man bildar en förening. Stadgar.

Styrelse: Ordförande, kassör, sekreterare, justeringsmän och revisorer. Enkel föreningsteknik. Majoritetsbeslut, olika slags röstningsförfarande. Votering. Klassföreningar. Inskolning till elevråd. Olika typer av föreningar och dess uppgifter: Idrottsföreningar, ungdomsorganisationer, politiska, religiösa, nykterhetsfrämjande och scoutorganisationer.

Övriga hjälporganisationer t ex Rädda barnen, Röda korset etc. Fackorganisationer: LO, SAF, TCO. Några fackföreningar på hemorten.

5.3 Skyldigheter och rättigheter

Ett samhälle ställer krav på sina invånare. I utbyte ger det värdefull service.

Skyldigheter: Att gå i skola, att arbeta

InnehållKommentarer

efter sin förmåga, att lyda lagar och förordningar, att betala skatt och att fullgöra sin värnplikt.

Rättigheter: Fri skolgång, skydd mot lagbrytare, barnbidrag, bostadsbidrag, sjuk- och folkpension, ersättning från försäkringskassa vid sjukdom.

5.4 Olika samhällsbildningar

Olika familjebildningar: Familj, storfamilj, ensamstående, sammanboende. Förlovning, lysning, kyrklig och borgerlig vigsel, lagstadgad ålder för giftemål. Äktenskapsförord, adoption, förmyndarskap, arv. Avtal för sammanboende.

Övriga samhällsbildningar: Skolan, kyrkan, kamratkretsen, samhället och kommunen.

6 KOMMUNIKATIONER

Syfte

Att informera eleven om kommunikation och massmedia.

InnehållKommentarer

6.1 Massmedia

TV och radio: Underhållnings- och nyhetsprogram. Skolradio och Skol-TV. Programkanaler. TV1, TV2, P1, P2, P3 och dess programval.

Filmer: Barnförbudna och barntillåtna. Biljettpriser. Uppträdande i biolokal. Olika filmtyper t ex komedier, vilda västern.

Tidningar och tidskrifter: Dagstidningar, rikspress, lokalpress, morgon- och kvällstidningar. Distribution t ex med flyg, per bil etc.

Veckotidningar. Serietidningar, några tidskrifter. Priser, prenumerationer.

InnehållKommentarer

- 6.2 Reklam
- Hur man läser en tidning. Studiebesök på en tidning. Aktuella yrken.
- Annonser gör ofta reklam för en vara. Tidningsannonser, reklam på annonspelare, i bussar, i reklamfilmer och i trycksaker av olika slag som kommer per post. Ljus- och ljudreklam. Sanning - osanning. Var kritisk, jämför, kontrollera och bilda en egen uppfattning. Reklamyrken.
- 6.3 Trafikregler för gångtrafikanter, cyklister och mopeder
Övningar i trafik
- Repetition av reglerna för cykeltrafikanter.
- Vissa cykeltrafikantbeteenden kan behöva övas (se mellanstadiet).
- Mopedens utrustning.
- Mopedkungörelsen.
- Eventuell praktisk träning med moped på samma sätt som cykeltrafikantutbildningen på mellanstadiet.
- 6.4 Kommunikationer
- På väg: Olika typer av vägar t ex motorväg, motortrafikled, länsväg, europaväg, enskild väg.
- Fordon: Buss, lastbil - långtradare, personbil, taxi, ambulans, polisbil, brandbil, motorcykel, moped, cykel och sparkstötting.
- Trafikregler. Trafik i mörker. Säkerhetsbälten. Höga hastigheter. Olyckor. Vägtrafikyrken.
- På räls: Kort information om Statens Järnvägar. SJ som bussföretag, expresståg, snälltåg, persontåg, rälsbuss, godståg, malmtåg. Spårvagnstrafik, tunnelbana.

InnehållKommentarer

Sittvagnar, sovvagnar och restaurangvagnar. Första och andra klass vagnar. Något om biljetter och priser.

Järnvägsyrken.

På vatten: Vår handelsflotta. Lastfartyg, tankfartyg, passagerarfartyg, färjor, fiskebåtar och fritidsbåtar. Export, import. Rederier, skeppsvarv.

Sjöfartsyrken.

I luften: SAS, LIN. Några viktiga flygfält t ex Arlanda, Torslanda, Skurup, Kallax.

Passagerarflygplan, privatflygplan, helikopter, militärflyg, polis- fjäll- och sjöräddningstjänst. Flygplanstillverkning t ex Viggen hos Saab. Rymdraketer. Luftfartsyrken.

Post: Poststationer, expeditionstider, porto, brev, paket, trycksaker, inbetalning och utbetalning, postgiro, postbanken.

Postyrken.

Televerket: Telefon, riks- och lokalsamtal, riktnummer, telefonautomater, alarmanrop 90 000, telegram, telefonkatalogen.

Avgifter: TV, radio och telefon.

Teleyrken.

7 EKONOMISKA FRÅGOR

Syfte

Att hos eleven skapa viss förståelse i ekonomiska frågor.

Innehåll

7.1 Privatekonomiska frågor

Kommentarer

Inkomster, utgifter. Utgifter såsom mat, hyra, kläder, husgeråd, möbler, nöjen, semester, försäkringar, läkemedel, tid-

InnehållKommentarer

7.2 Samhällsekonomiska frågor

ningar, tobak etc. Kontant- och avbetalningsköp. Olika former av sparande t ex skolsparende, lönsparande, försäkringar. Budget, kassabok, sparmål. Något om bankernas verksamhet och servicetjänster. Kreditkort.

Försäkringar: Livförsäkring, hemförsäkring, bilförsäkring och pensionsförsäkring.

Deklaration, deklarationsbyråer.

Tips, lotterier, obligationer och aktier.

Produktion: Naturtillgångar, arbetskraft. Hur en vara blir till.

Distribution: Varans väg från producent till konsument. Producent - grossist - detaljist - konsument.

Konsumtion: Varor och priser. Tjänster t ex när man besöker en frisör, bygger ett hus. Konsumentupplysning.

Import, export. Tull. Penningvärdesförändringar. Arbetsmarknaden - tillgång och efterfrågan. Aktuella yrken.

7.3 Handel och ekonomi i hemkommunen

Affärer och industrier. Transporter.

Några produkter från hemkommunens industrier. Hotell, restauranger.

Kommunens inkomster: Skatter t ex kommunalskatt, hundskatt. Avgifter t ex vatten, gas- och elavgifter. Tomt och anslutningsavgifter. Avkastning av kommunens förmögenhet samt bidrag från staten t ex till skolväsendet.

Kommunens utgifter: Skolor, socialhjälp, tandvård, åldringsvård, byggnationer, gator och vägar, vatten och avlopp, landförsvar, bibliotek, kommunens anställda. Aktuella yrken. Studiebesök.

8 RIKETS STYRELSE

Syfte

Att ge eleven inblick i hur riket och hemkommunen styrs.

InnehållKommentarer

8.1 Hemkommunens styrelse och organisation	Primärkommuner: Kommunfullmäktige, olika nämnder t ex skolstyrelse, kommunstyrelse, nykterhetsnämnd, hälsovårdsnämnd och barnavårdsnämnd. Kommunkansli. Landstingskommuner: Län, länsstyrelse, landshövding, landsting, förvaltningsutskott. Landstingskommunens uppgifter: Hälso- och sjukvård. Folktandvård, lasarett, mentalsjukhus, särskolor, folkhögskolor, vårdyrkesskolor. Aktuella yrken. Studiebesök.
8.2 Regering och riksdag	Kungl Maj:t - statsråden och kungen. Konselj. Statsminister, utrikesminister och övriga departementschefer. Några statliga verk t ex skolöverstyrelsen, socialstyrelsen. Riksdagen: Antalet ledamöter. Mandattid. Talman. Motion, proposition, några utskott. Riksdagshuset.
8.3 Politiska partier, valrörelsen	Några politiska partier i vårt land. Socialdemokratiska partiet, Centerpartiet, Folkpartiet, Moderata Samlingspartiet, VPK, KDS. Partiledarna. Valrörelsen: Valår - rösträtt - röstkort - - valsedlar och vallokaler. Valpropaganda.
8.4 Demokrati och diktatur	Demokrati - folkstyrelse. Majoritetsprincipen, yttrandefrihet, tryckfrihet, möte- och demonstrationsfrihet, religionsfrihet. Diktatur - enpartistyre. Några diktaturländer.

Innehåll

8.5 Lag och rätt

Kommentarer

Olika lagar i vårt samhälle t ex strafflag, kyrkolag, landstingslag etc. Olika slags brott t ex tvistemål och brottsmål. Olika slags straff: Böter, fängelse eller villkorlig dom. Åtalseftergift.

Polisen. Domstolen: Häktning, åklagare, försvarsadvokat, vittne, domare och nämndemän.

Häradsrätt, hovrätt och högsta domstolen.

Fångvård: Ungdomsvårdsskolor, ungdomsfängelse, fångvårdsanstalt. Öppen och sluten vård.

8.6 Några viktiga samhällsfrågor

Miljövård: Brandfara, skadegörelse, nedskräpning, vatten- och luftföroreningar. Naturvårdsverket.

Totalförsvaret: Krigsmakten, vapenfri tjänst, civilförsvaret, frivilliga försvarsorganisationer, hemvärnet, röda korset etc.

Yrken inom totalförsvaret.

Alkohol, narkotika och tobak:

Samtal kring elevens spontana frågor

om varför alkohol, tobak och narkotika används - att uppleva sig själv och sin miljö angenämare. Traditionens och miljöns inverkan. Hur man får vanor.

Samtal kring elevernas frågor om hur alkohol, narkotiska medel, medel för sniffning samt tobak påverkar en människa. Alkoholfria och alkoholhaltiga

drycker. Något om hur missbruk kan uppstå.

Alkohol - olika former av alkoholmissbruk.

Narkotika - olika preparattyper.

Tobak - olika tobaksvanor.

Alkohol-, narkotika- och tobaksbrukets betydelse för familjeliv, ekonomi, trafik och arbete. Brottslighet.

Samhällets olika åtgärder för att förebygga skador av alkohol, narkotika och tobak.

9 INTERNATIONELLA UTBLICKAR

Syfte

Att skapa förståelse för den aktuella världssituationen och det internationella samarbetet.

InnehållKommentarer

9.1 Internationella problem

I anslutning till undervisningen behandlas internationella problem, som aktualiseras för eleven via massmedia.

9.2 Internationellt samarbete

Förenta Nationerna. Fredsrörelsen. Sverige och F N. Den svenska u-lands- hjälpen. SIDA - fredskårer - Rädda Bar- nen - Röda Korset - insamlingar.

9.3 De mänskliga rättigheterna

F N:s deklaration om de mänskliga rättig- heterna. Ev behandlas även deklarationen om utvecklingsstördas mänskliga rättig- heter.

Rasproblem i Sverige och i utlandet.

10 YRKESORIENTERING

Syfte

Att ge eleven en så realistisk uppfattning som möjligt om möjligheterna att komma ut i meningsfylld verksamhet.

Innehåll

Kommentarer

10.1 Teoretisk yrkesorientering

Föräldrarnas och några släktingars yrken.

Vem gör vad inom skolan?

I hemkommunen: Orientering om distriktsläkarens, distriktssköterskans och folktandvårdens uppgifter.

I skolkommunen: Genomgång av näringslivet som förberedelse för val av praktikplatser, tidningsläsning(platsannonser) i anslutning till detta. Egna yrkesfunderingar, även drömyrken. Typförslag (det på orten mest kända) t ex fabriken och samhället. Fabriken som arbetsplats. Arbetsmarknad: Fritt val. Anlag, intressen, fysiska förutsättningar, försök till självvärdering. Att finna ett yrke, eventuella utbildningsmöjligheter.

Yrkesvärlden: Våra vanligaste yrken. Tidningen som massmedium, tidningsyrken.

Platsannonser, arbetsförmedling, tjänstemän.

Värdet av intyg och yrkesutbildning.

Anställningsvillkor, rättigheter och

skyldigheter. Lönesättningar. Fackorga-

nisationer. Arbetsetik, arbetarskydd,

skyddsombud, arbetsrytm, yrkeshygien,

yrkesskador, alkohol ett problem på

arbetsplatsen. Yrkesfilmer, yrkesbroschy-

rer.

Studiebesök.

HISTORIA

MÅL

Undervisningen i historia har till uppgift att orientera om betydelsefulla händelser, tidsföreteelser och personligheter i nordisk och allmän historia, som kan ge eleven en föreställning om det liv som gångna generationer levat och det arv som de efterlämnat. I denna orientering skall människan och hennes levnadsförhållanden vara det centrala och särskild hänsyn tas till förhållanden i vår egen tid.

HUVUDMOMENT

Mellanstadiet

1. Berättelser och bilder från stenålder, bronsålder, vikingatid och medeltid.
2. Berättelser och bilder från 1500-, 1600-, och 1700-talet.
3. Hembygdens historia

Högstadiet

1. Svensk och Allmän historia från 1800-talets början.

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Ur den mängd av stoff som historien erbjuder måste ett urval göras med hänsyn till sådana kunskaper som kan bidra till förståelsen av dagens värld.

Berättelser om betydelsefulla personer i historien är av stort värde när det gäller att intressera eleven för gångna tider. Personligheterna skall framställas med både sina förtjänster och sina fel och deras beroende av den andliga och materiella miljö, där de levat bör framhållas. Faran av att okontrollerad makt läggs hos enskilda personer eller grupper bör i olika sammanhang åskådliggöras, liksom betydelsen av samförståndsvilja, vidsynthet och tolerans.

Berättelser och bilder ur vårt folks historia bör vara så beskaffade, att de samtidigt som de fångar elevens intresse, framhäver sådana drag, som kan anses vara karakteristiska för olika tidsmiljöer. Näringslivet under äldre tid var relativt enkelt och kan därför göras lättbegripligt och intressant liksom bostadsförhållanden, seder och bruk, umgängesformer och samhällsliv över huvud taget. Andliga och rättsliga förhållanden uppmärksammas. I lämpliga sammanhang bör eleverna få kännedom om forskare och uppfinnare och andra personer, som främjat den fredliga utvecklingen. Politiska händelser och personligheter uppmärksammas i den mån de är av väsentlig betydelse för förståelsen av ett tidsskede.

Hembygdens historia beaktas i olika sammanhang. Detta sker osökt genom att man vid behandlingen av olika tidsskeden anknyter till vad som är känt i trakten om historiska händelser och bevarade minnesmärken. Det kan i många sammanhang vara lämpligt att ta lokala förhållanden som utgångspunkt för studiet av ett tidsskede.

Vid undervisningen om vårt lands geografi kan göras historiska anknytningar t ex genom att man i olika sammanhang ger bilder från äldre tiders näringsliv, bosättningsförhållanden och kommunikationer, aspekten nu - förr. Historiska händelser kan också behandlas i samband med behandlingen av olika landsdelar. Den kronologiska synpunkten kommer genom en sådan uppläggning mer i bakgrunden, men detta torde inte behöva medföra allvarligare olägenheter i jämförelse med vad som kan vinnas i form av större intresse från elevens sida, då de olika ämnena samverkar.

Beträffande detaljer som namn och årtal bör man vara mycket sparsam. Inga andra årtal än sådana som är absolut behövliga för att fixera huvudhändelsernas inbördes tidsföljd bör tas med. Läraren bör vara medveten om elevens begränsade förmåga att se sammanhang och till reell tidsuppfattning, särskilt när det gäller att överblicka längre tidsperioder. Lärostoffet fördelas lämpligen så att man först ger några bilder från forntiden och skildringar från medeltiden i anslutning till

passande geografiska arbetsområden. Därefter följer en orientering om förhållanden i landet under 1500-, 1600- och 1700-talet i jämförelse med dagens samhälle. I de högre årskurserna bör undervisningen i historia allt mer närma sig samhällskunskapen för att på högstadiet avslutas med det svenska samhällets utveckling under 1900-talet. Det är av vikt att eleven får en föreställning om hur det moderna Sverige vuxit fram.

Historiskt stoff utöver det som berör Sverige tas upp i mycket begränsad omfattning dvs endast i den mån en historisk bakgrund ger en bättre förståelse av sådana företeelser och förhållanden i nutid som behandlas. Läraren tvingas i sådana fall att noga analysera elevens möjligheter att uppfatta det väsentliga i ett stoff och med hänsyn till detta inrikta sin undervisning. Bedömer läraren t ex att eleven kan ges en inblick i uppkomsten av de fria staterna i Afrika så bör detta stoff föras med en historisk bakgrund. Likaså bör eleven orienteras något om judarnas egenartade historia för att kunna få en föreställning om uppkomsten av det moderna Israel.

På högstadiet behandlas något om det internationella samarbetet.

Mellanstadiet

- 1 BERÄTTELSE OCH
BILDER FRÅN STEN-
ÅLDER, BRONS-
ÅLDER, VIKINGATID
OCH MEDELTID

Syfte

Att ge eleven
kännedom om hur
människorna bodde
och levde förr i
tiden.

Innehåll

Kommentarer

1.1 Stenåldern

Eleven bör ges kunskap om hur människorna levde under stenåldern, hur de lärde känna elden, hur de bodde och klädde sig, hur de skaffade sig redskap för att skydda sig mot oväder, hunger och fiender. Utgrävningar under modern tid.

1.2 Bronsåldern

Eleven bör få veta vad brons är och hur vapen tillverkades. Kontakten med andra länder, byteshandel och soldyrkan.

1.3 Vikingatiden

Båtens betydelse för vikingarna. Runstenar i hembygden. Spel och lekar under fritiden t ex brottning, kasttävlingar med sten. Kristendomen kommer till Sverige.

1.4 Medeltiden

Eleven bör ges en föreställning om förhållandena på medeltiden. Ex Staden - på landet, i kyrkan - livet i kloster, rid-darliv.

2 BERÄTTELSE OCH
BILDER FRÅN
1500-, 1600-
OCH 1700-TALET

Syfte

Att ge eleven
information om
människors ar-
bete och liv i
gångna tider.

Innehåll

Kommentarer

2.1 1500-talet

Bönder - borgare - präster - adelsmän, re-
formationen, Gustav Vasa.

2.2 1600-talet

Reformernas tid: Post, landsvägar, tidning
och domstol. Järn och koppar. Svenska
väldet utvidgas.

2.3 1700-talet

I Sverige på 1700-talets mitt, sjöfart -
industri - bergsbruk - vetenskap. Ex på
personligheter: Gustav III, Polhem, Linné,
Celsius, Alströmer och Bellman.

3. HEMBYGDENS HISTORIA

Historiska minnen och sägner.
Utgrävningar och museisamlingar.

Högstadiet

1 SVENSK OCH ALLMÄN HISTORIA FRÅN 1800-TALETS BÖRJAN

Syfte

Att ge eleven viss
kännedom om kulturell,
social, ekonomisk,
teknisk och poli-
tisk utveckling från
1800-talets början
till våra dagar

Innehåll

1.1 Sverige under 1800- och
1900-talet

1.2 Hembygdens historia

1.3 Europa och övriga värl-
den från 1800-talets
början fram till våra
dagar

Kommentarer

Sverige förlorar Finland, fattigdom- ut-
vandring, skola för alla, nykterhetsrörelsen-
Wieselgren, fångvården, ångans tidevarv, sam-
färdsmedel - J Eriksson. Nobel, bilåldern
börjar - teknisk utveckling. Första och andra
världskriget.

Historiska minnen och sägner.
Utgrävningar och museisamlingar.

Något om den engelska industrialiseringen,
några bilder från Napoleontiden, kolonisa-
tion och slavhandel. Första och andra världs-
kriget. Teknisk utveckling.

GEOGRAFI

MÅL

Undervisningen i geografi har till uppgift att ge eleven orientering om vårt lands och de övriga nordiska ländernas natur- och kulturgeografiska miljöer samt en motsvarande grundläggande orientering om jorden i övrigt. Ledmotiv för studierna bör vara att påvisa hur människorna utformar sina levnadsförhållanden under skiftande betingelser samt utnyttjar och utvecklar jordens resurser.

Undervisningen skall bedrivas så att den bidrar till att skapa förståelse för andra människor och åskådliggöra samarbetet mellan människor, folk och länder.

HUVUDMOMENT

Mellanstadiet

1. Orientering i vår hembygd
2. Vårt land
3. Geografiska begrepp
4. Miljöskildringar och levnadsförhållanden samt bebyggelse och **samfärdsel** i vårt land och några andra länder.
5. Andra länder i anslutning till aktuella händelser

Högstadiet

1. Våra grannar i Norden
2. Vår jord
3. Orientering om länder, världsdelar och världshav
4. Viktiga drag i den fysiska geografin
5. Sveriges näringsliv
6. Vi och vår värld
7. Natur och kulturvård.

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Det stoff som väljs skall framhäva allmänt kända drag i de skildrade geografiska miljöerna och vid sidan av naturbetingelserna belysa även sociala och kulturella förhållanden. Även politiska och ekonomiska förhållanden tas upp i lämplig omfattning. Framställningen bör vara sådan att den ger förståelse för andra folk och för att internationellt samarbete är en förutsättning för fred.

Miljöskildringen framstår som geografiundervisningens viktigaste uppgift. Den innebär en i görligaste mån åskådlig och levande beskrivning av platser, områden, länder eller regioner. Genom lämpligt urval bör miljöbilderna kunna ge en mångsidig och riktig bild av betydelsefulla geografiska miljöer på vår jord. I dessa miljöbilder skall människan och hennes levnadsförhållanden vara det centrala. Undervisningen koncentreras till särskilt intresseväckande och geografiskt väl avgränsade miljöer t ex ett viktigt jordbruksdistrikt, ett betydelsefullt industriområde, en flodlinje med växlande natur och kultur eller ett tropiskt regnskogsområde, som får bilda utgångspunkt för en orientering inom kringliggande områden.

Av grundläggande betydelse är att geografiundervisningen i så stor utsträckning som möjligt utgår från elevens egna iakttagelser. Redan från lågstadiet måste den byggas upp metodiskt och utgå från vad eleven själv kan iaktta i den närmaste omgivningen. När sedan det rumsliga perspektivet vidgas får bilder, filmer, kartor, teckningar på tavlan samt muntliga och skriftliga berättelser utgöra grunden för miljöbeskrivningen. Eleven bör stimuleras till att jämföra olika geografiska miljöer och söka förstå under vilka växlande förhållanden människor lever, urskilja vad som är karakteristiskt och särpräglat. Allt eftersom de geografiska kunskaperna ökas bör eleven på detta sätt kunna få ökad förståelse för människor som le-

ver under andra förhållanden än de själva och för människors beroende av varandra.

Den egentliga geografiundervisningen bör föregås av att eleven lär känna sin egen hemtrakt. Alla möjligheter till exkursioner bör därför utnyttjas. Arbetet inom detta område bör bl a resultera i att eleverna tillägnar sig vissa färdigheter, enkla begrepp och vanliga termer som kan utgöra en grund för den kommande undervisningen i geografi. Geografiundervisningen kan utformas som tanke-resor och åskådliggöras med ett väl genomtänkt åskådnings-material. Av namn och sifferuppgifter bör inte upptas andra än sådana till vilka eleven kan knyta konkreta föreställningar.

De övningar som föregår den egentliga geografiundervisningen bör vara mycket elementära. Genom att denna förberedande geografiundervisning inskränks till att omfatta endast sådana moment som är oundgängligen nödvändiga för den följande geografiska orienteringen begränsas också den tid som bör avsättas till att ge dessa grunder. Till den förberedande geografiundervisningen räknas övningar att tolka bild och karta jämsides samt inläring av de starkt sovrade geografiska begrepp och kartsymboler som eleven bör kunna använda sig av i fortsättningen. Det är lämpligt att under det förberedande stadiet endast ta upp ett begränsat antal geografiska begrepp och kartsymboler. Andra kartsymboler tas upp efter hand som de blir aktuella i undervisningen eller upptäcks av eleven och föranleder frågor. Den första kartan bör vara ett mellan-ting mellan landskapsbild och karta och eleven skall vara väl förtrogen med denna, innan man successivt övergår till en vanlig skolkarta.

Kartan och jordgloben är två hjälpmedel i geografiundervisningen som fortlöpande bör användas. Dock bör läraren vara medveten om att många elever inte kan uppnå förmåga att genom kartstudier få en bild av verkliga geografiska förhållanden. Av denna anledning bör andra hjälpmedel såsom filmer och bilder få en framträdande plats i under-

Undervisningen i geografi kan börja med en orientering på jordgloben samt repetition av geografiska begrepp. Den fortsatta behandlingen bör därefter ske med utgångspunkt i valda karakteristiska miljöbilder.

Den geografiska orienteringen bör sedan planläggas så att Sveriges geografi behandlas i olika avsnitt begränsade av natur och näringar. De nordiska länderna tas därefter upp i jämförelse på viktiga punkter. Europa i övrigt följer sedan varvid undervisningen inriktas på markanta miljöer och områden men även på att ge en översiktlig bild. Eleven bör också få en orientering om främmande världsdelar med typexempel från representativa områden. Studierna i geografi avslutas med en sammanfattning av Sverige, dess näringar och förhållanden till andra länder.

För att befästa den geografiska orienteringen och ge eleven en i görligaste mån konkret uppfattning om främmande områden bör tidigare genomgånget stoff få återkomma i jämförelse med det nya som introduceras.

Syfte

Att ge eleverna orientering om vårt lands och några andra länders natur- och kulturgeografiska miljöer samt att skapa förståelse för andra människor och åskådliggöra samarbetet mellan folk och länder.

Mellanstadiet

1. ORIENTERING I VÅR HEMBYGD

Kommentarer

Exkursioner i närsamhället till olika naturtypområden med iakttagelser av terrängförhållanden, växter och djurliv. Inverkan av vatten, vind, köld och värme. Geografisk orientering. Något om kartan. Huvudväderstrecken.

2. VÅRT LAND

Den geografiska orienteringen bör planläggas, så att Sveriges geografi behandlas i olika avsnitt t ex landskapsvis med utgångspunkt i hemlandskapet eller i större områden t ex fjällen, på Öland och Gotland.

3. GEOGRAFISKA BEGREPP

Orientering med hjälp av jordgloben om världsdelar, poler, klimat. Från glob till karta. Vad kartan berättar om Sverige. Vad kartan berättar om hembygden.

4. MILJÖSKILDNINGAR OCH LEVNADSFÖRHÅLLANDEN SAMT BEBYGGELSE OCH SAMFÄRDSEL I VÅRT LAND OCH NÅGRA ANDRA LÄNDER

T ex staden, jordbruksbygd, skogsbygd, kustbygd, fjällbygd.

T ex storstäder, stora jordbruksbygder, i utvecklingsländer, i ökenländer.

5. ANDRA LÄNDER I ANSLUTNING TILL AKTUELLA HÄNDELSER

Länder som aktualiseras via massmedia bör tas upp i omedelbar anslutning till händelserna t ex vulkanutbrott - Island, olympiad - Japan

Högstadiet

1. VÅRA GRANNAR I NORDEN	<u>Kommentarer</u> En översiktlig jämförelse mellan de nordiska länderna, de viktigaste likheterna och skillnaderna med avseende på natur, näringar, språk och statsskick. Växt- och djurliv. Viktiga varor.
2. VÅR JORD	Något om jordens utveckling. Orientering med hjälp av jordgloben om världsdelar, poler, klimat. Från glob till karta.
3. ORIENTERING OM LÄNDER, VÄRLSDELAR OCH VÄRLDSHAV	Arbete med kartor och andra geografiska hjälpmedel. Något om människors liv och arbete. Några typexempel från växt- och djurliv. Viktiga varor.
4. VIKTIGA DRAG I DEN FYSISKA GEOGRAFIN	T ex regnskog, stäpp, savann, öken, vulkaner, tundra, kring polerna.
5. SVERIGES NÄRINGS LIV	Rikedomar att förvalta. Skog, malm, vattenkraft och mänsklig arbetskraft. Sveriges ekonomi, import - export. Näringslivet förr och nu. Stordrift i industri och handel (något svenskt storföretag).
6. VI OCH VÅR VÄRLD	Jordens befolkningsproblem - överbefolkning - familjeplanering. Livsmedels- och energiförsörjning. Något om olika raser, språk och seder. FN och U-länderna.
7. NATUR- OCH KULTURVÅRD	Jordförstörelse, luftföroreningar, vattenföroreningar, övriga gifter i naturen, vattenfallen. Nationalparker, allemansrätten.

NATURKUNSKAP

MÅL

Undervisningen i naturkunskap har till uppgift att

ge eleven en orientering om företeelser och skeenden i naturen och det samband som råder mellan dessa;

ge kunskap om människokroppens byggnad och funktion, så att i första hand hälsolärans betydelse förklaras;

efter hand vidga elevens insikt om de levande varelsernas beroende av varandra och av den miljö i vilken han lever samt hos honom väcka respekt för allt levande och ansvarskänsla för naturen;

ge eleven orientering om sådana biologiska, fysikaliska och kemiska moment samt sådana tekniska tillämpningar som man möter i vardagslivet eller i undervisningen i övrigt och som kan studeras genom undersökningar eller enkla experiment;

ge eleven kännedom om de faror som är förbundna med ett oriktigt handhavande med eld, elektricitet samt giftiga och vådliga ämnen.

HUVUDMOMENT

1. Några växter och djur i vårt land.
2. Människans ansvar för naturen. Miljöväil.
3. Vår kropp och dess vård. Hygien.
4. Alkohol, narkotika och tobak.
5. Sexual- och samlevnadsfrågor.
6. Fysikaliska företeelser av betydelse i naturen och vardagslivet.
7. Några vanliga ämnen och enkla kemiska reaktioner.
8. Faror och skydd.
9. Exkursioner och studiebesök.
10. Experimentellt arbete.

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Undervisningen om växter bör visa sambandet mellan deras byggnad och levnadssätt samt göra eleven förtrogen med växternas liv. Traktens vanligaste nyttoväxter uppmärksammas.

Undervisningen om svenska naturtyper kan direkt anknytas till studiet av geografiska områden. Utländska växter och djur behandlas i samband med undervisningen om geografiska områden.

Urvalet av djur bör göras med hänsyn dels till vad eleven själv kan iaktta i naturen och dels till vad som från biologisk synpunkt kan vara av särskilt intresse. Sådana detaljer i djurens byggnad, som bidrar till att belysa sambandet mellan byggnad och levnadssätt bör uppmärksammas, så att eleven kan få en inblick i djurens anpassning till den omgivande naturen.

När eleven blivit förtrogen med ett antal djurarter bygger man upp en enkel systematisering, t ex hur ryggradsdjuren indelas i däggdjur, fåglar, kräldjur och fiskar.

Vid undervisningen i samtliga årskurser och särskilt under exkursioner bör läraren utnyttja de tillfällen som erbjuder sig att få eleven att inse vikten av naturvård och djurskydd. Undervisningen bör bedrivas så, att den hos eleven kan väcka en känsla av skonsamhet mot djuren och inge aktning och intresse för naturen.

Naturiakttagelser bör bedrivas fortlöpande och så ofta att eleven blir förtrogen med djurens naturliga miljö, utseende och man samt kan följa deras utveckling och livsrytm. Iakttagelserna kan koncentreras till ett område eller till en sk naturstig. Det är av vikt att eleven får vana vid att iaktta och uppleva hemtraktens naturtyper, för att senare i geografiundervisningen kunna få en föreställning om främmande platsers naturförhållanden.

En annan viktig uppgift för undervisningen är att söka grundlägga goda hälsovanor. Undervisning om kroppens

vård bör ingå i varje årskurs. Den kännedom om människokroppen, som utgör den nödvändiga grunden för hälsofost-
ran samordnas med ADL och hemkunskap och fördjupas på hög-
stadiet.

Sexualundervisning bör huvudsakligen meddelas i samband
med undervisningen om människokroppen men vissa moment
kan på högstadiet även samordnas med sådana undervisnings-
avsnitt som berör samlevnad.

Eleven bör få sina frågor besvarade och en orientering om
samlevnadsproblem.

De avsnitt av sexualundervisningen som avser könslivets
biologi, hygien och etik bör vara väl avpassade efter
elevens mognadsgrad. Sexualundervisningen ställer stora
krav på takt och omdöme från lärarens sida. Närmare anvis-
ningar meddelas i en av skolöverstyrelsen utgiven handled-
ning i sexualundervisning för Särskolan.

Eleven skall få kännedom om tobak, alkohol, narkotika och
deras skadeverkningar. Stor vikt bör läggas vid undervis-
ningen om de alkoholhaltiga dryckernas inverkan på organis-
men och om alkoholbrukets följder. Detta bör ske i samord-
ning med undervisning i samhällskunskap. Med hänsyn till
elevens benägenhet att identifiera sig själv och sin familj
med det som tas upp i undervisningen bör läraren vara upp-
märksam på att inte generellt nedvärdera eller fördöma sprit-
bruk. Fakta rörande tobaksbrukets inverkan på hälsa, kondi-
tion och ekonomi bör redovisas för eleven.

Undervisningen bör vidare ge eleven en elementär oriente-
ring om och förståelse för kemiska och fysikaliska före-
teelser vilkas praktiska tillämpningar de möter i sitt dag-
liga liv. Eleven bör även ges kännedom om tekniska prin-
ciper och vana att handskas med apparater.

Undervisningen skall inriktas på att låta eleven huvud-
sakligen genom egna, enkla experiment vänja sig vid att
iaktta, undersöka och alltefter mognadsgrad dra slut-
satser samt på att ge honom sådana färdigheter, att han
självständigt kan förvärva kunskaper.

1 NÅGRA VÄXTER OCH DJUR I VÅRT LAND

Syfte

Att ge eleven en
allsidig kännedom
om växter och djur.

Innehåll

Kommentarer

1.1	Nyttoväxter	Frukter, bär, rotfrukter, grönsaker, svampar, sädeslag samt några viktiga trädslag.
1.2	Blommor	Vår- och höstblommor såväl vilda som odlade.
1.3	Lantgårdens djur - sällskapsdjur.	Några djur på gården. Olika sällskapsdjur.
1.4	Skogens djur	Fyrfotadjur, fåglar, ormar och småkryp.
1.5	Djur i vatten	T ex säl, bäver och fiskar.

2 MÄNNISKANS ANSVAR FÖR NATUREN · MILJÖVÅRD

Syfte

Att engagera eleven
för en aktiv naturvård.

Innehåll

Kommentarer

2.1	Allemansrätten	T ex brandfara, skadegörelse, nedskräpning och luftförorening.

3 VÅR KROPP OCH DESS VÅRD. HYGIEN.

Syfte

Att ge eleven kännedom om människokroppen och dess vård.

Innehåll

3.1 Vår kropp och dess vård

Kommentarer

Elementär kunskap om kroppen. Översiktligt om dess funktioner, musklernas och skelettets funktioner även med hänsyn till olika arbetsställningar, hur olika levnadssätt påverkar hjärta och blodomlopp. Viktiga hälsoregler i samverkan med hemkunskapen och ADL. Infektioner. Olycksfall - första hjälpen.

4 ALKOHOL, NARKOTIKA OCH TOBAK

Syfte

Att delge eleven allsidig information om alkoholens, tobakens och narkotikans verkningar.

Innehåll

4.1 Faktorer, som påverkar bruket av alkohol, narkotika och tobak

Kommentarer

Samtal kring elevens spontana frågor om varför alkohol, tobak och narkotika används - att uppleva sig själv och sin miljö angenämare. Traditionens och miljöns inverkan. Hur man får vanor.

4.2 Hur människokroppen påverkas av de beroendeframkallande medlen

Samtal kring elevens frågor om hur alkohol, narkotiska medel, medel för sniffning samt tobak påverkar en människa. Vanliga märkestyper- alkoholfria och alkoholhaltiga drycker - alkoholhalt.

Innehåll

4.3 Missbruk av gifter

4.4 Alkohol, narkotika och tobak från psykologisk, social och ekonomisk synpunkt

4.5 Förebyggande åtgärder

5 SAMLEVNADS- OCH SEXUALFRÅGOR

SeHandledning och studieplan i sexualundervisning för sarskolan

6 FYSIKALISKA FÖRETEELSER AV BETYDELSE I NATUREN OCH VARDAGSLIVET

Syfte

Att delge eleven kunskap om fysikaliska foreteelser, som han kommer i beröring med och som är av betydelse i hans praktiska liv

Kommentarer

Något om hur missbruk kan uppstå.
Alkohol - olika former av alkoholmissbruk.
Narkotika - olika preparattyper.
Tobak - olika tobaksvanor.

Alkohol-, narkotika- och tobaksbrukets betydelse för familjeliv, ekonomi, trafik och arbete. Brottslighet.

Samhällets olika åtgärder för att förebygga skador av alkohol, narkotika och tobak - lagstiftning.

Innehåll

6.1 Moment

Kommentarer

Temperaturtermometern, hur värme sprids, smältning och stelning, vattnets kretslopp, magneten, kompassen, maskiner och motorer, förbränning, hur ljud uppstår och fortplantas, ljuset och kameran. Solen, månen och planeterna. Elektricitet i vardagslivet.

7 NÅGRA VANLIGA ÄMNEN OCH ENKLA KEMISKA REAKTIONER

Innehåll

Kommentarer

7.1 Moment

T ex vatten, sammansättning- lösnings- medel. Fasta, flytande och gasformiga ämnen. Eld, eldfarliga ämnen - eldsläckning.

Olja

Vanliga material: metaller, glas, porslin, plast, textilfibrer och papper.

Frätande och giftiga ämnen.

8. FAROR OCH SKYDD

Syfte

Att göra eleven uppmärksam på kemiska och fysikaliska faror i vardagslivet.

Innehåll

Kommentarer

8.1 Moment

T ex aktsamhet om eld, försiktighet med brännbara ämnen, frätande och giftiga ämnen, tryck i vätskor och gaser.

Rätt handhavande med enkla skador som skärsår och brännskador.

9. EXKURSIONER OCH STUDIEBESÖK

Bör förekomma och naturligt passas in i undervisningen.

10. EXPERIMENTELLT ARBETE

Undervisningen bör i största möjliga utsträckning bygga på elevens iakttagelser i samband med undersökningar och enkla försök.

SAMLEVNADSFOSTRAN

I begreppet samlevnadsfostran inbegrips de skiftande möjligheter till påverkan på individen som skolarbetet och skollivet i alla dess yttringar erbjuder och som skolan bör utnyttja. Skolan skall hos eleverna grundlägga sådana vanor, attityder och värderingar som är av betydelse för deras personliga utveckling och för deras möjligheter till samlevnad. Samlevnadsfostran innebär sålunda bl a att hos eleverna väcka respekt för sanning och rätt för människans egenvärde och likaberättigande. Betydelsefullt är även att eleverna fostras till hjälpsamhet mot varandra och till tolerans. Skolan skall också hos de unga söka skapa känsla för samhörighet och medansvar och därigenom öka deras känsla av självförtroende och trygghet i samvaron med andra människor.

En god anda i klassen och lärarens föredöme är en förutsättning för att eleverna skall kunna förstå och anamma de principer för samlevnad som på olika sätt särskilt bör poängteras. Genom samtal kring frågor och problem som berör samlevnad kan elevernas känsla för ansvar och sin egen roll i sammanhanget förstärkas. Sådana samtal hör hemma inom ämnet religionskunskap men inte enbart i detta ämne, utan läraren bör ta upp frågorna även inom andra ämnen och låta samtalen anknyta till aktuella händelser och problem som uppstår i det dagliga arbetet. Valda budord tas upp på liknande sätt. Viktigt är alltså att läraren inte låter dessa frågor stå isolerade utan att de alltid anknyts till det som är aktuellt och konkret för eleverna. Naturlig utgångspunkt för samtal om t ex hänsyn kan vara olika arbetsområden som trafiken, hemmet och skolan. Även händelser i skolan där brist på hänsyn varit särskilt markerad eller om någon visat prov på verkligt fint hänsynstagande bör kunna på ett enkelt sätt ge tillfälle till samtal.

De vägledande synpunkterna vid val av samtalsämnen bör vara att ge eleverna en uppfattning om mänskligt positiva egenskaper och därigenom även väcka deras förståelse för värdet av en personlig livsåskådning och

att ge ett naturligt bidrag till skolans arbets- och samlevnadsfostran.

I följande förteckning ges förslag till samtalsämnen som kan anknyta till olika arbetsområden inom orienteringsämnena, och som kan återkomma inom olika årskurser. Förteckningen avser inte att vara fullständig utan endast att ge exempel på olika ämnen som bör tas upp.

Förslag till samtalsämnen i samlevnadsfrågor

JAG OCH DE ANDRA

Leva tillsammans.

Lära känna varandra.

Förstå andra.

Acceptera sig själv och andra.

Kamratskap.

Trivas tillsammans.

Samverkan och beroende.

Värdet av gemenskap, att hålla ihop.

Enighet ger styrka, länken i en kedja.

Vårt behov av uppskattning och tillgivenhet.

Någon att tala med och anförtro sig åt.

Medmänsklighet - vad är det?

Tid för andra.

JAG ENSAM

När man är ensam.

När man känner sig liten.

Ibland måste man klara sig själv.

När motgången kommer.

Vårt behov av trygghet.

Att vara skyldig - att känna sig skyldig.

Inför det som syns oförklarligt.

VARDAGSPROBLEM

Egna misstag och andras.

Att såra andra - att ställa tillrätta.

Be om förlåtelse - att kunna förlåta.

Unna andra - dela med sig.

Mina saker och andras - vårt.

Hittade, lånade och gemensamma saker.

Att vara mot andra som man vill att de skall vara mot en själv.

Fair play.

Kunna glömma.

Att inte vara rädd för besvär.

TOLERANS

Människor - olika men ändå lika.

Alla människors värde.

Respekt för andras tro.

Ta seden dit man kommer.

ATT HJÄLPA OCH VÅRDA

Ta emot hjälp - att hjälpa.

Omtänksamhet.

Respekt för allt levande.

Hjälpa djuren.

Vårda något.

FRIHET - SJÄLVSTÄNDIGHET

Ansvar.

Frihet att göra vad man vill.

Rättigheter som förpliktar.

Tänka efter före.

Ett gott omdöme.

Kunna ändra åsikt.

Våga vara annorlunda, att våga säga nej.

Våga stå för en sak.

Faran att följa med strömmen.

Om masspåverkan.

Att välja.

MÄNSKLIKT POSITIVA EGENSKAPER

Hänsyn.

Hjälpksamhet.

Tacksamhet för vad jag har och kan ge.

Trofasthet.

Vänlighet.

Rättvisa.

Ärlighet - skvaller, tala gott om andra.

Att hålla löften.

Hur man hedrar de gamla.

Insats i det tysta.

Undvika skryt.

Uthållighet - nyhetens behag.

Ett glatt humör.

DET SOM FINNS, VAD JAG FÅR

Det finns så mycket vackert.

Se - upptäcka - uppleva - förstå.

Vårt dagliga bröd.

Kärlek.

FÖLJA REGLER

Ordning ger trivsel.

Att svära trots att det finns andra ord.

Ta vara på varningar.

Att möta förbud.

Förstå stränghet.

Förhållande till överhet.

FÖRSLAG TILL ARBETSOMRÅDENÅRSKURS 1

VÅR SKOLA. Ny miljö, nya kamrater, de som hjälper oss.
Grundläggande regler för ordning, trivsel och samverkan.

I TRAFIKEN. Hur vi färdas till skolan. Trafikregler och
märken som är aktuella i samband med den egna färden.
Skolskjutsregler. Försiktighet, ej leka på gator och vägar.
Polisen hjälper.
Praktiska övningar i att färdas i trafiken.

HÖSTEN. Typiska hösttecken. Natur- och väderleksiaktta-
gelser. Något om växter och djur i skolans närhet.

HEMMET. Familjen. Bemärkelsedagar och fester. Olika sysslor,
att hjälpas åt. Lek och farliga leksaker. Aktsamhet om
saker, spara - slösa. Ett eller flera sällskapsdjur.
Goda hälsovanor: sömn, hygien, frisk luft, riktig mat -
snask. Benämning av kroppens olika delar.
Sexualundervisning: skillnader och likheter mellan könen,
namnen på de yttre könsorganen.
Trafikundervisning: praktiska övningar i skolans närhet.

JULEN KOMMER. Advent. Lucia. Julförberedelser hemma och i
skolan. Julpynt och Jullekar. Julberättelser om Jesu födelse.

NYTT ÅR. Dagarna. Dag, natt, morgon, kväll, tidigt, sent,
ljusst, mörkt. Söndag - en annorlunda dag.

VINTERN. Typiska vintertecken. Natur- och väderleksiakt-
tagelser. Vinterlekar. Iskunskap. Växter och djur i skolans
närhet. Övervintring. Stannfåglar. Barrträd. Vinterkläder,
ull, fåret.
Trafikundervisning: praktiska övningar i skolans närhet.

PÅSKEN KOMMER. Fastan. Påkseder och påskpynt hemma och i skolan. I hönsgården.

VÅREN. Typiska vårtecken. Natur- och väderleksiakttagelser. Växter och djur i skolans närhet. Några sällskapsdjur. Natur- och djurvård. Trafikundervisning: praktiska övningar i skolans närhet.

INFÖR SOMMAREN. Någon växt och något djur som man ser på sommaren. Sommarlekar, bad- och båtvett. Trafikundervisning: praktiska övningar i skolans närhet.

ÅRSKURS 2

ÅTER I SKOLAN. Du och dina kamrater. Grundläggande ordningsregler. Aktsamhet om egna och andras tillhörigheter.

I TRAFIKEN. Hur vi färdas till skolan. Trafikregler, märken och signaler som är aktuella i samband med den egna färden och i hemtrakten. Skolskjutsregler. Försiktighet: ej leka på gator och vägar. Polisen hjälper.

Praktiska övningar i att färdas i trafiken.

HÖSTEN. Köksträdgården - någon typväxt. Lökplantering. Frukt och bär. Fortlöpande natur- och väderleksiakttagelser. Växter och djur inför vintern.

I SAMHÄLLET. Besök hos polis, brandkår och post. Hjälp och skydd i samhället. Praktiska övningar i samhället t ex att åka hiss och rulltrappa, att gå i trafiken och att åka buss - tunnelbana.

I BUTIKEN. Att köpa till julen. Varor - pengar, köpa - sälja, spara. Praktiska övningar i att uppträda rätt i butik, vägning, mätning, paketering, telefonering.

JULEN. Julseder hos oss och i några andra länder. Advent. Lucia. Traditioner. Julpynt och jullekar. Julberättelserna: Jesu födelse, Jesus fram bärs i templet, flykten till Egypten.

NYTT ÅR. Veckans dagar. Dag, natt, morgon, middag, kväll. Månader. Årstider. Fortlöpande natur- och väderleksiakttagelser.

Trafikundervisning: praktiska övningar i skolans närhet.

HUR VI BOR. Familjen, närmaste släkten. Hus: våning, lägenhet, trappor, hiss, balkong, källare, vind. Olika rum och delar av rummet. Möbler och husgeråd. Faror i hemmet, aktsamhet. Goda vanor, samarbete. Hygien.

Praktiska övningar i husliga sysslor och att telefonera.

PÅ EN LANTGÅRD. Några djur på gården, deras levnadssätt och anpassning. Några sällskapsdjur. Människans skötsel av djuren och beroende av dem. Vår föda, goda matvanor, bordsskick. Vår hälsa: sömn, hygien, kroppens vård. Sexualundervisning: Hur en gravid kvinna ser ut, BB.

VÅREN - SOMMAREN. Påsken, påskpynt. Helg. Trädgården om våren. Lökväxter. Frösådd. Fortlöpande natur- och väderleksiakttagelser. Inför sommaren: midsommar, lekar, bad och båtvett.

Trafikundervisning: praktiska övningar i skolans närhet.

ÅRSKURS 5

SOMMARMINNEN. Några för sommaren aktuella växter och djur. Naturvård. Bad och lekar. Vår hälsa: frisk luft, bad, sol, sömn och vila.

VÅR SKOLA. Lokaler, kamrater, vuxna i skolan. Trivsel i skolan: ordningsregler, hövlighet, hänsyn, renlighet, bordsskick, aktsamhet, kamratskap.

I TRAFIKEN. Regler, märken och signaler i hemtrakten. Cykelåkning. Praktiska övningar i att färdas i trafiken. Andra sätt att färdas: båt, tåg, flyg. Besök vid hamn, station, flygplats. Uppförande på resor.

HÖSTEN. Några växters utveckling. Frukt- och fröspridning. Lövträd, barrträd. Skogen. Lekar. Trafiken om hösten, praktiska övningar.

I BUTIKEN. Besök i olika butiker. Varor - pengar, köpa - sälja, spara, planera, dyrt - billigt. Praktiska övningar i att handla i olika butiker, vägning, mätning, paketering, sortering, telefoning.

JULEN. Julförberedelser, julpynt. Långväga varor på julbordet. Högtid. Julen i kyrkan. Julberättelserna: Jesu födelse, Jesus frambärs i templet. Flykten till Egypten. Hur Jesus hjälper människor. Dopet som kristen sed. Studiebesök i kyrka, orientering kring några få väsentliga funktioner och kort andakt.

NYTT ÅR. Veckans dagar. Månader. Årstider. Dagn. Klockans hel- och halvtimmar. Söndag: Tänk på vilodagen så att du använder den på ett rätt sätt. Fortlöpande natur- och väderleksakttagelser. Trafiken om vintern, praktiska övningar.

I NASARET. Miljöskildring av livet i hem, skola och arbete.

PÅ EN LANTGÅRD. Husdjuren och något om deras kroppsbyggnad och anpassning. Några sällskapsdjur. Aktuella geografiska begrepp. Åker-äng. Sådd och skörd. Nyttig och skadlig föda. Föda från lantgård, trädgård, skog, hav och sjö.

ATT BO I SAMHÄLLE. Olika bostadstyper. Samhällsservice t ex belysning, renhållning etc. Hantverkare. Grannar. Ordningsregler i samhället. Hur samhället hjälper och skyddar. Barn och gamla i samhället. Kommunikationer. Praktiska övningar i trafiken och att använda olika kommunikationer. Praktiska övningar i att hitta i samhället, att gå på posten, i butiker, på kondis och barservering, bio, idrottsplats etc. Övningar att telefonera. Barnens farliga värld: gas, glas, tändstickor, gifter, knivar, vattendrag etc.

PÅSK. Jesus vid 12 års ålder i templet.

VÅR KROPP OCH DESS VÅRD. Samtal om kroppen och dess delar. Hygien. Sexualundervisning: förlossning, barnmorskans respektive läkarens roll, det nyfödda barnets kön, navelsträngen och naveln, den första vården, amning.

VÅREN - SOMMAREN. Växter och djur i skolans närhet. Fortlöpande natur- och väderleksiakttagelser. Groning och sådd. Trafiken om våren, praktiska övningar.

BARN I FRÄMMANDE LÄNDER. Enkelt om hur barn kan ha det i andra världsdelar. Några växter och djur i anslutning därtill.

ÅRSKURS 4

VÅR HEMBYGD. Närsamhället. Exkursioner till olika naturtypsområden med iakttagelser av terrängförhållanden, växt- och djurliv. Inverkan av vatten, vind, köld och värme. Väderleksiakttagelser. Termometern. Huvudväderstrecken. Solen. Vattnets kretslopp. Samfärdsel i hembygden, trafikundervisning i samband med exkursionerna. Praktiska övningar i att använda olika kommunikationsmedel och att hitta och uppträda rätt i samhället.

ATT VARA ANNORLUNDA. Hur vi kan vara annorlunda, invandrare, zigenare, barn med handikapp. Vad kan vi göra för dem som är annorlunda - vad gör samhället? Att respektera varandra. Om tacksamhet för vad vi fått. Vår kropp, att vårda den, god hälsa. Sexualundervisning: befruktningen, mannens roll, ägg- och sädesceller, fosterutvecklingen, det nyfödda barnets beroende av omgivningen, hemmet.

JULEN. Julseder i andra länder. Julevangeliet.

JESUS SOM VUXEN. Miljöskildringar av Palestina. Johannes döparen och Jesu dop.

MÄNNISKORNA KRING JESUS. Några av Jesu lärjungar ex Petrus, Andreas, Jakob och Johannes. Jesu och lärjungarnas kontakt med människorna ex Jesus välsignar barnen, Sackeus, syskonen i Betania.

ÅRET RUNT. Almanackan. Dagar, dygn, veckor, månader och år. Några helgdagar. Fortlöpande natur- och väderleksiakttagelser. Arbete, sport och lekar vintertid. Iskunskap. Trafiken vintertid, praktiska övningar.

KARTA OCH KARTECKEN. Väderstrecken. Några karttecken och för hembygden aktuella geografiska begrepp. Fantasikarta. Trafikundervisning i samband med orientering kring kartor och geografiska begrepp.

GEOGRAFISKA BEGREPP. Orientering med hjälp av jordgloben om världsdelar, poler, klimat (varma och kalla länder). Från glob till karta. Vad kartan berättar om Sverige. Vad kartan berättar om hembygden.

VÅREN - SOMMAREN. I samband med terrängstudier studeras i trakten vanliga djur och växter som ej tagits upp tidigare. Enkel klassificering: däggdjur - fåglar - fiskar - insekter - kräldjur.

ATT LEVA I SAMHÄLLET. Aktuellt stoff. Tidningsläsning. Övningar i att använda pengar. Övningar för tidavläsning och tidsberäkning. Fortlöpande trafikundervisning. Träning att självständigt klara sig i samhället.

ÅRSKURS 5

FRÅN OLIKA PLATSER PÅ VÅR JORD. Hur människor lever, olika folkslag och religioner. Jordgloben, geografiska begrepp. Vårt land på globen.

JESUS HJÄLPER. Matt. 9:35-38 Människorna behövde hjälp med kroppens behov ex de tio spetälska, den lame i Kaper-naum, Jesus bespisar 5 000 män. Människorna behövde hjälp att kunna leva tillsammans ex den obarmhärtinge tjänaren, den gyllene regeln, grandet och bjälken, farisén och publikanen. Människorna behövde hjälp mot rigorösa lagbud ex Jesus och sabbaten, sabbatsbudet, lärjungarna plockar ax på åkern, Jesus botar mannen med den förvissnade handen.

VÅR HEMBYGD. Geografisk orientering, karta och karttecken. Arbetsliv och samfärdsel i hembygden. Anordningar för välfärd, skydd och ordning i närsamhället. Praktiska övningar i att använda olika kommunikationer, butiker, serviceorgan och anordningar för fritiden. Beroende och samverkan. Kyrkan, gudstjänst, kyrkligt liv och sed. Miljöbilder från naturförhållanden och arbetsliv i hemkommunen.

HUR DET VAR FÖRR. I anknytning till fornminnen i hembygden och i jämförelse med nutida förhållanden ges några miljöbilder från stenåldern, bronsåldern och vikingatiden. Växter och djur i hembygden.

VÅR KROPP OCH DESS VÅRD. Samtal om människokroppen och om betydelsen av goda hälsovanor. Hygien och tandvård. Rökningens skadeverkningar. Fritid, hobbies och friluftsliv. Sexualundervisning: puberteten, menstruation, pollution, hygien, onani.

JESUS UNDERVISAR. Människorna är lika - skapade av Gud, Fader - barn motivet, Guds omsorg, alla är bröder, ex den förlorade sonen, Fader vår ..... Den barmhärtige samariten. Människorna är olika ex de fyra handa sädesåkrarna, huset på hälleberget, huset på sanden. Människorna har ansvar för hur de lever ex liknelsen om punden, Matt 25.

ATT LEVA I SYDSVERIGE. Miljöbilder och geografisk orientering från jordbruks- och västkustbygd. Jordbruk, fiske, sjöfart. Växter, djur och viktiga varor i det geografiska området. Vår föda. Hur vi är beroende av varandra.

I BERGSLAGEN. Gruvor, malm, järnhantering. Hur det var förr: bilder från järnåldern, man börjar göra verktyg av järn. Bergsbruk, metallindustri, export och import. Växter, djur och viktiga varor i det geografiska området.

ATT LEVA I SAMHÄLLET. Aktuellt stoff. Tidningsläsning. Övningar att använda pengar. Övningar i tidavläsning och tidsberäkning. Fortlöpande trafikundervisning. Träning att självständigt klara sig i samhället.

ÅRSKURS 6

DE STORA SJÖARNA. Vänern, Vättern och Mälaren. Insjöns växt- och djurliv. Sjön - havet som trafikled. Hur havet blev land. Mälabygdens storhetstid. Birka - vikingastaden. En vikingafärd. Kristendomen införs, Ansgar, kyrkor, kloster. Några skildringar från medeltiden i jämförelse med nutida förhållanden ex ett enat rike, gemensamma lagar.

VÅR KROPP OCH DESS VÅRD. Elementär kunskap om kroppen. Översiktligt om dess funktioner, musklernas och skelettets funktioner med hänsyn till olika arbetsställningar, hur olika levnadssätt påverkar hjärta och blodomlopp. Viktiga hälsoregler. Hälsosamma och skadliga drycker. Rökning. Sexualundervisning: könsorganen, samlag, befruktning, fostrets utveckling, havandeskap, förlossning, tvillingar, preventivmedel.

DE STORA ÖARNA. Miljöbilder från Öland och Gotland. Samfärdsel: båt och flyg. Handel, pengar och varor. Hur det var förr: handelsvägar, Hansan. Växter, djur och viktiga varor i det geografiska området.

ATT LEVA I NORRLAND. Miljöbilder från skogsbygd, kustbygd och fjällbygd. Med älven mot havet. Kraftverk. Skogsbruk och träindustri. Export. Hos samerna - en minoritetsgrupp. Växter, djur och viktiga varor i det geografiska området.

HUR MÄNNISKORNA SÅG PÅ JESUS. Jesus och hans vänner: Ex Matt 16:13 Petrus bekänner Jesus vara Messias, Matt 21 Jesu intåg i Jerusalem. Jesus och hans fiender: ex Matt 13:53 Ingen är profet i sin fädernestad, Matt 12:9 Jesus botar mannen med den förvissnade handen, Mark 11:15-19 Jesus rensar templet.

JESU LIDANDE OCH DÖD. Nattvarden, Jesus i Getsemane, Jesus förhörs och döms, Jesu död och uppståndelse.

ATT LEVA I STORSTADEN. Från boplats till storstad (byar, bruksort etc). Storstadens arbetsmöjligheter: industri, handel, frakt, samfärdsel och allmän tjänst. Olika butiker. Köpa - sälja, spara och planera, nyttovaror - lyx, billigt -dyrt, avbetalning och råvaruprodukter. Storstadens kommunikationer, trafikundervisning. Fritiden i staden: sport, föreningsliv, bibliotek, nöjen, parker och fritidsområden. Att välja, vara kritisk, våga säga nej. Praktiska övningar att fungera självständigt i samhället.

ATT LEVA I SAMHÄLLET. Aktuellt stoff. Tidningsläsning. Övningar att använda pengar. Övningar i tidavläsning och tidsberäkning. Fortlöpande trafikundervisning. Träning att självständigt klara sig i samhället.

ÅRSKURS 7

EN RESA I SVERIGE. Kort översikt över landet i anslutning till behandlade miljöer. Människan och naturen: **ansvar**, allemansrätten.

Människan och samhället: service och hjälporgan samhälls- nödvändiga arbeten, kyrkan och gudstjänsten, pastorsexpeditionen, något om skatter och hur riket **styrs**.

Människan förr och nu: jämförelse med svenska samhället vid 1700 - talets mitt, boktryckarkonsten och dess kulturella betydelse, ett modernt tryckeri. Praktiska övningar att fungera självständigt i samhället.

ATT LEVA MED ANDRA. Arbeta och fritid. Samhällets regler och lagar. Hobbies. Påverkan genom massmedia och av kamrater. Att våga säga nej, att vara kritisk.

SEXUALUNDERVISNING. Individens behov av emotionella kontakter, olika yttre former under vilka sexuellt samliv kan förekomma, homosexualitet, olika etiska värderingar och de positiva och negativa sidor de olika formerna kan innebära, att leva ensam och att leva samman, samlivets svårigheter och möjligheter, preventivmedel.

JORDGLOBEN. Orientering om Sverige, Norden och Europa, samt länder som eleverna känner till ex USA.

VÅRA GRANNAR I NORDEN. En översiktlig jämförelse mellan de nordiska länderna, de viktigaste likheterna och skillnaderna med avseende på natur, näringar, språk och statskick. Nutida nordiskt samarbete och eventuellt en historisk återblick. Översiktligt om växt- och djurliv och viktiga varor i det geografiska området.

KLIMAT. Golfströmmen. Temperatur, nederbörd, vindar, vattnets kretslopp. Termometern.

BRITTISKA ÖARNA. Ebb - flod. Industri. Ångmaskin -ångkraftverk -tåg -ångbåt. Kolonisation. Sjöfart -handelsflotta. Jämförelse med Sverige med avseende på näringar, språk och statsskick. Miljöskildring från ett industri-distrikt och från Skottland. Några typexempel från växt- och djurvärlden och viktiga varor i det geografiska området.

PETRUS OCH PAULUS. Matt 4:18 - 22 Petrus kallas till apostel, Matt 17: 1-8 Petrus och Jesus på förklaringsberget, Matt 16: 13-20 Petrus bekännelse, Matt 26: 30-35, 69-75, Petrus förnekelse, Joh 21 Petrus upprättelse, Apg 2 Den första pingstkyrkan - den första församlingen. Traditionen kring Petrus som förste biskop i Rom, Apg 9: 1-31, Petrus omvändelse. Några väsentliga händelser i samband med Paulus missionsresor. Paulus i Rom.

EN RESA I VÄSTRA OCH MELLERSTA EUROPA. En översiktlig jämförelse mellan de olika länderna, de viktigaste likheterna och skillnaderna med avseende på natur, klimat, näringar och statsskick. Några typexempel från växt- och djurvärlden och viktiga varor i det geografiska området. I Alperna. Reformationen. Katoliker och protestanter i Europa - jämförelse med Sverige.

VID MEDELHAVET . Något om människors liv och arbete i varmare trakter. Några typexempel från växt- och djurvärlden och viktiga varor i det geografiska området. Eventuellt bilder från antiken.

ATT LEVA I SAMHÄLLET. Aktuellt stoff. Tidningsläsning. Övningar att använda pengar. Övningar i tidavläsning och tidsberäkning. Fortlöpande trafikundervisning. Träning att självständigt klara sig i samhället.

ÅRSKURS 8

GAMLA TESTAMENTET. Judarna blev ett folk - en nation. Gud såg judarna som sitt eget folk och folket såg Jahve som i första hand sin Gud. Profeterna gör klart för folket att Jahve är hela världens Gud. Ett förbund slöts mellan folket och Gud, som reglerades bl a med tio Guds bud. Folkets historia kännetecknas av avfall från de bud, som fanns. En av profeternas väsentligaste uppgifter var att som Guds budbärare tala folket tillrätta. Domsprofeter - tröstprofeter. Hos profeterna fanns tanken på det som ska komma - messiasförkunnelsen. Nya testamentet framställer Jesus som den Messias som gamla testamentet talar om.

SAMHÄLLET OCH INDIVIDEN. Lagar och regler i hemkommunen, något om dess styrelse. Hobbies, egna intressen, att lära känna sig själv. Vi bildar en förening, kamratskap, sammanhållning inom gruppen. Andra föreningar: scouting, nykterhetsföreningar, kyrkliga ungdomsföreningar, ungdomsklubbar. Praktiska övningar i att uppträda rätt bland andra.

SOVJET OCH ÖSTEUROPA. Bilder av natur och levnadsförhållanden. Sibirien, tundra, stäpp. Bilder ur Sovjetunionens historia: tsarvälde, revolution, kommunism, delrepubliker. Livet på en kolchos.

KRISTENDOM - JUDENDOM. Messias - den som skulle komma .....
 Jes 9:1-7 Det folk som vandrar i mörkret ...
 Matt 16:13 - 20 Petri bekännelse. Fillipperbrevet 2:5-11
 Jesus Kristus är Herre. Trosbekännelsen. Judarna väntar på den tid då Messias skall komma - de kristna ser Jesus som Messias. Hur det kom sig att en del judar slöt upp kring Jesus och andra inte. Att tro - att tro olika - att ta ställning.

ORIENTERING PÅ JORDGLOBEN. Världsdelar och världshav.

ASIEN. Bilder av natur och levnadsförhållanden i Indien,

Kina och Israel. De mest kända arterna ur växt- och djurvärlden och viktiga varor i det geografiska området.

Olika raser - olika religioner. Att vara muhammedan - islams betydelse för den enskildes sätt att leva och tänka. På likartat sätt orienteras om hinduism och buddism. Något om naturkatastrofer (vulkanutbrott, jordbävning etc). Svält - epidemier, vår hälsa och något om födoämneshygien. Överbefolkning, familjeplanering. Skiftande syn på födelsekontroll. Sexualundervisning: sterilitet, sterilisering, abort, könssjukdomar.

AFRIKA. Bilder av natur och levnadsförhållanden, vid ekvatorn, i regnskog, öken och savann. De mest kända arterna ur växt- och djurvärlden och viktiga varor i det geografiska området. Bland färgade och vita i något afrikanskt land. FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna. Avvikande människor här hemma.

"PRIMITIV" RELIGION FÖRR OCH NU. Något om naturfolkens religiösa seder och bruk och deras betydelse för den enskildes levnadssätt. Jämförelse med sådant hos oss som kan hänföras till primitiv tro. Magi - Fetischism - Tabu. Horoskop - amulett - skrock.

DEN NYA VÄRLDEN. Amerika och Australien, bilder av natur och levnadsförhållanden. De mest kända arterna ur växt- och djurvärlden och viktiga varor i det geografiska området. Columbus upptäcker Amerika. Slavhandel. Indiander och nybyggare. Oljekällor, oljebolag. Förbränningsmotorer. På en bomullsplantage. Med pälsjägare i Canada. På en fårstation i Australien. Vulkan- och korallöar och havets rikedomar.

FRÅN UTVANDRINGSÅRENS SVERIGE. Miljöskildringar från livet på landet (godsherrar, bönder, torpare, statare). Orsaker till utvandringen. Flykt från landsbygd till städer. Miljöskildring av livet i staden. Fabriker. Arbetarrörelsen. Åtgärder för att förbättra människornas förhållanden. Järnvägen. Folkskolan. Tidningar. Allmän värnplikt.

YRKES- OCH SAMHÄLLSORIENTERING I. Föräldrarnas och några släktingars yrken. Vem gör vad inom skolan? I hemkommunen: orientering om distriktsläkarens, distriktssköterskans och folktandvårdens uppgifter, genomgång av näringslivet som förberedelse för val av praktikplatser, tidningsläsning (platsannonser) i anslutning till detta. Egna yrkesfunderingar, även drömyrken. Typförslag (det på orten mest kända) t ex fabriken och samhället, fabriken som arbetsplats. Yrkesfilmer, yrkesbroschyrer, studiebesök.

ATT LEVA I SAMHÄLLET. Aktuellt stoff. Tidningsläsning. Övningar att använda pengar. Övningar i tidavläsning och tidsberäkning. Fortlöpande trafikundervisning. Träning att självständigt klara sig i samhället.

ÅRSKURS 9

SVERIGE OCH DESS NÄRINGAR. Rikedomar: malm, vattenkraft och mänsklig arbetskraft. Vanliga material, metaller, glas, porslin, plast, textilier och papper. Sveriges ekonomi, import - export. Näringslivet förr och nu. Stordrift i industri och handel (något svenskt företag).

YRKES- OCH SAMHÄLLSORIENTERING II. Arbetsmarknaden i samhället. Anlag, intressen, fysiska förutsättningar, försök till självvärdering. Att finna ett yrke, eventuella utbildningsmöjligheter. Våra vanligaste yrken. Tidningen som massmedium, tidningsyrken. Platsannonser. Arbetsförmedling, tjänstemän. Värdet av intyg och yrkesutbildning. Anställningsvillkor, rättigheter och skyldigheter. Lönesättningar. Fackorganisationer. Arbetsetik, arbetarskydd, arbetsrytm, yrkeshygien, yrkesskador, alkohol ett problem på arbetsplatsen. Banken, ekonomi, budget, sparandets betydelse för den enskilde och samhället, olika betalningsmedel, olika bankyrken. Deklaration, varför man beskattas. Landstingets uppgifter. Sjukhuset, folksjukdomar, sjukvård, försäkringskassan, vårdande yrken. Polis och domstol, polisens funktioner. Fångvården, brott och straff, ungdomsbrottslighet, polisyren. Hjälp till självhjälp, sociala yrken, föreningar. Praktiska övningar i anslutning till samhällsorienteringen.

VI OCH VÅR VÄRLD. Kortfattad översikt över världsdelar, världshav, och klimat i anslutning till tidigare behandlade miljöer. Jordens livsmedels- och energiförsörjning, viktiga varor. Människans ansvar för naturen (vattenreglering, skogsvård etc). Något om jordens befolkningsförhållanden och om olika raser, språk, religioner och seder. Något om U-länder och FN:s hjälporgan.

KRISTEN MISSION. Missionsbefallningen. Missionen i olika delar av världen uppbyggt kring några missionärer ex Paulus, William Carey och Albert Schweitzer. Martin Luther - katekesen. Hur missionsfältet av i dag har blivit nya självständiga kyrkor, där verksamheten bygger på samarbete mellan dessa och de gamla kristna samfundet.

ENIGHET - SPLITTRING I VÄRLDEN. Kommunikationer över gränserna, tull. Kommunikationsmedel, teknikens utveckling. Nordiskt och europeiskt samarbete. Krig - fred: inre strider, två världskrig, nazism, kommunism. Maktblocken, det kalla kriget.

VÅR KROPP OCH VÅR HÄLSA. Sinnesorganen och nervsystemet. Gifter och njutningsmedel. Tandvård. Ämnesomsättning. Infektioner. Hälsovård i hemmet, på arbetsplatsen och i samhället. Eldfarliga ämnen - eldsläckning. Frätande och giftiga ämnen. Olycksfall - första hjälpen. Kroppsliga och själsliga förändringar under uppväxt och åldrande. Sexualundervisning: vad lagen inte tillåter - tvång, våld och vissa former av annorlunda sexuellt beteende, samhällets hjälpåtgärder, vart man vänder sig, samlevnadsfrågor och samlevnadsproblem.

PRAKTISK YRKESORIENTERING (se särskild kursplan).

ATT LEVA I SAMHÄLLET. Aktuellt stoff. Tidningsläsning - nu även kritiskt. Övningar i att använda pengar. Övningar i tidavläsning och tidsberäkning. Fortlöpande trafikundervisning. Träning att självständigt klara sig i samhället.

ÅRSKURS 1C

VI OCH VÅRT SAMHÄLLE. Vad samhället ger och kräver av oss med speciell anknytning till hemkommunen. Att betala skatt. Praktiska övningar i att rätt använda samhällets hjälp- och serviceorgan samt kommunikationsmedel.

VÅRT LAND I DAG. Hur vi gemensamt styr landet. Rösträtt, politiska partier, val, riksdag, regering, kommunalfullmäktige. Monarki - demokrati. Orientering om landets indelning i län och landskap. Fackliga organisationer, strejk, och förhandling. Olika folkrörelser - historisk bakgrund.

SVENSKT KYRKOLIV. Det som förenar - det som skiljer. Den historiska bakgrunden, 1800-talets väckelserörelser och internationella kontakter. Ekumeniska strävanden nationellt och internationellt.

YRKES- OCH SAMHÄLLSORIENTERING III. Vårt försvar, olika yrken inom försvaret. Kommunikationsmedel: trafik (tidtabeller), post (blanketter), telefon (telefonkatalog), telegraf (blanketter), radior-TV(program, licens), kommunikationsyrken. Att resa: turist- och tjänsteresor, resebyrå, pass, tull, reseyrken. Brand och brandskydd, försäkringar, brand- och försäkringsyrken. Propaganda av olika slag, hur vi påverkas, olika metoder, reklam, reklamyrken. Att läsa kritiskt, att ha en egen åsikt.

BILDER FRÅN 1900-TALET. Kulturliv och teknikens utveckling. Ex Olympiska spelen, nobelpris, skolreformer, litteratur. Ex Bilen, flyget, rymdraketer, telefon, agafyr, tändstickor, massmedia, ljudet, kameran och rymden.

VÅR KROPP OCH VÅR HÄLSA. Gifter och njutningsmedel. Infektioner. Olycksfall - första hjälpen. Kroppsliga och själsliga förändringar under uppväxttiden. Sexualundervisning: ansvar som vuxen, samtal i samlevnadsfrågor.

PRAKTISK YRKESORIENTERING (se särskild kursplan).

ATT LEVA I SAMHÄLLET. Aktuellt stoff. Tidningsläsning -
- nu även kritiskt. Övningar i att använda pengar. Öv-
ningar i tidavläsning och tidsberäkning. Fortlöpande
trafikundervisning. Träning att självständigt klara sig
i samhället.

Sinnesträning

MÅL

Målet för sinnesträning är

att vidga elevernas föreställningsvärld genom att låta dem uppleva föremål, personer och händelser i vardagslivet,

att träna eleverna att med ökad säkerhet upptäcka, särskilja och benämna egenskaper hos dessa föremål, personer och händelser samt

att genom olika typer av begreppsbildning organisera dessa upplevelser så att tillvaron blir överskådligare, lättare att inlära och lättare att hantera.

HUVUDMOMENT

- 1 Träning av visuell och taktil perception med inriktning på formuppfattning
- 2 Träning av visuell perception med inriktning på färguppfattning
- 3 Träning av auditiv perception
- 4 Träning av lukt- och smaksinnet
- 5 Träning av taktil perception
- 6 Träning av rumsuppfattning

INTRESSEOMRADEN

ALLMÄNNA ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Särskolelever har som regel vid sin skolgångs början en mycket begränsad erfarenhetsbakgrund. De har ringa förmåga att under förskolåren på egen hand skaffa sig en sådan uppfattning och kännedom om vardagliga föremål och deras egenskaper som andra barn har som grund vid skolstarten. Under de första skolåren måste därför undervisningen inriktas på en systematisk träning av sinnenas funktioner så att elevernas uppfattning av omvärlden berikas och så att begreppsbildning och språkutveckling stimuleras.

Sinnesträningen har således sin största betydelse i skolans lägre årskurser, men bör i mera integrerad form fortlöpande ingå i all undervisning även om speciellt timal härför saknas.

I sinnesträningen är det framför allt förmågan att upptäcka som skall tas i bruk och tränas. Detta att uppleva, minnas och känna igen utgör grunden för allt kunnande och all erfarenhet och en igen utgör grunden för allt kunnande och all erfarenhet och en stor del av sinnesträningen skall baseras på detta. Detta gäller föremålen, personerna och händelserna som helheter. Träningen i att urskilja särdrag är ett senare, svårare steg som förutsätter utnyttjandet av dessa grundläggande färdigheter. I denna träning skall man arbeta med ett konkret och verkligt material. Som stöd och hjälp används bilder av det konkreta material som man arbetar med. Verkligheten, kameran och projektorn blir här de viktigaste undervisningsmedlen. Verkligheten skall i största möjliga utsträckning uppsökas, inte tas till klassrummet.

De kognitiva processerna, eller förståndsprocesserna omfattar - som tidigare nämnts - kortminne, långminne och tänkande. I den ovan angivna träningen registrerar perceptionen informationen och gestaltar den. Den gestaltade upplevelsen behålls kort tid i kortminnet för att sedan - under förutsättning att inläring sker - lagras i långminnet. När en ny upplevelse kommer jämförs den i tänkandet med den lagrade och känns igen eller inte. Genom att en stor mängd upplevelser inlärs ökas föreställningsvärlden och fler situationer blir bekanta för eleven, vilket i hög grad ökar hans anpassningsförmåga. Dessa upplevelser måste vara relevanta, dvs tagna från det vardagliga i hemmet, skolan och samhället.

Ur det ständiga jämförandet av olika företeelser kommer upplevelsen att vissa saker inte är lika eller olika, utan liknande, dvs liknar varandra i något eller några avseenden. Detta kallas diskriminationsinlärning. På så sätt kommer - som en följd av jämförandet - en upplevelse av föremålens, personernas eller händelsernas särdrag och egenskaper. I sådana övningar kan man i stor utsträckning arbeta med ett konkret och verklighetsanknutet material, men man kan även ha ett konstruerat material, som tar fram och betonar olika egenskaper. Även om man börjar med enklare perceptiva egenskaper av typen rund, röd, stor, söt och bitter kan man för de elever, som har förutsättningar träna egenskaper av värderingstyp som vacker, snäll, rolig etc, egenskaper av aktionstyp som att bollen rullar, studsar etc. Man kan både beröra egenskaper hos objekt och hos personer. När det gäller egenskaper hos personer kan både sådana som iakttas hos andra och som upplevs hos en själv som trötthet, ånger, ilska m m beröras, dvs utöver de perceptuella upplevelsetyperna även betydelsen av de emotionella och motivationella.

De upplevelsetyper eller informationstyper som kan vara aktuella är således perceptuella, emotionella och motivationella. De perceptuella kan vara konkreta, bildsymboler eller semantiska symboler. I denna grundläggande sinnesträning arbetar man dock i första hand med perception av konkret material, med stöd av bilder och benämningar av detta (semantiska symboler). Genom jämförande kan man uppleva kvalitativa aspekter som färg, form etc, men även kvantitativa som t ex "lika stor som", "fler än", "gulare än" etc. Den kvantitativa aspekten övas mer systematiskt i matematiken varför man kan begränsa sig till vissa grundläggande likheter och olikheter av kvantitativ typ främst det som adjektivets komparativform är ett uttryck för (s k komparativa relationer) som t ex "gulare än", "hårdare än". Observera dock att i den grundläggande sinnesträningen ligger tyngdpunkten på upplevelsen av relationerna inte benämmandet. Den grundläggande sinnesträningen har bestått i upplevelsen av en serie olika relationer. Först gällde det relationen "likadan som" eller "känna igen" sedan relationen "likna den som" eller "samma egenskap som" varvid de olika särdragen urskiljdes. Vidare har vissa kvantitativa relationer av typen "större än" "gulare än" berörts. En systematisk analys av vilka relationstyper som finns och vilka som bör tas med i träningen saknas. Läraren

måste här själv på grunda val av sin praktiska erfarenhet göra ett urval. Två typer av relationer måste dock tränas utöver de nämnda nämligen tids- och rumsrelationer. Tidsrelationen gäller relationer som "samtidigt som", "senare", "före", "efter" etc och rumsrelationen "bakom", "hitom", "i", "på" etc.

Efter träningen av:

- 1 uppleva, minnas, känna igen
- 2 jämföra och urskilja kvaliteter
- 3 jämföra och uppleva relationer

kommer övningar i att ordna i serie och att gruppera i klasser. I sinnestråningen kan man arbeta mycket med klassifikation.

Klassifikationen gäller sammanförandet av företeelser som är helt lika eller som delar en synlig eller mer abstrakt egenskap. Man brukar här skilja på att lära sig den indelning i klasser som används av det samhälle man lever i - begreppstillägnet, att använda sig av de klasser man lärt i nya situationer - begrepps användning och att själv bygga upp klasser - begrepps bildning, dvs sortera och ordna efter egen bedömning. De två första processerna är viktigast. Språket kan hela tiden vara ett värdefullt hjälpmedel, men det är inte en förutsättning för denna träning. Språkligt kan begreppstillägnet illustreras med följande exempel: "Vad är det?" - "det är en häst" - "är det också en häst?" - "nej, det är en ko" osv. Begrepps användning kan illustreras av en situation där man städar och lägger alla pennor i en ask, alla radergummin i en osv. Det sista kallas även "att identifiera föremål" dvs föra dem till en klass enligt mönstret "Vad är det?", "det är en penna" (tillhör klassen av pennor) eller "lägg den där den hör hemma" osv. Olika undersökningar visar att språket är ett bra stöd även vid en rent praktisk och konkret träning även om det inte är nödvändigt. Man behöver inte bygga på språket utan viktigare är att alltid knyta an till verkligheten i maximal utsträckning samt komplettera med bilder av verkligheten. Däremot bör undervisningen alltid åtföljas av att läraren benämner det som han arbetar med. Om eleven upprepar eller spontant benämner riktigt skall detta belönas och för de elever som här visar en god förmåga skall detta följas upp mer systematiskt, framför allt i svenskundervisningen. Sinnestråningen går främst ut på att uppleva.

1-6 TRÄNING I UPPFATTANDET AV OLIKA
EGENSKAPER HOS FÖREMÅL

Syfte

Eleven skall göras uppmärksam på de olika egenskaperna hos objekten så som de uppfattas av våra sinnen och förstås av förståndet

1 TRÄNING AV VISUELL OCH TAKTIL
PERCEPTION MED INRIKTNING PÅ FORMUPPFATTNING

Innehåll

Kommentarer

<p>1.1 Uppfatta, jämföra och särskilja: rund (boll), kub (kloss), rund (cirkel), kvadrat, inläring av benämningarna rund och fyrkantig</p>	<p>Förslag till arbetsgång</p> <p>Uppfatta den absoluta likheten. Uppfatta den absoluta olikheten. Känna igen formerna i olika variationer: a oberoende av storlek b oberoende av färg c i olika lägen d i kombination två-tredimensionell form e enbart med hjälp av känsel f enbart med hjälp av syn g som konturtecknade former h ytor med mindre ren form i då okända former införs j tecknade former med störande bakgrund k rangordna efter renhetsgrad</p>
<p>1.2 Uppfatta, jämföra och särskilja: triangel (trekantig) rektangel (avlång, oval) inläring av benämningarna trekantig, avlång, oval</p>	<p>Eleverna tränas till en början att iaktta den absoluta likheten och olikheten med hjälp av syn och känsel.</p> <p>Arbeta med för eleverna bekanta föremål som bollar och klossar. Två eller fler bollar är exakt lika endast om de är av samma storlek, färg och material.</p>
<p>1.3 Uppfatta, jämföra och särskilja: krokig - rak inläring av benämningarna krokig, rak</p>	<p>Arbeta med för eleverna bekanta föremål som bollar och klossar. Två eller fler bollar är exakt lika endast om de är av samma storlek, färg och material.</p>
<p>1.4 Läsning av bilder vänster - höger riktning Särskilja olika figurer och mönster Särskilja figurer mot störande bakgrund</p>	<p>Arbeta med för eleverna bekanta föremål som bollar och klossar. Två eller fler bollar är exakt lika endast om de är av samma storlek, färg och material.</p>

InnehållKommentarer

När eleven kan skilja på lika och olika börjar man göra honom uppmärksam på egenskapen rund med dessa benämningar. Använd som åskådningsobjekt bollar av olika storlek och utförande. Rulla och studsa dem. Spela kula, trä runda pärlor på snöre, gör tillsammans en snölykta av runda snöbollar eller vit plastelina, arbeta med lera och gör runda bullar.

Då eleven har en klar uppfattning om den tredimensionella runda formen tar man upp den tvådimensionella. Utgå även där från något bekant föremål som åskådningsobjekt, exempelvis runda kakor, hjul till leksaksbilar etc. Jämför sedan de tre och tvådimensionella formerna med varandra och upptäck skillnaden men även likheten rund. Läraren uttalar hela tiden ordet rund som beteckning för den speciella egenskap de olika objekten har. Man övar sedan att upptäcka runda ting i omgivningen och kanske tänka ut någon sak i hemmet som är rund. För att förstärka uppfattningen av den runda formen, får sedan eleverna arbeta med formbrädor, med enbart runda former, lösa former med tillhörande formkort, kort att para ihop två eller flera lika, ordna i serie, kort med fyllda och konturtecknade former, rita färdigt en påbörjad form, rita runt en lös formplatta och färglägga innanför linjen, sortera kulor, ärtor, runda knappar etc.

Enligt ovanstående modell lärs sedan de olika, i momenten upptagna formbegreppen in samt deras benämningar. Efter varje inlärt begrepp tränas diskrimination mellan detta och de tidigare inlärd. Vid de mera avancerade övningarna som omfattar läsning av bilder, iakt-

InnehållKommentarer

tagelser av olika figurer och mönster, urskiljande av figurer med störande bakgrund, tränas framför allt den visuella perceptionsförmågan.

Lärogången bör dock vara den att man utgår från föremål att sortera med hänsyn till deras olika egenskaper. Därefter övergår man till entydigt tecknade bilder med betydelse, för att så småningom komma fram till mönster och figurer utan betydelse.

2 TRÄNING AV VISUELL PER-
CEPTION MED INRIKTNING
PÅ FÄRGUPPFATTNING

Innehåll

Kommentarer

2.1 Uppfatta, särskilja och
minnas:

- a röd, gul
- b inläring av benämningarna:
röd, gul

2.2 Uppfatta, särskilja och
minnas:

- a blå, grön
- b inläring av benämningarna:
blå, grön

2.3 Uppfatta, särskilja och
minnas:

- a svart, vit
- b inläring av benämningarna:
svart, vit

2.4 Särskilja olika nyanser
av färger:

röd, gul, blå, grön

Till att börja med får eleven arbeta med de fyra grundfärgerna utan att benämna dem. Måla fritt med pulverfärger, fingerfärg och kritt. Klipp och riv av färgat papper och gör mosaik. När eleverna blivit vana att så att säga umgås med färger, tränar man inom detta område liksom vid övningar med former, att först söka den absoluta likheten och den absoluta olikheten. Använd bekanta föremål som **åskådningsobjekt**, exempelvis två röda tvättklämmor och en blå, två röda leksaksbilar och en gul etc.

När eleven klart skiljer på lika och olika färger lär man in upplevelsen av röd färg. Arbetsobjekt blir här för eleverna olika bekanta ting som har en enda egenskap gemensam, nämligen den identiskt lika röda färger. Läraren talar om färgen: "Ge mig en röd kula, Dockan får en röd rosett i håret, Lisa har röd halsduk". Läraren stöder under inläringen språket. Som framgår av momentuppställningen inlärs färg efter färg, likaså dess **benämning**. Ordningföljden vid inläring av grundfärgerna är i och för sig ovidkommande, dock med det undantaget att röd - grön ej inlärs i följd. Benämningarna är lätt förväxlingsbara. Det kan vara inlärningsförstärkande att anknyta en färg till ett visst mycket bekant föremål, exempelvis röd till tomtens luva, gul till citron eller sol, blå till blåklocka etc.

InnehållKommentarer

Med speciellt material som läraren själv tillverkar kan eleverna öva att sortera ljusa och mörka toner av grundfärgerna med allt finare skillnader samt även ordna i serier från ljusast till mörkast samt tvärtom.

Montessoris nyansfärgtonspolar kan även användas som ett inlärningsförstärkande läromedel.

Vid övningar att uppfatta olika färgtoner kan man ofta använda sig av vanliga ting, exempelvis jämföra den röda färgen på jordgubbskräm med den röda hallonsaften och lingonsylten. Olika läppstift och nagellack kan också jämföras (och bilda underlag för mycket roliga lektioner). Under inläringstiden kan man ha bilden av det föremål man knutit färgen till uppsatt på klassrumsväggen. Man får dock på detta sätt inte binda färgupplevelsen för hårt till ett visst föremål, utan hela tiden sträva efter att i omgivningen söka hitta den bestämda färgen applicerad på olika ting. Exempel på olika övningar vid inläring av en viss färg ges här:

Tomten kan få utgöra den symbol till vilken eleven anknyter den röda färgen. En tomte-docka tas in i klassrummet. Alla hans kläder är röda. Han har röda byxor, röd luva, rött skärp etc. Använd adjektivets olika böjningar. Kläd av och på tomten. Se till att det finns många olika röda saker i klassrummet. Låt eleverna hämta dem på uppmaning. Försök få eleven att tänka ut andra icke synliga ting som har röd färg. Ge "läxa" till nästa dag att ta

InnehållKommentarer

med något hemifrån som är rött. Trä halsband åt Tomtelisa av enbart röda pärlor. Måla röda hus, riv små bitar av rött papper och klistra lingon i "skogen", plocka ut enbart de röda kulorna, knapparna, pärlorna etc ur osorterade högar.

Allt eftersom de enskilda färgupplevelsena lärts in tränas liksom vid formuppfattning diskrimination mellan det nyinlärda och de tidigare inlärda begreppen. Som ett litet tips för att förstärka inläringen av färgupplevelsen föreslås att göra färgmarkeringar med olikfärgad tejp på elevborden. Några elever sitter således vid de röda borden, andra vid de gula osv. Man kan indela veckorna och markera med ett färgschema, så att eleverna har vissa uppgifter efter färg, exempelvis vattna blommorna, sudda ut på tavlan, stänga dörren etc.

Vid diskriminationsövningarna övergår man successivt från "riktiga saker" till ett mera strukturerat undervisningsmaterial. Eleven får således som inlärningsförstärkning arbeta med att sortera på ringställ, lägga lika på prickspelet, lägga kuber efter mönster, spela färgkortspel, para ihop Montessoris färgspolar etc. När eleven har säker kännedom om de fyra grundfärgerna, svart och vitt samt de tre första formerna, kan kombinerade form- och färgövningar sättas in i undervisningen. Då är eleven också tränad att arbeta och manipulera med specialkonstruerat material, som för honom inte ens avbildar verkligheten men som direkt avser att träna perception och begreppsbildning.

InnehållKommentarer

Exempel på sådana läromedel är färg- och formdomino, färgbollspel, symmetrilådan, prickspelet, olika lottospel, mosaikarbete, mönsterläggning med kuber, stickor eller olika former.

När det gäller svårare övningar som träning att särskilja nyanser av grundfärgerna samt ordna dem efter styrkegrad får läraren pröva eleven och bedöma i vilken utsträckning sådan visuell perceptionsträning skall genomföras. Utgångspunkt för träningen blir lek med vattenfärger, färgexperiment, färgblandningar, att över huvud taget upptäcka vad som händer när man tar litet eller mycket vatten i penseln, när man blandar vit eller svart färg till grundfärgen osv.

3 TRÄNING AV AUDITIV PERCEPTION

Innehåll

- 3.1 Aktivt avlyssna bekanta ljud i klassrummet, t ex nyckelknippas skrammel, pennvässning, knackningar, stampningar
Lokalisera ljudet
- 3.2 Aktivt avlyssna svagare ljud, exempelvis bil som kör på gatan, regnsmatter på fönstret, klockan som tickar
Lokalisera ljudet
- 3.3 Uppfatta och känna igen kamraternas röster
Avlyssna affekter i röster
- 3.4 Rytmvöningar t ex knackningar, stampningar, slag på olika rytm-instrument
- 3.5 Härmning av olika djurläten, ord, rimord, meningar, viskningar, rapportföring

Kommentarer

Den auditiva perceptionsträningen är svår att strukturera. Diskriminationsträningen går ej att genomföra enligt något väl utbyggt mönster. Man får i stället inrikta sig på att eleven över huvud taget blir inställd på att lyssna, söka göra honom intresserad av ljud. De flesta övningarna kan lekas fram och kan också göras mycket stimulerande för eleven.

Målsättningen är således att träna eleven att uppfatta ljud, lokalisera det samt förstå deras orsak. De första övningarna koncentreras till avlyssning av bekanta ljud inom klassrummet. Läraren skramlar med nyckelknippan, vässar en penna i pennvässaren, knackar på dörren, spelar en ton på orgeln eller pianot.

Ljuden skall vara väsentligt olika och starka. Eleven får göra likadant som läraren och leken varieras och försvåras genom att alla elever vänder sig bort så att de ej kan se vad som orsakar ljudet. Så får de själva pröva att skapa det ljud de nyss hörde. Ytterligare en stegring i svårighetsgraden blir att avlyssna två ljud i följd.

Variationen blir att elev efter elev får skapa ljud som kamraterna skall lokalisera och förstå. Läraren talar under övningarna om vad som sker och söker även förmå eleverna göra detta. Man bör då och då låta eleverna uppleva tystnad. De oroliga och okoncentrerade eleverna far illa av allt buller som de omges

InnehållKommentarer

med. Det är viktigt att man i klassen försöker dämpa tonen. Lärarens eget uppträdande spelar här stor roll. Tag små korta pauser ibland då alla sitter helt tysta. Då kan man börja lyssna till svagare ljud och söka förstå deras orsak. Kanske någon går i korridoren utanför klassrummet, det hörs trafikbuller från gatan, någon hör väggklockans tickande, lyssna om vi kan höra när vi andas osv. Som inlärningsförstärkande läromedel vid den fortsatta träningen att diskriminera ljud kan användas såsom ljudcylindrar som läraren lätt kan tillverka själv. Övningarna bör även omfatta träning att jämföra ljud av olika styrka. Spela starkt på pianot - spela svagt. Lek gömma nyckeln och klappa starkt i händerna när det "bränns". Om möjligt bör eleverna också tränas att uppfatta skillnader i tonhöjd. Spela hög - låg ton på pianot, spela tillsammans på xylofon, berätta sagan om bockarna Bruse och låt eleverna medverka genom att härma bockarnas tal. För den mycket avancerade tonhöjdsdiskriminationen kan man använda Montessoris klockspel.

Träningen att urskilja bestämda klara ljud med störande bakgrund måste konstrueras med bandinspelat ljudmaterial. Det går ej att renodla verkligheten så att det avsedda syftet med övningarna uppnås.

Däremot bör läraren lätt själv kunna spela in på ljudband olika träningssekvenser med stegrad svårighetsgrad. Man bör även utnyttja bandspelaren för inspelning i klassen där eleverna medverkar och sedan tränar avlyssning och igenkänning av de olika ljud som framställdes. Man kan även öva att känna igen röster.

InnehållKommentarer

Vid rytmövningar använder man sig av olika musik- och rytminstrument samt knackningar, stampningar etc. För att stimulera intresset används vid de första övningarna ett lätthanterligt och för eleverna någorlunda bekant rytminstrument, förslagsvis tamburiner utan lock som skramlar. På dessa tamburiner kan man sedan öva att klappa eller slå med klubba, olika enkla rytmer. Svårighetsgraden ökas både vad beträffar rytmens sammansättning och de olika instrumentens utformning. Observera att t ex den enkla triangeln är mycket svår för fumliga barn att hantera. Den svänger och barnet får huvudintresset inriktat på att hålla triangeln rätt i stället för att koncentrera sig på rytmen. Givetvis bör eleven själv spela på instrumenten och om möjligt också lära sig namnen på ett fåtal, samt tränas i avlyssning och att göra lika. Så småningom kan man komma fram till att eleven själv skapar olika rytmkombinationer.

Härminningslekar kan göras mycket enkla och stimulerande. Antingen i form av teater där man sätter masker för ansiktet eller som gissningslekar. Djurlåten, ord, rimord och så småningom små korta meningar ingår i träningen. I nära anslutning till olika härminningsövningar kan också anknytas viss träning i att uppfatta viskningar samt försök att själv viska i någon annans öra. Träningen utgör också en viktig del av den ständigt återkommande tal- och röstvården.

Övningar i rapportföring syftar till att uppväna elevens förmåga att uppfatta muntliga meddelanden och vidarebefordra dem. Här tränas alltså auditiv perception, minne och det

InnehållKommentarer

aktiva språket. Träningen kan naturligtvis starta i klassrummet exempelvis genom att fyra elever står i var sitt hörn av klassrummet och låter budkavlen gå med endast ett ord som meddelande för att så småningom flyttas ut på skolgården med större avstånd mellan buden och meningar med vidare innebörd. Eleven tränas också att gå med besked till olika befattningshavare vid skolan, andra klasser osv. Den grundläggande auditiva perceptionsträningen skall så småningom föra fram till viss förmåga att uppfatta muntliga instruktioner. Det gäller alltså för eleven att kunna tolka meningar som sägs till honom med viss innebörd.

Egentligen börjar denna träning redan när all grundläggande perceptionsträning sätts in. "Ge mig en röd kula", är en muntlig instruktion, "ta av dig mössan" och liknande vardagligt språkungäme med eleven innebär krav på och en träning till att eleven skall kunna uppfatta språk och muntliga instruktioner. Läraren måste här vara mycket uppmärksam på elevens passiva ordförråd och successivt utöka detta samt hans begreppsbildning. Till en början används som kompletterande hjälpmedel dels att läraren själv förevisar, dels gester. Så småningom minskas sådana knep och hela klassen får en enda uppgift gemensamt utan att instrueras med något annat medel än språket. Påbyggnad blir att ge eleven olika uppdrag och att utöka antalet uppdrag. Som extra förstärkning kan eleven genom hörtelefoner från bandspelaren få olika arbetsuppgifter.

4 TRÄNING AV LUKT- OCH SMAKSINNET

<u>Innehåll</u>	<u>Kommentarer</u>
4.1 Uppfatta smakerna: salt, sött, surt	Målsättningen för träningen är att hos eleven uppöva smak- och luktsinnets känslighet.
4.2 Inläring av benämningarna: salt, sött, surt	För att drastiskt exemplifiera, bör de som vuxna t ex ha sådan urskilningsförmåga att de av misstag inte dricker någon ofärgad skadlig vätska i tro att det är vatten eller
4.3 Uppfatta smaken beskt Inläring av benämningen beskt	lugnt stannar kvar i köket medan gas från spisen strömmar ut. För elever som totalt saknar äckelkänslor finns ännu ingen känd metod att träna in denna självbevarelsedrift. För övriga elever gäller ovannämnda målsättning. Dessutom skall strävas efter att förfina smak- och luktupplevelserna, ge dem ytterligare
4.4 Uppfatta vanliga starka dofter som tobaksrök, parfym, stekos samt härleda dem	hjälpmedel att kunna utforska omvärlden. Lukt och smak är några av de informationsvägar som vi skall träna eleverna att använda när det gäller att identifiera ting i omgivningen med hänsyn till deras egenskaper. Till en början anknyts lukt- och smakövningar eller snarare intresset för hur saker och ting smakar och luktar, till de intresseområden som tas upp inom orienteringsämnen. Helst bör diskriminationsträningen anknyta till verkliga situationer. Undervisar man t ex om olika frukter kan det vara lämpligt att bl a välja en apelsin med mycket söt smak och så låta eleverna smaka på fruktkött från citron och där få in skillnaden söt-sur. När man på så sätt mycket verklighetsnära har inriktat elevens uppmärksamhet på smak och lukt kan en mera avancerad diskriminationsträning sättas in. Läraren får själv tillverka serier av smak- och luktflaskor som det gäller för eleverna att para ihop två eller flera lika.

5 TRÄNING AV TAKTIL PERCEPTION

Innehåll

Kommentarer

5.1	Identifiera bekanta föremål	Eleverna bör träna att medvetet använda sig av känseln för att skaffa sig kännedom om ting i omvärlden. Man lär dem hur man skall
5.2	Sortera icke bekanta men väsentligt olika föremål	känna på olika sätt t ex att man stryker lätt med fingertopparna för att uppfatta ytstruktur på fasta underlag, hur man känner med hela handen och båda händerna för att upptäcka bollens runda form. Det är ofta svårt att renodla denna träning, dvs koppla bort synsinnet och samtidigt få barnen motiverade för träningen.
5.3	Sortera efter ytstruktur	
5.4	Med känseln uppfatta olika materials egenskaper	
5.5	Inläring av begreppen: hård-mjuk, tung-lätt, varm-kall, våt-torr, slät-skrovlig	Det finns olika sätt att renodla den taktila perceptionsträningen, t ex genom att låta eleven arbeta med mörka glasögon på sig, att låta honom känna på ting som är gömda i tygpåse eller dolda under ett skycke eller att göra jämförelseobjekten identiska i alla andra avseenden än det som eleven skall identifiera. Till en början får man leka fram intresset för att känna på saker som är bekanta och ganska enkla för eleverna att identifiera, exempelvis boll, kloss, sked, gaffel, penna, pensel etc. De olika sakerna plockas ned i en tygpåse och eleven får sticka ned handen och gripa någon sak och försöka identifiera den och sedan ta upp den ur påsen och kontrollera sig själv. Eleven kan också försöka känna igen de olika sakerna genom att känna utanpå påsen. Så småningom kan man låta eleven med mörka glasögon på sig, sortera olika ting efter olika normer, exempelvis alla kulor i en ask, alla kuber i den andra asken. Svårighetsgraden vid sådana övningar ökas stegvis men man bör dock uppmärksamma att eleven ej

InnehållKommentarer

utsätts för alltför långa övningspass, då det är rätt tröttande att så intensivt koncentrera sig på känseln. För att specialträna förmågan att skilja på ytstrukturer kan man som övningsmaterial använda sandpappersbitar av samma format och färg där det gäller för eleven att sortera efter grovlek. Även här stegras svårighetsgraden successivt från att para ihop två av den grövsta samt två av den finaste grovleken till allt längre serier. När man hos eleven byggt upp insikten att känsel är ett bra medel för att skaffa sig kännedom om olika ting, söker man ge honom kunskap om olika materials egenskaper.

Denna undervisning anknyts helst till undervisningen i orienteringsämnen. Är det vinter och man sysslar med snö och is är det lämpligt att känna på isbiten. Jämförelse görs sedan med en isbit som man smält och sedan varmt smältvattnet. Man övergår sedan till att känna på värmeelementet - den kalla fönsterrutan och annat man kan hitta på med skillnaden varm-kall.

Eleven kan också få markera varm och kall mellan två likadana flaskor, den ena fylld med kallt vatten, den andra med varmt. Enligt denna modell lärs de i momenten föreslagna begreppen in. Renodlingen av diskriminering sker genom att jämföra ting som är så identiska som möjligt utom beträffande den egenskap man avser att lära in.

Exempel på sådana övningsobjekt är boll - träklot, sandpåse - dunpåse, våt och torr tvättsvamp, polerat och opolerat trä. Jämförelse utnyttjas alltså och de båda motsatsbegreppen tas upp samtidigt.

6 TRÄNING I RUMSUPPFATTNING

<u>Innehåll</u>	<u>Kommentarer</u>
6.1 Iakttagelse av den egna kroppen	Rumsuppfattning relateras till den egna personen. Därför är det viktigt att eleven får träning i att iaktta den egna kroppen och lära känna hur lemmarna fungerar. Börja med "yviga" gymnastiska rörelser som att krypa ihop som en boll, stå upp på tå och sträck upp armarna mot taket, ligg på rygg, på mage, på sidan. Knäpp händerna, flytta en liten boll från den ena handen till den andra. Stå framför spegel där man ser sig i helfigur och sök med spegelns hjälp lokalisera huvud, mage, fot, ben etc. Kamma sig framför spegeln. Gör lika som läraren, exempelvis flaxa med armarna, lyft ena benet, håll för öronen, nyp i näsan etc. Andra rörelseövningar som mera innebär balansträning tas in i undervisningen, exempelvis att gå tyst, klampa hårt, gå på tejp som klistrats på klassrumsgolvet i olika mönster, gå i trappor, bära ett glas vatten när man går över golvet. Utomhus övas att gå på ojämnt underlag. Intresset inriktas sedan på klassrummet där eleverna skall ha vant sig vid att varje möbel eller annat ting har sin givna plats. Försök att hålla rummet så rent som möjligt från onödiga ting som kan verka störande på eleverna. De kan lätt bli överstimulerade av att det sitter en mängd teckningar och andra elevarbeten på väggarna. Gör till en början stora förändringar i rummet och låt eleven upptäcka vad som är flyttat. Flytta ex lärarbordet till ett hörn av rummet, där det inte brukar stå, flytta väggklockan, ställ krukväxterna på golvet etc. Öka svårighetsgraden dels genom att öka antalet samtidiga
6.2 Träning att uppfatta de egna kroppsdelarnas inbördes förhållande	
6.3 Balansövningar	
6.4 Övningar att iaktta rummet och förändringar däri	
6.5 Inlärnin g av begreppen: i, på, över, under, bakom, framför, mitt på, uppåt, nedåt	

InnehållKommentarer

förändringar, dels genom att göra dem allt svårare att iaktta. Elev efter elev kan också få försöka hitta på olika förändringar.

Vid inläring av olika lägesbegrepp är det viktigt att eleven agerar så mycket som möjligt. Exempelvis vid inläring av begreppet i - inne startar övningarna med att eleven själv kryper ner i en låda och sitter där en stund för att riktigt uppleva att "nu sitter jag verkligen i lådan". Sedan övar man att lägga ner saker i lådan, sticka handen i fickan, sätta blommor i vasen, lägga saker i bänken, stoppa brevet i kuvertet osv och därefter får eleven arbeta med entydigt tecknade bilder, att sortera eller på annat sätt markera det lägesbegrepp man för tillfället lär in. Alltefter det flera lägesbegrepp lärts in, kan man tillgripa klossövningar där eleven, efter diktamen, lägger klossen i det ena eller andra läget. Som förstärkning låter man sedan eleven självständigt arbeta med olika läggspele, dra streck mellan bestämda punkter, följa labyrinter med pennan, kasta boll i gubbens gap, ringkastning på pinnar osv. Rumsorienteringen utökas senare till att även omfatta övningar utanför klassrummet. Springa runt skolhuset, gå till matsalen, hitta gymnastiksalen och liknande.

INTRESSEOMRÅDEN

Stora delar av den i det föregående upptagna specifika träningen i att uppleva, minnas, känna igen, jämföra, urskilja kvaliteter, klassificera och seriera föremål kan med fördel tas upp i mera integrerad form inom olika intresseområden. Detta sker i anslutning till orienteringsämnen, ADL, sinnesträning, slöjd, matematik, svenska etc.

Val av intresseområden och avgränsningen av området beror på elevernas kunskaper och utvecklingsnivå. Detsamma gäller antalet intresseområden och antalet föremål som samtidigt tas fram. Intresseområdena skall vara relevanta med hänsyn till särskolans målsättning att bekanta eleverna med den värld som de skall leva i som vuxna. Sålunda kan man variera:

- storleken på ett intresseområde och mängden inom området
- mängden av föremål som tas fram per gång
- mängden av föremål som totalt tas fram
- antal gånger man tar fram samma föremål
- graden av likhet mellan det ursprungliga föremålet och nästa föremål av samma typ
- antalet egenskaper hos objekten som tas upp
- antalet relationer som tas upp
- abstraktionsgraden i egenskaper och relationer
- antalet intresseområden som behandlas samtidigt
- hur snabbt nya intresseområden introduceras.

Det är alltid en fördel om föremålen först upplevs konkret och i funktion i sitt rätta sammanhang innan de återfinns i klassrummet eller på bild. Exempel på lämpliga intresseområden kan vara:

köket, en gata, vägen till skolan, en affär, en del av en affär, en badplats, en lägenhet, en järnvägsstation, en arbetsplats, en lunchbar, torget, naturruta osv.

Exempel på intresseområden

KÖKET

Syfte

Att med hjälp av kökets objekt öva sin förmåga att uppleva, känna igen föremål, uppleva och känna igen egenskaper hos dessa och lära känna hur saker organiseras i klasser och serier.

Innehåll

1. Uppleva, minnas och känna igen

Kommentarer

Eleven visas föremål som tas från sin plats i köket, t ex en visp, en bunke och en kakform. Med hjälp av kakmix vispas en kaka. Eleverna får smaka på degen. Kakan gräddas. Under tiden som man väntar på kakan kan t ex ett glas tas fram till varje elev. Alla eleverna får ett glas saft var. Under arbetet säger läraren de olika benämningarna på objektet flera gånger, t ex "visp", "bunke", "deg", "kakform", "ugn", "glas", "saft", "vatten" etc i ettordsmeningar.

I klassrummet har läraren foto av vispen, bunken, kakan, kakformen, glaset som visas senare. Eleven får visa om han känner igen dem. Läraren tar fram just samma visp, bunke och kakform och eleverna får peka på det föremål som bilden föreställer. De som kan benämner det. Vid återbesök i köket ber man eleven ta fram föremålen. Om de ej förstår orden, tas bilden fram igen, och läraren hjälper till om så behövs.

InnehållKommentarer

Föremålen benämns igen och varje elev får känna på dem. Man smakar kanske på kakan en gång till och får saft i glaset.

Medan man äter kakan och dricker saften tas några få nya föremål fram som alla får se och känna på och som benämns. Om möjligt används de så att eleven får uppleva deras funktion. På så sätt bekantar sig eleven med kastruller, tallrikar, knivar, gafflar och skedar, smör, mjölk och bröd. Dessa igenkänns konkret och på bild i klassrummet och benämns. Hur fort man avancerar beror på gruppen, elevernas tidigare kunskaper och deras uppfattningsförmåga.

Läraren avväger således mängden av objekt som presenteras, graden av variation mellan liknande objekt och den totala mängden av objekt som man väljer ut. Man uppmärksammar givetvis även personer när det är lämpligt. Det är hela tiden förmågan att känna igen som belönas. Elevens förmåga att urskilja egenskaper noteras men betonas ej under detta avsnitt.

2. Jämföra och urskilja
kvaliteter

När eleven är bekant med ett antal föremål i köket, kan man börja att jämföra dessa för att se om de är lika, liknande eller olika och på vad sätt de är lika, man kan t ex först se två likadana bunkar. Eleven kan bland en mängd mycket olika föremål få peka på eller välja ut den bunke som är likadan som den man har. Detta kan upprepas för olika föremål om så behövs. Sedan kan man ta en bunke som är lika så när som på att den har en annan färg. Man kan ta den ena bunken och gå omkring med den och se om man hittar något med samma färg. Sedan tar man den andra. Föremål med iden-

InnehållKommentarer

tiska färger har i förväg lagts i rummet. (Jämför övningar i att uppleva färg.) Man kan sedan föra in en färg till bilden. Bilder av bunkar i olika färg och samma färg kan användas. Efter det att kökets färger studerats kan man se på form. Bunken är rund uppifrån, kastrullen och tallriken likaså etc. En rund skal och en fyrkantig skål kontrasteras. På så sätt kan kökets färger, former, smaker och lukter tas upp liksom kallt och varmt, konsistens som upplevs genom beröring osv. Likaså kan man avlyssna kökets ljud.

Hela tiden gäller jämförelsen "samma färg som", "inte samma färg som" eller "samma form som", "lika mjuk som", "inte lika lukt som" etc.

Här har nu endast berörts konkreta perceptuella kvaliteter som beskriver en aktivitet hos objekten som t ex rullar, rinner, kvaliteter hos personer (dvs deras beteende), t ex arg, klok, snäll, begåvad, kunnig, trött, kvaliteter som avser egna upplevelser, som t ex hunger, glädje, ilska och slutligen värderingar om saker, t ex god, vacker, oanständig.

Dessa attribut är också produkter av jämförelser mellan aktiviteter, beteenden, upplevelser från den egna kroppen och värderingar av objekt. De är avsevärt svårare och kan införas i undervisningen på högre stadier.

3. Jämföra och urskilja relationer

Detta moment kan påbörjas parallellt med moment 7.2 sedan detta kommit en bit på väg. Att jämföra och urskilja kvaliteter är en slags re-

InnehållKommentarer

lationer av typen röd/icke röd, rund/icke rund och röd/blå, rund/fyrkantig.

Andra typer av relationer är en variation av samma kvalitet, en kvantitativ variation av typen röd/rödare, större/mindre, tyngre/lätare.

Vidare finns de rums- och tidsrelationer som inte alls är egenskaper hos objekten som relateras utan deras relationer i tid och rum.

Även två typer av funktionella relationer är av betydelse som funktionell likhet "som man dricker ur", "som man äter" och funktionellt beroende som t ex visp och bunke, smörkniv och smör, vatten och glas. De kvantitativa variationerna övas i huvudsak under matematiklektionerna. Vissa jämförelser som t ex stor och liten kopp, mycket och lite socker kan kanske tas med här.

Relationer finns det gott om exempel på i köket, t ex "bakom brickan", "i kastrullen", "under tallriken".

Tidsordning kan illustreras med hjälp av olika typer av tillredning, t ex "först tar vi ägg, sedan peppar och salt, sedan rör vi och till sist häller vi det i stekpannan". Eller lite mer avancerat, t ex "potatisen skall koka i 30 minuter". Den funktionella likheten berörs mer under nästa moment medan däremot det funktionella beroendet inte kommer att tas upp under övningarna i klassifikation.

InnehållKommentarer

4. Organisera i klasser

När eleverna känner en del av kökets objekt och deras egenskaper kan man börja öva organiserandet i klasser (begreppstilläggnan). Lämpligt är att börja ordna objekt parvis så som de hör ihop. Man kan då få övningar som liknar de tidigare jämförelseövningarna.

Man kan t ex ta ett glas, en tillbringare, en kniv, en sked och en gaffel och sedan ta ett glas till och fråga vart det hör. När eleven pekat på det första glaset kan man fråga var det skall stå. Om eleven gör rätt säger man "det är riktigt det skall stå bland glaset". På samma sätt förfars med knivar, skeddar, gafflar, kastruller etc. Man kan även ta upp kategorierna kött, fisk, grönsaker, kryddor m m. De elever som klarar detta mycket bra kan öva andra mer speciella indelningsgrunder, t ex metallföremål, glasföremål, porslinsföremål och träföremål.

De som klarar de konkreta klassifikationerna kan öva med hjälp av bilder av föremålen. De som hela tiden visat sig ha lätt för att förstå bilden kan övas med hjälp av bilder redan från början, parallellt med objekten.

5. Identifiera genom att hänföra dem till inlärd klass

När eleven kan en del olika klasser som kökets olika föremål ordnas i, kan man öva förmågan att "förstå vad en sak är"; genom att säga vart den hör (begreppsanvändning). Läraren ordnar då ett antal kända föremål i kända klasser och eleven får en sak som han känner till och som han skall lägga i den grupp där den hör hemma eller peka var den hör hemma, eventuellt även säga vad det är, dvs benämna föremål och klass. Detta övas först med kända

InnehållKommentarer

föremål. När eleven förstår idén och klarar dessa uppgifter kan man ta fram ett nytt föremål som hör till en känd klass men som inte eleven sett förut. Det kan vara ett glas med en ny form eller färg, en mugg med nytt utseende, en kastrull som avviker något från de redan kända kastrullerna osv.

6. Benämna objekten, egenskaperna, relationerna, klasserna

Övningarna har hela tiden utförts med konkret material, jämte bilder av det som visas konkret. Samtliga processer kan dessutom stödas av språket med hjälp av benämning. Processerna kan även övas med enbart bilder eller med bild och ord eller slutligen enbart ord. Den mer systematiska träningen att benämna tillhör ämnet svenska, men integreras här på ett naturligt sätt.

Det är viktigt att det inte är ett språkligt överflöd av ord som förvirrar. I korta eventuellt ettordssatser benämns de olika objekten, egenskaperna, relationerna samtidigt som man arbetar med dem.

7. Konstruera och skapa genom att sammanställa föremål och egenskaper efter förebilder eller fritt skapande

I köket finns vissa naturliga möjligheter att kombinera enligt anvisningar (recept). Laga te, blanda kakmix, blanda omelett. I mer avancerad form sker dessa övningar i ADL och hemsjukvård. Även om det fria skapandet kan förefalla ha stora möjligheter i matlagning är det nog mer begränsat när det gäller praktiskt användbara och meningsfulla kombinationer.

ADL-träning

MÅL

Att göra eleven så väl rustad som möjligt att leva ett harmoniskt och innehållsrikt liv genom att uppöva hans förutsättningar att självständigt klara vanliga situationer och uppgifter i närmiljö och samhället i övrigt.

HUVUDMOMENT

- 1 Personlig hygien
- 2 Klädsel
- 3 Ätande och bordsvanor
- 4 Klädvård
- 5 Praktisk boendeträning
- 6 Ekonomi
- 7 Trafik och kommunikationer
- 8 Inköp
- 9 Fritidsaktiviteter
- 10 Samhällsinrättningar
- 11 Hälsa- och sjukvård

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Allmänna synpunkter

ADL-träningen syftar till att göra eleven förtrogen med vardagliga situationer och ge honom förutsättningar att klara dessa situationer så säkert och självständigt som möjligt.

Undervisning och träning i olika ADL-aktiviteter är av stor betydelse då förmågan att klara dessa aktiviteter avgör hur elevens vuxenliv kommer att gestalta sig. Elevens färdigheter påverkar bl a valet av framtida boendeform, utformningen av fritiden och i viss utsträckning förmågan till anpassning på arbetsplatsen.

ADL-träningen är visserligen ett eget ämne i läroplanen men kan inte ses som en isolerad företeelse. De många erfarenheter eleven får genom ADL-träningen ger en vidgad föreställningsvärld, vilket ökar förutsättningarna för inlärnin g av andra ämnen. De kunskaper eleven får i den övriga undervisningen, t ex i läsning, räkning, skrivning och samhällskunskap kan ofta få sin praktiska tillämpning och sättas in i ett naturligt sammanhang i ADL-träningen.

ADL-träningen kan indelas i:

primär ADL-träning, som består av de färdigheter som krävs för att eleverna skall kunna klara klädsel, ätande och elementär hygien.

sekundär ADL-träning, som dukning, matlagning, städning och annan praktisk boendeträning, klädvård m m.

social träning, som omfattar sådana aktiviteter som innebär ett samspel med andra människor, t ex att åka buss, handla i affär, gå på kondis.

För många elever som börjar i grundsärskolan är en stor del av den primära ADL-träningen redan avklarad. Detta gäller även de elever som konstateras vara utvecklingsstörda först i samband med skolstarten; innehållet i den primära träningen,

t ex att gå på toaletten och att tvätta sig, är nämligen detsamma för alla barn.

Under det första skolåret bör läraren i samarbete med hem/elevhem göra en systematisk genomgång av vilka elementära färdigheter varje enskild elev behärskar. Den elev som ligger efter sina kamrater bör intensivtränas, eftersom den fortsatta träningen underlättas om alla elever i klassen behärskar alla elementära färdigheter. För övrigt bör den primära ADL-träningen på lågstadiet inriktas på att förbättra kvaliteten på genomförandet av aktiviteterna, dvs när eleverna väl kan klä sig (inklusive knäppa knappar, dra upp blyxtlås, snöra skor) tränas de att klä sig så att kläderna sitter snyggt, när de kan äta utan att spilla tränas de att äta med kniv och gaffel, att inte stoppa kniven i munnen och att tugga maten med stängd mun osv.

På lågstadiet påbörjas även den sekundära ADL-träningen, men till att börja med utan större krav på kvalitet; eleven lär sig till exempel sätta fram tallrikar, glas och bestick.

Flertalet lågstadieelever är inte mogna för en systematisk social träning. Däremot bör man ta tillvara alla tillfällen att ge eleven sociala erfarenheter; om möjligt bör de få gå med och handla, åka buss osv.

På mellanstadiet dominerar den sekundära ADL-träningen. Allt fler nya färdigheter lärs in samtidigt som kravet ökar på att redan inlärd färdigheter skall behärskas väl. Nu kan också en mer regelrätt social träning sättas in, men utan större krav på självständighet. I små grupper eller tillsammans med läraren bör eleverna tränas att t ex hitta i stan, åka buss och att göra inköp.

På högstadiet ägnas viss del av träningen åt sekundära ADL-färdigheter med större krav på att eleven skall kunna utföra uppgifterna självständigt och på eget initiativ. Huvuddelen av undervisningen bör emellertid ägnas åt social träning.

Eftersom eleven i den sociala träningen kommer i kontakt med andra människor måste man i större utsträckning och mer konsekvent än när det gäller primär och sekundär ADL-träning hålla på kvalitetskravet (dvs att eleven inte bara kan utföra en uppgift utan kan utföra den väl) redan från början. Detta är viktigt om man vill undvika att ge eleven negativa erfarenheter av kontakt med samhället - representerat av expediter, konduktörer, servitriser m fl, vilka inte kan förväntas känna till eller ta särskild hänsyn till elevens handikapp.

Det är inte till någon nytta för eleven att veta t ex vilka varor som säljs i vilka affärer om de inte samtidigt lärt sig hur de skall uppträda när de handlar. Om eleven av andra uppfattas som avvikande, störande, tafatt eller ohövlig möts de av negativa attityder. Detta är de särskilt känsliga för under tonåren då insikten om det egna handikappet blir allt klarare samtidigt som behovet av att "vara som alla andra" är som starkast.

Högstadiееlevernas önskan att kunna det som andra ungdomar kan, att se ut som de och uppträda som de skapar en god motivation för den sociala träningen. Många elever upplever misslyckanden i sin frigörelseprocess och ser den sociala träningen som ett medel att bli alltmer oberoende och självständiga. Härtill kommer att många av de sociala färdigheterna är "självbelönande" - det är roligt att kunna gå på bio, gå på kondis, gå ut och dansa. Allt detta leder till att högstadiееleverna som regel upplever den sociala träningen som högst meningsfull, vilket givetvis underlättar inläringen.

ADL-träningen hjälper eleven i hans strävan efter en adekvat identifikation. Om en elev misslyckas med att lära in viktiga ADL-färdigheter blir han beroende av andras hjälp och uppfattar sig själv som osjälvständig och oduglig. Osäkerheten hindrar eleven från att "försöka igen", varigenom han går miste om nya erfarenheter och tillfällen till inläring.

En elev som däremot behärskar de för honom själv mest användbara ADL-färdigheterna får fler valmöjligheter och kan ofta leva ett ganska oberoende liv. Om eleven känner sig trygg och har självförtroende kan han lättare fortsätta ADL-träningen på egen hand och få nya upplevelser och kunskaper.

ADL-träningen får inte bli en isolerad företeelse några timmar i veckan utan bör uppmärksammas i all verksamhet i skolan - och i hemmet. ADL-träningen bör ges i ett naturligt sammanhang. Vissa färdigheter, t ex att tvätta sig och att klä sig, måste eleven få träna hemma. Andra färdigheter, t ex att gå på bio och att gå på diskotek bör tränas på fritid. Lägerskola kan t ex förläggas så att eleven får tillfälle att träna sådana aktiviteter. I stor utsträckning blir det den lärare som undervisar i ADL som planerar, systematiserar och samordnar träningen.

Läraren bör samarbeta inte bara med kolleger i skolan utan även med skolans övriga befattningshavare, med föräldrar och/eller elevhemspersonal. I teamet kring eleven bör även psykologen och fritidsledaren och i vissa fall kurator och sjukgymnast ingå. Det är angeläget att läraren genomför detta samarbete, som bl a innebär regelbunden kontakt med (elev)hemmet.

ADL-programmet bör i viss utsträckning vara individuellt, dvs särskilt anpassat för varje enskild elev,

dels för att eleverna har olika mått av ADL-kunskaper, p g a graden av handikapp samt det bemötande och den stimulans och träning eleven får i hemmet,

dels för att alla elever inte har samma behov av samma kunskaper.

De ADL-färdigheter som träningen bör koncentreras på bestäms även till viss del av elevens intressen och personliga läggning. Detta gäller särskilt högstadieeleverna.

För att kunna utforma de individuella ADL-programmen bör läraren en gång per läsår upprätta ett ADL-status för varje

elev. Detta sker lämpligen vid en konferens där alla som har nära kontakt med eleven (samt eventuellt eleven själv) är närvarande. När ADL-status upprättas bör följande frågor besvaras:

- 1 Vad kan eleven?
- 2 Vad har eleven under detta läsår störst behov av att lära sig?
- 3 Vad vill eleven lära sig?

Elevens status ligger sedan till grund för teamets beslut om vilka färdigheter som i första hand bör tränas och vilka som bör ansvara för denna träning. Det är lämpligt att läraren svarar för den kontinuerliga planeringen, även om träningen i viss utsträckning skall skötas i hemmet eller av t ex elevhemspersonal.

Genom att jämföra elevernas individuella ADL-program med varandra bör läraren kunna få fram en "minsta gemensam nämnare", dvs ett par färdigheter som alla elever behöver träning i. Dessa färdigheter bör ingå i den del av träningen som av praktiska skäl måste bedrivas gruppvis eller med hel klass.

Eftersom ADL-träningen bör ges i ett naturligt sammanhang kan inte alla lektioner hållas i klassrummet eller i en ev träningslägenhet. Många färdigheter kan visserligen förtränas och förberedas i klassrummet men den tillämpade träningen bör äga rum i samhället. Så kan t ex "att äta på självservering" förtränas i klassrummet genom att läraren berättar om hur det går till på en självservering, visar bildband, låter eleverna diskutera val av maträtter och ungefärliga priser, övar brickbärning etc. För att bli effektiv bör träningen avslutas med besök på självservering.

Förträningen kan bedrivas gruppvis eller med hel klass. Den tillämpade träningen i samhället är emellertid svår att genomföra utan medhjälpare, då den måste ske i mycket små grupper (högst 2-3 elever) och gärna individuellt i återkommande korta övningspass.

Den första ADL-träningen kan anordnas i lekens form. Verklighetslekar där elevens spontanitet och fantasi får ett naturligt utlopp stimulerar både till aktivitet och uthållighet och medverkar till att göra ADL-träningen effektivare och motivationsskapande. I vilken mån övningarna skall tas upp i lekens form får avgöras av elevens mognad. På mellanstadiet bör träningen bli alltmer målinriktad och på högstadiet bör läraren i allt större utsträckning kunna samarbeta med eleven när det gäller träningens inriktning och utformning. Indelningen av de olika färdigheterna i moment avser att ge läraren impulser för ADL-träningen och momentförteckningen kan också användas som checklista. Den bör dock kompletteras av läraren, med utgångspunkt i den egna elevens behov.

Träning till samarbete och gruppanpassning liksom kännedom om samhällets normer och träning i "allmänt beteende" har ej tagits med som särskilda färdigheter, då dessa funktioner inte kan övas isolerat. All träning kan utnyttjas för att stimulera elevens initiativförmåga, stärka hans självförtroende, främja hans självständighet. Genom övningar som utförs i grupp eller parvis tränas eleven att samarbeta med och anpassa sig till andra. Med hjälp av filmer och rollspel kan man fästa elevens uppmärksamhet på vilka beteenden och attityder som är vanliga och vedertagna i olika situationer. Ett adekvat uppträdande lär sig eleven emellertid bäst genom att så ofta som möjligt få tillfälle att umgås och samarbeta med andra människor.

Som vid all annan undervisning av utvecklingsstörda elever är det viktigt att ADL-träningen ges en ytterst konkret utformning. Elevens förmåga att lära genom att lyssna är begränsad; för att behärska en uppgift måste han själv få utföra den, som regel ett flertal gånger.

När det gäller den sociala träningen, kan dramatiserade övningar fylla en funktion. Eleven kan härigenom få viss insikt om det så att säga "tekniska" förfaringssättet, t ex hur man plockar åt sig kaffekopp, assiätt, bestick och servett, hur man fyller på kaffe, var man betalar etc på ett

konditori med självservering. Minst lika viktigt är emellertid att eleven genom dramatiseringar får en träning i social interaktion. Han får tillfälle att pröva sig fram genom att agera på olika sätt. Han kan framkalla reaktioner hos medspelarna och lära sig att "tolka" och bemöta dem på ett riktigt sätt.

De dramatiserade övningarna bör göras så realistiska och vuxenbetonade som möjligt, för att eleven inte skall uppfatta dem som barnsliga. Om skolan har tillgång till videobandspelare kan denna vara ett utmärkt hjälpmedel vid dessa övningar.

Det är angeläget att undvika "offentliga" misslyckanden, eftersom dessa - genom de reaktioner de framkallar hos omgivningen - stärker den utvecklingsstördes känsla av att vara underlägsen, inkapabel och avvikande.

Om eleven får individuell träning kan läraren, lättare än om han tränar flera elever samtidigt, förebygga misslyckanden genom att ge eleven ett diskret handtag, när så behövs.

När eleven skall utföra en för honom helt ny uppgift bör han få tillfälle att imitera läraren. Exempel: Läraren går före eleven längs disken på självserveringen, står före i snabbköpskön, köper sin biobiljett först, medan eleven lyssnar och iakttar. Elever med ett negativt handikappmedvetande är tacksamma för den möjlighet detta ger dem till ett riktigt beteende i en social situation utan att behöva tveka, fråga eller be om hjälp.

Osäkra elever kan ibland också ha nytta av att lära sig enkla "knep" för att klara av sociala situationer. T ex kan en elev som har svårt för att räkna pengar få lära sig att alltid lämna fram en krona när han köper en dagstidning, en femma när han köper en veckotidning och en tia när han köper en biobiljett etc. En elev som inte läser tillräckligt bra för att förstå matsedeln på en restaurang kan få veta att man alltid kan beställa korv och pommes frites osv. En enkel

regel som alla elever bör känna till är att man alltid kan se efter hur andra gör, när man själv är osäker. Naturligtvis bör man ha som mål att eleven skall känna sig så pass trygg att han vågar fråga andra (även främmande) när han ställs inför situationer som han inte bemästrar. Hur man kan formulera olika frågor är viktigt att träna (gärna i dramatiserade övningar).

På högstadiet bör eleven få utföra uppdrag av social karaktär på egen hand. Erfarenheten har visat att eleven också som regel på ett förvånansvärt sätt kan "skärpa sig" när det inte finns någon annan att lita till och klarar sådana självständiga uppgifter över förväntan bra. Särskilt för storstadselever gäller emellertid att det är en säkerhet - både för dem själva och för läraren - om de lärt sig dels att hitta någorlunda i stan, dels att ringa från automattelefon innan de får sådana självständiga uppdrag som innebär risk för att de "kommer vilse". Självfallet måste de också vara försedda med användbara telefonnummer (till t ex läraren eller hem/elevhem.)

Nya situationer är svåra för alla utvecklingsstörda och särskilt svåra att bemästra är de för den utvecklingsstörde helt oförutsedda situationerna. Exempel på sådana oförutsedda händelser är: att gå vilse, att ta fel buss, att komma så sent till ett avtalat möte att den andre har gått sin väg, att tappa port- eller dörrnyckeln och inte kunna komma in, att bli antastad av någon på gatan, att orättvist bli beskylld för något (t ex butiksstöld), att slå ut en kopp kaffe på en fest eller ett konditori, att ha plockat åt sig fler varor i snabbköpet än man kan betala osv.

Det kan vara svårt att ge en direkt träning i hur man klarar av dessa situationer. Läraren bör emellertid klargöra för eleven att sådana händelser då och då inträffar och resonera om hur man skall bete sig i de olika situationerna.

All ADL-träning måste vara realistisk, då särskolans elever har svårt för att överföra kunskaper från en (konstlad) situation till en annan (verklig). Detta måste beaktas bl a vid val av undervisningsmaterial. Eleven måste få använda

riktiga pengar, riktiga klockor, riktiga verktyg etc. När det gäller den sociala träningen används autentiska skyltar, tidtabeller, busskvitton, matsedlar osv.

Elevens svårigheter att generalisera kunskaper leder också till att träningen måste varieras. En elev som lärt sig hitta till skolan i dagsljus kanske inte kan hitta vägen en mörk höstkväll, en elev som kan handla godis i en godisautomat kanske inte klarar en frimärksautomat och det är långt ifrån säkert att en elev kan gå på teatern för att han lärt sig gå på bio, trots att situationerna är likartade. Alla dessa olika funktioner måste därför tränas var för sig.

Många vuxna utvecklingsstörda hindras i det dagliga livet mer av den misslyckandeförväntan de utvecklar under uppväxtåren än av de faktiska bristerna i fråga om kunskaper och färdigheter. Det dåliga självförtroende, som förväntan att misslyckas är ett tecken på, förvärras dels genom att eleven faktiskt upplever många tillkortakommanden, dels genom att eleven med sin självuppfattning införlivar andras - uttalade eller outtalade - förväntningar om att han skall misslyckas eller prestera sämre än andra.

ADL-TRÄNING

	Primär ADL-träning	Sekundär ADL-träning	Social träning
Låg-stadium	Kartläggning av eventuella färdigheter eller behov. Eventuell intensivträning. Kvalitetskrav	Påbörjas. Ej krav på kvalitet eller självständighet	Passiv social träning = sociala erfarenheter
Mellan-stadium	Självständighetskrav	Utvidgas. Kvalitetskrav	Påbörjas. Kvalitetskrav
Hög-stadium		Självständighetskrav	Utvidgas. Kvalitets- och självständighetskrav

ADL

1 PERSONLIG HYGIEN

Syfte Eleven skall lära sig att sköta sin kroppshygien så självständigt och bra som möjligt.

Innehåll

1.1 GÅ PÅ TOALETTEN

Hitta till toaletten i skolan
Stänga dörren om sig samt klara olika slags lås
samt kunna se när det är upptaget
Spola efter sig
Tvätta och torka händerna efteråt
Kontrollera klädseln

Tolka toalettsymboler
(inkl dam-herr)

Fråga var toaletten finns
(t ex på konditorier)

Kunna gå på "offentlig" toalett
(äv, med mynt-lås), t ex vid järnvägsstationer

1.2 TVÄTTA SIG, DUSCHA, BADA

Tvätta händerna efter toalettbesök, i samband med måltider och när det f ö behövs

Tvätta och torka ansiktet

Duscha och bada

Torka sig ordentligt torr

Använda deodorant

Hänga våta handukar till tork
samt städa upp efter sig i badrummet

Sköta menshygien

Kommentarer

Vid behov tillämpas metodiken för primär ADL-träning.

Eleven görs redan på ett tidigt stadium förtrogen med förekommande skyltar och symboler. Skolans toaletter förses med skyltar som TOALET, DAMER, HERRAR.

Kontroll av klädseln i spegel är mycket viktig, bl a som ett led i träningen av elevens jag-uppfattning.

Material

Helfigurspegel, bilder, diaserier.

Ämnesanknytning

Si-träning: Finmotoriska övningar
Begreppen kallt-varmt

Sv: Tolkning av skyltar och symboler
Träning av fraser för förfrågningar.

Daglig duschning bör om möjligt göras till rutin.

Material

Hygienbyråns planscher och broschyrer. Diaserier. Olika slag av mensskydd. SÖ:s handledning i sexualkunskap för särskolan.

Ämnesanknytning

Si-träning: Begreppen varmt-kallt-ljunt

Sv: Läsning av aktuella ord
Kommenterande samtal

Gy: Duschning tränas i samband med gymnastikundervisningen.

Innehåll

1.3 BORSTA TÄNDERNA

Klämma ut lagom mycket tandkräm på borsten

Borsta tänderna själv

Sätta på tandkrämstubslocket

Skölja ur handfatet

Veta hur ofta man bör byta tandborste

1.4 HÅR - OCH SKÖNHETSVÅRD

Kamma och borsta håret

Medverka vid hårtvätt

Tvätta kam och borste

Tvätta håret själv

Använda torkapparaten

Lägga upp håret

Göra make-up

Raka sig

Klippa, fila, peta naglarna

1.5 ENKEL SJUKVÅRD

Rengöra småsår

Sätta på plåster

Ta tempen och kunna avläsa den

Känna till de allra vanligaste sjukdomarna (förkylning, huvudvärk etc - orsaker, symtom, åtgärder) samt varför man får hål i tänderna.

Känna till de vanligaste medicinerna (huvudvärkstablett, hostmedicin, tablett mot ev menssmärtor etc)

Kunna sköta egen regelbunden medicinering, t ex mot epelepsi.

Kommentarer

Då en omsorgsfull teknik krävs, måste tandborstningen länge ombesörjas av någon vuxen. Eleven bör dock redan på ett tidigt stadium själv utföra något moment. Tandborstning görs till rutin morgon, kväll och efter måltider.

Material

Tandborstar. Tandkräm. Muggar. Modeller av bett (tillhandahålls av skoltandläkare) för inövning av rätt borstningsteknik. Diaserie Borsta tänderna.

Eleven tränas att aktivt se sig i spegeln och kontrollera sin frisyr. Hårtvätt görs om möjligt till rutin och sker på bestämda dagar. Detsamma gäller rakning. Flickornas intresse för make up tillvaratas. Varuhuset ställer i regel kosmetologer till förfogande.

Material

Egen kam och borste. Elektrisk rakapparat. Hårtork. Diaserier och bilder som instruktion ersätter skrivna bruksanvisningar.

2 KLÄDSEL

Syfte Eleven skall lära sig att klä sig.

Innehåll

Klä av och på sig olika plagg

Knäppa knappar och hyskor, klara blixtlås

Knyta skosnören och skärp

Knäppa skärp, bälte

Avgöra när ett plagg är smutsigt

Kontrollera klädseln i spegel

Ta fram kläder ur skåp och garderobser samt hänga in och plocka undan kläder

Avgöra vilka kläder som passar för olika tillfällen (sport, promenad, fest etc)

Anpassa klädseln efter väderleken

Vara medveten om vad som passar ens kroppsbyggnad och utseende

Kommentarer

Träning i av- och påklädning bidrar till att ge eleven kroppsuppfattning. Se ämnet svenska.

Träningen sker framför allt vid naturliga tillfällen i hem och skola. Eleven får alltid själv göra de moment han behärskar. Vid behov tillämpas metodiken för primär ADL-träning.

Föräldrar och andra vårdare hålls kontinuerligt underrättade om vilka moment som tränas.

I anslutning till gymnastiklektionerna kan schemabunden tid läggas för ADL-träning i av- och påklädning under klasslärares ledning.

Knäppnings- och knytningsmekaniken är högst individuell och alla som tränar eleven måste enas om en konsekvent metod.

Eleven bör tränas att aktivt betrakta sin spegelbild och kontrollera sin klädsel i spegeln.

Redan på ett tidigt stadium bör eleven om möjligt vara med och välja och plocka fram kläder.

Att variera klädseln efter olika situationer ställer stora krav på elevens omdöme. På läraren ställs kravet på hänsynstagande till elevens familjesituation.

3 ÄTANDE OCH BORDSVANOR

Syfte Eleven ska lära sig äta.

Innehåll

Använda bestick rätt

Använda servett

Dricka utan mat i munnen och utan att spilla

Kommentarer

Under en längre inskolningsperiod bör läraren tillsammans med övrig personal enas om en enhetlig metod. Vid behov tillämpas metodiken för primär ADL-träning.

Innehåll

Inte prata med mat i munnen
 Hålla upp dryck
 Servera sig ur karott
 Ta för sig lagom mycket
 Bre smörgås
 Skära ost
 Klämma ur tub
 Skala potatis och ägg
 Äta olika maträtter som kräver
 särskild teknik (kokt ägg,
 soppa, fisk, kyckling, räkor)
 Skicka vidare
 Säga tack
 Sitta snyggt vid bordet

Kommentar

Träningen sker i naturliga situationer. Det är viktigt att ätandet sker under betingelser som skapar god kontakt mellan vuxna och elever.

Observera att delmomenten inte är exakt ordnade efter svårighetsgrad. De uppräknade momenten tränas under hela skoltiden med ökade krav på precision.

Sv: Alla handlingar kommenteras, benämningar på föremål och företeelser inövas, ordförståelse kontrolleras.

Material

Verkliga föremål, bilder, skolrumsutrustning omfattande spis och husgeråd av olika slag. Kostcirkeln.

Ämnesanknytning

Si-träning, motoriska övningar, diskriminationsövningar.

Sv: Aktuella ord läses.

Oä: Vår föda.

Hk: Mellan- och högstadiet.

4 KLÄDVÅRD

Syfte Eleven skall lära sig att sköta sina kläder och skor.

Innehåll

Lägga smutsiga kläder i tvätt-säck (el motsvarande)
 Tvätta underkläder och strumpor i syntetmaterial
 Skölja upp nylonskjorta
 Tvätta i maskin
 Hänga tvätten till tork
 Pressa och stryka kläder
 Hänga upp, vädra och borsta kläder
 Laga småfel (t ex sy i knapp, lägga upp fäll)

KommentarerMaterial

Utrustning för tvätt och klädvård.

Diaserier om tvätt.

Ämnesanknytning

Si-träning: Begreppen kall-varm-ljum

Oä: Materials ursprung och egenskaper

Ma: Mäta med rymdmått

Sltx: Sy i knappar, hängare m m.

InnehållKommentarer

Tvätta av stövlar

Borsta skor

Lämna skor till lagning

Lämna kläder till kemptvätt

Förstå innebörden av olika tvättråd
(dels etiketter i plagget, dels på
tvättmedelsförpackningar)

Veta något om fläckurtagning

Kunna särskilja några vanliga mate-
rial och veta hur de skall behandlas

5 PRAKTISK BOENDETRÄNING

Syfte Eleven skall lära sig planera
och utföra enkelt hushållsarbete
samt lära sig sköta den tekniska
utrustningen i hemmet.

InnehållKommentarer

5.1 SKÖTA BOSTADEN

Plocka undan efter sig

Plocka upp skräp

Ställa möbler på plats

Torka av bord

Tömma papperskorg och sophink (påse)

Vattna blommor

Sätta blommor i vas

Dammsuga och sopa

Lägga på duk

Vika ihop sängöverkast

Bädda

Byta sängkläder

Huvuddelen av träningen bör för-
läggas till hemvårdsrum eller hem-
vårdslägenhet.
Samverkan med hemmen är viktig.

Material

Välutrustade hemvårdslokaler. Dia-
serier. Bilder, planscher.

Ämnesanknytning

Hemkunskap, bostads- och hemvårds-
lära

InnehållKommentarer

Torka golv
 Putsa fönster (speglar/TV-ruta)
 Sätta upp tavlor/affischer
 Skura ur badkar och handfat
 Rengöra toalett
 Skaka småmattor
 Veta något om olika rengörings-
 och putsmedel samt
 känna till olika städredskap.

5.2 ORDNA EN MÅLTID

5.2.1 DUKA, GÖRA EFTERARBETEN

Duka för smörgåsmål
 Duka kaffebord
 Duka för lunch, middag
 Duka av
 Torka av bordet
 Tömma avfall
 Torka disk (bestick)
 Diska och skölja för hand
 Ställa in porslin etc i skåp
 Blanda diskvatten till lagom
 temperatur
 Ta rätt mängd diskmedel
 Ta hand om och förvara
 matrester. Veta hur länge
 olika varor håller sig
 (i skafferi, kyl, frys)
 Kunna frysa in t ex bröd
 och matrester
 Diska i maskin
 Rengöra skåp, skafferi och
 kylskåp
 Duka till fest

Ämnesanknytning

Hemkunskap

Innehåll5.2.2 HANTERA REDSKAP, ÖPPNA OCH
TILLSLUTA FÖRPACKNINGAR

Öppna och tillsluta olika slag
av förpackningar (burkar, tuber,
askar, paket)

Hantera kapsyl- och burköppnare

Hantera konservöppnare

Använda korkskruv

5.3 HANDSKAS MED ELEKTRISK
APPARATUR

Använda brödrost

Använda elvisp

Sätta ihop och använda damm-
sugare, tömma/byta dammsugarbe-
hållare

Byta glödlampor

Byta proppar

Sätta på/stänga av köksfläkt

Använda diskmaskin

Använda tvättmaskin

Frosta av kyl och frys

Använda strykjärn

Använda el-symaskin

Använda hårtork

Använda rakapparat

Ställa el-väckarklocka
samt sätta den på ringning

Sätta på och stänga av radio/TV/
grammofon/bandspelare, samt
reglera volym, bildskärpa etc

Kommentarer

Momenten tränas i samband med
matlagning.

Material

I handeln förekommande förpackningar.

Ämnesanknytning

Si-träning: Motoriska övningar.

Hemkunskap: Redskapslära

Momenten tränas i naturliga samman-
hang. Samverkan med hemmen är önsk-
värd.

Material

Verklig elektrisk apparatur

Ämnesanknytning

Hemkunskap

Gymnastik: Använda hårtork

Slöjd: Använda symaskin

InnehållKommentarer

5.4 ATT TELEFONERA

Veta hur telefonen används

Ringa upp någon

Svara i telefon

Känna till olika signalers betydelse

Veta hur man ringer från telefonautomat

Veta vad man säger om man slagit fel nummer

Känna till specialnummer (fröken Ur, Nummerbyrå etc) och hur de används

Känna till samtalskostnader

Kunna ringa rikssamtal

Lämna meddelanden

Ta emot meddelanden

Kunna använda telefonkatalogen

Om eleven har "telefonskräck" motiverad av t ex talsvårigheter, kan det vara lämpligt att börja med övningssamtal till t ex "Fröken Ur" eller "Dagens väder"

Dramatiserade övningar kan med fördel användas. Spela gärna in olika "prototypsamtal" på band och låt eleven lyssna/kommentera.

För flertalet elever är det viktigt att lära sig ringa från telefonautomat, så att de har möjlighet att ringa och fråga någon till råds i en besvärlig situation, t ex när eleven glömt portnyckeln, gått vilse etc.

Om eleven har svårt att lära sig att slå i telefonkatalogen bör han tränas att ringa nummerbyrå för att få det aktuella telefonnumret.

Material

Telefonapparater, telefonkataloger, bandinspelade telefonsamtal, broschyr om telefonvett från Televerket.

Ämnesanknytning

Sv: Träning av olika fraser, slå i telefonkatalog

Ordlista

Abonment, automat, hänvisning, kopplingston, lur, mynt (myntinkast), nummerbyrå, nummerskiva, rikssamtal, riktnummer, telefonabonnemang, telefonist, telefonkö, telefonsvarare, yrkesregister, fraser som "ett ögonblick, var god dröj, vem får jag hälsa från, ursäkta då har jag kommit fel".

Innehåll5.5 ALLMÄN BOENDEINFORMATION
SAMT BOENDEREGLER

Veta skillnaden mellan hyreslägenhet, andels- (bostadsrätt, insats) lägenhet och villa.

Veta vad hyran används till (resp vad man själv får ombesörja i fråga om värme, sophämtning etc i villa).

Veta hur man betalar in hyran (samt vilka konsekvenser det har om man inte gör det).

Känna till begreppen värd, vice värd, portvakt (fastighets-skötare).

Veta hur porttelefon fungerar.

Känna till allmänna regler av typ: hälsa på grannarna, inte klampa i trappor, slå i dörrar, spela grammonfon högt om natten, plocka blommor i offentliga planteringar, mata fåglar på gården, slå i dörren till sopnedkastet etc.

Kunna ringa låssmed, rörmokare, TV-reparatör.

Veta något om kontrakt (kontraktsskrivning, "automatisk" förlängning, uppsägning, avskrivning).

Känna till el- och gasabonnemang.

Vara aktsam med tändstickor och eld.

Tidningsprenumeration.

Eftersändning av post, telefonabonnemang, TV-radio-licens.

Veta vilka åtgärder som behöver vidtas vid flyttning.

Kommentarer

Särskilt för elever som bor i villa och som inte får naturlig träning i boendesituationen är det viktigt att få lära sig att delvis andra regler/normer gäller i hyreshus. Samverkan med hemmen är önskvärd.

Material

Dia-bilder, planscher, olika slag av formulär och blanketter.

Ämnesanknytning

Sv: Läsning av skyltar.

6 EKONOMI

Innehåll

Kunna handskas med fickpengar (välja om man vill använda hela summan på en gång och ta konsekvenserna av det, hushålla med dem, spara dem).

Känna till det ungefärliga priset på vanliga varor (tvål, tandkräm, strumpor, glödlampor, tidningar, chokladkaka, vissa matvaror o dyl).

Känna till ungefärliga större kostnader som hyra, ytterkläder, läkarbesök, tidningsprenumeration etc.

Känna till något om löner (i öppna marknaden och vid skyddade verkstäder)

Känna till vissa sociala förmåner (förtidspension, statlig studiehjälp, barnbidrag, bostadstillägg, folkpension m fl) samt olika regler för att få dessa bidrag.

Kunna göra upp en ungefärlig budget.

Veta varför och hur mycket man bör betala för sig hemma.

Känna till olika sparformer.

Kunna sätta upp ett sparmål och avgöra hur mycket man behöver spara i månaden (veckan) för att nå målet inom utsatt tid.

Känna till olika typer av försäkringar och försäkringspremier samt fackföreningsavgifter.

Veta något om skatteavdrag och vad skatter används till.

Veta på ett ungefär vad det kostar

att gå på bio

att äta på självservering

att ha telefon och radio/TV

att prenumerera på en tidning

att resa på semester (inomlands/utomlands)

Kommentarer

På mellanstadiet kan man utgå från elevens fickpengar och diskutera vad dessa bör räcka till, olika sätt att disponera dem etc. I samband med momentet inköp tränas eleven att aktivt registrera det ungefärliga priset på "vanliga" varor.

Eleverna kan också få träning genom att i klassrummet få i uppgift att "para ihop" prislappar med olika varor.

På högstadiet tränas eleverna att förstå större ekonomiska sammanhang och att planera en enkel budget, dels med utgångspunkt från de egna fickpengarna, dels med utgångspunkt i förväntad lön. Långsiktiga sparmål diskuteras.

Det är angeläget att eleven vid all praktisk träning (inköp, kondisbesök etc) får betala själv.

Samverkan med hemmen rekommenderas.

Material

Pengar, prislappar, räkningar, broschyrer (våra sociala förmåner, resebroschyrer, postorderkataloger) biobiljetter, kvitton, sjukförsäkringsbesked, deklarationsblankett, kassabok.

Ämnesanknytning

Ma: ekonomisk fostran, sociala frågor, privatekonomiska frågor, samhällsekonomiska frågor.

7 TRAFIK OCH KOMMUNIKATIONER

Syfte

Eleven skall tränas att hitta i den närmaste omgivningen samt till vissa angivna mål, att klara sig i trafiken, att resa med olika forskaffningsmedel.

Innehåll

7.1 GÅ

Gå i trappor

Hitta till skolan

Hitta i grannskapet

Bete sig rätt som gångtrafikanter

- . Gång på trottoar
(gå långt från gatan)
- . Möte med andra gångtrafikanter
- . Gång på landsväg en och en, val av vänster sida
- . Korsande av landsväg
- . Uppträdande vid trafiksignal för gående
- . Uppträdande i gatukors med obevakat övergångsställe
- . Uppträdande i gatukors där övergångsställe saknas. Observera särskilt svängande trafik från vänster
- . Uppträdande i gatukors med refug
- . Övning att bära tefat, skridskor, kälke och skidor i vanlig trafikmiljö på väg till lämplig terräng att åka i
- . Sparkåkning.

Kommentarer

Träning i beteende som gångtrafikanter bygger på att eleven kan orientera sig i närmiljön. När säkerhet uppnåtts i förmågan att hitta inom ett begränsat område sätts den egentliga träningen i gångtrafik in. Träningen bör om möjligt bedrivas i den lokala trafikmiljön. Momenten bör alltså anpassas till elevens individuella förutsättningar och de behov eleven har för att i första hand klara sig i sin miljö. Medverkan av polis kan vara lämpligt under dessa övningar. Skolan kontakter polisen för planering.

Kontakt med hemmen, elevhemmen är nödvändig för att det inlärdas skall kunna följas upp.

Behärskar eleven sin situation som gångtrafikanter kan enkla övningar i att cykla tas upp.

Material

Pussel. Övningstrappor, trafikmärken

Ämnesanknytning

Hb och Sa

Innehåll

7.2 ÅKA RULLTRAPPA OCH HISS

Åka upp i rulltrappa

Åka ner i rulltrappa

Åka med i hiss

Trycka fram hissen

Trycka på knappen till rätt våning

Kommentarer

Förövning kan ske i klassrummet under lekens form.

Att trycka på rätt knapp övas på paneler med knappar och våningsangivelser.

Material

Paneler. Diaserier. Bilder, planscher. Flanomaterial.

Ämnesanknytning

Si-träning: Vänster - höger, upp - ner

Sv: Läsning av relevanta/ord

Ma: Läsning av siffror

Gy: Gånglekar, balansövningar

Hb: Skolskjuts.

7.3 ÅKA SKOLSKJUTS

vänta vid bestämd plats

stiga in - ur

samsas om utrymmet

ej störa den som kör

stå stilla tills skolskjutsen

stannat resp kört.

Material

Skolskjutsmaterial från statens trafiksäkerhetsverk.

Innehåll

7.4 ÅKA TAXI

Veta när det kan vara befogat att åka taxi

Ta taxi från taxistation

Beställa taxi på telefon

Hejda ledig taxi på gatan

Meddela adressen

Betala

7.5 ÅKA BUSS/SPÅRVAGN

Välja linje

Hitta till hållplats

Stå i kö

Läsa tidtabell

Känna igen bussens nummer/destination

Hålla avgiften i beredskap

Stiga på bussen

Betala/visa kort

Gå bakåt i bussen och hålla balansen när bussen är i rörelse

Sätta sig på ledig plats

Markera avstigning

Gå till utgången i god tid

Stiga av

Vänta vid hållplatsen tills bussen kört.

Kommentarer

Eleverna bör i sin hemort läras var taxistationen finns och att beställa taxi, för att de lätt skall ta sig hem om de kommit ifrån sitt sällskap eller missat buss.

Endast elever med tydligt tal tränas att beställa på telefon.

Ämnesanknytning

Sv: Läsning av skyltar

Ma: Betalningsövningar

Material

Diaserier (socialt viktiga ord)

Att färdas med allmänna kommunikationsmedel övas och tränas på för eleven relevanta färdmedel. Övningarna bör i största möjliga utsträckning vara individualiserade och ske i samverkan med fritidsledare, vårdpersonal och föräldrar. Förövningar i klassrummet bör ske.

Material

Turlistor. Diaserier ("Åka buss", Socialt viktiga ord). "Tummlaren" och annat balansövningsmaterial.

Ämnesanknytning

Sv: Läsning av relevanta skyltar, tolkning av symboler

Ma: Läsning och tolkning av tidtabeller

Betalningsövningar

Oä: Trafik

Gy: Balansövningar

Innehåll

7.6 ÅKA TUNNELBANA

Välja rätt linje

Hitta till hållplats

Betala i spärr

Hitta till rätt perrong

Välja rätt sida av perrongen

Stiga av vid rätt hållplats

Byta tåg

Hitta rätt utgång

Passera ut genom spärr

7.7 ÅKA TÅG/BÅT/FLYG

Ringa och få upplysning om avgångstider och biljettpriser

Beställa biljett

Köpa biljett

Bete sig adekvat på resp färdmedel

Kommentarer

Vid aktuella tillfällen tränas förfarandet vid resa. Genom studiebesök på järnvägsstation, flygplats etc görs eleverna bekanta med miljön.

Material

Affischer, broschyrer från resebyråer. Diaserier. Filmer. Uppförstorat skyltmaterial över internationella trafiksymboler.

Ämnesanknytning

Sv: Läsning av skyltar

Ma: Mynt, sedlar, betalning

Oä: Samfärdsmedel

Sverige och andra länder.

8 INKÖP

Innehåll

8.1 SNABBKÖP

Ta korg eller vagn

Ta reda på de önskade varorna

Fråga var varor finns

Läsa och följa skyltar

Föra varorna till kassan

Stå i kö

Betala

Stoppa ner varorna i kasse/påsar

Känna till prismärkning, datummärkning, olika typer av förpackningar samt kunna utläsa vikt, volymenheter (kg, hg, g, dl, l)

8.2 VANLIG AFFÄR
(DETALJHANDEL)

Ta nummerbricka

Vänta på sin tur

Tala om vad man vill köpa

"Avsluta" köpet

Betala

Kommentarer

En svårighet med inköp är att tillvägagångssättet är olika i olika typer av affärer (snabbköp kontra detaljhandel). Eleven bör tränas att handla i olika slags affärer. Träningen kan emellertid koncentreras till inköp av vissa slag av varor, som eleven behöver kunna skaffa in när han/hon flyttar till ett självständigare boende (matvaror, hushålls- och hygienartiklar, kläder).

Samverkan med elevhemspersonal/föräldrar är en förutsättning för en effektiv träning.

Material

Diabilder, prislappar, datummärkning, förpackningar med vikt- och volymangivelser, tvättråd och storleksangivelser i klädesplagg, nummerbrickor, varukataloger, skyltar.

Ämnesanknytning

Sv: läsning av relevanta ord, tolkning av symboler (t ex tvättinstruktion)

Ma: Pengar, priser, betalning, överlagsberäkningar

Hk: Ekonomi och konsumtion, grundläggande principer för ekonomiskt tänkande, varukunskap

Ordlista

Charkuteri, delikatess, datumstämpling, "senaste förbrukningsdag", djupfrost, frysdisk, kassa, kvitto, kassörska, konserv, kyldisk, köttdisk, livsmedel, mått (kg, liter etc), prismärkning, extra-pris, expedit, kund, nummerbricka, armatur, bohag, bottenplan, entré, husgeråd, information, konfektion, sybehör.

Innehåll

8.3 KLÄDINKÖP

Delta i klädinköp (prova kläder, själv välja mellan olika alternativ)

Köpa strumpor, sockor, strumpbyxor

Köpa halsduk, mössa, vantar

Köpa underkläder

Köpa inomhuskläder

Köpa ytterplagg

Köpa skor

Känna till sin egen kläd- och skostorlek

Förstå storleksbeteckningar av olika system och kunna finna storleksangivelsen på kläder/skor

känna till olika material och hur de behandlas

Göra praktiska - ekonomiska - estetiska överväganden

Framföra önskemål till expedient

Prova i provhytt

Be om råd

Betala

8.4 HANDLA MAT

Göra upp förslag till en måltid/flera måltider

Göra inköpslista

Kontrollera vilka basvaror som behöver köpas hem

Avgöra vilka mängder av olika varor som ska inhandlas

Handla mat i snabbköp eller detaljhandel

Ringa in beställning till affär som sänder hem varorna

Packa upp och förvara matvaror

Innehåll8.5 HANDLA TOALETT- OCH HUS-
HÅLLSARTIKLAR SAMT MEDICIN

Köpa glödlampor

proppar

diskmedel/disktrasa

tvättmedel

tvål och tandkräm

badsalt

deodorant

pappersnäsdukar

bindor/tamponger

make-up- och rakpreparat

ej receptbelagd medicin

(hostmedicin, huvudvärks-
tabletter)

receptbelagd medicin

(lämna in recept, vänta
eller komma tillbaka,
hålla reda på kvitto,
känna till 15-kronorsreformen)

8.6 HANDLA I KIOSK

Handla i automat (godis,
frimärken, cigaretter,
preventivmedel)Torghandel (blommor, påsk-
ris, frukt etc)

9 FRITIDSAKTIVITETER

Innehåll

9.1 ÄTA UTE

9.1.1 HANDLA I KORVKIOSK/
GATUKÖK

9.1.2 ÄTA PÅ KONDITORI

9.1.3 ÄTA PÅ SJÄLVSERVERING

Känna till vad man kan äta
och dricka, läsa matsedel

Göra ekonomiska överväganden

Välja och beställa mat

Ta bricka, bestick

Välja och ta dryck, glas

Ta smör, bröd o d

Betala vid kassa

Bära brickan till bordet

Hänga av ytterkläder

Ev bära bort brickan

9.1.4 ÄTA PÅ RESTAURANG MED
BESTÄLLNING VID BORDET

9.2 DELTA I NÖJEN

9.2.1 GÅ PÅ BIO (TEATER, KONSERT)

Välja film

Beställa biljett

Köpa biljett

Hitta rätt ingång

Lämna biljett

Hitta bänkrad och plats

Ta av ytterkläder

9.2.2 GÅ PÅ MUSEUM, UTSTÄLL-
NINGARKommentarer

Det är viktigt att eleven får erfarenhet av så många olika fritidsaktiviteter som möjligt för att få överblick och därigenom ökade möjligheter att välja hur han vill använda sin fritid. Aktiviteter som särskilt intresserar eleven bör tränas så grundligt att han på sikt kan utöva dem självständigt.

Samarbete med boendepersonal och ev fritidsledare är en förutsättning för att samtliga delmoment ska kunna tränas.

9.1.3 samt 9.2.1 har delats in i mindre moment. Övriga delmoment bör delas in på liknande sätt.

Alkohol, narkotika och tobak kan tas upp till diskussion i dessa sammanhang.

Material

Biobiljetter, dagstidningar, teaterbiljetter, program, musei- och utställningskataloger, folkparkens säsongprogram, studiecirkelprogram.

Ämnesanknytning

Sv: Läsning av skyltar och annonser
(inkl tolkning av förkortningar)

Gy: Simhall, friluftsbad, motionshall,
idrottstävlingar

Na: Hygien

Ma: Pengar, betalning

Ordlista

9.2.1 Biljettkassa, bänkrad, föreställning, kassörska, vaktmästare, barnförbjuden, barntillåten (Förkortningar)

Innehåll

- 9.2.3 GÅ PÅ IDROTTSTÄVLINGAR
- 9.2.4 GÅ PÅ NÖJESFÄLT/FOLKPARK
- 9.2.5 GÅ PÅ DISKOTEK
- 9.2.6 ORDNA FEST HEMMA
- 9.2.7 VARA BORTBJUDEN PÅ FEST
- 9.3 BESÖKA SIMHALL OCH
FRILUFTSBAD, MOTIONSHALL
- 9.4 GÅ TILL DAMFRISÖRSKA/
FRISÖR
- 9.5 KÄNNA TILL UTBUDET AV
SAMT VETA HUR MAN ANMÄLER
SIG TILL OLIKA STUDIE-
CIRKLAR OCH HOBBYGRUPPER

KommentarerOrdlista

- 9.2.3 Diverse idrottstermer
- 9.2.4 Artist, entré, estrad, försäljning, ingång, lotteri, tombola (nitvinst), utgång
- 9.2.7 Artighetsfraser som "välkommen, tack för i kväll, tack för senast" etc
- 9.3 Bassäng, bastu, avklädningshytt "förvaring av värdesaker", redskap etc
- 9.4 Bena, färgning, inpackning, lugg, läggning, läggningssväska, permanent, pollisonger, peruk, postisch, spray, toning, fraser som "jag skulle vilja beställa tid för tvättning och läggning"

10 SAMHÄLLSINRÄTTNINGAR

Innehåll

10.1 POST

Känna till olika posttermer
 Kunna läsa skyltarna vid postluckorna och välja rätt lucka
 Känna till tider för öppet-hållande
 Köpa frimärken, veta portosatsen för brev och kort
 Skaffa legitimation och veta när den behövs
 Sätta in och ta ut pengar på postsparbanksbok
 Skicka resp hämta ut paket
 Skicka resp ta ut på postanvisning
 Lösa in check

10.2 BIBLIOTEK

Känna till låneregler
 Skaffa lånekort
 Veta hur det går till att låna och lämna igen böcker
 Veta hur böckerna är uppställda (alfabetisk ordning efter författarnamn)
 Be om hjälp att finna viss bok
 Känna till att biblioteken har lättlästa böcker (LL-böcker)
 Veta att man kan läsa tidskrifter och lyssna till musik på biblioteket

10.3 POLIS

Känna till polisens olika arbetsuppgifter
 Veta i vilka situationer man får hjälp av polisen
 Veta hur man kontaktar polisen (inkl 90 000)

Kommentarer

De två första delmomenten - post och bibliotek - bör eleven få lära sig att aktivt utnyttja. Övriga delmoment är av mer orienterande karaktär. En förberedande genomgång av de olika inrättningarnas funktioner samt studiebesök rekommenderas.

Material

Postlåda i klassrummet, bildmaterial från postverket, diaserier, skyltar, blanketter och broschyrer från de olika inrättningarna, lånekort, försäkringsbesked, personbevis

Ämnesanknytning

Sv: Ifyllning av blanketter, brev- och kortskrivning, läsning av aktuella skyltar

Sk: Service- och hjälporgan, anordningar för fritid, skyldigheter och rättigheter, kommunikationer (post), hemkommunens styrelse och organisation (socialnämnd, barnavårdsnämnd, nykterhetsnämnd), lag och rätt, några viktiga samhällsfrågor, teoretisk yrkesorientering

Ordlista

10.1 Bankbok, identitetskort (ID-kort), inbetalning, "budets namnteckning", insättning, kassa, kvitto, legitimation, porto, postanvisning, postgiro, postkontor, postlucka, utbetalning, valör, "ta ut", "sätta in"

10.2 Bibliotek, bibliotekarie "böter", deckare, facklitteratur, information, lånekort, novell, register, roman, skönlitteratur, tidskrift

Innehåll

10.4 PASTORSEXPEDITION

Känna till den egna församlingens namn och veta var pastorsexpeditionen är belägen

Veta hur man skaffar sig personbevis och i vilka sammanhang det kan behövas

10.5 ARBETSFÖRMEDLING

Veta något om arbetsförmedlingens uppgifter

Känna till i vilka sammanhang man bör vända sig till arbetsförmedlingen och vad man kan få hjälp med

10.6 FÖRSÄKRINGSKASSA

Veta något om hur försäkringskassan arbetar

Veta hur man sjukanmäler och friskanmäler sig

Känna till reglerna för sjukpenningens storlek samt hur man anmäler inkomständering

10.7 BOSTADSFÖRMEDLING

Veta hur den lokala bostadsförmedlingen arbetar

Anmäla sig i bostadskö

Veta hur man förfar när man blir erbjuden en bostad

10.8 FÖRSÄKRINGSBOLAG

Känna till olika slag av försäkringar

Veta vad försäkringspremie är och hur den erläggs

Veta hur man gör skadeanmälan och liknande

InnehållKommentarer

10.9 TELEGRAFSTATION

Känna till i vilka olika situationer det kan vara befogat att skicka telegram

Veta något om taxorna

10.10 SOCIALBYRÅ

Känna till i stora drag hur en socialbyrå fungerar och vilken uppgift den fyller

Veta i vilka situationer man kan vända sig till socialbyrån

10.11 MÖDRAVÅRDSCENTRAL OCH
BARNAVÅRDSCENTRAL10.12 BARNVÅRDSBYRÅ
NYKTERHETSBYRÅ

11 HÄLSO- OCH SJUKVÅRD

11.1 LÄKARE, SJUKHUS, POLI-
KLINIK, AMBULANS

Känna till olika kategorier läkare (privata - lands- tingsanställda, specialister - allmänpraktiker)

Veta när man bör kontakta läkare

Kunna beställa tid hos läkare

Känna till den vanliga gången vid besök hos poliklinik samt privatläkare

Känna till kostnader i samband med läkarbesök (50-80 kr resp 12 kr)

Veta något om ett sjukhus organisation (olika avdelningar för olika åkommor etc)

Känna till något om rutinen på ett sjukhus

Momentet är av huvudsakligen orienterande natur. Eleven bör om möjligt lära sig avgöra när det är befogat att kontakta läkare/tandläkare, när det är brådskande (svåra smärtor, hög feber) och mindre brådskande (allmän trötthet, småkrämpor etc). Eleven bör också i en nödsituation kunna tillkalla ambulans. Studiebesök på sjukhus samt ev apotek kan vara av värde.

Material

Läkarkatalog, diabilder, skyltar försäkringsbesked, recept, dosett (ev för elever med epilepsimedicing)

Ämnesanknytning

Na: Vår kropp och dess vård

Sv: Skyltläsning

Sk

InnehållKommentarerOrdlista

Veta något om besökstider samt hur man betar sig när man hälsar på någon som ligger på sjukhus

Veta vad som kan betecknas som olycksfall

Veta hur man tillkallar ambulans

Veta hur man tillkallar jourhavande läkare och när det kan vara befogat

11.2 TANDLÄKARE

Känna till skillnaden mellan skoltandvård, folktandvård, privatpraktiserande tandläkare, jourhavande tandläkare

Känna till ungefärliga kostnader för tandläkarbesök

Veta hur ofta man bör gå till tandläkaren

Kunna beställa tid

Känna till den allmänna tandvårdsförsäkringen

11.3 SJUKKASSA (FÖRSÄKRINGSKASSA)

Se 10.6

11.4 APOTEK

Veta vilka varor man kan köpa på apotek

Känna till att vissa mediciner är receptbelagda

Kunna tyda ordination på burk, tub, flaska

Känna till 15-kronorsreformen

Veta att man bör följa ordinationen och att man ej bör låna/låna ut medicin

Lämna in gammal medicin till apoteket

11.1 Akut, ambulans, epidemi, inskrivning, jourhavande, personnummer, poliklinik, remiss, sjukanmälan, sjukförsäkringsbesked, tidsbeställning, väntrum, återbesök, specialord som gynekolog, kirurg, psykiater, öron-näsa-hals etc.

11.2 Amalgam, bedövning, borra, brygga, jacketkrona, putsa, rotfyllning

11.4 Flytande, invärtes, utvärtes, ordination

Musik

MÅL

Eleven skall genom undervisningen i musik

få praktisk erfarenhet av vokalt och instrumentalt musicerande samt i samband därmed kännedom om enkla musikaliska begrepp

stimuleras till att genom enkel skapande verksamhet uttrycka sig med musik

få kontakt med olika musikstilar samt med musiklivet i samhället

stimuleras till musikalisk verksamhet i och utanför skolan

HUVUDMOMENT

- 1 Sång och spel
- 2 Skapande verksamhet
- 3 Lyssnande

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Allmänna synpunkter

Det är skolans uppgift att med anknytning till elevens spontana musikglädje vidmakthålla och vidareutveckla hans musikaliska verksamhetslust. Elevens verksamhetslust kan till att börja med vara ensidigt inriktad mot en viss musikaktivitet eller musikart. Det är väsentligt att detta elevintresse bildar utgångspunkt för undervisningen. Successivt kan sedan andra musikarter och musikaktiviteter introduceras.

Vid planeringen av musikundervisningen måste elevens utvecklingsnivå beaktas. Innehållet i undervisningen måste utformas så att i första hand elevens musikaliska verksamhetslust hålls levande. Proportionerna mellan olika huvudmoment, musikarter och musikaktiviteter avgörs med utgångspunkt i respektive elevs förutsättningar.

Musikverksamheten kan till stor del få en terapeutisk uppgift. För att skapa trivsel och omväxling i arbetet bör musik göras till ett dagligt återkommande inslag samt även utnyttjas i samverkan med andra ämnen.

Inläring av en sång bör ske gehörmässigt d v s utan att sammankoppla själva inläringen med ett notstudium. Kraven på sångresultaten får inte ställas högre än att respektive elev kan känna glädje i denna aktivitet. Det är viktigt att visrepertoaren anknyter till elevens föreställningsvärld och intressen. Den tonart som anges för en sång i en sångbok bör endast betraktas som ett förslag.

Elevens röstutveckling bör observeras vad gäller såväl sång som tal. Målbrottet, röstskador och taldefekter bör särskilt uppmärksammas.

En av de mest stimulerande aktiviteterna blir ofta instrumentalspelet. Detta erbjuder stora möjligheter att dels anpassa svårighetsgrad efter eleven och dels variera formen för ett aktivt musicerande. Instudering av en instrumentstämman kan ske antingen gehörmässigt eller med hjälp av symboler i form av siffror, färger etc.

De flesta elever har möjlighet att utveckla ett eget musikaliskt skapande. Man kan urskilja flera typer av skapande verksamhet i musik t ex formande av ett melodiskt eller rytmiskt tema som fixeras och inlärs, vokal- och instrumentalimprovisation, ostinatospel, rörelseimprovisation, ljudskapande och dramatisering i samband med musik. Läraren måste skaffa sig kännedom om elevens intressen och förutsättningar för att därigenom kunna bedöma vilken art av skapande verksamhet som i startskedet lämpar sig bäst för respektive elev.

I vissa fall kan ljudskapande vara en lämplig utgångspunkt. För att öka elevens förmåga till koncentrerat lyssnande och större ljudmedvetenhet måste eleven först tränas i att upptäcka enskilda ljuds olika kvaliteter. Sedan bör ljudskapet utföras så att exempelvis former eller en viss klangmassa kan urskiljas. Så kallad fri improvisation där eleverna medvetet använder ljud som uttrycksmedel kan förekomma först i ett senare skede. Icke önskade effekter och elevreaktioner kan lätt uppkomma då ljudnivån ökas samtidigt med hastigheten eller i en fri improvisation där alla elever oorganiserat improviserar på samma gång och där ljudnivån inte kan kontrolleras. Det är även skolans uppgift att göra eleven uppmärksam på vilka risker en för hög ljudnivå kan innebära för hörseln.

Ofta är det värdefullt och angeläget att banda elevens ljudkompositioner vilka sedan kan användas som bakgrund till improvisation eller som utgångspunkt för diskussion kring musik som skapas i vår tid.

I melodisk spelimprovisation bör antalet spelbara toner till en början begränsas. Med fördel kan då stavspel med löstagbara stavar, tonboxar eller liknande instrument användas. Genom dramatisering av en text kan upplevelsen av denna förstärkas. Man kan även låta eleverna improvisera situationer och miljöer kring visor och andra musikstycken. Vidare kan en dikt eller ett prosastycke beledsagas av lämpligt vald, eventuellt improviserad musik eller fritt upfunna, på band inspelade ljudmontage. Olika former av dra-

mativering och musikalisk teater kan utnyttjas för att aktivera även andra elever än de primärt sång- och spelintresserade.

I vid bemärkelse bygger hela musikundervisningen på lyssnande. Till begreppet lyssnande skall inte bara föras åhörande av musikverk. Man lyssnar även på lärarens förebildande, på den egna musikaliska prestationen, på kamrater som sjunger och spelar på ljud i olika miljöer - gatan, skolan, hemmet. Genom medier som grammfon, bandspelare, radio och television har de flesta människor numera rika möjligheter att lyssna på musik. Skolan bör givetvis utnyttja sådana hjälpmedel. Det är emellertid av stor vikt, att musik via nämnda medier inte utnyttjas som en ljudkuliss utan samband med skolarbetet. Eleven bör om möjligt även komma i kontakt med samhällets musikliv. I samarbete med lokala och riksomfattande konsertinstitutioner bör skolkonserter anordnas. Sådana konserter äger lämpligen rum under skoltid. Eleven bör också uppmuntras att besöka olika musikevenemang utanför skolan. Kompositioner som används i speciella lyssnarsituationer måste till längd och karaktär vara väl avpassade efter elevernas mognad och mottaglighet. Lyssnande under lektionerna kan med fördel berikas och aktiveras genom praktiska lyssnaruppgifter. Stor vikt bör läggas vid olika slags musik från vår egen tid. Ungdomens musiksmak bör därvid beaktas.

Undervisningens resultat är i hög grad beroende av att lektionerna präglas av musikglädje. Sådan skapas vanligen bäst genom ett aktivt musicerande. Därigenom skapas förutsättningar för att eleven skall uppleva undervisningen som meningsfull och stimulerande. Notskrift och andra musikaliska beteckningar är hjälpmedel, vilka endast införs om de är nödvändiga för elevernas eget musicerande. Musiken själv, inte symbolerna, skall vara undervisningens utgångspunkt och huvudinnehåll.

Behovet av hjälpmedel inom musikundervisningen är stort. Det relativt stora antalet nödvändiga läromedel kan medföra svårigheter att bedriva musikundervisning i klassrummet. Det är därför fördelaktigt om något rum kan specialutrustas för musik. För högstadiets del är en musikal nödvändig.

Följande anvisningar gäller oavsett i vilken lokaltyp undervisningen bedrivs:

Instrument:	piano eller motsvarande rytminstrument slaginstrument stavspel blockflöjt basfiol (1/4-storlek) gitarr, normalstorlek gitarr, specialbyggd stämgaffel metronom
Tryckta läromedel:	exempelsamlingar på skapande verksamhet sångsamlingar av olika slag (gruppuppsättningar) notmaterial för sammusi- cerande (klassuppsättningar) läse- och uppslagsböcker lyssnarblad (gruppuppsätt- ningar) instrumentplanscher planscher för rytmövningar
AV-utrustning:	grammofon bandspelare kassettbandspelare högtalare för förstklassig ljudåtergivning arbetsprojektor grammofonskivor tonband

1 SÅNG OCH SPEL

Syfte

Att stimulera elevens intresse för sång och spel i olika musikgenrer och öva förmågan att musicera i grupp

Att träna förmågan att använda rösten i sång och tal

Att öva förmågan att praktiskt tyda vissa enkla musikaliska begrepp

Innehåll

Kommentarer

Musiken har beröringspunkter med flertalet ämnen i skolan. Repertoaren för sång, spel och lyssnande bör ofta väljas i anslutning till områden som samtidigt behandlas i orienteringsämnena. Härigenom breddar och fördjupar man elevens upplevelse av miljöer och händelseförlopp. Nära kontakt bör också hållas med undervisningen i svenska. Musik ger ofta fördjupad upplevelse av innehållet i berättelser, sagor, dikter och bilder.

Sång och spel kan användas inte bara i samband med musikundervisning eller i samverkan med andra ämnen utan också som stimulerande avbrott i annan verksamhet.

Det är av stor betydelse att den repertoar som skall sjungas eller spelas känns meningsfull och engagerande för eleven. En del musikarter är stilmässigt mera internationella och växer mer eller mindre samtidigt fram över hela världen. Denna musik blir ofta en integrerad del av elevens tillvaro, ett uttryck för en livsinställning. Intresset för denna musik kan dock inte sägas vara bunden till ett speciellt skolstadium.

Innehåll

1.1 Sång och röstvård

Kommentarer

Inläring av en ny sång kan ske på många sätt. Då flertalet elever skulle beredas stora svårigheter att lära in en sång efter noter måste melodierna inövas gehörsmässigt. I regel bör eleverna höra melodin flera gånger innan de får sätta till texten. I anslutning till att sången föredras av läraren eller från ett inspelat band etc bör eleven få utföra stimulerande arbetsuppgifter som t ex rytmspel och rörelser. Läraren bör även försöka skapa en stämningsbakgrund till visan för att öka elevens mottaglighet och stimulera hans fantasi. Detta bidrar även till snabbare inläring av texten. Stavelser och ord kan övas rytmiskt och melodiskt vilket befrämjar såväl rytm- och klanguppfattning som en klarare artikulation. Ofta kan det bli fråga om att transponera melodin nedåt eller uppåt. Repertoaren bör i fråga om tonomfång vara väl anpassad till elevens förmåga.

Sångrepertoaren kan bestå av
 lek- och rörelsevisor, barnvisor
 religiösa sånger och psalmer
 svenska folkvisor samt folkvisor från
 andra länder
 andra kända sånger (även vissa national-
 sånger)
 kanon, talkanon, tvåstämmiga sånger
 sånger från olika tidsepoker
 visor av folkloristisk karaktär
 negro spirituals och gospels
 trubadurvisor från olika tidsepoker
 aktuella underhållningslåtar

InnehållKommentarer

Om eleverna uppnått säkerhet i att utan stöd sjunga enkla visor kan försök med flerstämmighet göras. Till en början kan då ett förinspelat tonband svara för den ena stämman, medan elever och lärare hjälps åt med den andra.

Under hela skoltiden bör elevens röst vårdas och utvecklas vad beträffar såväl sång som tal. Det är av vikt att läraren observerar den enskilde elevens röstutveckling. Detta gäller även talrösten. Pressade och alltför lågt liggande röster kan förbättras och utvecklas genom enkla röstövningar. Detta bör ske individuellt eller i smågrupper.

1.2 Spel
Sång och spel i samverkan

De flesta elever - även de som av skilda skäl ej har intresse av sång - stimuleras som regel av instrumentala arbetsuppgifter.

Samverkan mellan sång och spel kan ske dels genom växling mellan vokal och instrumental musik (för-, mellan- och efterspel) och dels genom att sång och spel sker samtidigt. Ofta behöver eleven även klangligt stöd för sången.

För att få eleven att känna entusiasm för ett praktiskt musicerande är det ofta lättast att starta med rytmer och rytminstrument. I anslutning till musik som spelas på exempelvis grammofoon kan eleverna lyssna sig till och fritt välja rytmer som de kan återge. Elevernas förmåga att lyssna och individuellt utföra rytmer på instrument tränas då samtidigt

Innehåll

Kommentarer

som deras musikaliska versamhetslust kan stimuleras. Musiken bör vara inspirerande och lätt att lyssna till.

För vissa elever kan t ex även basfiolen (mindre storlek) och gitarren komma till användning som ackompanjemangsinstrument. Många elever har lättare för att gehörs- mässigt ta ut melodier och ackord än att spela efter noter. Det är viktigt att läraren tar hänsyn till dessa olikheter mellan elever och uppmuntrar alla sorters musicerande.

Instrumentalspelet kan även innebära melodispel i grupp. Metoderna för en instrumental verksamhet kan variera starkt. Instrumentalundervisningen som bedrivs i grupp på melodiinstrument - blockflöjt, gitarr etc - bör utgå från någon metod som är lätt att anpassa till elevgruppen. I regel innebär detta att man använder sig av vissa tonsymboler t ex noter, färger, siffror eller kombinationer av dessa. De arbetssätt som snabbast leder till att eleven kan spela några toner på ett instrument och därigenom kan delta i en gemensam musikalisk verksamhet måste utnyttjas. Musikupplevelsen och viljan till att delta i musicerande måste sättas före mätbara kunskaper. Detta gäller även den individuella frivilliga instrumentalundervisningen. (Se anvisningar till timplanen.)

Innehåll

1.3 Enkla musikaliska begrepp

Kommentarer

Olika arter av symboler kommer till användning i allt praktiskt musicerande. Eleven behöver veta på vilket sätt och när han skall vara i verksamhet. Symbolerna kan utformas för det arbete man för tillfället håller på med och utgöras av t ex bilder som markerar formen på instrument eller ljudkälla, spelsätt, osv. Skiftningar i tonhöjd och i styrkegrad kan också markeras med vissa symboler. Det bör observeras att även om man t ex genomför crescendo och diminuendo är det inte nödvändigt att orden lärs in.

På motsvarande sätt är även noterna hjälpmedel som införs endast om de är nödvändiga för elevens eget musicerande. Det är även tänkbart att eleven använder notsymboler utan att kunna eller är i behov av att lära in t ex de alfabetiska notnamnen.

Om planeringen av undervisningen endast sker med utgångspunkt i en notteoretisk lärogång anpassas som regel musikrepertoaren också efter denna. Bl a blir då melodiernas tonomfång mycket begränsade. Erfarenheterna har visat att man når bättre resultat - även från teoretisk synpunkt - om man i stället planerar undervisningen med utgångspunkt i den sång- och spelrepertoar som är attraktiv för eleven. Intresset för att vara med i musicerandet med en attraktiv repertoar kan motivera eleverna att även lära sig vissa musikteoretiska begrepp.

2 SKAPANDE VERKSAMHET

Syfte

Att ge eleven möjlighet uppleva icke tonhöjdsfixerade (tonlösa) ljud

Att ge eleven möjlighet utnyttja ljud som musikaliskt uttrycksmedel

Att öka elevens förmåga att omsätta musik i rörelse samt i rörelse och musik uttrycka olika dramatiska förlopp.

Att stimulera elevens eget skapande genom vokal och instrumental improvisation.

Innehåll

2.1 Ljud och ljudlaborationer

Kommentarer

För att öka elevens förmåga till koncentrerat lyssnande och större ljudmedvetenhet samt för att förstå vår tids musikskapande bör eleven vänjas vid att medvetet lyssna på och analysera olika former av ljud och beredas tillfälle att uppleva de icke tonhöjdsfixerade (tonlösa) ljudens funktion som musikaliska uttrycksmedel.

En positiv utgångssituation för iakttagelser av ljud kan man skapa genom att först studera dess motsats - tystnaden. När vi själva är stilla och tysta brukar ju en mängd ljud, som vi tidigare kanske inte observerat, dyka upp. Det kan vara tickandet från armbandsuret, egnas eller andras andetag eller trafikbullret från gatan. Liksom vi starkast upplever det svarta när det kontrasterar mot vitt, upplever vi tystnad och ljud intensivast när man ställer dem i direkt kontrast till varandra. Tystnaden är den naturliga utgångspunkten för alla former av musik och ljudskapande. Omge varje ljudförsök med ett kort ögonblicks tystnad. Ett ljud blir intressant i det ögonblick det isoleras från andra ljud och framträder i relief mot tystnaden.

InnehållKommentarer

De första ljudiakttagelserna bör gälla den närmaste omgivningen. Olika ljud observeras och systematiseras med avseende på styrka, varaktighet eller andra egenskaper.

I skolan finns olika musikinstrument, som även kan utnyttjas som ljudkällor på andra sätt än de vanliga. Man kan bekanta sig med metallofonen genom att först pröva skiftningen i klangen, när man använder olika klubbor, pianot genom att knäppa med fingrarna på strängarna, pukan genom att stryka handen mot skinnet, handtrumman genom att demonstrera skillnaden på tum- och andra fingerslag etc. Låt eleven söka fram nya klanger hos instrumenten. Vid ljudstudierna bör man inte glömma att röst- och talorganen är den för människan primära ljudkällan. Moderna komponister använder ofta en text på ett icke-verbalt sätt. I överensstämmelse med detta kan man i undervisningen lyssna på, förändra och kombinera enskilda språkljud. Låt eleven efter att ha provat ut en del ljud hjälpa till att sammanställa ett begränsat antal av dessa till en liten ljudkomposition, som kan spelas in på band. Vill man öka ljudens användbarhet som musikaliskt byggmaterial och uttrycksmedel bör de givetsvis kombineras med dynamik, rytm och tempo, dvs ges skiftningar i styrka och betoning, följa skilda rytmiska mönster samt föredras i olika tempi.

2.2 Ljud och litteratur

Vi kan skilja på föreställande och icke-föreställande ljud. Lyssnar vi på en inspelning av fågelsång, torde alla kunna säga att det är fågelsång. Svårare är det att konstatera vilken fågel man hör. En kos råmande, ett fårs bråkande, en katts jamande känner man lätt igen liksom ljudet från ett flygplan,

InnehållKommentarer

en bil, etc. Detta är alltså ljud med en konkret betydelse. Till den andra gruppen kan man hänföra t ex ljudet från ärter som faller ned på ett trumskinn, klirret från glasbitar och slag mot en tombutelj. Hos dessa ljud kan man dock intolka betydelse. De kan alltså äga en symbolisk innebörd.

Ljudets illustrerande funktion är ju sedan länge känd och utnyttjad t ex vid teatern. Det äro oftast lätt att tyda en konkret ljudintryck, t ex att det regnar. Men det är också viktigt att iaktta hur det regnar (sakta - häftigt). Om man sedan söker uttrycka hur man upplever regnet närmar man sig den emotionella aspekten på ljudet som musikaliskt uttrycksmedel. Stämningen i ett prosastycke, en dikt eller en teaterpjäs kan förstärkas med bakgrundsljud. När ljudets möjligheter att skapa stämningar undersökts kan erfarenheterna omsättas i praktiska försök. Vid dessa försök bör inflation av ljud undvikas. Man bör i stället inrikta sig på att skapa en stämning. Klangsättning kan även improviseras fram medan texten, bilden eller färgen projiceras på en duk eller liknande. Vid övningar av detta slag bör eleven även göras uppmärksam på filmens, televisionens och radions sätt att använda bakgrundsmusik och ljudeffekter.

2.3 Rörelse och dramatiseringsövningar

Rörelse till musik berikar musikupplevelsen och befördrar musikalisk utveckling. I rörelse till musik har också musiklyssnande en stark motivation. Rörelseimprovisation med och utan musik är ett viktigt led i arbetet med att frigöra och utveckla den skapande förmågan.

InnehållKommentarer

Individens rörelsebehov stimuleras oftast av yttre ljudkällor, som bidrar till att fantasin skapar mönster, riktningar och former för rörelser. Dessa ljudkällor kan vara:

- . komponerad musik, reproducerad genom gramfon och banspelare.
- . improviserad musik, som kan formas med olika instrument och andra ljudkällor.
- . enbart rytmiska angivelser, som har sin grund i ett redan fastställt mönster (exempelvis dansrytmer) eller i en fri improvisation.

Vid samverkan mellan rörelse och ljud-rytm behöver utgångspunkten inte ensidigt vara ljudet-rytmen, utan rörelsen i sig själv kan ge upphov till improvisationer eller gestaltade musikaliska enheter med olika ljudkällor.

Talets naturliga rytm kan även tjäna som utgångspunkt för rörelseövningar. Det är här möjligt att låta talrytmen uppgå och vidareutvecklas i exempelvis en trumrytm, som sedan direkt eller via en melodisk och eventuell klanglig enhet kan överföras till rörelser. På lägre stadier är lek och rörelsevisor ett naturligt inslag i musikundervisningen.

Eleverna kan även göra improvisationer och dramatiseringsövningar med motiv och förebilder från sin egen verksamhet, från de vuxnas arbetsliv etc. För att levandegöra undervisningen om musiken från exempelvis en annan världsdel kan musikdramatisering av en miljö med fördel genomföras. Musikdramatisering innebär att även olika till musiken närliggande uttrycksmedel (rörelse, ord, bild, färg) används. Rollgestaltning kan få elever att

Innehåll

Kommentarer

glömma en annars spänd attityd gentemot omvärlden.

I vissa fall kan elevens intresse för att vilja uttrycka sig rörelsemässigt stimuleras av dansmelodier och dansrytmer. Det är väsentligt att läraren utgår från sådana melodier och rytmer som eleverna helst väljer. Denna form av uttrycksövning kan även leda till instudering av några danser.

2.4 Improvisation

För att kunna möjliggöra melodisk spelimprovisation på ett tidigt stadium bör antalet toner som används i improvisationen begränsas. Själva improvisationen innebär då ett varierande av ett givet material som även kan utnyttjas i enkelt sammusicerande.

Successivt som eleven utvecklar sin improvisationsfärdighet kan antalet toner ökas. Vid improvisation förekommer ej felspelningar då ju den spelande själv är den som skapar musiken.

Mindre elever uttrycker sig ibland med melodier som de skapar samtidigt som de hittar på en text. Dessa improvisationer kan inspirera till sångdialoger mellan elever och lärare. Eleven bör uppmuntras att även finna på melodier till ramsor, rim och andra texter.

De skapande momenten bör ständigt återkomma i all musikundervisning. Processen inom den som skapar betyder mera än det hörbara eller synliga resultatet av den skapande verksamheten.

3 LYSSNANDE

Syfte

Att träna eleven i koncentrerat lyssnande för att därigenom öka elevens förmåga att bearbeta ett musikaliskt skeende

Att öka elevens kännedom om olika instrument och stimulera elevens intresse för olika musikgenrer

Att bereda eleven möjlighet att uppleva musik

Innehåll

3.1 Lyssnarövningar

Kommentarer

I skolans arbete med att lära eleven lyssna och uppfatta under koncentration är musiken en viktig faktor. Som regel lyssnar eleven koncentrerat när andra elever eller lärare musicerar. Koncentrationen och förmågan att lyssna tränas även när eleven fått i uppgift att lyssna på läraren för att sedan återge eller bearbeta ett musikaliskt stoff.

När eleven skall lyssna på musikstycken av skilda slag är det liksom vid visvalet viktigt, att man anknyter till elevens egen föreställningsvärld och väljer musik som talar till hans fantasi. Alla musikgenrer kan vara företrädda. Musiksagor och småstycken av olika karaktär bör förekomma på lägre stadier. Enkla lyssnaruppgifter stimulerar elevens upptäckarglädje. Det är dock viktigt att man inte ger dem för många ting att observera samtidigt.

3.2 Instrument- och repertoarkännedom

Olika slag av musikinstrument bör presenteras susseccivt. Helst bör eleven få praktisk kontakt med instrumenten för att därigenom kunna upptäcka klangmöjligheter, olika spelsätt osv. Lyssnarmomenten bör i allmänhet inte förekomma isolerade från den övriga undervisningen utan gå in överallt och så ofta som möjligt anknyttas till och kombineras med musicerande,

InnehållKommentarer

skapande, rörelser etc. Elevens uthållighet när det gäller koncentrerat lyssnande är begränsat varför repertoaren måste bestå av korta stycken. Man bör undvika alltför tekniskt komplicerad och intellektuellt betonad musik. Detta kan innebära att man i första hand väljer stycken med stor rytmisk vitalitet, spännande och suggestiva klanger, aktuell anknytning, intressant text eller dylikt i samband med motsvarande avsnitt i orienteringsämnen. I vissa fall kan tyngdpunkten läggas på studium av enskilda verk eller tonsättare från olika époker. Läraren bör utnyttja elevens spontana musikintresse bl a genom att i lämplig utsträckning anknyta undervisningen till aktuell, populär musik. Denna bör dock inte bli alltför dominerande.

3.3 Lyssnande utan speciella arbetsuppgifter

Det är också viktigt att eleven ibland får lyssna utan krav på att han skall göra några upptäckter eller skaffa sig vissa minneskunskaper under lyssnandet. Lyssnandet har också till uppgift att ge eleverna musikupplevelse som grund för kunskapsinhämtande. Musik når numera alla människor genom medier som radio, television och grammofon. Dessa bör självfallet utnyttjas även i skolan. Det är också av betydelse att eleverna kan få komma i kontakt med samhällets musikliv. I samarbete med lokala och riksomfattande konsertinstitutioner bör skolkonserter om möjligt anordnas.

RÅDGIVANDE VISFÖRTECKNING

Du gamla, du fria	Gubben Noak (Bellman)
Alundavisan	Så lunka vi (Bellman)
Bonden och kråkan	Nu grönskar det (Bach)
Jag vet en dejlig rosa	Kom, hör min vackra visa/
Kungssången	Komm, lieber Mai (Mozart)
Uti vår hage	Heidenröslein/Rosen i hagen (Schubert)
Värmlandsvisan	Farfarssången ur Fågelhandlarn (Zeller)
Om sommaren sköna	Den första gång jag såg dig (B Sjöberg)
Limu, limu, lima	Sjösalavals (Taube)
Der er et yndigt land	Oxdragarsång (Taube)
Det var en lördagsaften	Tango i Samborombon (Taube)
Vårt land	Så länge skutan kan gå (Taube)
Vinden drar	Midsommarblomster (Söderlundh)
Vem kan segla förutan vind	Visa vid midsommartid (Norlén)
Tuku, tuku, lampaitani(Vallvisa)	Visa i molom (Hambe)
Ja, vi elsker	Mitt eget land (Adolphson)
Byssan lull	Elvira Madigan
Pelle och hönan (Pål sine höner)	Yesterday (Lennon-McCartney)
Per Spelman	Yellow submarin (Lennon-McCartney)
O, Gud du fosterlandets Gud	Blowin' in the wind (Bob Dylan)
Auld lang syne	When the saints go marching in
Londonderry air	We shall overcome
London Bridge	Where have all the flowers gone (Seeger)
John Browns Body	Moritat vom Mackie Messer (Brecht-Weill)
Clementine	America 5 (Bernstein)
Brother John (Broder Jakob,	Vi gå över daggstänkta berg
Meister Jakob, Frère Jaques)	Vintern rasat ut (Lindblad)
God save the Queen	Tre trallande jantor (Körling)
Alle Vögel sind schon da	Sov du lilla vide ung (A Tegnér)
(Alla fåglar kommit)	Vi äro musikanter
Kalinka (Sovjet)	Känner du Lotta
Bortom bergen står björken	Gubben Höst
(Sovjet)	Törnrosa
Shalom (Israel)	Trollkarlen (Gäfvert)
Walzing Mathilda (Australien)	Vintervitt (Agnestig)
Tortillérons sång (Chile)	Morgonsolen redan strålar, kanon
Våren kommer till stor fröjd	Hosianna (Vogler)
(Piase Cantiones)	Nu tändas tusen juleljus (Köhler)
Greensleeves	Ett barn är fött på denna dag
Fjäriln vingad (Bellman)	Gläns över sjö och strand (A Tegnér)

Staffansvisor

Bereden väg för Herran (ps 43)
Var hälsad, sköna morgonstund (ps 55)
Av himlens höjd (ps 63)
Jesus från Nasaret (ps 48)
Det är en ros utsprungen (ps 51)
Se, vi gå upp till Jerusalem (ps 70)
Upp, min tunga (ps 106)
Den blomstertid nu kommer (ps 474)
Härlig är jorden (ps 21)
Jag lyfter mina händer (ps 306)

I himmelen (melodi från Skattungbyn)
O sällhet, stor, som Herren ger (Frykman 436)
Tryggare kan ingen vara (ps 513)
Löftena kunna ej svika (L Pethrus 70)
Gud älskar världen (Littmarck)
Närmare, Gud, till dig (ps 377, på eng Nearer,
my God, to Thee)
Nobody knows (spiritual)
Swing low, sweet chariot (spiritual)
Joshua fit the battle of Jericho (spiritual)

Teckning

MÅL

Eleven skall utifrån sina egna förutsättningar

i arbetet med olika material och tekniker få tillfälle att göra egna upplevelser och upptäckter

i olika övningar uppöva finmotoriska färdigheter

få tillfälle att upptäcka och öva sin förmåga att uttrycka sig med bild

i arbetet med olika material och tekniker lära sig förstå och använda vissa begrepp som anger egenskaper och innebörd hos bilder, föremål och miljöer

öva sig att tolka olika typer av bilder och förstå deras varierande funktioner i samhället

HUVUDMOMENT

Fri teckning, målning och modellering

Övningar inriktade på finmotorisk träning

Bildarbete i okonventionella material och tekniker

Fabuleringsövningar med stoff hämtat från andra ämnen och aktiviteter i och utanför skolan

Begreppssträning genom arbete i olika bildmaterial

Bildtolkning och filmkunskap

Praktiskt arbete i anslutning till enkla begrepp ur färgläran

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Allmänna synpunkter

Gemensamt för många av skolans ämnen är den skapande verksamheten. Varje lektion bör kunna ge upptäckter av olika slag. Dessa kan vara att man inser principen för multiplikationstabellen, men det kan också vara att man inser hur man kan utnyttja ett material i en viss situation. Oavsett i vilket sammanhang upptäckten görs eller av vilken typ den är verkar den stimulerande. I teckningsundervisningen bör arbetet organiseras så att de olika materialen och teknikerna kan ge alla elever arbetsuppgifter av skapande karaktär. Men det innebär inte att en viss typ av arbete automatiskt är skapande. Inte heller är slutresultatet någon garanti för att arbetet varit av skapande karaktär. Det är inte slutresultatet som är kriteriet på verksamheten utan det som sker under arbetet.

Ibland fastnar eleven i en viss motivkrets. Det yttrar sig så att samma motiv återkommer utan utveckling eller variation. Elevens bildarbete verkar fixerat eller låst och reaktionen på hans eget arbetsresultat blir ofta negativ.

Erfarenheter visar att dessa fixeringar kan lösas på skilda sätt. Arbete i olika material kan vara ett. Materialen uppfattas sannolikt som "friska" vilket innebär en spontan och förutsättningslös attityd. Man kan närma sig materialet utan förebild och krav på hur den färdiga bilden bör se ut. Under arbetet i materialet gör man upptäckter av teknisk och bildmässig natur, som hjälper till att utveckla bildspråket.

I en kommentardel för teckningsämnet exemplifieras en del material och tekniker. Materialen kan kännas igen från hemmen eller skolan, där de fyllt en annan funktion. En del av dessa uppfattas sannolikt som nya bildmaterial för eleven.

En andra kommentardel för ämnet upptar exempel på övningar där innebörden av olika begrepp tränas. Vissa av övningarna anknyter till olika typer av sorteringar där förutsättningen ibland är hårt styrd. Det väsentliga inslaget är här möjligheten att genom bildarbetet lära in begrepp. Bilden är här det pedagogiska redskapet. Läraren bör se dessa två kommentardelar som exempelsamling där han kan få uppslag för det pedagogiska arbetet, dvs exempel på material och tekniker som medtagits här vill tjäna som idébank för läraren.

Arbetssätt

Fabuleringsövningar i bild

Att berätta med bilder är ett mycket viktigt inslag i grundskolans teckningsundervisning. Förmågan att tala om upplevelser och händelser är begränsad för många elever. Orsakerna kan ligga i ett torftigt ordförråd eller svårigheter att använda detta. Undervisningen skall tillvarata elevens möjligheter att med hjälp av bilden uttrycka företeelser som för dem är svåra att uttrycka i ord eller som kan stödja en muntlig framställning.

En elev som får till uppgift att i bild gestalta en händelse eller berättelse kan känna det svårt att lösa uppgiften utan

hjälp. De första försöken inger osäkerhet som kan övergå till missmod. Men ges eleven ett material där upptäcktmöjligheter finns, kan materialet hjälpa till att tillföra figuren egenskaper som kan identifiera den och ge den en funktion i berättelsen.

Oavsett vilket stoff som är utgångspunkten för fabuleringsövningen måste läraren i många fall hjälpa eleven att sortera eller förtydliga det. Det kan innebära att man i ord återberättar en händelse eller påpekar viktiga samband som har betydelse för återberättandet. I den teknik eller det material som sedan används för illustrationen kan förberdelser göras så att eleverna lättare kan utföra bildberättelsen. Collagematerial kan väljas ut av läraren eller stämplor som anknyter till berättelsen kan tillverkas i frukter eller kork. Dessa hjälpmedel skall inte ersätta elevens eget formspråk utan fungera som impuls-givare och hjälp till fabuleringen.

En naturlig berättarsituation uppkommer alltid efter en utflykt eller ett studiebesök. Dessa tillfällen bör utnyttjas liksom även stoff av fabuleringskaraktär i orienteringsämnen. Med olika AV-hjälpmedel kan andra händelseförlopp illustreras. Inspelade ljud på bandspelare kan t ex översättas till bild eller en kortfilm kan avbrytas och eleven får i egna bilder fortsätta att berätta.

Arbete med färg

Arbete med färg har stor betydelse för den emotionella utvecklingen hos eleven. Den direkta kontakten med olika färgstoffer är betydelsefull. Olika typer av färg och färgat material bör därför komma till användning, t ex krita, spritpennor, akvarellfärg, färgat silkespapper eller plexiglas.

Fritt arbete med fingerfärg eller liknande medför ibland besvikelse över den smutsbruna färg som uppstår när alla färger blandas med varann. En sådan misräkning kan undvikas med ett begränsat färgval. Man använder t ex ett antal gula och röda nyanser eller några blå och gröna. En annan form av styrning kan också ske så att varje kulör skall hållas innanför en bestämd kontur.

Finmotorisk träning

Vissa elever kan ha svårigheter att uppfatta eller följa en konturlinje vid färgläggning. Varje gång konturen överskrids känns som ett misslyckande. Skärpt koncentration hjälper inte att övervinna svårigheterna. Men med mallar eller andra hjälpmedel kan konturlinjen göras bredare och ges samma färg som ytan skall färgläggas i. Sedan kan svårighetsgraden långsamt stegras så att problemen känns överkomliga. Andra typer av finmotorisk träning kan göras med stämpningsövningar, där greppet kring stämpeln kan vara ett led i träningen.

Laborationer i anknytning till färgläran

I enkla laborationer kan valda delar av färgläran beröras. Detta kan göras laborativt med färgsnurror där man visar effekten vid optisk blandning av färger. Samma färger kan sedan blandas ihop av akvarellfärger och man kan då observera skillnaden i synintryck. Vissa termer t ex varma och kalla färger

kan klargöras och användas i klassrumssituationen. Andra begrepp inom färgläran som eleverna bör bli förtrogna med är grundfärg, klara och brutna färger och färgstyrka.

Arbete i tredimensionella material

I tredimensionellt arbete finns två huvudprinciper. Antingen bygger man upp formen av små bitar, lägger bit till bit och slutar när man nått den volym eller form man sökt eller utgår man från en stor volym, arbetar successivt bort bitar och slutar när man nått den bild man önskar. Vid tredimensionellt arbete bör olika material väljas så att erfarenheter av båda dessa principer erhålls.

Att arbeta i tredimensionella material är ibland mindre lämpligt i klassrummet. Men i många fall kan aktiviteterna förläggas utomhus. Exempel på sådana "utomhusmaterial" är siporex, cellplast, bark och kalkbruk. (Kalkbruk kan utnyttjas till reliefarbete).

Modelleringsövningar i mindre skala kan ske i olika modelleringsmassor. Det naturligaste materialet är keramiklera som finns i olika kvaliteter. Arbetet med denna bör så småningom inriktas mot bränning i ugn. Detta innebär en behandling av leran så att den klarar den höga temperaturen utan sprickbildningar eller sprängningar. Eleven bör känna till de olika riskmoment som föreligger vid lerans upphettning i ugnen. Undervisningen om lerans tekniska behandling och arbetet med formgivningen måste byggas upp metodiskt. Det kan vara lämpligt att börja med olika reliefarbeten i varierade stämpel- och ritsningstekniker och så småningom öka svårighetsgraden mot tredimensionella figurer och kärllformer.

Möjligheterna att arbeta med olika typer av byggbart material och nät (myggnät, trädduk, kycklingnät) bör utnyttjas. Nätet kan efter formningen beläggas med tunt papper som klistras mot nätet för att sedan eventuellt färgläggas.

Samverkan med andra ämnen

I grundsärskolan undervisar klassläraren sin klass också i teckning. Läraren kan anknyta till stoff från orienteringsämnen i grupparbeten eller enskilda övningar. Han kan också medvetet utnyttja bildämnet till träning av vissa begrepp, som eleven visat bristande förståelse för (se kommentardel vika-vecka). Då konstrueras en övning där detta begrepp vävs in i förutsättningen och bildarbetet fungerar då som ett pedagogiskt instrument. På liknande sätt har i kommentardelen övningar medtagits som anknyter till undervisningen i matematik. Arbetet kretsar där kring olika typer av sorteringar.

På likartat sätt är det naturligt att i sinnesträning söka kontaktpunkter mellan ämnen och åstadkomma en förstärkning av träningen i form- och färgövningar och i övningar med dimensions- och rumsuppfattning. Slöjdundervisningen kan samverka med teckningsämnet på olika sätt. I samråd med klassläraren kan slöjdläraren bedriva viss begreppsträning inom slöjdämnen. Då kan moment som tränats på teckningstimmarna prövas i nya material och på så sätt åstadkomma en varierad träning.

I kommentardelen upptas förslag på material som är beroende av viss teknisk utrustning. Arbetet med dessa kan planeras så att vissa moment förläggs till slöjdsalen, och andra till klassrummet. Men det kan vara riktigast att förlägga hela övningen till slöjdsalen.

Bild-filmkunskap

Bildkunskap kräver inom grundsärskolan speciella arbetsmetoder. För vissa elever kan en bild framstå som svårtydbar eller oförståelig. Olika figurer och föremål kan ses som isolerade från varann utan inbördes sammanhang. Bildens innehåll blir då oklar och diffus. För andra kan däremot samma bild fungera som en händelserik skildring. Möjligheten att arbeta kring bilder är beroende av elevernas utvecklingsnivå och måste anpassas därefter.

Oberoende av på vilket sätt eleven kan berätta om innehållet i en bild, finns flera arbetsmöjligheter. Bildmaterialet som används bör varieras så att eleven får arbeta med olika typer av bilder. Kamerabilden i reportage, reklam eller som konstnärligt medium, den målade eller tecknade bilden i form av diagram, ritningar, illustrationer eller serier är några exempel. Bilder som produceras i konstnärligt syfte framställs i olika tvådimensionella tekniker eller tredimensionella material och bör också tas upp i undervisningen. Arbetet i bildkunskap bör börja på lågstadiet. Övningarna kan då ges en mer informell karaktär där läraren förklarar detaljer och sammanhang i bilden. Eleven kan så småningom aktiveras genom att peka ut föremål och namnge detaljer som förekommer på bilden. Ett verb kan illustreras på en bild eller vissa lägesbestämningar kan klargöras, t ex längst bort, till vänster eller mitt i. På en bild kan olika ansikten vara återgivna. De kan skildra olika åldrar eller visa olika uttryck för t ex glädje, ledsnad, ilska eller rädsla. De reaktioner som uppkommer vid elevens möte med de olika bilderna bör kanaliseras på olika sätt. En bild kan ge en positiv reaktion hos några elever men kanske en klart negativ hos andra. Då är det viktigt att klargöra varför man värderar en bild på olika sätt. Samtalen kan medföra att eleverna på ett friare sätt vågar meddela sina synpunkter, även när majoriteten av gruppen har en annan uppfattning.

När eleven ur en bild kan uppfatta relationer och budskap har de tillägnat sig vissa kunskaper i bildavläsning. Dessa kan bestå i förmågan att skilja figur från bakgrund, att uppfatta bildens helhet eller att se signifikativa detaljer i bilden. I förekommande fall måste läraren träna dessa färdigheter till en mer utvecklad avläsningsförmåga.

I elevgrupper där analysarbete är möjligt kan arbetet planeras kring bilder med relativt klart budskap. Faktorer som därvid kan beröras är inte främst av enbart formkaraktär. Men man kan klargöra effekten av närbilder eller val av färger. Vidare kan innebörden av vissa storleksförhållanden mellan bilddetaljer diskuteras liksom deras betydelse för bildens budskap. Förhållandet mellan text och bild kan också behandlas, så att eleven själv får para ihop text med lämplig bild.

I anknytning till bildkunskapen kan arbete med kamera visa sig lämpligt för att klargöra vissa begrepp, t ex närbild, skugga eller diffus form. Genom skolan bör eleven också få grundläggande kunskaper i kamerans hanterande och skötsel. Detta kan många gånger ske med elevens egen kamera, men en uppsättning lätt-hanterliga kameror bör finnas i skolan för undervisningsändamål.

Steget från arbete med stillbildskamera till arbete med filmkamera är inte stort. Med lätthanterliga kameror kan enkla miljöskildringar och händelseförlopp skildras. Vid redovisning av elevens egna filmer kan jämförelse göras med andra filmer. Dessa kan skildra samma miljö eller återge likartade händelser. Om skolan förfogar över en intern TV-anläggning med videobandspelare är denna utrustning lämplig för träning av bildsekvenser, eftersom resultatet genast kan spelas upp och kommenteras.

Utrustning

I möjligaste mån bör klassrummen utrustas för arbete i många material och tekniker. Det ställer krav på riktigt dimensionerade våtutrymmen med tåligt golvmaterial och vattentåliga ytor på väggarna. Men även andra ytor kräver material som är tåligt för fukt. Det kan gälla utrymmen för tredimensionella arbeten eller pappersarbeten som har lång torktid. På väggarna bör finnas anordningar för upphängning av arbeten. För färdiga arbeten krävs förvaringsutrymmen.

FÖRSLAG TILL ÖVNINGAR

Övningar med olika struktureffekter

Frottage

Med penna eller oljekrita, grafitkrita och papper samlar man material till en bildbyggnad som placeras mot olika skrovliga underlag t ex väggar, bräder etc. Med sax eller genom rivning formas det insamlade materialet till lämpliga figurer. Bilden byggs upp på en kartong och papperet fästs med lim.

Frottage med blockering

En variant av frottage-tekniken är att använda papper som delvis är blockerat. I slingor och oregelbundna ytor täcks delar av papperet med en snabbtorkande klarlack. När lacken torkat sker frotteringen på samma sätt som i föregående exempel. Men lacken hindrar blyertsen att fästa på papperet, så att de lackerade partierna inte påverkas. På detta vis uppstår också former i de frotterade partierna som kan ge impulser till den kommande bildbyggnaden.

Övningar med linjer och ytor

Enkelledande tråd

Enkelledande eltråd finns i många olika färger och den är enkel att böja i olika former. Innan materialet utdelas till eleven kan trådarna klippas till längder på c 50 mm. Trådarna klistras på kartong.

Pappersspill från skärmaskin

Spill från en skärmaskin i ett boktryckeri ger pappersremsor av varierande bredd och färg. Eleven kan arbeta med dem genom att klistra remsorna korsande varann i olika vinklar plant mot en bakgrundskartong. Men remsorna kan också bockas och vikas eller formas till rundlar och spiraler och klistras stående på högkant för att bilda labyrintliknande kompositioner.

Tryckfärg, rispapper

På en skiva av plexiglas eller plåt utvalsas ett tunt lager linoleumtryckfärg. Med en träpinne skrapar man bort färgen på vissa partier eller ristar linjer. Därefter lägger man ett tillskuret rispapper eller avdragspapper för stencil över den bearbetade färgytan. Med handen eller ett rundat föremål (sked) stryker man över papperets baksida. Papperet suger åt sig färgen medan de partier som skrapats förblir ofärgade.

Sandspackel

Sandspackel uppblandas med gips. (9 delar spackel 1 del gipspulver.) Blandningen arbetas ut till ett tunt lager på masonit-skiva. I spackelskiktet arbetas bilden eller mönstret fram. Som verktyg kan spackel, spadar, knivar eller träpinnar användas. Efter ett dygn kan färgläggning ske med temperafärg eller lackfärg.

Övningar med ytor och mönster

Stämpling med frukter, korkar, träbitar, spikar, skruvar

Stämplingstekniken kan varieras på många sätt. Tunn svampgummiduk infärgad i tjock temperafärg blir en lätthanterlig stämpeldyna. Dynan kan placeras på ett fat eller ett plastlock. Stämplarna kan utgöras av potatis eller lök, korkar eller träbitar från slöjdsalen. Stämplarna av gummi kan skäras till av gamla gummisulor eller bil-mattor som fästs på en träbit. Spik- och skruvhuvuden kan användas som stämplarna om de infärgas mot en kontorsstämpeldyna. Dessa dynor finns i blått, grönt, rött och svart.

Uppsågad ramlist

Ramlist av trä uppsågad i bandsåg till tunna skivor är utgångsmaterialet. Listen kan vara trävit, men spillbitar från en ramverkstad kan också ge färgade eller förgyllda bitar. Med lim kan detta material fästas på svart eller färgad kartong till rytmiska

Uppsågad plastlist

kompositioner. Olika plaster finns i stavmaterial t ex Perstorpslist för laminat-skivor, trädgårdskantlist, som kan användas på samma sätt och också fästas på kartong med lim.

Smält bly eller tenn färgläggs

Smält bly eller tenn hälls ut på en plåt i ett tunt lager. När metallen svalnat lossas den från plåten. Med lackfärg färgläggs den sedan så att vissa former eller konturen förtydligas. Biten fästs på färgad kartong först när färgen torkat. Denna övning kan man också variera genom att använda flera bitar som sammanställs. Också andra material är möjliga, t ex stearin eller vax som hälls mot ett kraftigt papper, eller gips som droppas över frysfolie.

Vax, stearin eller gips färgläggs

Plastbinderfärg utstänkt på plastfolie

Plastbinder med tillsatt färgpigment uppbländas till filmjölksliknande konsistens. Denna färg spricker inte och förblir något elastisk även när den torkat. Här några exempel där färgens egenskaper utnyttjas. På plastfolie stänker, droppar eller målar man färgklickar, så att man får ett sortiment av former. Färgen får torka ett dygn. Därefter lossas den från folien och placeras på en kartong. Genom att pröva olika sammanställningar och variationer med de torkade färgklickarna kan man få idéer till bilder och mönster.

Övningar med akvarellfärg- att fylla en bildyta

Akvarellfärg

Akvarellfärg eller tunn temperafärg blåses ut på papperet. Som en inledande övning kan man börja med en färg. I början kan det också vara lämpligt att bara blåsa från ett håll, för att därpå arbeta med flera färger och olika blåsriktningar.

Variationer på blåstekniken är att blåsa genom ett sugrör eller genom en akvarieslang. Med dessa hjälpmedel blir det enklare att rikta luftströmmen mot den flytande färgen.

Övningar med färgblandning

Vaxkrita och terpentin

Terpentin eller lacknafta löser vaxkrita. Penslar man en vaxkritmålning flödigt med terpentin uppstår en blandning mellan olika färger. Färgverkan påminner om den effekt som uppstår när akvarellfärg målas på våt bakgrund. Vaxkritan kan också målas på ett i förväg med lacknafta starkt fuktat papper. God ventilation, helst öppna fönster, fordras.

Vaxkrita och värme

Vaxkritan smälter mot värme. Ett papper fästs på en tunn plåt. Denna placeras på en kokplatta med svag värme. På det uppvärmda papperet kan man arbeta med kritan i tjocka lager som smälter samman i färgrika skiftningar. (Mycket materialkrävande teknik.)

Lackfärg i vatten

Syntetisk lackfärg eller tunn oljefärg droppas i en skål med vatten. Skålen bör vara låg och ganska vid. Färgen flyter på ytan. Om man blåser på vattenytan kan de olika färgpartierna förflytta sig. Ett annat sätt är att göra försiktiga rörelser i vattenytan med en pinne. Om man lägger rispapper på den flytande färgen suger papperet åt sig den. Förfarandet kan upprepas med olika färger och papper vilka kan sammanställas till ett collage.

Kartplast och silkespapper

På självhäftande folie eller så kallad kartplast fästs silkespapper i olika färger. Genom vikningar i papperet kan färgstyrkan ökas, och genom att lägga olika färger på varann kan man åstadkomma färgblandning.

Självhäftande färgat papper

Självhäftande transparent papper i olika färger kan behandlas på liknande sätt som silkespapperet i föregående uppgift. När skyddspapperet lossats kan man göra färgblandningar genom att fästa färgat papper i flera lager. Man fäster papperet genom att gnugga på det med nageln.

Tredimensionella övningar

Aluminiumfolie

Tunn aluminiumfolie formas fritt så att många former och olika typer av ytor och veck uppstår. Folien fästs med lim på kartong. Därefter färgläggs vissa partier. I samspelet mellan foliens former och färger kan fantasistimulerande gestalter eller former träda fram.

Gipsplatta

En byggplatta av gips är klädd med papp på två sidor. Blöter man bort pappen på en sida mjuknar också gipsen så att man lätt kan ritsa och skära i ytan. Gipsplattan är c 10 mm tjock, vilket gör det möjligt att arbeta i relief. Målning kan ske med temperafärg eller lackfärg när plattan är torr.

Cellplast formas med aceton

På cellplast (frigolit) droppar man aceton. Denna löser plasten så att fördjupningar och grottbildningar uppstår. Den trögflytande massa som uppstår när plasten upplöses kan man forma till trådliknande former. Färgläggningen sker med temperafärg och inriktas på förtydliganden av de uppkomna formerna.

Ballong och flytande gips

En ballong fylls med gips. När gipsblandningen börjar tjockna fixerar man ballongen i ett grepp med händerna. Detta grepp väljs så att formen får en greppvänlig karaktär. När gipsen stelnat lossas ballongen som gett gipsen en marmorglänsande yta. Gipsen kan målas med lackfärg när den känns torr. Fyllningen av gipsen måste ske så att ett tryck utvidgar ballongen. Ett meterlångt plaströr - 30 mm diameter - tjänstgör både som trätt och tryckförmedlare.

Gips gjuts i en ballong och får en form som är greppvänlig. Vissa stenar är sköna att hålla i handen och en jämförelse kan göras med gipsformen som gjuts i ballongen. Andra stenar däremot är vassa och inte greppvänliga. I mosaikarbeten av olika slag kan man anknyta och bygga ut erfarenheter från denna typ av arbete. På likartat sätt kan arbetsmiljön utnyttjas pedagogiskt vid sandmodellering i ett sandtag eller vid en strand.

Gipsgjutning i sand

Fuktig fin sand packas i en skokartong eller tårtkartong. I den fuktiga sanden trycker man med fingrar eller hårda föremål ett mönster eller en föreställande bild som alltså består av fördjupningar. Gjuter man gips över sanden får man en relief där de partier som i sanden var försänkta i gipsen blir utskjutande.

Gipsgjutning i lera och cellplast

Negativt formarbete med tanke på gipsgjutning kan också ske i lera och cellplast (frigolit). Frigoliten kan behandlas med aceton som fräter eller med en uppvärmd spik eller ståltråd som smälter bort plasten. Uppvärmningen kan ske över ett stearinljus.

BEGREPPSTRÄNING GENOM ARBETE I OLIKA BILDMATERIAL

Lika former intill varann

Ur tidningar klipper man arbetsmaterial genom att klippa samma form genom flera sidor samtidigt. Vissa grundformer är stommen i materialet och det är dessa inbördes placeringar som varierar.

Formerna fästs på kartong så att lika former placeras intill varann. T ex en triangel intill en triangel, en kvadrat intill en kvadrat.

Liknande former
intill varann
mjuk - mjuk
vass - vass

I balsaträ utformar läraren stämplor som har antingen mjuk eller vass grundkaraktär. Eleven stämplor i rader så att stämpelavtrycken ligger kant i kant. Rundade former ligger i en rad och vassa i en annan.

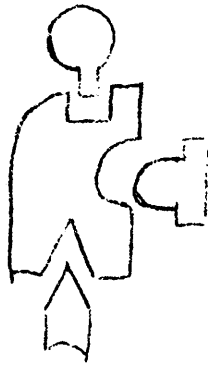
I tunn kartong eller papper klipper man ut former som har en mjuk del och en vass. Formernas karaktär och färg växlar så att en variation uppstår. Materialet skall användas så att delar med lika formkaraktär placeras intill varann. Bitarna fästs med lim eller klister.

Liknande former i varann

I cellplast (frigolit) utformas stämplor som i form varierar kring några grundformer.

De bortskurna formerna bygger på variationen kring triangeln, cirkeln eller kvadraten. Mindre stämplor framställs som kan skjutas in i de stora formerna. Men formlikheten skall inte vara exakt. Den lilla stämpeln skall bara till sin karaktär påminna om moderstämpeln.

Först sprider man stämplingarna från moderstämpeln i en jämn men gles fördelning över ytan.

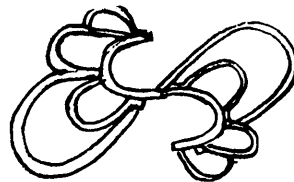
Därefter passas de mindre stämplarna in på sådana ställen där formerna till sin karaktär liknar varann.

Mjuk karaktär
Vass karaktär

Av tjock kartong formas stämplor. Varje elev gör två stämplor, en med vass karaktär och med mjuk.

Formerna görs med fria ändpunkter så att man kan koppla ihop formerna vid stämplingen.

Färgvalet kan göras så att en färg används till den mjuka formen och en färg till den vassa formen.

Lera kavlas ut så att man får ett lerlager på c 15 mm tjocklek och en yta som är 250 x 250 mm. I lerytan gör man försänkningar med föremål av olika slag. Dessa väljs så att man får en grupp föremål med mjuk karaktär och en med vass. T ex kulor, rundstav och skedar ger mjuka former medan knivar, gafflar och spikar ger vassa former. Försänkningar i leran bör göras c 5-10 mm. Man kan placera dem gruppvis eller göra en jämn fördelning över ytan.

Genom att göra en gipsavgjutning av lerytan med avtrycken får man en yta med helt annan karaktär. De nertryckta formerna sticker nu upp från basplattan. Gipsen kan målas med temperafärg; sorteringen av de mjuka och vassa formerna kan nu följas upp i färgläggningen.

Helhetsintryck
vass - mjuk

Eleverna formar två blomstertrådar så att den ena får en mjuk karaktär och den andra en vass. Därefter utnyttjas trådarna som formelement i frottageteknik. Froatteringen kan ske med en vaxkrita eller ett tjockt grafitstift. Trådformerna förflyttas flera gånger under papperet till en medveten eller tillfällig komposition.

Sorteringsprincip
större - mindre färglikhet

Vid arbetet med plastbinderfärg kan sorteringsövningar tillämpas vid uppklistringen av de torra färgklickarna. Sorteringen kan ske så att alla stora bitar placeras längst ner på kartongen. Sedan placeras de övriga så att en glidning mot mindre och mindre bitar uppstår, med de minsta i den övre bildkanten. En annan möjlighet är att bygga sorteringen i gruppen och låta färglikheten bli utgångspunkten för sorteringen. Till exempel alla gulaktiga former i en grupp och alla blåaktiga i en grupp.

Syfte

Vikningsövningar

Att genom bildarbete
lära begreppen
vika - vecka

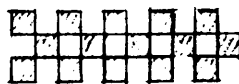
För träning av begreppen vika - vecka kan denna övning genomföras. Olika typer av material (metallfolie, nät, papper) klipps i olika format. Material som skall veckas klipps i remsor i varierande bredder. Material som skall vikas formas i större ytor med kvadratiska, rektangulära eller cirkelformade karaktärer. Eleven genomför först olika typer av vikningar och därefter övas metoden för veckning. När eleven behärskar de motoriska greppen och samtidigt samlat tillräckligt material för att göra en föreställande eller abstrakt bild utförs denna.

Tre grundformer, kvadraten, triangeln och cirkeln utgör arbetsmaterial i följande sekvens. Här har bara exemplifierats arbetet kring kvadraten, men de andra grundformerna tränas på likartat sätt.

Syfte

Att lära begreppen
 kvadrat
 triangel
 cirkel
 Hela färgade ytor

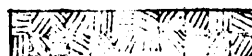
En kub av frigolit eller balsaträ används som stämpel. Kubens sida bör ha en storlek på c 6 cm och papperet en storlek på ungefär 50 x 70 cm. Stämplingen bör utföras på olika sätt, t ex vågrät placering med en lucka lika stor som stämpeln,

eller kuben diagonalställd vid stämplingen och med lika stor lucka.

Stämplingen kan också utföras så att hela ytan täcks med kvadrater tätt intill varann. Färgerna väljs då inom ett färgområde t ex gul - röda eller blå - gröna.

Konturlinjer

I plexiglas (2 mm) sågas en kvadrat ut ur en skiva. Med denna som mall ritas kvadrater med blyertspenna eller filtpenna. Mallen kan utnyttjas så att man anknyter till arbetsgången i föregående övningarna men enbart arbetar med linjer. Fritt utnyttjad kan mallen ge idéer till mönster där över-skärningarna färgläggs.

Syfte

Att i bilder finna begrepp och känslouttryck

Innehåll

Bilder skall kopplas till vissa verb
 Figur skall skiljas från bakgrund

Läraren väljer bilder där vissa verb illustreras. Bilderna kan vara stencilerade eller utklippta tidningsbilder. Alla elever bör inte få samma bild. Med utgångspunkt i bilderna textas verb på små lappar. Lapparna delas ut till eleverna som skall

finna motsvarande verb på bilden. Bilden av verbet friläggs från den övriga bilden genom att med krita eller färg täcka kringliggande partier. Uppgiften kan varieras i svårighet genom att flera verb skall sökas på samma bild.

Helfigurer skall kopplas till viss känsla

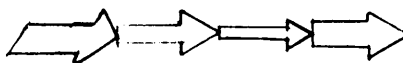
Eleven arbetar med ett utvalt bildmaterial som skildrar uttryck för glädje, ledsnad eller rädsla. Närbilder av ansikten är utgångspunkten i collagematerialet. Väljer man att arbeta kring glädje får eleven glada ansikten utklippta ur tidningar eller annat bildmaterial. Dessutom skall helfigurer som skildrar samma uttryck komplettera bilden. Men insprängda i bildmaterialet finns "blindgångare" som inte skall ingå i bildbyggnaden. Dessa skall eleven sortera bort innan collagearbetet börjar. Helfigurererna klipps ut ur tidningsmaterial eller färgad kartong.

Syfte

Att i bildarbete träna begreppen medsols - motsols

Olika typer av pilar sågas ut ur masonit eller plexiglas. Utsågningen sker så att man får en negativ pilform och en positiv, som består av den utsågade delen. Med dessa som mallar ritas pilar i stora cirkelrörelser där begreppen medsols och medsols tränas. Pilarna har kontakt med varann, följer varann.

Pilar riktade åt samma håll

Slöjd

MÅL

Undervisningen i slöjd har till uppgift att utveckla elevernas intellektuella och manuella uttrycksmöjligheter samt främja koordinationsförmågan. Den skall bidra till en allsidig personlighetsutveckling och i sinnesuppfattning öka förmågan av koncentration, uppmärksamhet, omdöme, motorik och minne. Genom kontakt med olika materials egenskaper skall undervisningen i slöjd utveckla känslan för färg, form och kvalitet samt utgöra ett led i konsument- och miljöfrågor. Den skall främja elevernas självförtroende så att de på egen hand skall kunna planera och genomföra uppgifter som också kan utföras på fritiden.

HUVUDMOMENT

1. Motorisk träning
2. Planering och träning i självständigt arbete och samarbete
3. Utveckla förmågan till skapande verksamhet
4. Utveckla känslan för form, färg och kvalitet
5. Träning av dimensionsbegrepp
6. Grundläggande kännedom om material, materiel och tekniker
7. Konsument- och miljöfrågor
8. Praktiska aktiviteter med anknytning till dagligt liv
9. Slöjdsalens utrustning, verktyg, redskap och maskiner, deras skötsel och vård
10. Säkerhetsföreskrifter.

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Allmänna synpunkter

Slöjdundervisningen utgör en viktig del av elevernas allsidiga utveckling. Den skall främja deras intellektuella, manuella, emotionella, estetiska och sociala funktioner samt utveckla deras rumsliga föreställningsförmåga så att de så självständigt som möjligt skall kunna planera och genomföra uppgifter och uttrycka sig i olika material.

Den spontana arbetsglädjen skall på alla sätt tillvaratas och stimuleras. Av betydelse blir då självständigheten under arbetet som därigenom upplevs som mera meningsfyllt och ej begränsas av den vuxnes synsätt.

Naturliga tillfällen till träning av elevs eventuella fysiska handikapp skall tillvaratas. Manuell träning kan främja intellektuell och emotionell utveckling. Läraren skall därför vara uppmärksam på vad som kan underlätta eller uppmuntra till träning av viss funktion.

Ett handikapp kan man inte bortse ifrån, men vi skall lära oss att inte sätta det i centrum. Om eleverna får träna upp alla sina färdigheter, ökar deras möjligheter att lyckas och det ger dem självförtroende och bättre möjligheter till gemenskap. Den färdiga slöjdprodukten skall ses som ett medel till utveckling. Det primära är vägen fram till det slutliga resultatet.

I slöjd ingår två slöjdarter dels textilslöjd, dels trä- och metallslöjd.

En gemensam planering av undervisningen i de båda slöjdarterna är nödvändig om elevens samlade inlärningsresultat i ämnet skall bli det åsyftade. Särskilt angelägen är denna gemensamma planering i de årskurser där varje elev undervisas i båda slöjdarterna.

Slöjdundervisningen i årskurserna 1 - 2 kan handhas av slöjd- eller klassläraren och skall så mycket som möjligt samordnas med undervisningen i övriga ämnen. Den skall bestå av inledande arbete av slöjdd-karaktär.

I årskurserna 3-6 skall alla elever, oavsett kön, erhålla samma undervisning i textilslöjd och trä- och metallslöjd. Vid undervisningen i textilslöjd används huvudsakligen tyg och andra textila

material och vid undervisningen i trä- och metallslöjd företrädesvis trä och metall, allt i den omfattning och på det sätt som bäst tjänar undervisningens syfte. Bruket av andra material, t ex lera, läder, skinn, papp, papper, emalj och plast samt material hämtat direkt från naturen, kan om de används i lämplig omfattning tjäna till att berika undervisningen.

I var och en av årskurserna på högstadiet väljer eleverna att delta i textilslöjd och/eller trä- och metallslöjd. Dessa val bör då kunna göras med hänsyn till vederbörande elevs intresse och förutsättningar och med ledning av erfarenheterna från undervisningen i de båda slöjdarterna på låg- och mellanstadierna.

Föräldrarnas inställning till elevernas prestationer i skolan har ofta stor betydelse för deras fortsatta intresse och utveckling. Därför bör skolan i största möjliga utsträckning informera om slöjd- undervisningens syfte och arbetssätt, t ex genom kontaktmöten eller skriftlig information till hemmen.

Slöjden kan för många elever vara en introduktion till fritids- och hobbyverksamhet.

Planering

För en god planering med hänsyn till elevernas förutsättningar krävs att läraren så snart som möjligt skaffar sig kännedom om eleverna. Undervisningen skall vara väl planerad av både lärare och elev.

Att få vara med om att planera ett arbetsområde i slöjd kan höja elevens motivation genom att han därigenom ges möjlighet att placera in produkten i ett större sammanhang. Detta får dock inte binda valet av slöjdföremål mer än att eleven, oavsett årskurs, kan arbeta med individuella arbetsområden eller i mindre grupper.

I de fall gemensamma arbetsområden planeras dels mellan de båda slöjdarterna, dels med andra ämnen, skall samtliga berörda lärare delta i såväl förberedelse- och planeringsarbetet som utförande och efterarbete.

De urval av arbetsområden som finns medtagna i kommentardelen utgör endast exempel och är inte avsedda att binda läraren vid valet. Låt samverkande faktorer mellan lärare och elever vara impulsgivande inför planeringen.

Eleverna i en klass har i regel mycket olika individuella förutsättningar och därför startar slöjdarbetet från skilda utgångslägen. Arbetsuppgifterna måste anpassas på ett sådant sätt att varje elev presterar sitt bästa. De intellektuella och fysiska resurserna är skiftande, men ämnet i sig självt skapar goda möjligheter till individuell träning anpassad till varje elevs speciella behov.

Vid val av arbetsuppgifter bör den enskildes uthållighet, skapande förmåga och självständighet beaktas.

Kontinuitet i undervisningen skall eftersträvas. I de lägre årskurserna är det viktigt att eleverna snabbt ser resultat av sitt arbete.

Materialet bör vara lättarbetat och arbetsmetoden grundläggande för att efterhand varieras och utökas.

Maskiner skall individuellt föras in i undervisningen så tidigt som möjligt, för att göra eleven förtrogen med deras användbarhet.

Erforderliga och gällande skydds- och säkerhetsföreskrifter genomgås noga och repeteras allt efter behov.

Slöjdundervisningen ger ofta tillfällen till praktisk träning och tillämpning i ämnet sinnesträning. Slöjdläraren skall här i samråd med klassläraren vara uppmärksam på enskild elevs behov av speciell träning. De möjligheter som finns att träna begrepp som t ex längd, bredd, tjocklek, form- och färguppfattning samt koordinationsförmåga skall tillvaratas.

Samverkande gruppuppgifter kan exempelvis göras inom orienteringsämnena. Matematik kan få sin tillämpning genom mät- och överlagsberäkningar, svenska genom arbetsanvisningar och samtal om verktyg, redskap, maskiner och material.

Verktyg, redskap och material skall vara av sådant urval som vanligtvis förekommer i handeln. För elever med fysiska handikapp, skall speciella hjälpmedel finnas. Läraren måste se till att specialverktyg inte felaktigt används av elever som inte behöver dem.

Arbetssätt

En av lärarens huvuduppgifter är att stimulera eleven till att så aktivt som möjligt engagera sig i slöjdarbetet. Läraren bör på alla sätt understödja att eleven själv utformar sina arbetsobjekt efter individuella förutsättningar. Det kan också vara lämpligt att eleven tillsammans med kamrater och läraren diskuterar gjorda erfarenheter efter varje avslutad arbetsuppgift/arbetsområde.

Teoretiska inslag och demonstrationer skall ha en naturlig anknytning till de praktiska arbetsmomenten.

Studiebesök på t ex industrier, affärer, utställningar, museer, bör där så är möjligt komplettera undervisningen. Dessa kan göras både i inspirerande och orienterande syfte, men det är viktigt att eleverna förbereds före besöket och att allt material efterarbetas så att det väsentligaste befästs.

I de lägre årskurserna skall undervisningen utmärkas av inledande kontakt med material, verktyg/redskap, maskiner och tekniker för att i de högre årskurserna efterhand utökas och fördjupas. Kravet på kvalitet, noggrannhet och funktion anpassas till elevernas förutsättningar och förmåga. Läraren bör inte söka påtvinga eleven de vuxnas värderingar i fråga om produktens teknisk-praktiska och estetiska värde. Ett betydelsefullt utgångsläge är att eleverna får tillfälle att förfärdiga sådana ting som de är intresserade av och har användning för, och därmed upplever arbetet som meningsfullt.

Genom idé- och inspirationsmaterial stimulerar läraren sina elever till ett skapande arbete. Idéskisser och enkla arbetsritningar bör, där så är möjligt, föregå det praktiska arbetet. Eleverna bör som regel instrueras individuellt i de olika arbetsmomenten.Handledning från läraren är ofrånkomlig om avsedd träning skall uppnås.

Det är viktigt att arbetsställningar, handgrepp, tekniska moment och i samband därmed verktygens/redskapens namn och funktioner lärs in riktigt redan från början.

Undervisningen bör ge eleven så rika tillfällen som möjligt att öva sig att studera och bedöma t ex föremålets användbarhet, dess form, färg, mönster och kvalitet.

Om eleverna redan från början uppmuntras att arbeta utifrån egna idéer och förslag kan de bättre utveckla sin skapande förmåga och fantasi och därigenom få större självförtroende.

Material

Genom studium av olika material bör eleverna bibringas kunskaper om deras beskaffenhet, egenskaper och användningsområden samt om deras ekonomiska värde. Det är därför viktigt att eleverna har tillgång till ett rikhaltigt grundsortiment av material, som de blir förtrogna med och som tillåter många variationer i uttryckssätt och teknik. Efter hand bör eleverna få kännedom om hur dessa material behandlas och om hur material förvaras och vårdas.

Lokaler, utrustning och läromedel

Normer för slöjdsalar samt undervisningsmateriel är desamma som gäller för grundskolan.

Eleverna är beroende av ett väl tilltaget arbetsutrymme och av att lätt kunna nå verktyg/redskap, maskiner och hjälpmedel under arbetets gång. AV-hjälpmedel skall finnas i samma utsträckning som gäller för övriga undervisningslokaler.

Inspirationsmaterial skall finnas bl a i form av aktuell facklitteratur, planscher, diabilder, tidskrifter, filmer och flanomaterial.

Slöjdresultat och arbetsglädje är i hög grad beroende av att eleverna får arbeta med välskötta verktyg/redskap. Läraren skall se till att verktyg/redskap, maskiner och övrig utrustning är i gott skick och att det som kommer i olag snarast repareras eller ersätts med nytt.

Eleverna bör vänja sig vid att i mån av förmåga hjälpa till att hålla redskapen i gott skick och vårda dem. Förebyggande skyddsåtgärder skall vara vidtagna.

TEXTILSLÖJD

1 MOTORISK TRÄNING

Syfte

Att träna grovmotorik, finmotorik och koordinationsförmåga.

InnehållKommentarer

Allmänna synpunkter

Valet av tekniker skall göras utifrån elevens individuella förutsättningar och erbjuda lämpliga tillfällen för träning av elevens motorik. Användning av olika redskap ger naturligt en viss motorisk träning. Läraren bör se till att träningen blir så allsidig som möjligt, och att den ger förstärkning inom de områden där eleven individuellt har svårigheter.

Vänsterhänta elever

Vänsterhänta elever kräver särskild uppmärksamhet i synnerhet under ett initialske. Under de första skolåren har många ännu ej klar höger- eller vänsterhänthet. Om tveksamhet råder vid val av arbetshand, bör ett samarbete inledas med tillgänglig expertis, hemmet och berörda lärare.

Det finns speciella redskap för vänsterhänta, t ex saxar och sådana skall finnas tillgängliga.

1.1 Handens muskler

För elever med dålig handmotorik ger riv- och klippövningar i olika material samt arbete i lera en god träning. En elev som inte har tillräcklig kraft i handen för att kunna klippa, kan träna styrkan genom att först riva papper i olika former och sedan övergå till att riva remsor i tyg.

Andra övningar är klippningar i olika material, som kräver olika styrka. Det kan ske på fri

InnehållKommentarer

hand eller efter rak och krokig linje. Elever som har svårt att klippa med vanlig sax kan börja träna klippning med sax försedd med dubbla grepp. Elev och lärare håller tillsammans i saxen, eleven i de främre öglorna och läraren i de bakre.

Den batteridrivna saxen kan användas av mycket muskelsvaga elever.

Eleverna skall ha tillgång till flera olika slag av saxar så att de lär sig välja rätt sax till rätt ändamål.

Genom att använda olika redskap i textilslöjden tränas elevernas gripförmåga.

Textiltryck av olika slag ställer stora krav på tryckförmågan.

1.2	Arm- och handledsrörelser	Tillämpning av teknikerna handsömnad och broderi, stickning, virkning, påtning och vävning.
1.3	Koordination öga-hand	Träning i olika material med tillämpning av teknikerna handsömnad, broderi, stickning, virkning och påtning.
		Till speciellt synsvaga elever bör man skaffa nålpåträdare och förstoringsglas med inbyggd lampa, s k lupplampa.
1.4	Koordination öga-hand-fot	Övning i maskinsömnad och vävning.
		För motoriskt handikappade elever bör de speciella i marknaden förekommande symaskinerna användas.

2 PLANERING OCH TRÄNING I SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE OCH SAMARBETE

Syfte

Att eleven så självständigt som möjligt skall kunna planera och genomföra uppgifter i olika material.
Att eleven tränas till samarbete.

Innehåll

Allmänna synpunkter

Kommentarer

Slöjdprodukten skall i första hand uppfattas som ett medel att nå fram till uppsatta mål.

Eleverna i en klass har i regel mycket olika individuella förutsättningar. Arbetsuppgifterna bör därför bestämmas utifrån noggranna överväganden i fråga om elevens förutsättningar, den utveckling man vill stimulera och de kunskaper och färdigheter man vill befästa.

En viktig utgångspunkt är att eleven bör få tillfälle att förfärdiga ting som han har intresse för och upplever som meningsfulla. För svåra eller för omfattande uppgifter kan på ett avgörande sätt påverka elevens arbetsresultat.

2.1 Planering

Genom samtal, visning av bilder m m kan läraren bidra med uppslag och förbereda planeringen av elevens nya arbete. Detta bör emellertid göras så att eleven får möjlighet att ge sitt arbete en personlig prägel.

Eleven bör få göra egna idéskisser eller experimentera direkt i det tilltänkta materialet. I övrigt kan planeringen bestå i att eleven väljer material och redskap, bestämmer färg, form och teknik.

2.2 Övning i samarbete

Träning i samarbete sker dels i anslutning till den dagliga arbetsrutinen och dels genom grupp-arbeten.

3 UTVECKLA FÖRMÅGAN TILL SKAPANDE VERKSAMHET

Syfte

Att med fantasins hjälp uttrycka upplevelser och erfarenheter för att därigenom utveckla elevens förmåga till skapande verksamhet.

Innehåll

Allmänna synpunkter

Kommentarer

Ett individuellt skapande arbete upptar huvuddelen av tiden för slöjdundervisningen.

Eleven bör redan från början uppmuntras att arbeta efter egna idéer och förslag för att därigenom utveckla sin skapande förmåga och fantasi.

Skapande verksamhet

En av de första uppgifterna i textilslöjd kan med fördel vara ett broderi- eller applikationsarbete, där barnets egna erfarenheter och upplevelser gestaltas. Svårighetsgraden stegras i de efterföljande arbetsuppgifterna och bygger hela skoltiden på de kunskaper eleven successivt förvärvar. Läraren bör ge eleven stimulans och impulser till detta självständiga skapande genom samtal, sago- läsning, naturstudier, visning av figurativa och nonfigurativa bilder, studiebesök etc.

Samverkan med andra ämnen, exempelvis teckning och hembygdskunskap, kan också tjäna som impulskälla.

4 UTVECKLA KÄNSLAN FÖR FORM, FÄRG OCH KVALITET

Syfte

Att öva sig i att studera och bedöma föremåls användbarhet, färg, form, mönster och övriga kvaliteter

Innehåll

Kommentarer

Allmänna synpunkter

Elevens utveckling till självständighet i arbete och värderingar utgör ett viktigt led i undervisningen.

Detta innebär bl a att slöjdprodukten bör framstå som ett resultat av elevens egna ansträngningar, och att läraren inte bör söka påtvinga eleven den vuxnes värderingar och krav på produktens teknisk-praktiska och estetiska kvaliteter. Undervisningen bör i stället ge eleven så rika tillfällen som möjligt att självständigt öva sig i att studera och bedöma föremåls användbarhet, deras färg, form, mönster och övriga kvaliteter.

4.1 Form

Undervisningen avser träning i att uppfatta, särskilja, benämna och använda former såsom rund, fyrkantig, trekantig, oval etc.

Genom iakttagelseövningar och verksamhetsövningar tränas eleven att särskilja former och upptäcka detaljer. Formbegreppen kan t ex övas med hjälp av klippövningar.

4.2 Färg

Elevernas förmåga att uppfatta och bedöma färger ingår som ett viktigt led i undervisningen. Till en början tränas förmågan att särskilja och benämna färger och senare färgtoner, kalla och varma färger. Samarbete bör ske med sinnes träning och teckning.

4.3 Kvalitet

Diskussion föres med eleverna om hur man anpassar olika material till olika användningsområden.

5 TRÄNING AV DIMENSIONSBEGREPP

Syfte

Att träna och förstå

olika storleksbegrepp,

olika föremåls förhållande
till varandra i rummet,

skillnaden mellan olika
föremåls ytstruktur,

skillnaden mellan yta och volym.

InnehållKommentarer

Allmänna synpunkter

De i slöjdundervisningen såväl som i andra ämnen ofta förekommande rums- och dimensionsbegreppen måste förklaras och tränas.

Samarbete bör ske med klassläraren.

5.1 Storleksbegrepp

I slöjdundervisningen kan dimensionsbegreppen ofta konkret demonstreras och därmed förstärka elevernas inläring av t ex:

stor	-	liten		
		störst	-	minst
lång	-	kort		
		längst	-	kortast
hög	-	låg		
		högst	-	lägst
bred	-	smal		
		bredast	-	smalast
tjock	-	tunn		
		tjockast	-	tunnast

5.2 Rumsbegrepp

på	-	under
framför-		bakom
uppe	-	nere

5.3 Ytstruktur

grov	-	fin
hård	-	mjuk
slät	-	ojämn (skrovlig)

5.4 Yta - volym

bild, foto - boll, kub.

6 GRUNDLÄGGANDE KÄNNEDOM OM MATERIAL, MATERIEL OCH TEKNIKER

Syfte

Att ge kunskaper om olika materials beskaffenhet, egenskaper och användningsområden samt deras vård

att ge kunskaper om olika materiels funktion och användningsområde

att ge kunskaper om olika tekniker och arbetssätt som eleven även kan utföra på fritiden och efter avslutad skolgång

Innehåll

Material
Allmänna synpunkter

Kommentarer

Eleverna bör huvudsakligen arbeta med tyger och andra textila material och göras uppmärksamma på hur man anpassar olika material till olika användningsområden. I samband härmed kan enkla vård- och skötselfrågor behandlas.

Arbete med annat material t ex skinn, galon, bast, plast m m kan i viss mån berika undervisningen.

6.1 Materialkännedom

Eleven bör få lära sig känna igen de vanligaste tygkvaliteterna genom att se och känna på dem.

Dessutom bör läraren ha tillgång till tygprover, som för eleverna är aktuella i deras kläder.

I samband med slöjdarbetet skall eleven praktiskt få uppleva och iaktta vad som kännetecknar det för honom aktuella arbetsmaterialet.

6.2 Materialvård

Med utgångspunkt i materialens egenskaper bör eleven lära sig deras vård och skötsel.

InnehållKommentarer

- Eleven bör tränas i att själv bedöma lämplig förvaring och behandling samt att iaktta den renlighet som krävs vid hantering av olika material.
- Anknytning bör göras till elevens vardagssituation. Samarbete bör ske med hemkunskap.
- Materiel.
Allmänna synpunkter
- Eleven bör få en grundläggande kännedom om de för textilslöjden vanligast förekommande redskapen och maskinerna.
- Stor vikt skall läggas vid inläringstillfället för att eleven skall få de rätta handgrepps- och arbetsställningarna.
- 6.3 Materielkännedom och -vård
- Se huvudmoment 9
- Teknik
Allmänna synpunkter
- Valet av teknik skall göras utifrån elevens individuella förutsättningar och prestationsförmåga.
- 6.4 Sömnad på maskin
- Så tidigt som möjligt bör symaskinens funktion förklaras för eleven och träning i maskinsömnad påbörjas.
- Eleven bör ges tillfälle till symaskinsövningar så ofta det är möjligt.
- 6.5 Klädsömnad
- Vid klädsömnad anpassas modell- och materialval till elevens förmåga att använda symaskinen.
- I handeln förekommande mönster bör användas.
- Rationella sömnadsmetoder skall användas och de moderna symaskinernas möjligheter utnyttjas.
- Pressning med både termostat- och ångstrykjärn bör ingå i undervisningen.

<u>Innehåll</u>	<u>Kommentar</u>
6.6 Konstsömnad	Elevens egna uppslag och skapande fantasi tas till vara, och såväl bundna som fria sömnads-sätt bör förekomma.
6.7 Vävning	I vävning bör tekniker på högst fyra skaft förekomma. Arbetena bör inte vara alltför tidskrävande, utan läggas upp så att alla elever som önskar kan få delta i vävningen. Varpning av mindre vävar kan göras i skolan. Det första arbetet i en vävstol bör eleven utföra i en redan uppsatt väv. Först efter viss vana i vävstolen kan eleven orienteras om och delta i förberedelser och uppsättning av väv. Mönster och modeller avpassas till material, teknik och till personliga önskemål.
6.8 Stickning och virkning	Stickning och virkning bör förekomma i den mån eleverna kan tillgodogöra sig tekniken.
6.9 Påtning	Påtning ger god träning för elever med motoriska svårigheter och kan utföras enbart för hand (snoddar) eller med hjälp av påtbräda (halsdukar). Elever med endast en funktionsduglig hand kan med fördel använda påtbräda.
6.10 Knyppling	Elever som visar speciellt intresse för knyppling bör få möjlighet att utföra tekniken. Detta kan ske i bunden eller fri form.
Förslag till arbetspärm	Om läraren så finner lämpligt kan eleven efterhand i egna pärmar samla skisser, arbetsbeskrivningar, materialprover osv.
Studiebesök	Studiebesök i affär bör ingå i undervisningen. Eleven får lära sig vilken upplysning och information man behöver när man köper ett plagg, t ex storlek, material, behandling, tvätt m m.

7 KONSUMENT- OCH MILJÖFRÅGOR

Syfte

Att göra eleverna medvetna om slöjdens konsument- och miljöfrågor i dagens samhälle.

Innehåll

7.1 Konsumentundervisning

Kommentarer

Materiallära, varukännedom och köpkunskap utgör textilslöjdens del av konsumentundervisningen.

Med konsumentfostran eller konsumentinformation menas att eleven skall få kännedom och kunskaper om textila material och deras användningsområden samt bli medveten om textila varors ekonomiska värde.

Konsumentundervisningen ges i samband med elevens praktiska arbete.

I undervisningen bör ingå ekonomiska värderingar av materialprodukters värde i förhållande till material och arbetsinsats, exempel: sy själv - köpa färdigt.

7.2 Miljöundervisning

Miljöundervisningen bör inriktas mot elevens hem- och skolmiljö. Så konkret som möjligt bör man gå igenom en del hemtextilier t ex mattor, gardiner, bäddens textilier m m.

Färgkunskap bör ingå i undervisningen.

Samarbete bör ske med hemkunskap och teckning.

Ytterligare uppslag kan hämtas ur SÖ:s studieplan i textilslöjd Material, varor och köp (1972) avsnitten för grundsärskola och träningsskola.

8 PRAKTISKA AKTIVITETER MED
ANKNYTNING TILL DAGLIGT LIV

Syfte

Anpassning till dagligt liv/ADL/.

Innehåll

Kommentarer

	Allmänna synpunkter	Material, redskap och tekniker bör motsvara de som förekommer i det dagliga livet.
8.1	Personlig vård	Undervisningen i personlig vård bör omfatta demonstrationer och diskussioner i ämnena hygien och skönhetsvård.
8.2	Klädvård	I anslutning till aktuella situationer bereds utrymme för enkla uppgifter i klädvård, t ex förvaring och rengöring. Eleven skall uppmuntras att vid behov utföra enkla klädreparationer.
		Läraren bör förklara i handeln förekommande anvisningar och symboler för tvättmärkning, skötselråd och VDN-fakta.
		Samarbete bör ske med ADL och hemkunskap.

9 SLÖJDSALENS UTRUSTNING,
VERKTYG, REDSKAP OCH MASKINER,
DERAS SKÖTSEL OCH VÅRD

Syfte

Att lära eleverna känna igen och kunna använda och sköta den utrustning som förekommer i textilslöjd.

Innehåll

Kommentarer

Allmänna synpunkter	Den utrustning, verktyg, redskap och maskiner, som hör till textilslöjdsalen bör ha sin givna plats.
	Eleven bör från första början vänjas vid att alltid lägga tillbaka föremål på sin rätta plats och att hjälpa till att hålla ordning i salen.

InnehållKommentarer

- 9.1   Verktyg, redskap, maskiner   Eleven skall lära sig att välja rätt redskap i förhållande till material. Det är därför nödvändigt att textilsalen har en fullständig utrustning. Vid terminens början skall alla verktyg, maskiner och övrig utrustning vara överredda och justerade.
- Eleven bör lära sig rengöra en symaskin och stryikutrustningen. Symaskinerna bör dessutom lämpligen ses över av reparatör en gång per termin.
- 9.2   Läromedel   Lärarna bör ordna ett arkiv av bilder och annat inspirationsmaterial. Slöjdsalarna bör också innehålla en boksamling med facklitteratur och i övrigt utgöra en miljö som på bästa sätt stimulerar till skapande arbete. Listor över litteratur, filmer och bildserier kan rekqueras från SÖ eller genom regionala fortbildningskonsulenter. Fackböcker och tidskrifter för utlåning bör finnas inom institutionen. Även i skolans läromedelscentral bör facklitteratur för slöjd ingå.
- 9.3   Hjälpmedelscentraler   Vid inköp av specialredskap för olika handikapp hänvisas till nedanstående:
- 1   Rikscentralen för pedagogiska hjälpmedel
     för rörelsehindrade elever:
- Bräcke - Östergård
Bräckevägen
417 22 GÖTEBORG
Tel 031/53 04 40
- 2   Rikscentralen för pedagogiska hjälpmedel
     för hörselskadade
- Birgittaskolan
Oskarsvägen 24
Box 3017
700 03 ÖREBRO
Tel 019/11 91 20

3 Rikscentralen för pedagogiska hjälpmedel
för synskadade

Tomtebodaskolan
Fack
171 20 SOLNA
Tel 08/33 57 80

4 Rikscentralen för pedagogiska hjälpmedel
i särskolan

Olovsdalsskolan
Mariehemsvägen 2
902 36 UMEÅ
Tel 090/12 86 22

10 SÄKERHETSFÖRESKRIFTER

Syfte

Att förebygga skador och olyckor.

Innehåll

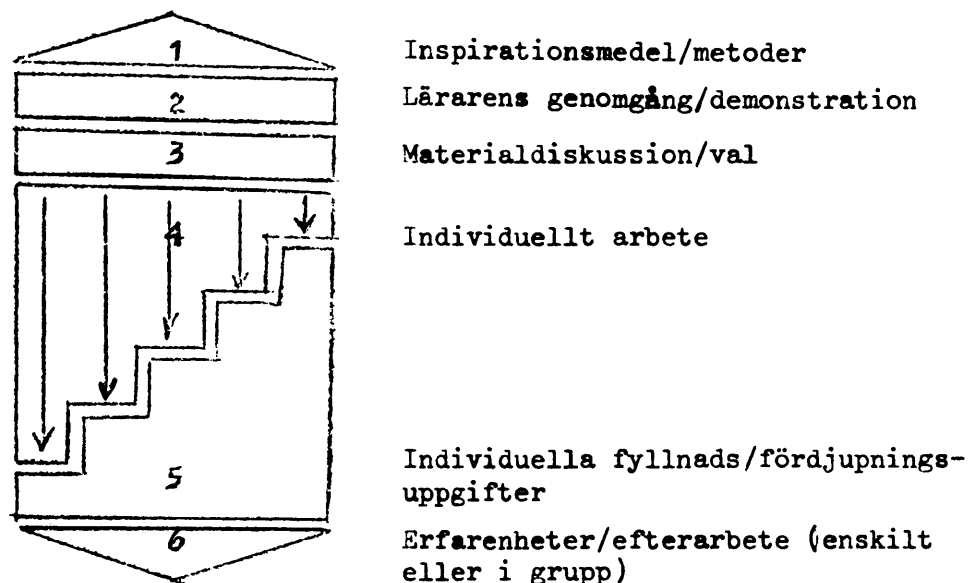
10.1 Allmänna synpunkter

Kommentarer

För att undvika olyckshändelser i skolorna måste såväl materiel som inredningar och installationer vara olycksförebyggande. Det är också viktigt att man tar hänsyn till olycksriskerna i undervisningen.

SÖ har framställt ett häfte kring skyddsfrågor som heter "Råd och anvisningar i skyddsfrågor i skolan". Häftet kan rekvireras från Allmänna förlaget.

EXEMPEL PÅ ARBETSOMRÅDEN

INSPIRATIONSMEDEL. Inspirationsmedel avser bl a litteratur-anvisningar samt anvisningar om var fakta och annat material kan hämtas för inspirationen. Om detaljplaneringen utförs av en grupp lärare, bör även citat och utdrag ur litteratur kunna anges. Detta torde vara nödvändigt när anvisningarna avser sådan litteratur, som inte finns tillgänglig i skolan.

LÄRARENS GENOMGÅNG. För att eleverna skall kunna använda de verktyg, redskap, maskiner och material, som finns i slöjd-undervisningen, måste de få kännedom om användningssätt m m. Eleverna måste vidare få kunskap om olika tekniska moment och ges vissa typexempel på när verktyg, redskap och material skall användas. För att eleverna skall kunna arbeta självständigt, måste de lära sig vissa slöjdgrunder, som de sedan kan kombinera och använda vid planeringen av nya slöjduppgifter. För varje arbetsområde måste därför tekniska moment planeras dels med hänsyn till det material som är tänkbart och dels till förut genomgångna tekniska moment. Hänsyn skall tas till att elevernas färdigheter måste utvecklas. En begränsning av teknikerna måste dock bli nödvändig med hänsyn till den undervisningstid, som står till buds. Det är väsentligare att eleverna lär sig en begränsad del tekniker, som de självständigt kan använda sig av i olika kombinationer, än att de får pröva på ett för stort antal tekniska moment, som aldrig hin-ner fördjupas.

MATERIAL. För lärarens planering är det av stor vikt att på ett tidigt stadium ha kännedom om vilka material, som kommer att behövas för de olika slöjduppgifterna. Här anges alltså förslag till det material, som eleverna kan tänkas arbeta med. Väsentligt är att materialet är anpassat till barnens ålder och mognad och ger en stegrad färdighetsträning. Även om många olika material förekommer i slöjdundervisningen i kompletterande syfte, skall det huvudsakliga materialet i textilslöjden utgöras av textilt material och i trä- och metallslöjden av trä och metaller.

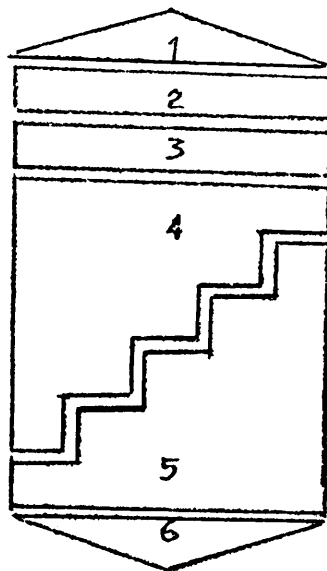
INDIVIDUELLT ARBETE. Eleverna utför arbetsuppgifter efter förmåga. "Trappstegen" markerar att eleverna ej samtidigt avslutar sina arbeten. Snabbaste eleven blir först klar (översta trappsteget) och får då ett fyllnadsarbete.

FYLLNADSARBETE. Detta kan höra till samma arbetsområde men kan även vara helt fristående, dvs eleven väljer helt fritt vad han önskar göra.

ERFARENHETER OCH SLUTSATSER. När slöjduppgiften är slutförd, bör någon form av uppföljning ske genom att t ex erfarenheter diskuteras. Det sker i regel enskilt med varje elev, men när arbetsuppgiften varit likartad för alla elever, bör även diskussionen kunna ske med hela slöjdgruppen. Eftersom slöjdsultatet är beroende av varje elevs individuella förmåga bör kvalitativa och estetiska värderingar ej göras.

Arbetsområde: FRITIDEN (Textilslöjd)

Inspirationsmedel/metoder

Lärarens genomgång/demonstration

Materialdiskussion/val

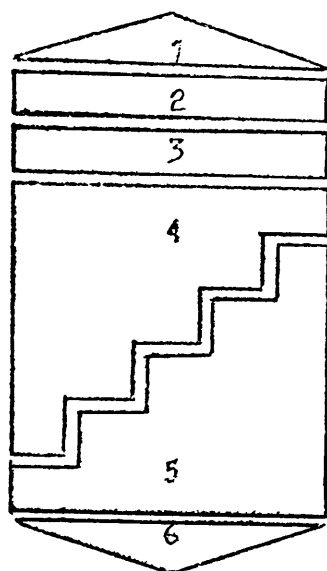
Individuellt arbete

Individuella fyllnads/fördjupningsuppgifter

Erfarenheter/efterarbete (enskilt eller i grupp)

1	<p><u>Diabilder:</u> idrott, fritidsnöjen, naturbilder</p> <p><u>Musik:</u> Bakgrundsmusik</p>	
2	Lärarkommentarer till diabilderna	
3	Garn: ull, lin, fiskegarn. Tyg: bomull, filt. Träpärlor, band.	
4	Arbetsförslag	Teknikförslag
	Hundtäcke Verktygsfodral Pyjamasfodral Idrottspåse Kudde Stranddyna Kasse " Skärp Halsduk "	Maskinsöm ["] ev med maskinsydda knapphål Maskinsöm Maskinsöm, applikation, fritt broderi Maskinsöm, bandapplikation Maskinsöm, applikation, lapptechnik Maskinsöm m applikation, hålslagning Maskinsöm m påstickade fickor " Virkning Makramé Påtning Vävning

Arbetsområde: HÖGTIDER I DECEMBER (Textilslöjd)

1 Inspirationsmedel/metoder

2 Lärarens genomgång/demonstration

3 Materialdiskussion/val

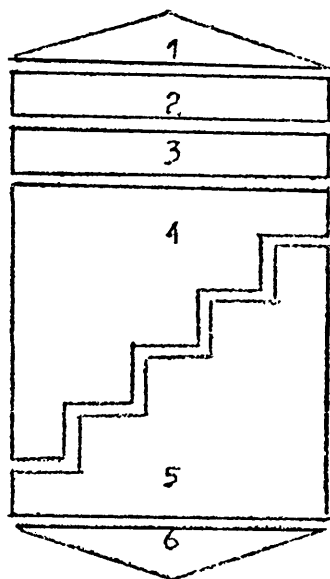
4 Individuellt arbete

5 Individuella fyllnads/fördjupningsuppgifter

6 Erfarenheter/efterarbete (enskilt eller i grupp)

1	Levande ljus <u>Musik:</u> Julmelodier	
2	Lärarkommentar: advent, Lucia, jul och nyår	
3	Garn: ull, bomull, lin. Tyg: bomull, filt, linne. Pärlor, paljetter.	
4	Arbetsförslag	Teknikförslag
	Adventstavla Gris Mobil: trianglar Mobil: rundlar Mobil: 3 vice män Jultomte } dockor Lucia } Julros Klocka	Schattérsöm Snoddsöm, läggsöm Pärlträdning Fantasistygn Maskinsöm Maskinsöm Maskinsöm Förstygn, pärlträdning

Arbetsområde: FJÄRIL-INSEKTER-LARVER (Textilslöjd)

1 Inspirationsmedel/metoder

2 Lärarens genomgång/demonstration

3 Materialdiskussion/val

4 Individuellt arbete

Individuella fyllnads/fördjupningsuppgifter

Erfarenheter/efterarbete (enskilt eller i grupp)

1	<u>Diabilder:</u> Naturbilder <u>Böcker:</u> Landin: "Insekter i färg"; Spring books "Beautiful butterflies" <u>Musik:</u> Vart tog den stygga lilla loppan vägen? Text: Ove Törnqvist	
2	Lärarkommentarer till diabilder	
3	Garn: ull, bomull, lin. Tyger: linne, juteväv, filt, jersey Skumplast, pärlor, paljetter, träkulor	
4	Arbetsförslag	Teknikförslag
Spindel	Virkning	
Fjärils-tavlor	Applikation för hand och maskin, fritt broderi	
Maskar	Virkning, stickning, maskinsömnad	
Snigel med hus	Maskinsöm, garnboll	

TRÄ- OCH METALLSLÖJD

1 MOTORISK TRÄNING

Syfte

Att träna grovmotorik, finmotorik och koordinationsförmåga.

Innehåll

Allmänna synpunkter

Kommentarer

Val av arbetsuppgift bör vid lämpliga tillfällen göras för träning av elevens motorik, med inriktning på arm- och handledsrörelser, balans-, koordinations- och gripförmåga samt avvägning av dessa. Användning av olika handverktyg ger alltid en viss motorisk träning, men läraren bör se till att den blir så allsidig som möjligt och att den ger en förstärkning inom de områden där eleven individuellt har svårigheter.

Vänsterhäntha elever

Det är angeläget att dessa elever får speciell uppmärksamhet i synnerhet under ett initialskede, eftersom de inte alltid ännu har en klar vänsterhänthet uttalad och sålunda i en del fall kan påverkas att använda höger hand. Om klar vänsterhänthet redan föreligger, skall dessa elever hjälpas att använda sin bästa hand och därför skall arbetsplats/bänk vara så anpassad att hinder härför ej uppstår. Detta är nödvändigt för bästa möjliga resultat under arbetets gång och för att risken för andra eventuella komplikationer skall elimineras.

Om tveksamhet råder vid val av arbetshand bör samråd ske mellan hemmet, lärare och tillgänglig expertis. Betydelsefullt härvidlag är att eleven själv är positivt engagerad.

Innehåll

1:1 Arm- och handledsrörelser

Kommentarer

Tillämpning av moment såsom sågning, hyvling, filning, användning av drillborr och borrarväng, formning med kniv, fil och andra skärande verktyg för träning till naturlig följsamhet i handleden och avvägning av kraftbehovet.

1:2 Balans- och gripförmåga

Övningar såsom spikning, huggning, skruvning, formningsarbete med tänger och saxar.

1:3 Handens muskler

För elever med dålig handmotorik ger arbete i lera en god träning.

Materialet passar såväl de yngre som de äldre och allt eftersom de blir förtrogna med materialet ökar också de intellektuella upplevelserna under arbetets gång. Man kan välja mellan bl a trolldag (saltdeg), plastelina eller krukmakarlera.

Andra övningar är klippning i olika material som kräver olika styrka. Det kan ske på fri hand eller efter rak eller krokig linje.

2 PLANERING OCH TRÄNING I
SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE OCH
SAMARBETE

Syfte

Att eleverna genom planerad sysselsättning kan utveckla sina intressen

Att eleverna lär sig att uppleva materialets egenheter i fråga om bearbetningssätt, estetik och värde, specifikt och i kombination med andra material

Att eleven genom anknytning till andra ämnen, spel, lekar, högtider, födelsedagar etc, skall kunna planera och framställa föremål med avsedd användbarhet

Att främja elevens självförtroende och förmåga till självständigt arbete

Att eleverna tränas till samarbete

Innehåll

Allmänna synpunkter

Kommentarer

De upplevelser och erfarenheter som eleverna får av ett väl planerat arbetssätt, kommer att vara normgivande för deras fortsatta självverksamhet i slöjden. Viktigt är att man vid deras första kontakt med slöjden, introducerar ett arbetssätt, som okonstlat knyter an till deras mognad och uttrycksförmåga.

Eleverna har ett behov av att så snabbt som möjligt få se resultat av sitt arbete och uppgifterna får därför inte vara för tidskrävande och svåra, då det lätt hämmar deras möjlighet till självverksamhet.

Arbetsområde

Ett för stadiet och eleverna anpassat arbetsområde (intresseområde) presenteras. För de yngre eleverna skall läraren vara medveten om att dessa ofta är bundna till objekt ur de vuxnas värld t ex bilar, båtar, hus, vapen etc och något direkt specialintresse blir oftast inte uttalat förrän längre upp i åldrarna.

Följande arbetsområden är bara exempel och skall inte betraktas som normgivande. Fantasiföremål (nonfigurativa) i ett eller flera material, fantasiföremål (föreställande gubbe, troll, djur, fågel, fisk, insekter). Högtider (jul, påsk, födelsedagar). Naturen, blommor, växter, grenar etc. Spel och lek. Ting i hemmet. Konst. Idrott. Fritiden. Smycken. Rymden och luften. Havet. Jag själv. Musik. Sagor m m.

Nämnda exempel kan i en del fall användas i hel klass beroende på elevmaterialet, men oftast får man inrikta sig på små grupper eller enskilda elever.

Innehåll

Lektionens uppläggning

Kommentarer

Val av arbetsområde och befintliga praktiska förutsättningar är avgörande för hur man introducerar en uppgift. Samtal om ett område där även barnens tidigare upplevelser framkommer, kan ibland räcka, men någon form av stimulerande material exempelvis diabilder, böcker, film, upplevelser ute i det fria eller kanske en demonstration av vilka material som kan aktualiseras i sammanhanget, kan väcka elevens intresse.

Skissning på materialet eller på papper skall i största möjliga utsträckning föregå det egentliga slöjdarbetet.

Material för uppgiften

Lämpligt urval av material t ex: papp, tyg, skinn, plåt, tråd, bark, grenar, kvistar, furu, balsa, jelutong, cellplast, ädelträ, lera, paljetter, garn, emalj, horn, ben, avfallsbitar etc.

Diskussioner under arbetets gång

Materialets egenskaper, dess betydelse i det tänkta sammanhanget, eventuella nya tekniker och sammansättningar föranledda av uppkomna situationer bör bli föremål för diskussioner under arbetets gång.

Detsamma gäller estetiska synpunkter (form, färg), samarbetsfrågor, säkerhetsfrågor etc.

Förslag till tekniska moment

Förslag görs med hänsyn till elevs förmåga och stadietillhörighet. Sådana moment kan gälla exempelvis: klippning, bockning, täljning, sågning, borrar, putsning, limning, spikning, skruvning, dekorering, målning, emaljering, svarvning.

Innehåll

Självständighet

Samarbete och social
fostranKommentarerTräning i förmågan att utnyttja tidigare
erfarenheter

Tillämpa ett praktiskt metodiskt arbetssätt

Välja metod, material och verktyg

Tänka efter själv

Välja en annan arbetsuppgift om exempelvis
maskiner är upptagna

Fortsätta efter uppehåll

Förbereda, hämta, återställa material och
redskapIordningställande av arbetsplatser före och
efter en lektion

Samla in arbetsmaterial

Ordna färdiga arbeten

Samsas om verktyg, maskiner och utrymmen

Vänta på sin tur

Inte blockera gemensamma hjälpmedel

Spontant hjälpa en kamrat

Ge små råd till kamraterna

Tala lugnt och tydligt

Planering av gemensamt arbetsområde och i
samband därmed fördelning av arbetsupp-
gifterFörberedande samtal om materialval, samman-
sättningsmetod, färgsättningRedovisning av iakttagelser och erfaren-
heter

Träning att kunna arbeta självständigt
vid sidan av en kamrat och att kunna sam-
arbeta när så är naturligt samt uppövning
av förmågan till ordning, noggrannhet,
sparsamhet och uthållighet är av väsentlig
betydelse för elevens framtida anpassning
i arbetslivet.

Syfte

Att med fantasins hjälp uttrycka upplevelser och erfarenheter för att därigenom utveckla elevens förmåga till skapande verksamhet

InnehållKommentarer

Allmänna synpunkter

Ett individuellt skapande arbete upptar huvuddelen av tiden inom slöjdundervisningen.

Om eleverna redan från början uppmuntras att arbeta utifrån egna idéer och förslag kan de bättre utveckla sin skapande förmåga och fantasi och därigenom få större självförtroende.

Skapande verksamhet

Elevernas verksamhetslust kan ytterligare stimuleras genom samtal och beskrivning av material och verktyg samt deras möjligheter. Spillbitar, klossar etc kan ofta genom olika placering i förhållande till varandra, skapa associationer till något verkligt föremål.

Elevs eventuella intresseinriktning bör i förekommande fall tillvaratas för utvecklande av den skapande förmågan och läraren bör genom samtal om exempelvis film, TV, sagoläsning, spel, lekar, högtider, födelsedagar, andra ämnen osv, eller genom visning av bilder, föremål, skisser och naturstudier etc bidra till en motivationsfrämjande undervisning inriktad på elevens erfarenhetsram och ändamålet med undervisningen.

4 UTVECKLA KÄNSLAN FÖR FORM, FÄRG OCH KVALITET

Syfte

Att främja elevernas förmåga till estetiska värderingar, föremåls användbarhet, form och färg

Att främja elevernas förmåga till kvalitativa och ekonomiska värderingar

---

Innehåll

Kommentarer

4.1 Form

Slöjdundervisningen erbjuder många tillfällen till iakttagelse av färg och form och samverkan med sinnesträning och teckning kan här ge ökat utbyte.

Begrepp som längd, bredd, höjd och tjocklek förs in i adekvata sammanhang, likaså val av färger och deras adekvata namn.

Spillbitar i trä och metall kan ge anledning att tala om proportioner och balans samt ge eleven tillfällen till gestaltande verksamhet.

Grundformer kan genom kombinationer var för sig, genom påbyggnad eller i förskjutning i förhållande till varann, bilda nya former som för en del elever kan ge många associationsriktningar.

Genom användning av olika material kan man aktualisera, t ex

InnehållKommentarer

rund	form
fyrkantig	"
trekantig	"
oval	"
mjuka	former
greppvänliga	"
raka	"
slutna	"
spretiga	"

4.2 Färg

Innan ett slutligt färgval görs är det lämpligt att med t ex färgkriter först pröva på papper eller på provbit. Färgval bör ske med hänsyn till miljö eller vad föremålet är avsett för.

Så långt möjligt bör eleverna tränas och göras medvetna om att materialets naturliga färg och struktur i allmänhet är att föredra framför konstlade effekter som färgen ofta utgör.

Då målningen oftast är ett svårt moment för eleverna bör målarfärg som är vattenlöslig användas.

4.3 Kvalitet

Eleverna skall under slöjdlektionerna tränas i att det inte bara är materialets beskaffenhet som är utslagsgivande för ett föremåls kvalitet eller värde. Utförande och betydelse i något speciellt sammanhang kan vara nog så värdefullt.

5 TRÄNING AV DIMENSIONSBEGREPP

Syfte

Att uppleva olika tings storlek

Att kunna diskriminera och klassificera ting med dessa variationer

Att förstå betydelsen av position och att använda denna i ett sammanhang

Att förstå skillnader mellan ytor och volymer

InnehållKommentarer

5.1 Stor - liten
lång - kort
hög - låg
bred - smal
tjock - tunn

Under slöjdläktionerna uppstår ofta situationer där eleverna inte uppfattar dimensioner och relationer eller förstår de adekvata uttrycken för dem.

Om slöjdläraren är uppmärksam på detta och samtidigt samarbetar med klassläraren kan en gemensam träning av sådana icke klara begrepp lättare ske.

Eleven kan vid val av virke, spik, skruv etc få en uppgift där läraren kraftigt understryker vad som avses och där eleven tränas att motivera sitt val.

Alternativen skall finnas mellan två olika stora (långa, höga, breda, tjocka) föremål där skillnaden är kraftigt accentuerad.

5.2 Störst - minst
högst - lägst
längst - kortast
bredast - smalast
tjockast - tunnast

Träning i likhet med ovanstående men med flera objekt av varierande storlek och dimension.

InnehållKommentarer

- 5.3 Större än - mindre än
längre än - kortare än
högre än - lägre än
bredare än - smalare än
tjockare än - tunnare än
- 5.4 Lika stor
" lång
" hög
" bred
" tjock
- 5.5 På - under
framför - bakom
uppe - nere
- 5.6 Grovt - fint
hårt - mjukt
tungt - lätt
djup - grund
- Skilnaderna skall vara mycket tydliga, åtminstone i början, för att sedan bli allt svårare att urskilja. Kan aktualiseras vid t ex sågning, hyvling, filning.
- Det är lättast att göra relationer mellan endast två föremål åt gången. Kan varieras under hand som eleven exempelvis hyvlar, raspar, filar, sågar etc.
- Jämförelser görs vanligtvis mellan två saker men kan varieras och utökas med andra egenskaper där färg, material etc inte är utslagsgivande för att klassifikation skall kunna vara möjlig.
- Eleven skall lära sig förstå hur ett föremål förhåller sig till ett annat, exempelvis skorstenen på huset, golvet under bänken, den brädan framför den andra
- Andra uttryck i detta sammanhang är före - efter, först - sist, i mitten
- Jämförelser mellan olika ytor t ex sandpapper.
- Jämförelser mellan olika materials egenskaper t ex trä, plåt, tråd.
- Jämförelser mellan olika materials täthet. Kan bl a aktualiseras vid framställning av fat, skålar.

6 GRUNDLÄGGANDE KÄNNEDOM OM MATERIAL, MATERIEL OCH TEKNIKER

Syfte

Ge eleven grundläggande kunskaper om olika materials egenskaper, framställningsplats och ekonomiska värderingar

Ge eleven kunskaper om de vanligaste verktygen, deras namn och användning och i samband härmed olika tekniker

---

Innehåll

Kommentarer

6.1 Trä

Demonstrera träets varierande styrka genom att bryta av på förhand uppsågade bitar med längs- och tvärgående fibrer. Låt eleverna försöka böja eller bryta av det som går. Förklara varför bitar med de längsgående fibrerna är starkare än de med tvärgående. Variera tjockleken och längden och tala om skillnader i hållbarhet och möjlighet att påverka materialet.

Tala om vilket träslag som används, var det växer och vad som hänt innan det kommer till slöjdsalen. Låt eleverna berätta vad de eventuellt vet om andra träslag.

Begränsa alltid teoriavsnitten till korta perioder, uppdelade under de ordinarie arbetspassen.

Eftersom furu är det vanligaste träslaget i våra slöjdsalar, utförs oftast de första uppgifterna i detta material. Efter hand som nya uppslag och arbetsområden blir aktuella, förs också flera träslag in i undervisningen. Exempel: al, teak för tillverkning av smörknivar, därför att det bättre tål vatten. En, syrén, jakaranda etc,

InnehållKommentarer

som från estetisk synpunkt kan göra sig bättre vid framställning av smycken eller liknande.

Försök alltid aktualisera växt- eller framställningsplats samt ekonomiska synpunkter då något nytt material presenteras.

6.2 Metall

Införandet av metaller i slöjdundervisningen sker i första hand som kompletterande detaljer i samband med konstruerande av fantasiföremål, där flera material kan aktualiseras. Möjlighet kan då ges att exempelvis böja järntråd av olika grovlek, klippa av plåt och bocka den så att eleverna upplever materialets primära egenskaper. Först på mellanstadiet är det lämpligt med uppgifter inriktade helt i metall. För de första uppgifterna väljs lättarbetad plåt.

Arbete i stång och rörmaterial väljs efter speciella behov exempelvis rörbitar som ljushållare i ljusstakar.

6.3 Läder och skinn

Dessa material är för de lägre årskurserna mest användbara för att berika uttrycksmöjligheterna vid framställning av fantasiföremål såsom gubbar, djur, troll o d. Först när tillräcklig manuell färdighet att med säkerhet kunna skära i läder är uppnådd, kan man införa mer speciella uppgifter i materialet.

6.4 Papper

Papper är ett mycket användbart material redan i de allra lägsta åldrarna. Det går lätt att klippa, vika, vecka, klistra för olika konstruktioner och det finns att tillgå i en mängd olika färger, tjocklekar och strukturer.

InnehållKommentarer

Papper är lämpligt material för träning av tredimensionellt tänkande och vid framställning av föremål i metallplåt eller trä. Man kan lätt klippa former i papper och applicera innan man arbetar med ett dyrare och mera svårarbetat material.

6.5   Emalj

Emalj är ett intressant material och hela arbetsprocessen skapar spänning och iver.

Förutsättningen är att eleverna har kunskap om arbete med kopparplåt och kan iaktta de noggrannhets- och försiktighetskrav som krävs.

Emalj går att bränna över öppen låga men lättast, säkrast och bäst med termostatreglerad ugn. Emaljering bör lämpligen förläggas till de högre årskurserna.

6.6   Ben, horn

Materialet är speciellt men kan ingå som kompletterande material inom exempelvis smyckeslöjd etc.

6.7   Plast

Framställningssätt och användbarhet ökar alltjämt och det är därför helt naturligt att elever bereds kontakt med materialet och lär sig något om hur man kan bearbeta det och vad man lämpligen kan använda det till.

Eftersom plast inte påverkas av vatten eller syror tar man helt naturligt in det i sådana sammanhang.

Gjutplast kräver speciella tekniker och god följsamhet under arbetets gång, varför endast ett fåtal elever kan beredas tillfälle arbeta härmed, men alla bör åtminstone ha sett på hur man kan arbeta med det.

InnehållKommentarer

- 6.8 Lera
- För flertalet elever och i synnerhet för sådana med dålig handmotorik är arbete med lera en värdefull sysselsättning. Redan i de lägsta klasserna är det lämpligt att de får leka i materialet och göra fantasi-figurer. För att variera materialet och anpassa det till olika behov och förutsättningar, har man bl a att välja mellan plastelina, krukmakarlera och trolldög. Läraren bör här på alla sätt försöka sätta sig in i elevens sätt att tänka, så att han vid lämpliga tillfällen kan stimulera och med fantasins hjälp höja produktens värde i något sammanhang. Vid användning av krukmakarlera bör ugnsträva med glasyr i mån av tillgång eftersträvas. Drejning kan vissa elever ha stort utbyte av och denna metod bör utnyttjas när så är möjligt.
- 6.9 Exempel på arbetsområde:
"Farkoster på vatten"
- Genom inspirerande samtal om båtar, kan läraren och eleverna enas om arbetsområdet "farkoster på vatten". Läraren visar bilder på riktiga båtar eller visar sådana båtar som kan ha gjorts i slöjden tidigare, talar om deras användbarhet och diskuterar eventuella synpunkter som kan komma upp under hand.
- 6.10 Sågning
- Samla gruppen i virkesförrådet och visa några grundregler beträffande hur man tar ut virke, vilken såg som är lämplig för kapsågning samt arbetssättet. Låt några elever prova att såga ut sina arbetsstycken men ha resten klara för utdelning. Visa hur man kan konstruera med spillbitar och låt sedan varje elev bli verksam vid sin arbetsplats.

InnehållKommentarer

Medverka till individuella lösningar av uppgiften. Låt eleverna rita på träbiten eller på papper och demonstrera hur man med dubbelvikt papper kan få en liksidig form.

6.11 Hyvling

Elever med tillräcklig motorik och fysisk styrka kan hyvla sina alster, men den yta som brådan har redan från början bör vara sådan att hyvling inte alltid är nödvändigt.

6.12 Filning

Formning av eventuellt buktiga ytor sker efter behov med hjälp av putshyvel, rasp och/eller fil. Undervisning om rasp och de vanligaste filarnas utseende och användningssätt bör ha skett så att rätt val och rätt arbetsteknik tränas.

6.13 Borrning

Borrning kan komma in i ett naturligt sammanhang vid tillverkning av en leksaksbåt med mast. Rundstavar i olika dimensioner bör finnas och borrar väljas i lämplig storlek. Här får eleverna tillfälle att använda borrar-maskinen, som rätt använd inte behöver skapa några riskmoment. Genomgång av förebyggande skyddsåtgärder görs i nödvändig utsträckning, men därefter bör eleven kunna borra själv, vilket han upplever som mycket spännande och intressant samtidigt som det främjar självförtroendet.

6.14 Putsning
Limning, eventuellt
annan fastsättning
Målning

Nödvändig putsning utförs, likaså fastsättning av olika delar. Lämpligt teknikval bestäms här av föremålets utformning. Limning, spikning och målning eller någon annan form av ytbehandling tränas.

Det är betydelsefullt att det avslutande momentet har sådan karaktär att eleven upplever sin produkt som färdig.

De tekniker som här behandlats är bara ett urval som aktualiserats med hänsyn till behovet.

Sågning exempelvis, innebär förutom kapsågning också klyvsågning och kontursågning där såg väljs efter det behov som föreligger. Försök få eleverna att förstå skillnader i olika sågars användbarhet.

På liknande sätt förhåller det sig också med hyvling, filning, borrar, putsning, fastsättningar och målningar, men huvudregeln är att ett visst val av verktyg och metod görs i ett naturligt sammanhang, och att eleven får nödvändiga instruktioner i varje särskilt fall.

Val av arbetstekniker bör vara sådana som förekommer i det dagliga livet och vara avpassade till elevernas ålder och mognad.

Exempel på tekniker som vid lämpliga tillfällen kan aktualiseras är

för bearbetning: hyvling, filning, sågning

för sammansättning: spikning, skruvning, tappning, nitning

för formning av buktiga ytor och volymer: urholkning, svarvning, täljning och skålslagning.

I naturliga sammanhang läggs olika mätövningar in med för varje situation lämpligt verktyg. I lämplig omfattning kan föremålen dekoreras genom exempelvis skärning, stämpling, pålödning, filning och målning.

Ytbehandling väljs med hänsyn till material och funktion exempelvis betsning, lackning, lasering för trä och målning eller med hjälp av kemiska processer för metall.

Efter slutfört arbetsobjekt bör eleven ges tillfälle att tillsammans med läraren diskutera de erfarenheter som framkommit under arbetets gång.

7 KONSUMENT- OCH MILJÖFRÅGOR

Syfte

Att göra eleven medveten om slöjdens konsument- och miljöfrågor i dagens samhälle

---

Kommentarer

Eftersom konsumtion och miljö står i direkt förhållande till varandra kan det vara befogat att sammankoppla begreppet i slöjd- undervisningen. Ämnet skall ej behandlas som fristående utan vara en naturlig anknytning till slöjdens stoff och arbetsformer i en realistisk undervisningssituation. Genom en riktig planering och medveten inriktning av undervisningen kan eleverna få undervisning i frågor som berör konsumtion och miljö. Att lära om material, funktion, form och färg känns för eleven motiverat när det sker i samband med framställning av ett konkret föremål. Se för övrigt fortbildningsmaterial "miljö- och konsument- undervisning i slöjd" samt studieplan Trä- och metallslöjd "Material - Varor - Köp".

8 PRAKTISKA AKTIVITETER MED ANKNYTNING TILL DAGLIGT LIV

Syfte

Anpassning till dagligt liv (ADL)

Kommentarer

Slöjdundervisningen bör utveckla elevens totala kapacitet och då måste man också på allt sätt främja hans utveckling på ett så gynnsamt sätt som möjligt med hänsyn till det dagliga livets behov.

Kommentarer

Verktyg, material och maskiner bör vara av sådan beskaffenhet att han kan tänkas träffa på dem under sin fritid, på pryoplats eller arbetsplats.

Likaså kan arbetsmoment karaktäriseras av skötsel, vård och reparationer som kan förekomma i hemmet, på skolan, på fritiden eller på arbetsplatsen. Till detta hör en adekvat arbetshygien, vård om sig själv och de redskap man kommer i kontakt med.

9 SLÖJDSALENS UTRUSTNING, VERKTYG,
REDSKAP OCH MASKINER: DERAS
SKÖTSEL OCH VÅRD

Syfte

Att känna till den allmänna ordningen
i en slöjdsal

Att känna till verktygens placering
och skötseln av dessa

Allmänt om olika maskiners bearbet-
ningsätt

InnehållKommentarer

9.1 Allmän ordning

Visa runt i slöjdsalen, berätta om den mängd verktyg och material som skall användas av många elever i flera klasser. Tala om vad man kan åstadkomma med något verktyg och att det inte får skadas eller skada någon då man använder det, då man bär det till och från verktygsskåpet eller om man skall överlämna det till någon. Läs allmänna skyddsföreskrifter som skall finnas på väl synlig plats. Förtydliga vad som står om exempelvis klädsel, hygien etc och engagera eleverna i konkreta övningar.

Innehåll

9.2   Verktyg

Kommentarer

Eleverna skall läras att iordningställa verktyg som de använt.

Filar, raspar och hyvlar görs rena innan de läggs tillbaka och om något hänt som föranleder åtgärd från lärarens sida, skall eleven vänja sig vid att säga till om detta.

Eleven skall på sin arbetsbänk endast ha de verktyg han för tillfället behöver, så att de inte vid nötning mot varandra, blir skadade eller faller i golvet.

Kan det vid varje arbetsplats iordningställas skåp eller hyllor så att det finns ett litet urval av vanligen förekommande verktyg nära till hands, elimineras irritationsrisken mellan eleverna vid hämtning och återställande av verktyg från mera centrala förvaringsutrymmen.

Exempel på sådana förstahandsverktyg är: 3 olika filar, rasp, hyvel, vinkelhakar, linjal, blyertspenna, hammare, träklubba och bänkbörste. Knivar bör av säkerhetsskäl ej ingå i denna uppsättning.

Filar och eventuellt andra verktyg som har skilda användningsområden bör vara märkta, så att eleverna inte tar fel och använder exempelvis rasp vid bearbetning av metall eller en fingradig fil till träbearbetning.

Varje sak bör ha sin bestämda plats. Det underlättar elevernas val av verktyg och tränar dem till ansvar, som utgör en primär trivselfaktor i slöjdsalen och senare ute på arbetsplatsen.

Innehåll

9.3 Maskiner med tillhörande verktyg

Kommentarer

Undervisningen i detta avsnitt sker samordnat med annan arbetsteknik och förs in i ett för varje tillfälle lämpligt sammanhang.

Kontursåg och bormaskin kan användas redan av lågstadieeleverna. Arbete vid trä- och metallsvarv samt slipmaskin bör först ske under mellanstadiet och efter elevernas individuella förutsättningar och under lärarens överinseende.

Bandsåg och i förekommande fall cirkelsåg och rikthyvel är alltför riskfyllda för eleverna. De utgör sålunda bara ett hjälpmedel till förbearbetning av material och får endast användas av läraren. Kännedom om dessa maskiners funktioner kan emellertid ingå som en orienterande del för äldre elever, som skall ut på praktisk yrkesorientering.

10 SÄKERHETSFORESKRIFTER

Syfte

Säkerhetsföreskrifter och förebyggande åtgärder vid användning av maskiner, verktyg, brandfarliga vätskor samt syror

Att förstå innebörden av vissa varselskyltar

Att förstå vilka riskmoment som föreligger vid framställning av elektriska lampor

Innehåll

10.1 Handverktyg

Kommentarer

God ordning är en primär faktor för skydds- förebyggande åtgärder. Speciella instruktioner vid handhavandet av vissa verktyg sker samordnat med annan undervisning.

InnehållKommentarer

Då eleverna använder stämjärn och håljärn bör man se till att de håller järnet med båda händerna om inte klubba används. Håller de bara med en hand och kanske har den andra på arbetsstycket eller bänken är det stor risk att de slinter. Vidare får eleverna inte sitta på bänken sysselsatta med skärande verktyg som stämjärn, kniv etc.

Viss teknik är nödvändig vid handhavandet av sågar, speciellt vid de första tagen. Även andra förebyggande åtgärder kan föreskrivas vid användandet av handverktyg och då speciellt innan de rätta handgreppen är inlärd. Det är viktigt att läraren är uppmärksam på detta.

Bänkplåtsax skall i uppfällt läge vara låst.

10.2 Maskiner

Se SÖ:s skriftserie skolbyggnader "Råd och anvisningar i skyddsfrågor i skolan" "Gas i skolan" samt Aktuellt från SÖ Specialnummer november 1967 "Brandskydd i skolor och elevhem.

Läraren skall i varje enskilt fall avgöra om maskinvalet är riktigt i förhållande till arbetet och vad eleven kan samt påminna om klädval, skyddsanordningar och kontrollera arbetsstyckets fastsättning innan strömmen slås på.

Skyltar med förebyggande text finns för varje maskin, och skall vara uppsatta intill respektive maskin och med jämna mellanrum genomgås och repeteras.

InnehållKommentarer

- 10.3 Gas
- Det åvilar slöjdläraren att rådfråga de lokala brandmyndigheterna så att inte för stora gasmängder förvaras inomhus i samma lokal.
- Se för övrigt skriftserien "Gas i skolan".
- Eleverna bör läras att handskas med gas exempelvis vid mjuk- och hårdlödning, glödning och vid eventuellt smide vid gasolässa. Läraren skall dock alltid övervaka situationen i synnerhet vid varje påbörjat moment.
- 10.4 Lättantändliga vätskor
Syror
- Förvaring och användning av brandfarliga vätskor och syror fordrar noggranna genomgångar vid varje tillfälle.
- Sådana vätskor skall alltid förvaras i speciella flaskor inlåsta i utrymme där det inte förekommer öppen eld och på bekväm åtkomstnivå (alltså inte för högt).
- Användning av syror skall ske i ett väl ventilerat utrymme och finns inte dragskåp bör de hållas ut efter varje användning.
- 10.5 Elektrisk armatur
- Vid framställning av elektriska lampor som endast tillverkas i enstaka exemplar och inte kommer att saluföras i den öppna handeln, föreligger ingen provningsplikt av SEMKO. Förutsättningen är att de ingående komponenterna är godkända (S-märkta). Läraren bör styra materialvalet så att inga lampor utförs i metall. Vid montaget, som läraren alltid kontrollerar innan ihopsättning sker, skall han upplysa eleverna om att de inte själva får syssla med sådana experiment eller försöka laga någon elektrisk lampa eller annan elektrisk apparat som gått sönder.

Innehåll

10.6 Varselskyltar

Kommentarer

Skyltar skall förekomma i nödvändig utsträckning inom slöjdsalen så att eleverna känner igen dem och förstår deras innebörd även utanför skolan.

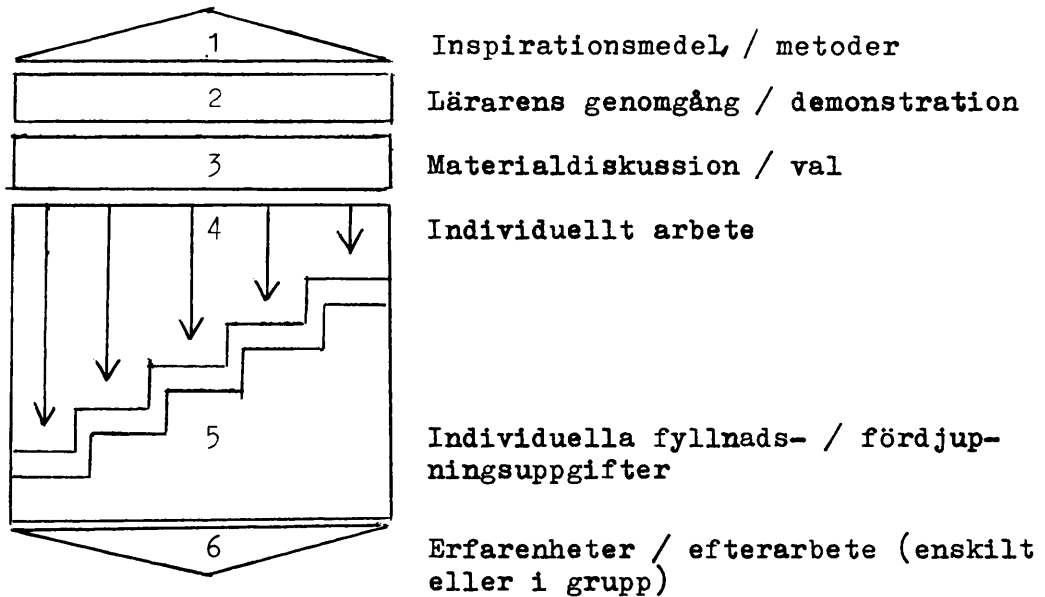
10.7 Svårförståeliga ord

I samband med skyltar förekommer svårförståeliga ord, vilka inlärs i samarbete med övriga lärare. Exempel på sådana ord är:

Giftföreskrift	Livsfarligt	Tillbud
Livlina	Nödstopp	Vidrör ej
Beträdas	Brandpost	Fullgoda
Arbetsplats- skydden	Brandfara	Kontrollera
Tillträde	Brandfarligt	Förbjudet
Säkerhet	Risk	Använd
Bryt	Varning	Öronskydd
Ingrepp	Explosiv	Ögonskydd
O B S	Får ej	
Obehörig	Första hjälpen	
Stäng		
Mycket		
Rör ej		

EXEMPEL PÅ ARBETSOMRÅDE

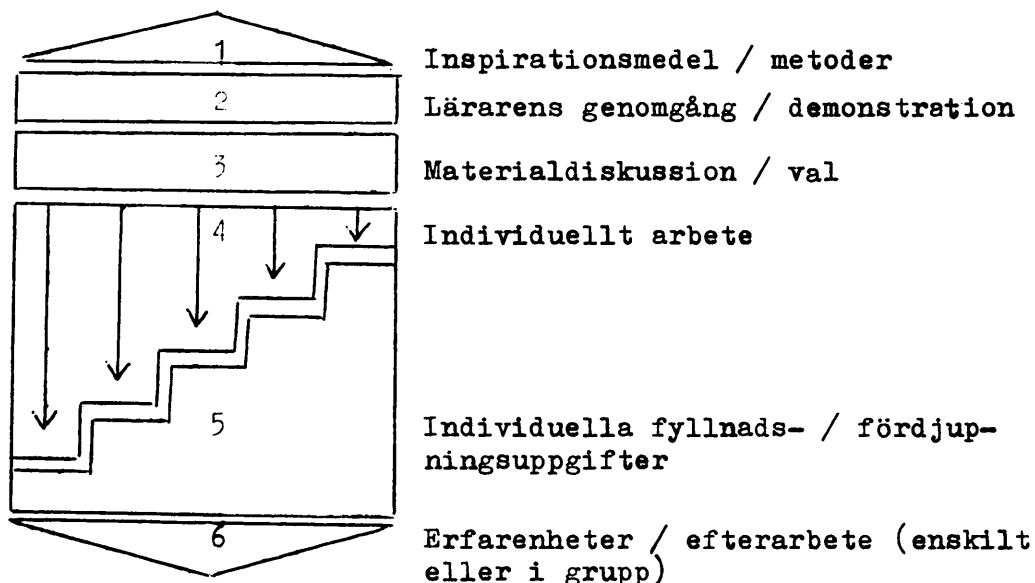
HÖGTIDER I DECEMBER (Trä- och metallslöjd)

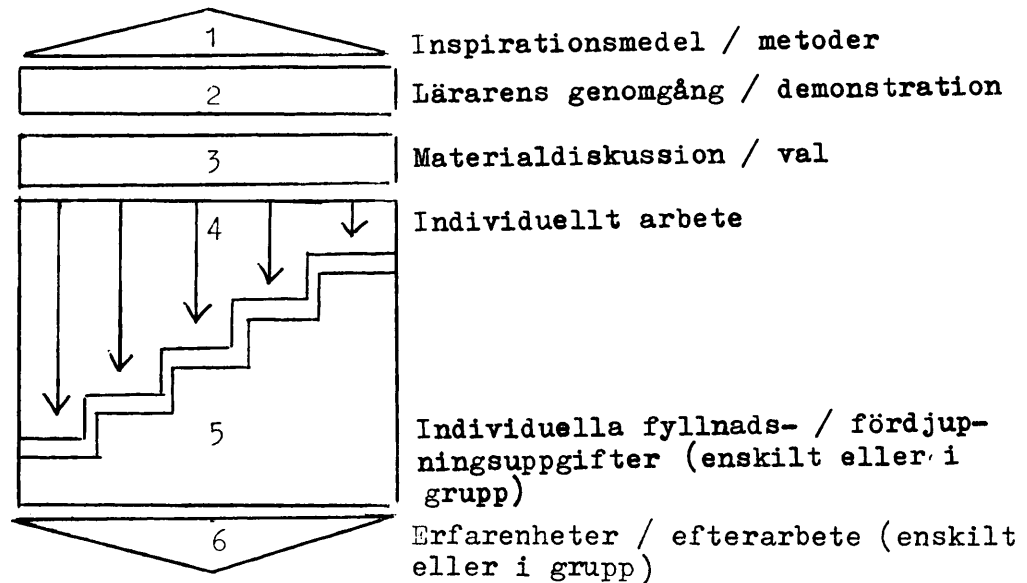
<p><u>Samtal</u></p> <p>1 <u>Bilder</u></p> <p><u>Musik</u> (Julmelodier)</p>	
2 Lärarkommentarer	
3 Furuträ, jelutong, furuspån, metalltråd, kopparplåt skinn, plast, lack och färger	
4 Arbetsförslag	Teknikförslag
Adventstake	Sågning, hyvling, borrar, putsning, målning
Julljusställ (komb klossar)	Sågning, borrar, putsning, dekorering
Julfigurer	Figursågning, putsning, dekorering
Mobil	Figurformning, sågning, filning, täljning, putsning, dekorering
Julklappar: enklare prydnads- och nyttosaker	Repetition och påbyggnadstekniker i nya material, mjuklödning, emaljering, plastbearbetning och behandling

EXEMPEL PÅ ARBETSOMRÅDE

FRITIDEN (Trä- och metallslöjd)

<u>Samtal</u>	
1	<u>Diabilder</u> <u>Bilder</u> (urklipp)
2	Lärarkommentarer
3	Furuträ, jelutong, spik, skruv, hjul, rundstav, färg,
4	Arbetsförslag Teknikförslag
Bygg med träklossar Dockmöbel	Sågning, limning Sågning, spikning, målning
Flygmaskin	Sågning, filning, spikning, målning
Hålskulptur	Sågning, hyvling, borrarning
Båt	Sågning, hyvling, borrarning, filning, täljning, målning
Ljusstakar	Sågning, borrarning, putsning, ytbehandling
Bil	Sågning, borrarning, spikning, skruvning, filning, putsning, målning

EXEMPEL PÅ ARBETSOMRÅDEFJÄRILAR-INSEKTER-LARVER (Trä- och metallslöjd)

<u>Samtal</u>	
1	<u>Bilder</u> dia och urklipp (naturbilder) <u>Böcker</u> Landin: "Insekter i färg". Spring books: "Beautiful butterflies"
2	Lärarkommentarer
3	Lättarbetat trä, metallplåt och tråd, skinn, mässing eller kopparrör, insamlade trädgrenar
4	Arbetsförslag Teknikförslag
Spindel	Bockning, drivning i plåt, trådbockning, lödning, metallfärgning
Maskar	Formning i trä eller metall, eventuellt kapning av klena plast- eller metallrör
Snigel med hus	Formning i trä eller metall, limning eller lödning, dekorering
Fjäril	Trä, metall eller plast, sammansättning, dekorering
Fantasidjur	Trä, metall eller skinn, plåtklippning, skinnskärning

Hemkunskap

MÅL

Eleven skall genom undervisningen i hemkunskap

få kännedom om de arbetsuppgifter som förekommer i ett hem

skaffa sig grundläggande kunskaper i frågor som rör kost, ekonomi och konsumtion samt bostad och hygien

förvärva färdigheter att tillreda enkla, näringsriktiga och tidsenliga måltider

utveckla sin förmåga att klara sig själv i hem, skola och samhälle

HUVUDMOMENT

- 1 Näringsriktig kost. Livsmedelskunskap. Grundläggande principer för rationell matlagning.
- 2 Personlig hygien och arbetshygien. Riktiga arbetsställningar.
- 3 Redskapslära. Tekniska och kemiska hjälpmedel.
- 4 Ekonomi och konsumtion. Enkla ekonomiska beräkningar, ekonomisk planering.
- 5 Tvätt och klädvård, skovård.
- 6 Bostaden och dess vård. Den inre och yttre miljöns betydelse.
- 7 Arbetsteknik och arbetsorganisation.
- 8 Olika gruppbildningar i samhället. Olika samlevnadsformer. Familjens funktioner, inbördes rättigheter och skyldigheter. Könroller.
- 9 Barnkunskap.

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Undervisningen i hemkunskap bör inriktas på att öka elevens möjligheter att vid avslutad skolgång klara sin vardagstillvaro vad beträffar kost, hygien, kläder och bostad.

Det är viktigt att undervisningen utgår från sådana sysslor som eleven tidigare kommit i kontakt med och att man så småningom vidgar undervisningen till att omfatta även andra delar av hemarbetet.

Eleven är som regel både road och intresserad av hemkunskap och läraren bör ytterligare förstärka detta genom att ta vara på de variationer och aktiviteter som ämnet erbjuder. En del elever har under tidigare år hunnit skaffa sig felaktiga kostvanor. Genom att alltid påpeka nyttan av goda kostvanor och möjligheterna att spara tid och krafter genom att arbeta rationellt och med rätta redskap, stimulerar man eleven till att pröva både nya maträtter och arbetsmetoder.

Undervisningen skall ta hänsyn till individuella olikheter hos eleverna och organiseras på sådant sätt att varje elev kan göra framsteg i sin egen takt.

Uppmärksamhet bör ägnas åt metodisk träning av elevens förmåga att utföra praktiskt arbete. Därför skall vid varje undervisningstillfälle läggas in övningar som syftar till utveckling av god handmotorik, uppövning av muskelstyrka, koncentration, uthållighet och arbetsdisciplin. Nödvändiga teoretiska moment ska alltid följas av praktiska övningar.

Hemkunskapen innehåller många moment som kan ge eleven värdefulla fritidsintressen. Genom att det praktiska hushållsarbetet även tränas i hemmiljö, får man nytta och glädje av de kunskaper som förvärvas inom hemkunskapsämnets ram. Behovet av vägledning i de elementära praktiska frågorna kvarstår under lång tid och måste alltid aktualiseras i sådan form, att de uppfattas som viktiga och intressanta.

Vid läsårets början bör hemmen informeras om ämnets mål och huvudmoment, lämplig klädsel för de praktiska övningarna, principerna för val av uppgifter i det praktiska arbetet m m.

Eventuella allergier hos eleven i samband med mat eller kemiska medel bör läraren känna till likaså om eleven behöver hålla någon speciell diet.

Sambandet mellan kost, hygien, motion och hälsa är väsentliga frågor för hemkunskapen. Likaså rationellt hemarbete och vettig arbetsfördelning utan hänsynstagande till invanda könsroller.

För samtliga årskurser bör lämplig fördelning ske mellan praktisk och teoretisk undervisning. Praktisk undervisning ger på mellanstadiet möjligheter att "leka in" vissa grundläggande kunskaper och dessutom för samtliga årskurser en bättre förankring av ämnet i vars och ens vardagssituation. Det tillfredsställer också det behov av aktivitet som finns hos eleven. Det skapande arbetet har stort värde, ger manuell träning och sinnesträning.

Undervisningen skall ge övning att planera och genomföra praktiska arbetsuppgifter för vilka fordras kunskaper från många områden och förståelse för sambandet mellan dessa.

Eleven skall tränas i att arbeta både individuellt och i grupp. Pojkar och flickor undervisas tillsammans. Undervisningen skall leda till att eleven efter förmåga skall utföra arbetsuppgifter i ett hushåll och efter avslutad skolgång delvis kunna klara sig själv.

Samverkan bör ske med skolans övriga ämnen. Detta innebär att man måste ta del av årskursplaneringar för närliggande ämnen. Hemkunskapen syftar till att ge eleven kunskap att efter förmåga klara sig själv och vara aktiv hemma och i samhället. Elever skall kunna välja mat och äta, välja kläder och klä sig, sköta sin personliga hygien, använda och sköta en rad föremål i omgivningen och veta var man skall hämta information. För att ge eleverna en helhetsbild av sin situa-

tion skall hemkunskapen samverka med samhällskunskap (familjen, hemmet, ekonomin), naturkunskap (varukunskap, kemiska hjälpmedel) ADL-träning (socialträning, inköp, hygien och följn, praktisk boendeträning), matematik (mått, vikt, priser) slöjd och teckning (textilier, klädvård, färg och form), gymnastik (motion, hygien, riktiga arbetsställningar) och svenska (reklam- och informationsmaterial, bandinspelning av redovisningar och intervjuteknik).

Samverkan med yrkesorienteringen bör ske bl a i avsikt att bereda eleven tillfälle att inför valet av praktikområde pröva sin förmåga och sina intressen för olika slag av arbeten inom ämnets ram.

Undervisningslokalerna bör vara väl inredda och utrustade på sådant sätt att aktiviteter inom ämnets ram kan bedrivas på ett meningsfullt sätt. Vidare är det önskvärt med tillgång till hygienutrymme med dusch eventuellt också bad, både för hygienundervisning och bostadsvård.

Hushållsredskapen skall vara väl utprovade och rekommenderade av konsumentverket. Speciella redskap för elever med olika rörelsehinder bör finnas. Eleven uppmärksammas på SVCR:s verksamhet och möjligheter att få råd och hjälp från denna organisation. Moderna hushållsmaskiner försedda med nödvändiga skydds- och låsanordningar bör finnas. I samband med användning av hushållsmaskiner behöver tid ägnas åt noggrann, ofta återkommande läsning av instruktions- och skötselanvisningar.

Overheadprojektor, TV, radio, bandspelare och andra projektorer är väsentliga för olika faser i instruktionssystemet, liksom goda ljusförhållande, luftkonditionering och akustik. Skrivtavlan har fortfarande en given plats i undervisningen.

Läroböcker, referenslitteratur, arbetsböcker och annan undervisningsmateriel anskaffas och kompletteras kontinuerligt.

1 NÄRINGSRIKTIG KOST. LIVSMEDELSKUNSKAP. GRUNDLÄGGANDE PRINCIPER FÖR RATIONELL MATLAGNING

Syfte

Ge eleven grundläggande kunskaper om kostens betydelse för allmäntillstånd och prestationsförmåga orientera om livsmedelsgrupperna och deras placering i kostcirkeln ge eleven kännedom om måltidsplanering ge färdigheter i grundläggande matlagningstekniker och måltidstillagning

---

Innehåll

1.1 Kostens betydelse

Kommentarer

Genom att förbättra kosten kan man öka prestationsförmågan och få ett bättre hälsotillstånd.

Sammanfatta de viktigaste synpunkterna på rätt kost så enkelt som möjligt. I detta sammanhang orientera också om kostens betydelse för tänderna.

Tala om näringsämnen och energiförbrukning och att individen behöver olika mängd näring beroende på ålder, kön, verksamhet etc. Orientera eleven om joule- (kalori) beräkningar av måltider. Eleven skall inte göra egna beräkningar, men ha kännedom om sambandet mellan moderna människors minskade joule- (kalori) behov och brist på viktiga näringsämnen.

Orientera om önskvärt antal måltider under dagen och rätt fördelning av kosten på de tre huvudmålen.

InnehållKommentarer

Tala om betydelsen av riktig tillagning för att ej förstöra viktiga näringsämnen. Mer detaljerad näringslära lämpar sig endast för ett fåtal elever.

Måltiderna skall - utöver att de ger erforderlig mängd energi och näringsämnen - även ge avkoppling och trevlig samvaro.

1.2 Livsmedelskunskap

Utgå ifrån att eleverna har varierande kunskaper. För att konkretisera undervisningen kan man arbeta med bild, text och naturliga livsmedel. Samarbete kan ske med undervisningen i teckning och svenska där eleven ritar av och skriver om aktuella livsmedel och därigenom förstärker kunskaperna ytterligare.

Det är viktigt att eleven får smaka och känna på de livsmedel man talar om.

Eleven skall få träning i att identifiera dofter och smaker. Samtidigt bör man ta upp elementär livsmedelshygien.

Medvetna tillsatser till livsmedel får endast ske med ämnen som är godkända.

Diskutera varför man tillsätter olika ämnen till våra livsmedel och berör konsekvenserna av detta.

När eleven blir förtrogen med våra vanligaste livsmedel, kan man börja använda kostcirkeln.

Kostcirkeln

Man måste kontinuerligt arbeta med kostcirkeln i undervisningen om eleven skall bli intresserad. Man kan arbeta med flanomaterial (eventuellt med elevens egna bilder av livsmedel från teckningen). Om eleven får "plocka ihop" olika måltider bidrar detta till att skapa intresse för rätt sammansatt kost.

Innehåll

1.3 Matsedelsplanering

Kommentarer

Man kan även använda ett runt bord (eller skiva) med enfärgad vaxduk som delats in i 7 sektorer. I dessa plockas in exempel på livsmedel från de olika grupperna. Vid ett tillfälle får eleverna sätta samman en näringsriktig frukost, ett annat ett mellanmål och ett tredje - en middag. Genom att ha en "kostcirkel" med riktiga livsmedel gör man undervisningen mer påtaglig och eleven kommer ihåg bättre. Vid den gemensamma måltiden diskuterar man näringsvärde, smak, utseende och mättnadsförmåga. En kostcirkel skall alltid finnas uppsatt i undervisningslokalen.

När eleverna blivit förtrogna med kostcirkeln och dess innehåll kan man börja träna daglig matsedelsplanering.

En viktig utgångspunkt är att man bör äta tre måltider per dag. Morgonmålet uppmärksammas särskilt. Påpeka att vid eventuellt mellanmål bör närmast liggande huvudmål minskas i motsvarande grad. Mellanmålen skall också vara fullvärdiga.

Kostfrågorna måste aktualiseras i sådan form att de upplevs som angelägna. Man talar om vår frukost, vår middag, vårt mellanmål etc. Alltså inte om kost i allmänhet. Det gäller att finna arbetsformer som är effektiva för de olika mognadsnivåerna i gruppen. Genomgående bör undervisningen vara konkret. Matsedelsplanering får inte vara en enstaka företeelse, den skall återkomma med jämna mellanrum.

Innehåll

1.4 Matlagning

Kommentarer

Övningar och tillämpningar av grundläggande matlagningsmetoder

att förbereda livsmedel

att koka

att steka

att reda

att baka med bakpulver

att baka med **jäst**

Det är lämpligt att demonstrera viktiga och nya moment för hela gruppen och därefter omedelbart låta eleven göra tillämpningsövningar.

I samband med matlagningsövningar får man tillfälle att diskutera våra vanligaste livsmedel ur närings-, kvalitets- och prissynpunkt. Tidsfaktorn kan i vissa fall vara avgörande vid val av livsmedel.

Jämförelsen mellan hel- och halvfabrikat, industriellt förberedda varor och färskvaror kan utföras gemensamt. Hygieniska synpunkter ges på behandling och förvaring av livsmedel.

Undervisningen på mellanstadiet bör avse exempelvis hel- och halvfabrikat som eleven får komplettera till näringsriktigt sammansatta måltider. Den tandvänliga kosten diskuteras. Vid varje måltid bör man äta råa grönsaker och frukt samt hårt grovt bröd. Bakningen bör endast omfatta mycket lättgjorda bakverk, t ex kadmixer och utbakning av enkel mördeg.

På högstadiet kan undervisningen bli mer omfattande genom grundligare genom-

Innehåll

Kommentarer

gång och träning i momenten koka, steka, grilla, reda, baka med jäst och bakpulver.

Man tränar att tillaga näringsriktiga måltider som serveras trevligt. Någon gång bör eleverna få bjuda in gäster till sina måltider.

I samband med måltidstillagning behandlas livsmedelshygien och förvaring av mat.

Exempel ges på olika konserveringsmetoder och om frysöjligheter finns bör eleven få tillämpa denna konserveringsmetod. Man kan t ex förbereda en klassfest eller annan kamratträff under en lång period genom att maträtter och bakverk fryses in.

Vid festtillfället kan eleven ägna sig åt dukning och den lilla insats som behövs för att färdigställa måltiden.

Vid varje matlagningstillfälle arbetar man mot ett bestämt mål t ex att ordna frukost och äta tillsammans.

Förvaringsmomentet kan göras gemensamt. Matrester i plastpåsar eller plastlådor, väl tillslutet lock på margarin förpackningen etc och därför allt på sin rätta plats - kylskåp, skafferi etc.

Om man gör detta moment gemensamt går det lättare att aktivera eleven till enskilda arbetsuppgifter som diskning spisrengöring etc.

2 PERSONLIG HYGIEN OCH ARBETSHYGIEN. RIKTIGA ARBETSSTÄLLNINGAR

Syfte

Ge eleven nödvändiga kunskaper i
 personlig hygien
 arbetshygien
 riktiga arbetsställningar

Innehåll

Kommentarer

2.1 Personlig hygien

Åtgärder och hjälpmedel för personlig hygien genomgås och daglig rutin diskuteras. Börja med att träna tvättning av händerna, nagelpetning, användning av sax och nagelfil. Ta därefter upp allmän kroppshygien och tandhygien. Köp, förvaring och vård av hygienartiklar behandlas. Estetiska synpunkter bör framhållas.

Praktisk hygienundervisning är naturligtvis helt beroende av undervisningsavdelningens beskaffenhet och tillgång till hygienutrymmen. Samverkan med ADL-träning och hemmen.

2.2 Arbetshygien

För att få eleven att iaktta noggrann renlighet vid livsmedelshantering, bör läraren informera om bakterier och deras skadeverkan. Samarbeta gärna med läraren i naturkunskap. Lär eleven att använda förkläde. Träna också användning av skyddshandskar vid smutsigt hushållsarbete.

2.3 Riktiga arbetsställningar

Här är samverkan med gymnastiklärare och eventuellt sjukgymnast till stor hjälp. Låt eleven träna att lyfta på rätt sätt, att sitta och arbeta bekvämt, att sopa, torka och dammsuga utan onödig ryggböjning o s v.

3 REDSKAPSLÄRA. TEKNISKA OCH KEMISKA HJÄLPMEDEL

Syfte

Göra eleven medveten om vikten av att välja rätta redskap och tekniska hjälpmedel kemiska hjälpmedel

Innehåll

Kommentarer

3.1 Redskap

Eleven bör göras medveten om redskapsvalets betydelse i det praktiska arbetet. De rätta benämningarna bör konsekvent användas. Börja med de vanligaste redskapen, nämn deras namn, visa bilder och låt eleverna använda redskapen i adekvata moment. I redskapslära ingår också skötsel av redskap, t ex slipning av knivar samt välplanerad förvaring av husgeråd.

3.2 Tekniska hjälpmedel

Tekniska hjälpmedel fordrar noggranna demonstrationer och elevövningar. (Lämna aldrig en elev ensam med ömtålig maskinell utrustning förrän absolut säkerhet uppnåtts. Tänk på olycksfallsrisken. I samband med läsning av instruktioner berörs säkerhetsbestämmelser.

3.3 Kemiska hjälpmedel

De kemiska hjälpmedlen går igenom i sina rätta sammanhang, t ex vid maskintvätt och vid ugn- och annan rengöring. Samarbete med lärare i svenska är lämplig i samband med tydning av etiketter på flaskor och burkar. Betona att kemiska medel lätt kan skada om de används på andra föremål än de är avsedda för. På mellanstadiet kan man börja med sko- och metallputsmedel, flytande såpa, disk- och

InnehållKommentarer

fintvättmedel. På högstadiet fortsätter man med medel för vittvätt, fönsterputsning, toalettrengöring samt med golv- och möbelpolish. Varna för överdosering. Tag reda på om allergier för dessa medel föreligger hos någon elev. **Diskutera negativa miljöeffekter vid användning av disk- och tvättmedel.**

4 EKONOMI OCH KONSUMTION . ENKLA EKONOMISKA BERÄKNINGAR, EKONOMISK PLANERING

Syfte

Göra eleven medveten om pengars värde i samband med

fickpengar
matinköp
sparande
försäkringar
konsumentupplysning

InnehållKommentarer

4.1 Fickpengar

På mellanstadiet diskuteras fickpengar och vad de skall räcka till. Högstadiellevärna bör få övning i enkel budgetplanering - att beräkna olika utgiftsposter och planera för inköp samt fullfölja dem. Samtal kan föras kring olika sätt att disponera fickpengar samt individers olika behov. Försök stimulera elever till olika fritidsaktiviteter. Diskutera: Vad kostar min

InnehållKommentarer

4.2 Matinköp

hobby. I anslutning till det praktiska arbetet tas ekonomiska aspekter upp såsom matkostnader, jämförelse mellan pris och kvalitet. Kvalitetsbedömning är i regel svårt för eleven. Undervisningen får här bygga på jämförelser exempelvis mellan olika märkesvaror med hänsyn till pris och innehåll.

4.3 Sparande

Sparsamhet och aktsamhet med egna och andras tillhörigheter bör behandlas i samma undervisningsmoment, så att eleverna förstår sambandet.

4.4 Försäkringar

I de högsta klasserna är det lämpligt att ta upp försäkringar som eleven har eller kommer att få direkt användning för. Samverkan med samhällskunskap.

4.5 Konsumentupplysning

Diskutera reklam kontra objektiv varuupplysning. Eleven bör övas i att bedöma i vilka fall man exempelvis kan ha användning för en billig vara och när god kvalitet krävs. Besök gärna utställningar och mässor.

4.6 Konsumentinformation

Våra dagars behov av större varukännedom och upplysning jämfört med självhushållningens tid uppmärksammas.

Det är viktigt att undervisningen blir verklighetsnära. Den skall anpassa sig till det dagliga livets olika aktiviteter. Undervisningen skall beröra "egen konsumtion" när det gäller kost, kläder, bostad och fritid och efter elevens mognadsnivå även omfatta planering och ekonomi.

5 TVÄTT OCH KLÄDVÅRD, SKOVÅRD

Syfte

Ge eleven grundläggande kunskaper i

handtvätt

maskintvätt

maskintvätt och efterbehandling

klädvård

skovård

Innehåll

5.1 Handtvätt

Kommentarer

På mellanstadiet är det lämpligt att låta eleven tvätta egna småplagg. Eleven tränas då att skilja på kallt, ljunnet, varmt och hett vatten samt att dosera tvättmedel.

5.2 Maskintvätt

Sortering av tvätt brukar bereda stora svårigheter. Låt eleverna träna upprepade gånger på en s k normal hemmatvätt. Orientera om tvättmärkning. Om tvättmaskin ej finns tillgänglig inom undervisningslokalen, försök då få tillträde till en tvättinrättning.

Eftervård

Låt gärna eleverna träna hängning av tvätt i både torkskåp och badrum, släthängning, stänkning, vikning, strykning och mangling är moment som måste övas många gånger. Viktigt är, att inte ställa för höga krav på resultatet.

5.3 Klädvård

Den dagliga klädvårdens betydelse tas upp. Lär eleven att vara rädd om sina kläder och vårda och ta hand om dem - och ta hand om dem på rätt sätt. **Vädring, borstning och kemisk tvätt genomförs med plagg som fordrar denna vård. Betona att håll på plagg bör lagas före tvätt. Samverkan med textilslöjd.**

InnehållKommentarer

5.4 Skovård

Diskutera hygienens betydelse för klädernas hållbarhet. Olika tvättmetoder för olika material. Garderober och förvaring.

Daglig skovård är nödvändig för skons hållbarhet och utseende. Diskutera skomodet ur både ekonomisk och medicinsk aspekt. Låt eleven träna skoputsning och arbeta med övriga hjälpmedel för skovård samt förvaring.

6 BOSTADEN OCH DESS VÅRD. DEN INRE OCH YTTRE MILJÖNS BETYDELSE

Syfte

Ge eleven grundläggande kunskap om

bostadens funktioner

hemvårdens alla moment

InnehållKommentarer

6.1 Bostaden

Utrustning

Förutsättningen för en effektiv bostadslära är naturligtvis lokalens beskaffenhet och utrustning.

Utformning

Ett hemvårdsrum eller en hemvårdslägenhet bör vara utformad så, att eleverna kan öva olika möbleringsalternativ, färgsammansättningar och belysningsfunktioner. Låt eleverna diskutera bostadens alla funktioner, olika möbler och deras funktion, särskilt sängen.

Funktion

Miljökunskap

Berätta hur man skaffar en bostad och vad det kan kosta. Diskutera olycksfall i hemmet.

Innehåll

6.2 Hemvård

Kommentarer

Begreppet vård-städning diskuteras. Förebyggande åtgärder för nedsmutsning och slitage behandlas. Metoder och hjälpmedel för rationell bostads-vård studeras. Eleven tränas i att utnyttja tekniska och kemiska hjälpmedel. Miljöns betydelse för effektivitet och trivsel i den dagliga samva-ron diskuteras. Samverkan med ADL.

7 ARBETSTEKNIK OCH ARBETSORGANISATION

Syfte

Träna eleven att planera det egna hushållsarbetet och utföra det på rätt sätt.

Innehåll

7.1 Arbetsteknik

Demonstration

Kommentarer

Detta moment bör på ett naturligt sätt ingå i de övriga huvudmomenten och trä-
nas kanske bäst när eleven själv, efter
instruktion får demonstrera ett moment
för sina kamrater, t ex duka för en
person, blanda en sallad eller putsa ett
fönster.

7.2 Arbetsorganisation

Träning i planeringsarbete ges kanske
enklast om eleverna får delta i plane-
ringen av dagens arbetsprogram. Att
planera och genomföra en fest, ett
studiebesök eller en storstädning ger
också utmärkt övning. Det kan också
lära eleverna att ta eget ansvar för
en uppgift.

8 **OLIKA GRUPPBILDNINGAR I SAMHÄLLET. OLIKA SAMLEVNADSFORMER. FAMILJENS FUNKTIONER, INBÖRDES RÄTTIGHETER OCH SKYLDIGHETER. KÖNSROLLER.**

Syfte

Göra eleven medveten om

hemmets betydelse för individ och familj

olika förutsättningar för familjens trivsel

värdet av arbetsgemenskap i hemmet och i skolan

barnets rättigheter och skyldigheter i hem och skola

omständigheterna vid yrkesval och kraven på ett gott uppträdande samt det egna ansvaret på en arbetsplats.

Innehåll

8.1 Hemmets betydelse för individ, familj och vänner

Vad är en familj

Familjen förr och nu

Kommentarer

Innan undervisningen i familjekunskap påbörjas bör läraren känna till elevernas hemförhållanden, för att man vid varje undervisningstillfälle skall ha den enskilde elevens situation i åtanke. Ingen rangskillnad görs mellan skiftande hemförhållanden, boendeformer och familjestrukturer. Undervisningen kan med fördel ske i samtalsform, t ex vid måltider. Man kan också utgå från tidningsartiklar, bilder, bildband eller collage och diskutera. Situationsspel, med eleverna som agerande kan belysa typiska familjesituationer, som kan bli underlag för diskussioner. Studiebesök på museer, bygdegårdar, utställ-

InnehållKommentarer

- ningar m m berikar undervisningen och framhävar skillnaden i levnads-sättet förr och nu. I detta ämnes-avsnitt finns många möjligheter till samverkan med t ex samhällskunskap och slöjd.
- 8.2 Förutsättningar för familjens trivsel
Diskutera traditionernas betydelse för familj och släkt. I den dagliga samvaron med andra människor är hänsynstagandet en viktig faktor. Diskutera personligt uppträdande i gemenskap med andra och låt eleven ge exempel på hur man kan öka trivseln.
- 8.3 Arbetsgemenskap i hemmet och skolan
Med utgångspunkt i elevens egen situation belyses hans insats i familjearbetet och betydelsen av att reda sig själv i vardagssituationer.
Diskutera kamratskap och mobbing. Låt eleverna gemensamt planera och genomföra en klassfest eller starta en klubb för olika hobbies.
- Husmors ställning förr och nu
Diskutera hemma- bortaarbete. Berätta om utvecklingen genom tiderna.
- Jämlikhet i familjen
Tala om arbetsfördelningen i ett hem. Låt eleverna ge exempel på sysslor som de kan utföra. Diskutera vad det kostar med hemhjälp, hel- och halvfabrikat, bortsändning av tvätt, daghem m m.
- Hemarbetets värde
Diskutera "familjerådets" betydelse.
- 8.4 Barnets rättigheter och skyldigheter i hem och skola
Diskutera olika förmåner eleven har hemma t ex tidningar, telefon, att få ha gäster m m. Tala sedan om skyldigheter som t ex att passa tider,

InnehållKommentarer

hjälpa till, vara aktsam om egna och gemensamma saker; i skolan t ex böcker och annan materiel. Eleven bör också lära sig respektera andras egendom, aldrig låna något utan att först fråga **osv.**

8.5 Yrkesval

Gott uppträdande

Eget ansvar

Belys gärna olika situationer med små spel, där eleverna får agera. Betona vikten av ett gott uppträdande. Diskutera ansvaret inför chef och arbetskamrater.

Diskutera yrkesmöjligheter inom hem- och storkushållsområdet. Låt eleverna intervjua yrkesutövare inom det aktuella arbetsområdet. Samarbeta med yrkesvalsläraren.

9 BARNKUNSKAP

Syfte

Ge eleven kännedom om
barns utveckling, vård och aktivitet,
uppväxtmiljöns betydelse för barnets
utveckling
barnet i samhället

InnehållKommentarer9.1 Barns utveckling, vård och
aktivitet

Fysik och psykisk
utveckling

Här anges huvuddragen av barnets fysiska och psykiska utveckling i åldern 1 - 6 år. Tonvikten bör läggas på barnets motoriska, emotionella, sociala och fysiska utveckling. I detta moment påpekas barns olika sätt att uttrycka sina känslor och att söka kontakt. Diskutera även hur man klarar av konfliktsituationer i samband med barns strävan till **självständighet**. Med hjälp av diabilder och filmer som belyser barnets utveckling kan eleven få förståelse för barns beteende i olika åldrar och att den fysiska och psykiska utvecklingen sker jämsides. Fosterutveckling, födelse och spädbarns-åldern behandlas endast i den mån eleven ställer frågor eller undervisningen kräver sådan anknytning.

Vård

Eftersom en god kroppslig omvårdnad ligger till grund för barnets känsla av **trygghet** bör eleven känna till barns behov av sömn, mat, kläder, hygien och frisk luft samt hur goda vanor grundläggs under tidigare år i samband med

Olika behov

InnehållKommentarer

Goda vanor

dessa behov. Eleven bör uppmärksammas på att dessa dagligen återkommande rutinsituationer är viktiga och tidskrävande inslag i småbarnens liv, men då de ger barn goda tillfällen till inlärning bör de tas tillvara. I samband med studiebesök på daghem kan eleven iakta barn i lek- och måltidssituationer. Eleven kan också under vuxens ledning hjälpa till med skötsel av barn i 2-3 års ålder och äldre.

Hjälp till självhjälp

Gott föredöme

Eleven bör få lära sig vikten av ett lugnt personligt uppträdande och god hygien vid vårdandet av barn, hur man söker grundlägga goda vanor hos barnet bl a genom att själv vara ett gott föredöme och konsekvent men mjuk i förhållandet till barn.

Tillsyn

Genom barnets stora aktivitetsbehov och ständiga nyfikenhet är det ofta utsatt för olycksfallsrisker både i hemmet och utanför. Det är därför av vikt att fästa elevens uppmärksamhet på vanliga orsaker till olycksfall bland barn.

Svårigheter i trafikmiljön

Eleven aktiveras att själv komma med förslag till lämpliga förebyggande åtgärder. Här påpekas små barns dåliga trafikförmåga och vikten av trafikundervisning för barn. Betydelsen av ett omdömesgillt ingripande vid olycksfall belyses varvid största vikt läggs vid hur man snabbt tillkallar hjälp.

Lek och andra aktiviteter

Leken ingår som en del av barns dagliga liv och är betydelsefull för barnets utveckling. Undervisningen om lek ska huvudsakligen omfatta demonstrationer och lek- och sysselsättningsma-

InnehållKommentarer

Lek och andra aktiviteter

terial anpassat till barns olika utvecklingsstadier. Eleven bör få lära sig att sysselsätta barn och förstå vikten av att leka med dem. Övningar i sagoberättande, fingerlekar, improvisationer och dockspel bör förekomma liksom sång med och för barn och användningen av olika rytminstrument. Eleven skall även få experimentera med material som vatten, färg, lera, trä, tyg, papper, bilder m m för att genom sina egna sinnesupplevelser bättre kunna förstå barns upplevelser i skapande aktiviteter.

Egna upplevelser

Studiebesök förbereds noga så att eleverna i förväg har klart för sig vad som bör uppmärksammas och hur de skall bete sig bland barngrupperna samt vilka frågor de kan ställa till personalen.

9.2 Uppväxtmiljön och dess betydelse för barnets utveckling

De första årens levnadsutveckling betyder mycket för människan i vuxenlivet. Diskutera samspelet mellan barn och vuxna och betydelsen av att man är medlem i en grupp. Orientera om familjebildningen förr och nu. Familjens inställning till barn, egna barn eller adoptivbarn, samt möjligheter att ge barn trygghet bör belysas. Eleven uppmärksammas på att beröm och uppmuntran är bästa medel i uppfostran och att aga inte fostrar barn samt att barn har behov av konsekvens i attityder och handlingar från den vuxne. Syskonrelationer bör även beröras.

Familjen

Uppfostran

InnehållKommentarer

Boendemiljön	Diskutera hur boendemiljön kan påverka barns utveckling, t ex att växa upp i ett höghus, i en tätort eller på landsbygden. Vikten av att barn får växa upp i en barnvänlig och stimulerande miljö poängteras. Miljöns mentalhygieniska betydelse belyses på ett nyanserat och taktfullt sätt, annars finns risk för att någon elev får intryck av att den egna miljön är olämplig.
9.3 Barnet i samhället	Samhällets service- och hjälpåtgärder för föräldrar och barn tas upp i samverkan med undervisningen i samhällskunskap och bör vara av orienterande karaktär. Här kan beröras de viktigaste formerna av stöd till barnfamiljer, barnavårdscentralens uppgifter och arbetssätt samt de vanligaste formerna för barn tillsyn.
Sociala förmåner	
Barn tillsyn	

ARBETSSÄTT

För att undervisningen i barnkunskap skall bli levande, bör möjligheter till demonstrationer, övningar, grupparbeten, diskussioner, filmvisning och studiebesök väl tillvaratas. Det är värdefullt om eleverna får göra besök på barnstugor i verksamhet.

LOKALER OCH LÄROMEDEL

Undervisningen i barnkunskap bör om möjligt förläggas till ämnesrum. AV-utrustning samt förvaringsmöjligheter för undervisningsmaterial bör finnas i anslutning till detta. Litteratur, läromedel och till undervisningen avpassad material bör anskaffas och kontinuerligt kompletteras.

Gymnastik

MÅL

Undervisningen i gymnastik har till uppgift att bidra till elevens allsidiga utveckling

Delmål

Att utveckla styrka, kondition och koordination

att förmedla kännedom om den egna kroppens funktion och vård i samband med fysisk aktivitet

att utveckla hjälpsamhet och samarbetsförmåga

att utveckla intresse för och färdighet i olika gymnastik- och idrottsformer

HUVUDMOMENT

1. Funktionsträning
2. Färdighetsträning
  - Gymnastik
  - Dans
  - Bollekar och bollspel
  - Fri idrott
  - Simning
  - Terrängövningar
  - Skidåkning
  - Skridskoåkning

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Allmänna synpunkter

Eleverna i särskolan är i allmänhet motoriskt sent utvecklade. De har dessutom ofta en övervikt som hämmar dem såväl fysiskt som psykiskt. Även andra former av handikapp kan förekomma som gör det vanskligt för dessa elever att delta i lekar och andra gruppaktiviteter på fritiden. Synnerligen angeläget är därför att skolans fysiska fostran utvecklar deras kondition, styrka och koordinationsförmåga och att undervisningen anpassas efter varje enskild elevs förutsättningar och intressen.

Ämnet gymnastik skall göra eleverna förtrogna med de former av fysisk aktivitet, som de inte bara i skolan utan också senare i livet kan utöva under sin fritid för att rekreera sig och bibehålla sin arbetsförmåga.

Eleverna måste förberedas för arbetslivet genom att lära sig riktiga arbets- och vilställningar samt rörelsemoment som att bära och lyfta rätt.

Det bör vara lika naturligt, att eleverna lär sig att röra sig behärskat och ändamålsenligt, som att de lär sig att skriva och tala vårdat. Ett funktionellt rörelsesätt är oftast vackert. Genom rörelseskolande övningar och rytmövningar uppövas elevernas känsla för rytm och rörelse. Genom improvisationsuppgifter som innebär såväl rena rörelsekonstruktioner som dramatiskt rörelseskapande bör elevernas fantasi, frigjordhet och självkänsla väckas och utvecklas.

Planering och samverkan

Med utgångspunkt i antalet disponibla lektioner och friluftstimmar görs en rationell fördelning av tiden på de skilda huvudmomenten. Till hjälp för denna planering se förslag till stadiefördelning av huvudmomenten s 359. Fördelning av huvudmomenten är dock beroende av flera lokala faktorer, såsom tillgången på lämpliga lokaler samt lek- och idrottsplaner, skolans geografiska läge och därmed sammanhängande klimatiska förhållanden samt dess avstånd till friluftsområden. Dessa förhållanden kan i vissa fall göra

det vanskligt att tillgodose varje huvudmoment i undervisningen. Ofta kräver inlärandet av skilda moment längre tid än som beräknats.

Det är av stor vikt att eleverna får vänja sig vid goda hygienvanor. Det är därför väsentligt att ämnet schemaläggs så att erforderlig tid erhålls för omklädnad och dusch. För att undervisningen skall nå en fysiologisk effekt måste ämnet schemaläggas så att det blir lika många arbetspass som det är veckotimmar och friluftsverksamheten organiseras så att det blir så många övningstillfällen som det är praktiskt möjligt. För detaljplanering av friluftsverksamheten bör uppmärksammas anvisningarna på s 353 och vad som står angivet i Läroplan för särskolan, Allmän del s 26.

Eleverna bör kontinuerligt stimuleras och uppmuntras till att vänja sig vid goda kost- och motionsvanor. För att nå syftet kost - motion - hälsa måste en samverkan över ämnesgränserna och med skolhälsovård, bespisnings- och vårdpersonal samt hemmen etableras. Gymnastiklärarens roll i detta sammanhang är av väsentlig betydelse inte minst som initiativtagare.

Arbetssätt

Då eleverna ofta brister i koncentrationsförmåga och ut hållighet bör lektionsinnehållet bestå av en fast kärna av enkla och omväxlande övningar samt alltid innehålla för eleverna nya inslag som fångar intresset och ger stimulans. Det bör dessutom medge tillfällen till självverksamhet, individualisering och improvisation. Viktigt är, att övningarnas svårighetsgrad läggs på en sådan nivå, att eleverna har möjlighet att klara uppgifterna.

Lek är inte upptaget som ett speciellt huvudmoment utan förutsätts ingå i såväl funktions- som färdighetsträningen. Genom väl valda lekar uppövas såväl reaktions- som koncentrationsförmågan. Så gott som varje idrottsgren förbereds genom målrelaterade lekar. Som exempel kan nämnas att tafattlekar och kapplöpningar uppövar snabbhet, nödvändig för den fria idrottens löpning och att terränglekar uppövar förmågan att iaktta, lyssna och känna sig hemma i naturen.

Läromedel

För genomförande av studieplanens olika moment är det värdefullt att skolan disponerar välutrustade gymnastiklokaler och utöver skolidrottsplats även terrängslingor och fasta orienteringspunkter. Vintertid föreligger behov av isbanor och skidspår.

Utomhusanläggningar bör planeras så att tidskrävande förflyttningar elimineras.

Möjlighet att konkretisera undervisningen med hjälp av filmer och ljudbildserier bör föreligga.

Gymnastikinstitutionen bör vara välförsedd i fråga om såväl lärarhandledningar som elevlitteratur och arbetsblad.

Läromedel bör finnas i sådan omfattning att eleverna får full sysselsättning och undervisningen blir effektiv.

1 FUNKTIONSTRÄNING

Syfte

Eleven skall efter sina egna förutsättningar öka sin fysiska arbetsförmåga, lära känna sin egen kropp, dess funktion och vård

Innehåll

Övningar och aktiviteter som befrämjar
styrka
kondition
allmän koordination
arbetsteknik
hygien

Kommentarer

Grunden till färdighetsträningen med dess olika huvudmoment är funktions-
träning. Varje övningspass i gymnastik
måste därför innehålla övningar som är
funktionstränande - de måste vara cirku-
lationstränande och ge neuromuskulär
styrka. Intensiteten bör vara så hög att

InnehållKommentarer

Övningarna blir konditionstränande. Från ett lågt utgångsläge vid terminens början måste träningen ökas successivt.

I funktionsträningen ingår att läraren gör eleven medveten om kroppen, dess funktion och vård. Hygienundervisningen bör ges i nära samverkan med ADL.

Det är av stor vikt att goda arbets- och vilställningar övas och lärs in i samverkan med övriga ämnen. I gymnastikundervisningen skall eleverna få tillfälle att lära sig ett funktionellt arbetssätt så att de lär sig arbeta utan onödigt spänning. Vid lämpliga tillfällen inövas en ändamålsenlig teknik i fråga om att lyfta, bära, skjuta och dra.

2 FÄRDIGHETSTRÄNING

InnehållKommentarer

2.1 Gymnastik

Syfte

Att kunna förbättra sin styrka, rörlighet, kondition och koordinationsförmåga samt utveckla en medveten rörelsekänsla

Aktivitetsformer

Rörelseskolande övningar

Gymnastiska motionsövningar

Övningar med handredskap

Redskapsövningar

Gymnastiklektionerna skall omfatta många varierande och enkla övningar samt ge eleverna full sysselsättning. Arbetsintensiteten bör vara så hög att undervisningen tillfredställer elevernas rörelsebehov. Lika viktigt är också att återhämtning och vila sker efter ansträngande övningar i form av lättare övningar såsom balans- och avspänningsövningar. Många elever måste aktivt läras att vila.

På lågstadiet bör största delen av tiden ägnas åt rörelseskolande övningar som syftar till att utveckla ett rytmiskt avspänt rörelsesätt och göra eleverna

InnehållKommentarer

rörelsemedvetna. De måste också få känsla för rummet, rörelsemöjligheter inom rummet samt lära sig att se sig för och ta hänsyn till kamraternas rörelsebanor.

Övningarna bör genomgående utgöras av helhetsbetonade rörelser utan större krav på formbestämmdhet. De bör vara utpräglad rytmiska.

Genom övningar med handredskap t ex ärtpåsar och bollar tränas eleverna att koncentrera sig och att arbeta utan spänning.

Redskapsövningarna bör utformas så naturliga och funktionella som möjligt så att eleverna får utlopp för sitt behov av att klänga och klättra. De ängsliga och motoriskt hämmade eleverna bör inte tvingas till en övning utan i stället ges all hjälp och uppmuntran. En assistent kan därvidlag vara till ovärderlig nytta.

Mellanstadiet omfattar de mest gynnsamma åldrarna för motorisk träning. Hos de flesta eleverna är dock muskelkänsla och uthållighet ej så utvecklade, varför rikligt med balansmoment bör ingå i undervisningen och varje lektion innehålla någon form av uthållighetsträning samt buk- och ryggmuskelträning.

Övningar med handredskap anpassas till elevernas ökade kroppskrafter och kan bli mer verklighetsinriktade - styrke- och uthållighetsträning genom exempelvis övningar med gummislangar och stavar med varierande tyngd (plast, trä, metall).

InnehållKommentarer

Redskapsövningarna skall hållas på en för åldern lämpad svårighetsnivå och vara väl avpassade efter varje elevs förutsättningar.

Eftersom förutsättningarna för gymnastik i ännu högre grad än tidigare varierar mellan de olika eleverna i en gymnastikavdelning på högstadiet är det viktigt att undervisningen individualiseras och att man väljer sådana övningar och arbetsformer som är intresseväckande.

Gymnastik till musik framför allt moderna rytmer ökar intresset.

Styrketräningen ges i form av enkla effektiva redskapsrörelser. Rörelser med belastning i styrketränande syfte för pojkar ökar deras intresse. De bör dock utövas med försiktighet p g a risken för skador då eleverna gärna vill "överbelasta".

FÖRSLAG TILL ÅRSKURSFÖRDELNING

Gymnastik	Årskurs									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Delmoment										
Rörelseskolande övningar	3	3	3	3	3	2	2	2	2	2
Övningar med handredskap	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1
Redskapsövningar	1	2	3	3	3	3	3	2	2	1
Motionsövningar				1	1	1	2	2	3	3

Siffrorna anger angelägenhetsgrad 3 = högsta

Innehåll

2.2 Dans

KommentarerSyfte

Att uppöva känsla för rytm och rörelse och bli förtrogen med enkla folk- och sällskapsdanser

Musik stimulerar till dans och skapande aktiviteter. Markerad musik används till enkla rytmövningar och danser, för att eleverna skall få känsla för rytm och rörelse samt känna samspelet musik - rörelse.

Aktivitetsformer

Sång- och ringlekar

Den musik som används bör vara så skiftande som möjligt, alltså inte endast pop, som eleverna oftast lyssnar till på fritiden.

Rytmövningar

Enkla folkdanser

Sällskapsdanser

För de yngre eleverna kan små rörelsedramer med fördel användas, medan enkla danser och dansimprovisationer lämpar sig väl för de lite äldre eleverna.

Fria improvisationer

Presentation av folk- och sällskapsdanser kan gärna göras i samverkan med läraren i musik, svenska och orienteringsämnen. Pojkar och flickor bör ges tillfälle att tillsammans delta i folk- och sällskapsdanser under gymnastiklektionerna. Sällskapsdanserna bör omfatta såväl internationella danser som modern sällskapsdans.

FÖRSLAG TILL ÅRSKURSFÖRDELNING

Dans	Årskurs									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Delmoment										
Sång- och ringlekar	x	x	x	x						
Rytmövningar	x	x	x	x	x	x				
Enkla folkdanser						x	x	x	x	x
Sällskapsdanser				x	x	x	x	x	x	x
Fria improvisationer	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

x = Lektionstid

Innehåll

2.3 Bollekar och bollspel

Syfte

Att uppöva känslan för bollens rytm och rörelse och kunna delta i bollekar och bollspel individuellt och i grupp

Aktivitetsformer

Övningar att kasta och fånga
- rulla - studsa en boll

Bollekar

Övningar med motståndare

Lagspel

Individuella bollspel

KommentarerLågstadiet

Individuella bollekar där känslan för bollens rörelse och rytm uppövas och eleverna lär sig att kasta och fånga, rulla och studsa måste föregå parvisa övningar. De elever som har svårt att hinna fånga och gripa en boll får en bra förträning med gymnastikstav av trä eller plast.

Mellanstadiet

På mellanstadiet har "vi-känslan" utvecklats mer och det finns förutsättningar för lagbollspel i enklare form, t ex prickboll och brännboll och att med förenklade och anpassade regler förbereda högstadiets bollspel.

Högstadiet

Samspelsövningar två och två. Eventuellt behövs läraren i början för att kunna ge eleverna en lättfångad passning. Övergå till övningar med motståndare eller fast markering. Lagspelen bör varieras så att eleverna när de slutat skolan har kunskap i de vanligaste bollspelen. De bör även få instruktion och träning i individuella bollspel.

FÖRSLAG TILL ÅRSKURSFÖRDELNING

Bollspel

Årskurs

Delmoment	7	8	9	10
Basket	x	x	x	x
Fotboll	x	x	x	x
Handboll		x	x	x
Innebandy	x	x		
Volleyboll			x	x
Badminton	x	x		
Bordtennis		x	x	x
Tennis			x	x

Innehåll

2.4 Fri idrott

KommentarerSyfte

Att uppöva den speciella tekniken i löpning, hopp och kast

Den fria idrottens tre grenar, löpning, hopp och kast, grundläggs mycket tidigt genom gymnastikövningar och lekar inom- och utomhus.

Aktivitetsformer

Kapplöpning

Sprinterlöpning

Stafettlöpning

Terränglöpning

Längdhopp

Höjdhopp

Kast med liten boll

Kulstötning

På mellanstadiet påbörjas en mera mål- inriktad teknikträning alltefter elevens individuella förutsättningar och förmåga. En del av denna teknikträning ex start- och snabbhetsträning, löp- skolning, höjdhopp samt längdhopp kan bedrivas inomhus.

Terränglöpning är ett utmärkt medel för att träna uthållighet. Om skolan har egen terrängslinga med mjukt underlag kan terränglöpning förläggas till lektionstid. Olika stafettformer motiverar de flesta eleverna att göra sitt bästa och därmed nå träningseffekt.

Varje friidrottspass bör innehålla löp- moment, som förbättrar löpteknik och uthållighet.

Kast och då speciellt kulstötning bör utövas med stor försiktighet och under lärares direkta ledning för att und- vika olyckstillbud.

FÖRSLAG TILL STADIEFÖRDELNING

Fri idrott

Delmoment	Lågstadiet	Mellanstadiet	Högstadiet
Kapplöpning	☒		
Sprinterlöpning	x	x	☒
Stafettlöpning		x	☒
Terränglöpning		☐	☐
Längdhopp	x	x	☒
Höjdhopp	x	x	☒
Kast med liten boll	☒	☒	x
Kulstötning		x	☒

x = Lektionstid = Friluftsverksamhet Lektionstid och friluftsverksamhet

Innehåll

2.5 Simning

Syfte

Att kunna simma minst 25 m utan hjälpmedel.

Att vara informerad om konstgjord andning enligt inblåsningmetoden

Aktivitetsformer

Vattenvaneövningar

Bröstsim och ryggsim

Konstgjord andning enligt inblåsningmetoden

Regler för bad- och båtvet

Kommentarer

Simning är en av de grundfärdigheter som ger möjlighet att på egen hand bedriva konditionsförbättrande och stimulerande fysisk träning året runt, hela livet igenom.

Allmän simkunnighet bör därför sättas som ett mål endast undantaget dem som har sådana fysiska och/eller psykiska handikapp att simundervisning är olämplig. Skolläkaren avgör i dessa fall.

Två simkunniga personer bör närvara då elevgrupp har simundervisning, varav en måste vara livräddningskunnig. En för eleverna bekant lärare bör vara närvarande för att eleverna skall känna trygghet i bassängen.

Lägsta fordran för simkunnighet är att eleven utan hjälpmedel simmar 25 m på grunt vatten. Ett gott slutresultat är simkunnighet 200 m varav 50 m ryggsim. De olika simkunnighetsgraderna knyts i särskolan ej till särskild årskurs.

Inför sommarlovet aktualiseras reglerna för bad- och båtvet.

Genom vattenlek och vattenvaneövningar i grund bassäng lär sig eleverna på lågstadiet i första hand att bli förtrogna med vattnet. Om möjligt påbörjas simundervisning i årskurs 3. Metodisk undervisning i bröst- och ryggsim bör sättas in senast fr o m årskurs 4. Eftersom simkunnigheten är skiftande är det nödvändigt med en efter färdighet individualiserad undervisning.

Konstgjord andning enligt inblåsningmetoden övas med hjälp av andningsmask i samverkan med naturkunskapsämnet. Praktiska övningar i livräddning bör ingå i simundervisningen i de högsta årskurserna.

FÖRSLAG TILL ÅRSKURSFÖRDELNING

Simning	Årskurs									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Vattenvaneövningar	x	x	x							
Bröstsim			x	x	x	x	x	x	x	x
Ryggsim				x	x	x	x	x	x	x
Konstgjord andning								x	x	

2.6 Terrängövningar

Syfte

Att kunna förflytta sig i enklare terräng med hjälp av karta och i någon mån kompass samt att lära sig uppskatta och känna ansvar för naturen

Aktivitetsformer

Terrängleksaker

Kartläsningsövningar

Terrängvandringar

Enkla kompassövningar

Orienteringsuppgifter

Naturvård

Kommentarer

Genom terrängleksaker blir eleverna vana vid att vistas i skog och mark. Terrängavsnittet måste dock vara väl inramat av naturliga gränser som vägar och fält.

Kontakten och samvaron mellan elever och lärare på det otvungna sätt som är möjligt ute i skog och mark kan betyda mycket för elevens sociala utveckling.

Förutom den naturupplevelse som terrängövningar ger tillfälle till bidrar de till att eleverna lär känna natur- och strövområden, som samhället ställer till förfogande för friluftsliv.

Allemansrätten och naturvård behandlas i anslutning till övningar i skog och mark.

Som exempel på lämpliga övningar kan nämnas: Enkla uppmärksamhetsleksaker på lågstadiet som spårövningar med från början stora färgavvikande, tätt utlagda markeringar som stegras till spår med naturens egna föremål t ex kottar. Par- eller gruppvis förflyttning längs spåren, först på mellanstadiet även enskild förflyttning.

Kartläsningsövningar i form av terrängövningar som lär eleverna se sambandet mellan bild och verklighet bör förekomma ofta och införas stegvis. Till en början används tydligt ritade bilder, sedan fotograferade och till sist enkla kartsquisser.

Terrängvandringar med jämförande studier av karta - terräng. Avståndsbedömning genom uppskattning och stegning. Enkla kompassövningar ex kompassgång med givna gradtal och patrullorientering med omväxlande uppgifter från kartans och kompassens användning.

FÖRSLAG TILL ÅRSKURSFÖRDELNING

Terrängövningar	Årskurs									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Delmoment										
Terrängleksaker	x	x	x	x	x	x				
Kartläsningsövningar				x	x	x	x	x	x	x
Terrängvandringar			x	x	x	x	x	x	x	x
Enkla kompassövningar							x	x	x	x
Orienteringsuppgifter							x	x	x	x
Naturvård	x		x			x	x		x	

2.7 Skidåkning

KommentarerSyfte

Att känna till och i någon mån behärska tekniken vid utförsåkning och längdloppning på skidor

Att känna till hur man vårdar sin skidutrustning

Aktivitetsformer

Enkla teknikövningar på slät mark

Åkning rakt utför

Olika svängtekniker i utförsåkning

Åkning genom portar

Teknikåkning i slinga med varierande terrängförhållanden

Turåkning

Regler och vård av skidutrustning

FÖRSLAG TILL STADIEFÖRDELNING

Skidåkning

Delmoment	Lågstadiet	Mellanstadiet	Högstadiet
Enkla teknik- och skidvaneövningar	☐	☐	
Åkning rakt utför	☐	☐	
Olika svängtekniker i utförsåkning		☐	☐
Åkning genom portar		☐	☐
Teknikåkning i slinga med varierande terrängförhållanden		☐	☐
Turåkning		☐	☐
Regler och vård av skidutrustning	☒	☒	☒

= Friluftsverksamhet = Lektionstid och friluftsverksamhet

Terrängförhållandena avgör om mernarten av tiden läggs på längdloppning eller utförsåkning.

Skidvana utvecklas genom lekbetonade övningar t ex korta stafetter utan stavar, olika riktningsändringar, åkning över "orgeltramp". Denna elementära träning av elevernas skidvana bör bedrivas på slät mark eller i en mycket svag utförslöpa. Vid träning av utförsåkning börjar eleverna åka rakt utför, för att övervinna rädslan för farten, först därefter övas olika svängtekniker. Viktigt är att eleverna får åka så mycket som möjligt. Därefter är det lämpligt att träna svängar och så småningom åkning genom portar. Vid längdloppning anpassas svårighetsgraden på terrängslingan efter elevernas kunnande och skidvana. Slingan kan med fördel användas för funktionsträningens konditionsmoment.

Regler vid längdloppning respektive utförsåkning samt råd angående skidutrustning bör delges eleverna i samband med lektionerna t ex fångremmar på slalomskidor (olycksrisker), skidornas skötsel, vallningsprinciper osv.

Innehåll

2.8 Skridskoåkning

SyfteAtt behärska tekniken vid

åkning på skridsko,

att kunna delta i något isspel,att känna till och kunna det

elementära om iskunskap och

livräddning.

Aktivitetsformer

Övningar att åka framåt och

bakåt - bromsa - vända - svänga

Tillämpningsövningar i lekform

Övningar med klubba och boll

Samspelsövningar

Hockey-bockey

Bandy

Iskunskap och livräddning

Kommentarer

Den grundläggande åkträningen syftar till god balans och skridskovana samt så småningom en ändamålsenlig och kraftbesparande teknik. Detta tränas genom lekbetonade övningar och vanliga tafattlekar.

När eleverna nått god balans och skridskovana börjar den metodiska träningen med klubba och boll samt enkla samspelsövningar och spel med förenklade spelregler.

Den fortsatta träningen på skridskor bör koncentreras till isspel, men varje lektion bör innehålla en stunds fri åkning, så att tekniken successivt förbättras.

Konditionsträning på skridskor kan också bedrivas i samband med den fria åkningen, t ex åkning runt på isbanan, intervallåkning mellan de olika zonmarkeringarna på en ishockeybana. Vid lämpliga tillfällen behandlas isarnas bärighet med tanke på årstid och vattnets strömförhållanden. Praktisk tillämpning i ispikens, isdubbarnas och livlinans användning genomförs lämpligen på skolans spolade skridskobana. Observera att eleverna alltid skall bära skyddshjälm vid isträning, för att undvika skallskador.

FÖRSLAG TILL STADIEFÖRDELNING

Skridskoåkning

Delmoment	Lågstadiet	Mellanstadiet	Högstadiet
Skridskovana och teknikövningar	☒	☒	☒
Tillämpningsövningar i lekform	☒	☒	
Övningar med klubba och boll	x	x	
Samspelsövningar		x	
Hockey-bockey		☒	☒
Bandy		x	☒
Iskunskap och livräddning		x	☒

x = Lektionstid = Friluftsverksamhet = Lektionstid och friluftsverksamhet

Anvisningar för friluftsverksamheten

Skolans fysiska fostran omfattar såväl de schemabundna lektionerna som den i skolstadgan fastställda friluftsverksamheten.

Friluftsverksamhetens syfte är att stimulera eleverna till regelbunden konditionsstärkande utevistelse och idrottsbetonat friluftsliv.

Friluftsverksamheten syftar också till att göra eleverna förtrogna med naturen och lära dem att känna ansvar för rätten att fritt få ströva i skog och mark.

Friluftsverksamheten ger även värdefulla möjligheter att vidga samhörigheten mellan eleverna över årskurs- och stadiegränserna samt mellan elever och lärare.

Friluftaktiviteter

Klimatiska och miljöbetonade förhållanden avgör till stor del utformningen av friluftsverksamheten. Som krav på att en aktivitet bör tas upp bör gälla

att den innebär aktiv rekreation och skapar motivation för friluftsliv,

att den kan tänkas stimulera eleven till friluftsliv på fritid inom familje- eller kamratkretsen och efter slutad skolgång,

att den kan bedrivas under för eleven betryggande former.

Huvudparten av den för friluftsverksamhet anslagna tiden bör ägnas terrängövningar, skidåkning, skridskoåkning och simning samt övningar som därutöver bedöms stimulera till varaktigt intresse för friluftsliv.

Se vidare anvisningar under respektive huvudmoment i förslaget till studieplan.

Planering och organisation

Enligt skolstadgan skall det vanliga skolarbetet ersättas med lekar, idrott och friluftsverksamhet under 4-8 dagar varje läsår. Högst 3 friluftsdagar får enligt omsorgsstadgan tas i anspråk för att jämte helgdagar, lördagar och lov bereda eleverna en längre sammanhängande ledighet.

Till stöd för lärarens planeringsarbete anges följande tidsanvisningar.

Friluftsverksamheten kan tas ut som heldag eller del av dag. Minsta enhet för friluftsverksamhet är friluftstimme som motsvarar en tid av 50 minuter, dvs en lektion eller ett arbetspass om 40 minuter och en rast om 10 minuter. Friluftstimme är således den tidsmodul med vilken verksamheten byggs upp.

För beräkning av antalet disponibla friluftstimmar per friluftsdag bör gälla följande

Träningskolan:		
Lågstadiet	5	friluftstimmar
Mellanstadiet	6	"
Högstadiet	7	"
Grundsärskolan:		
årskurs 1	4	"
" 2	5	"
" 3	6	"
" 4-10	7	"
yrkesskolan	7	"

Om omsorgsstyrelsen fastställt antalet friluftsdagar till 8 varav 2 anslagits till ett längre sammanhängande lov, blir således det totala antalet friluftstimmar per årskurs t ex för åk 2 30 friluftstimmar och för åk 4-10 42 friluftstimmar.

Anslagen tid för friluftsverksamheten - det totala antalet friluftstimmar - bör fördelas på så många övningstillfällen som möjligt. För varje övningstillfälle utnyttjas endast så många friluftstimmar som åtgår för planerade aktiviteter, erforderliga förflyttningar och raster. Heldag bör tas ut endast i undantagsfall.

Antalet friluftstimmar som tas ut motsvarar i genomsnitt samma antal lektioner, vilket innebär att undervisningen i skolan kan pågå före eller efter friluftsverksamheten.

Friluftstimmar är undervisningstid. Liksom all annan undervisning i skolan måste friluftsverksamheten planeras och organiseras väl. Som grund för all friluftsverksamhet bör ligga en stadieplanering, en läsårsplanering och en periodplanering.

Stadieplaneringen genomförs under ledning av rektor, studierektor eller annan av rektor utsedd lärare.

Läsårsplaneringen syftar främst till att ge friluftsverksamheten en så stor spridning över läsåret som möjligt. Vidare medger en god läsårsplanering att vissa lektioner kan utnyttjas för att förbereda friluftsverksamheten, t ex orientering och livräddning.

Läsårsplaneringen görs på låg- och mellanstadiet av klassläraren vid gemensam konferens med andra lärare inom samma stadium och på högstadiet och i yrkesskolan av ämneskonferensen i gymnastik.

På låg- och mellanstadiet bör verksamheten exklusive förflyttningstid inte utsträckas över längre tid än 1-3 friluftstimmar per gång, dels för att eleverna tröttnas fort och dels för att övningarna bör spridas ut på så många tillfällen som möjligt.

På högstadiet och i yrkesskolan kan det vara svårt att bibehålla samma rörlighet inom friluftsverksamheten som på de lägre stadierna. Man bör emellertid sträva efter att få friluftsverksamheten så anpassningsbar till vädret som möjligt. För att underlätta den övriga undervisningens planering kan man bestämma den veckodag då viss verksamhet skall pågå.

Genom att sprida verksamheten på veckans olika dagar kommer inte alltid samma ämnen att bli berörda av friluftsverksamheten. Oftast kommer den planerade verksamheten att avgöra vilken typ av organisation som är den lämpligaste att använda. För t ex simning kan man genom att lägga en friluftstimme i

anslutning till en gymnastiklektion i någon mån undvika de svårigheter som kan uppstå om simhallen inte ligger i anslutning till skolan.

I yrkesskolan bör eleverna ges möjlighet till valfrihet inom ramen för de huvudmoment som omfattar friluftaktiviteter. Därmed kan man åstadkomma lagom stora övningsgrupper och framför allt ge eleven möjlighet att välja en aktivitet som svarar mot den egna kunskapsnivån och intresseinriktningen.

Då det gäller val av aktiviteter för elever som av medicinska orsaker har svårigheter att delta i friluftsverksamheten måste man i första hand samråda med skolläkaren för varje särskilt fall. Det kan bli nödvändigt att organisera aktiviteter som har en lägre ansträngningsgrad än övriga och i vissa fall avpassa övningstidens längd efter den individuella förmågan.

Lärares tjänstgöring och ansvar

På låg- och mellanstadiet är det klassläraren som planerar, organiserar och genomför friluftstimmarna. Om klassen har annan lärare i gymnastik bör de båda lärarna samordna sin undervisning, så att eleverna upplever sambandet mellan ämnet gymnastik och friluftsverksamheten.

På högstadiet och i yrkesskolan planerar och organiserar gymnastikläraren friluftsverksamheten och genomför den tillsammans med övriga lärare på skolan. Givetvis bör lärarintresset för vissa aktiviteter bli avgörande för hur tjänstgöringen skall genomföras. Det gäller att ta till vara den instruktionsexpertis som finns inom kollegiet. Liksom vid annan undervisning, fördelar rektor enligt skolstadgan arbetet under friluftsverksamheten på tjänstgörande lärare.

För att underlätta organisationen och planläggningen av friluftsverksamheten på de högre stadierna och samtidigt anpassa lärarnas tjänstgöring efter deras speciella intressen kan gymnastikläraren så snart schemat föreligger få en sammanställning över lärarnas tjänstgöring under olika veckodagar. Vid den pedagogiska planeringen kan då gymnastikläraren i möjligaste mån ta hänsyn till lämpliga veckodagar för viss

aktivitet. Inför varje friluftstillfälle kan sedan rektor med utgångspunkt i gymnastiklärarens önskemål utse tjänstgörande lärare. Elevgruppernas storlek för varje tjänstgörande lärare kan skifta, men vägledande för bedömningen blir de säkerhetskrav för aktiviteten som finns. Endast i undantagsfall skall större grupp än klassavdelning ställas under en lärarens tillsyn.

Genom samarbete med de frivilliga organisationerna kan skolan ibland få bistånd i form av instruktörer och materiel, som stimulerar och berikar friluftsverksamheten. Intresserade föräldrar kan ibland vara till ovärderlig hjälp för att biträda läraren vid friluftsverksamheten.

Friluftsverksamhet bedrivs under skoltid. Med hänsyn till de stora risker för skadeståndsansvar, som varje ledare för friluftsverksamheten automatiskt utsätter sig för, är det synnerligen angeläget, att lärarna är ansvarsförsäkrade. Det är likaså angeläget, att eleverna är kollektivt olycksfallsförsäkrade.

Närvarokontrollen måste från säkerhetssynpunkt vara noggrann under friluftsverksamheten. Antalet elever skall kontrolleras vid övningarnas början och slut. Detta är särskilt viktigt vid terrängövningar, skidåkning och simning.

Vid friluftsovningar bör man ta hänsyn till väderleken. Övningar i stark köld, blåst, regn eller annat olämpligt väder bör undvikas, så att inte övningarnas syfte förfelas och eleverna utsätts för onödiga risker. Det är därför lämpligt att dagen innan följa väderleksrapporterna för att i händelse av dåliga prognoser i god tid kunna inställa planerad verksamhet. Inställs sålunda friluftsverksamheten fortgår undervisningen som vanligt i skolan, och den planerade verksamheten kan förläggas till ett gynnsammare tillfälle. Om friluftsverksamheten redan påbörjats och vädret plötsligt försämras och bedöms olämpligt för friluftsverksamhet bör övningarna avbrytas och eleverna skickas hem eller till skolan.

Ekonomiska förutsättningar

Det är oundvikligt att friluftsverksamheten medför kostnader. Liksom all annan undervisning bör emellertid även friluftsverksamheten vara kostnadsfri för eleverna.

För vissa skolor inom t ex större tätorter kan det vara nödvändigt för eleverna att resa för att över huvud taget komma ut till naturområden. Men även om en skola under lektionstid och kortare friluftspass kan använda en övningsplats i närheten av skolan, blir det nödvändigt att resa för att eleverna skall få komma till ett mer obekant terrängområde.

För att så effektivt som möjligt utnyttja tiden vid simhallsbesök kan det bli nödvändigt inte bara för kommuner som saknar simhall utan även inom kommuner med simhall att minska förflyttningstiden från skolan till simhallen genom att ordna transporter för eleverna.

Eleverna bör inte av ekonomiska skäl ställas utanför möjligheten att delta i friluftsverksamheten. En elev skall inte behöva avstå från t ex skidåkning därför att han inte har råd att anskaffa den utrustning som är nödvändig för undervisning i skidåkning. Skolan bör därför se till att utrustning finns att tillgå för elever som saknar egen. I detta sammanhang bör uppmärksammas möjligheten att upprätta materieldepåer i anslutning till idrottsplatser och kommunala rekreationscentra.

Annan typ av kostnader, som kan komma i fråga i samband med undervisningen under friluftsdagarna är t ex kostnader för skidliftar, badavgifter och avgifter för tillträde till raststugor.

Omsorgsstyrelsen bör med ledning av den planering av friluftsverksamheten som utarbetas för varje skola ställa medel till förfogande för att planerad friluftsverksamhet skall kunna genomföras.

Förslag till stadiefördelning av huvudmomenten

Huvudmoment	Lågstadiet		Mellanstadiet		Högstadiet	
	Lektions- tid	Friluftsv verksamhet	Lektions- tid	Friluftsv verksamhet	Lektions- tid	Friluftsv verksamhet
Funktionsträning	xxx	xxx	xxx	xxx	xxx	xxx
Färdighetsträning						
Gymnastik	xxx		xxx		xx	
Dans	xx		x		x	
Bollekar och bollspel	xx	x	xxx	x	xxx	x
Fri idrott	x	x	x	x	x	x
Simning	x	x	xx	x	x	x
Terrängövningar	x	xx	x	xx	x	xx
Skidåkning		x	x	x	x	x
Skridskoåkning	x	x	x	x	x	xx

x = mindre omfattning

xx = stor omfattning

xxx = mycket stor omfattning

Praktisk yrkesorientering

MÅL

Den praktiska yrkesorienteringen har till uppgift

att som ett led i skolans samhällsorientering och övrig undervisning medverka till att eleven får en konkret uppfattning om arbetsliv och arbetsmiljö samt en fördjupad orientering om arbetsuppgifter på arbetsplatsen.

Den skall vidare tillsammans med övrig yrkesorientering bidra till elevens yrkesvalsmognad.

HUVUDMOMENT

Placering på någon eller några arbetsplatser, där eleven genom att delta i lämpliga arbetsmoment kan få orientering om arbetsuppgifter, yrkeskrav och andra förhållanden på arbetsplatsen.

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Pryon utgör en del av skolans totala studie-, yrkes- och verksamhetsorientering. Den har även till uppgift att konkretisera och komplettera all undervisning och den samhällsorienterande i synnerhet. För att pryon skall kunna fylla denna dubbla funktion krävs en noggrann planering och samordning.

Dessutom skall pryon vidga skolans kontakt med arbetslivet. Det åligger skolan att på ett effektivt sätt se till dels att arbetslivets representanter inom företagen och de fackliga organisationerna informeras om pryons syften, omfattning och innehåll, dels att fortlöpande överläggningar förs med arbetslivet om pryons utformning. Även hemmen måste fortlöpande informeras.

Pryon ger eleven tillfälle att studera och jämföra arbetslivets samarbetsformer med skolans. Att få pröva sina förutsättningar och intressen i en annan miljö än skolans kan för många elever innebära att deras självkänedom och självförtroende ökar.

Utbyte av information mellan skola och arbetsplats kan också ske vid de regelbundna kontakter med arbetslivet som yrkesvalsläraren tar i samband med elevernas pryon.

Studiebesök

De yrkesorienterande studiebesöken skall samordnas med den övriga undervisningen. Vid årskursplaneringen för de samhällsorienterande ämnena, och då framför allt för samhällskunskap, men även i tillämpliga delar för övriga ämnen, måste därför hänsyn tas till de praktiska möjligheterna att genomföra besöken. Samverkan med övriga ämnen bör även eftersträvas.

Förarbetet i skolan syftar bl a till att väcka elevens intresse för arbetsmiljön. Lärare och elev bör om möjligt gemensamt diskutera studiebesökets uppläggning utifrån givna förutsättningar, t ex studiebesökets plats i arbetsområdet och företagets önskemål. Genom denna samverkan kan stoff och verksamhetsformer anpassas till den enskilde eleven.

Studiebesöken skall genomföras i samverkan mellan skola och näringsliv. Från skolans sida måste därvid stor hänsyn tas till företagets önskemål, eftersom deras deltagande är ett frivilligt åtagande, som är resurskrävande.

Så snart som möjligt efter studiebesöket bör elevens erfarenheter bearbetas och de före studiebesöket påbörjade arbetsuppgifterna slutföras. Lärarens roll blir därvid arbetsledande, stödjande och sammanfattande. Hur efterarbetet konkret skall utformas är beroende av studiebesökens inriktning och utformning. Allmänt gäller dock att formerna för efterarbetet bör anpassas till den enskilde elevens behov.

Den obligatoriska pryon

Pryoperioderna skall ge eleven möjligheter att individuellt pröva sina förutsättningar för olika arbetsuppgifter och arbetsmiljöer. De är en uppföljning och fördjupning av de obligatoriska studiebesöken i årskurs 8. Pryoperioderna är också en förberedelse för studie- och yrkesvalet i årskurs 10.

Vid val av pryoplats bör hänsyn tas till både elevens och föräldrarnas önskemål. Kontakt mellan yrkesvalslärare och föräldrar bör därför uppehållas. Minst en pryoperiod bör om möjligt förläggas till elevens hemort.

Om det visar sig omöjligt att skaffa pryoplats enligt elevens önskemål försöker man ordna en plats, som så nära som möjligt ansluter sig till detta.

För flertalet elever är det nödvändigt att någon från skolan framför allt första dagen följer med till arbetsplatsen.

Det är av stor vikt, att eleven får lämpliga arbetsuppgifter under pryoperioderna. Önskvärt är att arbetsuppgifterna varieras, men för många elever kan rutinarbete vara lämpligast. Skolan skall hålla kontinuerlig kontakt med den person som på arbetsplatsen har uppgiften att handleda pryoeleven.

Yrkesvalsläraren orienterar handledaren om eleven och hans förutsättningar att klara arbetet och om några särskilda övervägande bör göras. Endast sådana fakta får lämnas som behövs för att eleven skall klara av sin pryö. Även arbetskamrater bör vid behov informeras av handledaren.

Eleven bör i göriligaste mån få tillfälle att utföra sina arbetsuppgifter självständigt men tillsynen av och kontakten med eleven under pryön är mycket viktig. Överbeskydd kan emellertid förta den verkan man avser att uppnå med pryön.

Eleven och hemmen skall före pryoperiodens början orienteras om det aktuella företaget och om vissa praktiska angelägenheter såsom t ex:

- Försäkringsskydd för eleven
- Resor och måltider under pryoperioden
- Regler på arbetsplatsen
- Företagets arbetstider, frånvaroanmälan
- Arbetskläder och övrig utrustning
- Skolans kontaktperson för pryö, namn och telefonnummer

Eleven skall under den praktiska yrkesorienteringen följa de på arbetsplatsen gällande arbetstiderna, såvida detta inte strider mot arbetarskyddslagens bestämmelser. Undantag beträffande arbetstider får dock göras om så är nödvändigt med hänsyn till elevens hälsotillstånd, uthållighet, kommunikationer, skolskjutsar m m.

För varje pryoperiod redovisas arbetsledarens och lärarens intryck av elevens prestationer och anpassning samt elevens egen uppfattning om arbetet, arbetsplatsen och sin egen prestation. I de fall uppställda förväntningar inte alls eller endast delvis infriats bör eleven ges tillfälle att enskilt få diskutera detta med yrkesvalsläraren. Elevens negativa erfarenheter kan bero på många orsaker, t ex personliga förutsättningar, socialt tryck, kamratpåverkan, felaktig eller ofullständig information eller traditionella föreställningar om yrkesvärlden. Yrkesvalsläraren skall ge hjälp och vägledning så att eleven om möjligt kan analysera sina intryck från pryon. Erfarenheterna från pryoperioderna kan sedan ge ett förhållandevis väl underbyggt utgångsläge vid val av yrkesutbildning eller yrkesträning.

Det kan bli nödvändigt för yrkesvalsläraren att återkalla eleven från pryoplatsen om arbetsuppgifterna är olämpliga eller obefintliga.

Samverkan mellan skola, hem och arbetsmarknadsverkets representanter bör ske då det är aktuellt för eleven att gå ut i arbetslivet.

TILLVALSÄMNINGEN

Maskinskrivning

MÅL

Eleven skall genom undervisningen i maskinskrivning

öka förmågan att kommunicera med andra genom att kunna skriva enkla meddelanden, vykort och brev

öva upp motoriken och därigenom få lättare även för handskrift

öva upp koncentration, minne och uppmärksamhet

erhålla ett hjälpmedel som underlättar undervisningen i andra ämnen, främst svenska

HUVUDMOMENT

1. Skrivmaskinens funktion och skötsel
2. Arbetsställning
3. Anslagsövningar
4. Systematisk maskinskrivning
5. Löpande text
6. Pennskriven förlaga
7. Raderingsövningar
8. Mångfaldigande

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Allmänna synpunkter

Ett stort antal av grundsärskolans och yrkesskolans elever - och naturligtvis ännu flera av träningsskolans - har stora svårigheter att rent tekniskt omforma ljud till skrift och samtidigt formulera ett meddelande.

Många elever har också talsvårigheter. För de elever som har ett inre språk men svårigheter med talorganens motorik, kan maskinskrivning vara en god hjälp att uttrycka vad man vill ha sagt.

Som kommunikationsmedel har maskinskrivningen stor betydelse för människor, som tidigare inte kunnat meddela sig genom skrift på grund av motoriska svårigheter.

Skrivmaskinen har härigenom bidragit både till en motivation att skriva och till en stärkt vilja och förmåga att kommunicera med omvärlden. Motivationen ökar genom att eleven ser ett resultat av sitt arbete och detta främjar naturligtvis inläringen.

Maskinskrivning har vidare visat sig ha en mycket gynnsam inverkan på elevernas motoriska förmåga. Elever med skrivsvårigheter har efter maskinskrivningsträningen visat sig ha lättare även för handskrift.

Maskinskrivningen har också visat sig vara ett värdefullt hjälpmedel för undervisningen i svenska. Eleverna får möjlighet att träna ord som har visat sig vara speciellt svåra för dem att skriva och läsa.

Eftersom maskinskrivning kräver hög koncentration och samtidigt ger sysselsättning för händer, ögon och hjärna, har den visat sig kunna hjälpa elever med koncentrationssvårigheter.

Individualiseringskravet i maskinskrivningsundervisningen är stort, varav följer att klassundervisning inte är att rekommendera med undantag för vissa avsnitt, t ex stor bokstav, tabulator, radering och datumskrivning.

Det är viktigt att använda den av Sveriges standardiseringskommission (SIS) rekommenderade terminologin.

Som ett led i undervisningen kan man använda filmer eller bildband, som finns att låna hos bl a kontorsmaskinfirmer.

Studiebesök kan göras på kontor och kontorsmaskinfirmer.

Målet är inte att eleverna skall bli kontorister utan de genom att skriva maskin skall få lättare att anpassa sig till det dagliga livet.

Yrkesskolan

Sedan yrkesskolans elever erhållit grundutbildning i ämnet bör undervisningen ges en praktisk inriktning, t ex renskrivning av olika recept, arbetsbeskrivningar och laboratorieförsök.

Träningskolan

Det är inte endast grundsärskolans och yrkesskolans elever, som har nytta av maskinskrivningsundervisning.

Det är inte nödvändigt att vara läskunnig för att öva med skrivmaskin. Många elever i träningskolan kan med skrivmaskinens hjälp lära sig bokstäver och även ord. Genom att gång på gång skriva s k blockord, t ex "buss" och "hållplats" lär sig eleverna så småningom att känna igen dessa. Med bilder till orden ökas ordförståelsen och eleverna förstår lättare ordens innebörd.

Genom sambandet mellan förskriftens gemena och tangenternas versaler lär sig en del elever stor och liten bokstav samtidigt, vilket är viktigt då eleven måste lära sig att se bort från variationer i fråga om sådana drag hos symbolerna som stilsort, färg och storlek. De måste t ex lära sig att uppfatta att "BUSS-buss" och "HÅLLPLATS - hållplats" är samma sak.

Samverkan med övriga lärare är nödvändig för att bästa möjliga resultat skall uppnås.

Skrivmaskinen kan också vara ett värdefullt hjälpmedel i sinnes-
träningen. Maskinskrivning övar upp koncentration, minne och uppmärksamhet och blir också en uppövning av koordinationen mellan öga och hand genom att både hjärna, ögon och händer måste arbeta samtidigt.

Läromedel och materiel

Den utvecklingsstörde har ofta brister i fråga om fantasi, initiativförmåga och förmåga att integrera intryck. Tillgång till lämpliga läromedel är därför en självklar förutsättning för god undervisning.

Övningstexterna i maskinskrivningsundervisningen skall vara strikt målgruppsanpassade. Det är en fördel om de är skrivna med plakatskrift eller är av motsvarande storleksgrad, eftersom detta bl a ökar läsbarheten.

Eftersom särskolans elevmaterial är synnerligen heterogent skall det vidare finnas uppgifter av olika svårighetsgrad.

För undervisningen behövs

- . vanlig kontorsmaskin
- . s k reseskrivmaskin för elever med dålig motorik (reseskrivmaskinen är något lättare i anslaget än kontorsmaskinen)
- . elektrisk skrivmaskin för rörelsehindrade elever, som inte kan arbeta med manuell maskin
- . stödstol
- . fotstöd
- . koncepthållare (främst för synsvaga elever och rörelsehindrade elever)
- . skrivtavla
- . flanellograf
- . arbetsprojektor
- . bandspelare

En del kontorstekniska hjälpmedel kan vidare tas upp i samband med maskinskrivningsundervisningen, såsom hålslag, häftapparat och apparater för mångfaldigande.

I mån av behov

tangentbordsplatta (fingerstöd)

underarmsstöd

anslags- och handkorrektor

skrivmaskin med plakatskrift

utrustning för synskadade, såsom linser, förstoringsglas och extra belysning

1 SKRIVMASKINENS FUNKTION OCH SKÖTSEL

Syfte

Eleven skall genom sina studier

lära sig använda skrivmaskinens
olika manöverorgan så att maski-
nens möjligheter utnyttjas
samt

lära sig rengöra typerna och
byta färgband

Innehåll

Kommentarer

1.1	Skrivmaskinens olika delar och manöverorgan i samband med moment, där de naturligt hör hemma	En kortare allmän orientering om maskinens olika delar och deras funktion ges. I samband med att de olika delarna skall användas görs en mer ingående genomgång. Skriftliga instruktioner bör förekomma sparsamt. Bästa resultat får man vid direkt demonstration på skrivmaskinen.
1.2	Pappersinsättning	Uppmärksamma eleven på att det är viktigt att papperet kommer intill pappersledaren.
1.3	Marginalinställning	Eleven bör till en början få hjälp att ställa in marginalen (en del elever lär sig aldrig detta). Marginalfrigörarens funktion förklaras. Det har visat sig enklast för eleven att använda vänsterställd text. Man bör se till att vänstermarginalen blir rak och att eleverna använder rätt metod vid byte till ny rad. För att få in rätt teknik vid radmatning kan man låta eleverna öva detta genom att låta dem skriva tre spalter med samma ord, t ex "du" eller "en".

InnehållKommentarer

1.4 Maskinens vård

Att damma, torka och borsta skrivmaskinen hör till den elementära vården av maskinen, vilket eleverna bör få öva.

1.5 Färgbandsbyte

Färgbandsbyte demonstreras när texten blir svag och otydlig eller om färgbandet går sönder.

2 ARBETSSTÄLLNING

Syfte

Eleven skall genom sina studier

lära sig använda en från hälsosynpunkt god arbetsställning

lära sig utföra avspännings- och uppmjukningsövningar för att motverka överansträngning

InnehållKommentarer

2.1 Arbetsställning

Betydelsen av en från hälsosynpunkt riktig arbetsställning betonas från början. Arbetsställningen skall sedan kontrolleras regelbundet, dock måste alltid hänsyn tas till den enskilde elevens speciella svårigheter.

Planscher över korrekt arbetsställning kan rekvideras från maskinfirmorna.

InnehållKommentarer

Se till att eleven utnyttjar stödstolen, som inte skall vara försedd med hjul. Ryggbrickan och sitsen skall vara höj- och sänkbara.

Före varje skrivtillfälle bör eleven efter behov justera stolsitsens höjd och ryggbrickans placering.

Vikten av att utnyttja hela stolsitsen och sitta på rätt avstånd från skrivmaskinen måste påpekas.

Många elever har svårt att hålla handlederna raka. Man kan då i början av undervisningen använda en handkorrektor.

2.2 Avspänningsövningar

Ofta har eleverna motoriska svårigheter och för att motverka trötthet måste avspänningsövningar läggas in i undervisningen.

Ibland är eleverna så motiverade för undervisning att de inte "har tid" att göra avspänningsövningar eller ta rast.

Man måste lära eleven att göra avspänningsövningar, gärna till musik.

Enkla rörelser som leder till ett ledigt och riktigt skrivsätt finns utarbetade av ergonomer och gymnastikdirektörer.

3 ANSLAGSÖVNINGAR

Syfte

Eleven skall genom sina studier

lära sig tillämpa en riktig anslags-
teknik på såväl manuell som elektrisk
skrivmaskin samt

lära in tangentbordets bokstäver,
stora bokstäver, siffror och tecken
enligt **kännmetoden**.

Innehåll

3.1 Anslagsteknik

Kommentarer

För att eleverna skall få största utbyte av undervisningen i maskinskrivning är det viktigt att de tränas efter **kännmetoden**, vilken bygger på en bestämd placering av handen och ett bestämt arbetsområde för varje finger. Detta kräver att eleverna tränar upp alla fingrarna.

Anslaget skall vara kort och snärtigt.

Många elever har motoriska svårigheter, är fumliga och släpper inte tangenten genast efter anslaget. De trycker ner tangenten i stället för att slå ner den och får då s k skuggskrift. Med litet tålamod brukar eleverna övervinna svårigheterna.

Många elever har svårt att skriva med lillfingret (främst a). Man kan då praktiskt visa hur fingrarna arbetar och öva detta extra.

InnehållKommentarer3.2 Inlärnin^g av tangentbordets bokstäver

Börja med att skriva korta lätta ord, t ex yr. Fortsätt med något svårare ord. De i detta sammanhang svåraste orden, t ex flyga kan eventuellt hoppas över av lågpresterande elever.

Man bör sträva efter att lära eleverna använda sig av korrekt fingersättning. En del elever kan inte trots intensiv träning lära sig detta. Man kan då försöka lära eleven använda rätt hand. Det är bättre att skriva med "fel" fingersättning än att inte skriva alls.

Vid skrivning med grundtangenterna bör dock eleven försöka använda rätt fingersättning för att öva upp motoriken.

För elever med fysiska handikapp används den fingersättning som passar den enskilde eleven bäst.

Man bör ofta kontrollera att eleverna arbetar på rätt sätt och att de förstår alla övningsord.

Det har visat sig stimulerande att illustrera den skrivna texten.

3.3 Stora bokstäver

Användningen av teckenskiiftare bör tas upp tidigt. Teckenskiiftarlåset övas dock lämpligen inte förrän rubrikskrivning lärs in. Härigenom undviker man att eleverna använder teckenskiiftarlåset vid skrivning av enstaka versaler.

Elever med fysiska handikapp måste dock få använda teckenskiiftarlåset vid skrivning av enstaka versaler.

InnehållKommentarer

Elever med motoriska svårigheter kan ha svårt att använda lillfingret till teckenskiiftaren. Acceptera då att eleven använder pekfingerarna.

Kontrollera att teckenskiiftaren inte släpps för tidigt och att den verkligen är ordentligt nedtryckt.

Demonstrera på skrivmaskinen "flygande" och "dykande" bokstäver.

Lyft av typarmslocket och visa hur typerna ser ut.

3.4 Siffror

När alla bokstavstangenter är inlärdas sifferskrivning upp med början på 1.

Följande metod kan användas för att få in rätt fingersättning: aqla sw2s de3d fr4f osv.

3.5 Tecken

De vanligaste tecknen punkt, kommatecken, bindestreck (vid dubbelnamn och telefonnummer), frågetecken och utropstecken bör tas upp tidigt.

Utropstecken kan skrivas på för eleven enklaste sättet (´) eftersom det vid skrivning (!) måste kombineras av två tecken med backsteg emellan.

Kontrollera att eleven inte gör blanksteg före punkt, frågetecken och utropstecken utan efter tecknet.

Övriga tecken övas successivt när de blir aktuella i övningarna.

4 SYSTEMATISK MASKINSKRIVNING

Syfte

Eleven skall genom sina studier

lära sig tillämpa systematisk maskinskrivning.

Hänsyn till elevernas förutsättningar skall dock gå före normerna för systematisk maskinskrivning.

Innehåll

4.1 Rubrikskrivning

Kommentarer

Endast en typ av rubrik bör behandlas. Rubriken placeras på rad 10 i samma T-läge som skrivradens början och skrivs med versaler utan punkt och understreck. Den skiljs från texten med en blankrad.

Teckenskiptarlåsets funktion förklaras och övas. Skillnaden mellan teckenskiptare och teckenskiptarlås framhålls.

Kontrollera att eleverna inte använder teckenskiptarlåset vid skrivning av enstaka versaler med undantag för elever med fysiska handikapp.

4.2 Tabulatorn

Före lektionen skall maskinerna vara tömda på alla tabulatorstoppar.

De viktigaste tabulatorlägena T0 (skrivradens början) och T4 (dokumentnamn och datumskrivning) demonstreras och inlärs, men man kan givetvis gå igenom och arbeta även med andra tabulatorlägen.

Innehåll

4.3 Igenkänningsuppgifter

Kommentarer

Vid genomgång av igenkänningsuppgifterna rekommenderas klassundervisning. Detta är ett svårt moment för eleverna.

En enkel orientering om de vanligaste pappersformaten - A4 och A5 - kan inleda avsnitten.

Man kan öva stegvis genom att först skriva en sida namn (T0) och dokumentnamn (T4).

Påpeka att man måste "läsa upp" tecken-skiftarlåset, innan man skriver eventuellt bindestreck i namnet eller eventuella siffror i dokumentnamnet, t ex numret på skrivövningen.

Man bör i vissa fall acceptera om eleven inte skriver sitt namn med enbart stora bokstäver (jämför kuvertskrivning).

Gå igenom sättet att skriva postnummer och Ortsnamn.

En del elever har svårt att lära sig skriva datum enligt SIS normer. Man kan då öva detta på ett särskilt arbetsblad.

4.4 Brevskrivning

Eleverna bör lära sig skriva enkla privatbrev för att kunna skriva en hälsning hem eller till en kamrat.

De elever som har svårighet att skriva brev kan i stället få skriva vykort.

Påpeka att eleverna skall använda karbonpapper, så att de har en brevkopia i sin pärm.

<u>Innehåll</u>	<u>Kommentarer</u>
4.5 Kuvert	Endast det vanligaste kuvertformatet - C6 - för privata brev (Sverige kuvert) används i den grundläggande utbildningen och adressens placering övas. Fri tabulering övas.
4.6 Blankettskrivning	Blankettskrivning kan lämpligen omfatta de vanligaste postblanketterna. Eleverna tränas i att placera texten på de därtill avsedda linjerna. Namnteckning och en del svåra ord som frankering, porto, kvitto och legitimation förklaras. Betydelsen av mottagare (adressat) och avsändare förklaras.

5 LÖPANDE TEXT

Syfte

Eleven skall genom sina studier

öva skrivning enligt kända metoden

<u>Innehåll</u>	<u>Kommentarer</u>
5.1 Skrivning av löpande text	Löpande text bör kontinuerligt förekomma i undervisningen och bör ges ett innehåll, som anknyter till undervisningen i andra ämnen och till den enskilde elevens intressen (t ex sporttermer, svensktoppen), först korta lätta meningar, efterhand korta stycken med de vanligaste tecknen och stegrad individualiserad svårighetsgrad.

6 PENNSKRIVEN FÖRLAGA

Syfte

Eleven skall genom sina studier
lära sig skriva ut manuskript som
är skrivna för hand

Innehåll

6.1 Renskrivning av pennskrivna
manuskript

Kommentarer

För att eleverna skall kunna renskriva sina
egna anteckningar (t ex recept, arbetsbe-
skrivningar, inköpslistor o d) bör de få
öva pennskrivna texter för att lära sig
avstavning och bestämning av skrivradens
längd (c 13 cm).

7 RADERINGSÖVNINGAR

Syfte

Eleven skall genom sina studier
lära sig använda olika hjälpmedel
för korrigerering av skrivfel

Innehåll

7.1 Enkla raderingsövningar

Kommentarer

Läraren får avgöra när radering skall
läras in, men det bör inte komma för tidigt
i undervisningen och endast den enklaste
övningen, där en bokstav är felskriven,
inlärs.

Här rekommenderas klassundervisning.

Hjälpmiddel såsom raderpenna, korrektions-
papper och raderskiva demonstreras.

InnehållKommentarer

Inpassning av text i sid- och höjddled demonstreras och övas.

Visa även radering då karbonpapper används och då papperet är urtaget ur maskinen.

Påpeka att man inte får använda backstegaren för att slå i rätt bokstav i en fel-skriven utan endast för att slå i ett tecken som fattas.

8 MÅNGFALDIGANDE

Syfte

Eleven skall genom sina studier

lära sig att med olika hjälpmedel mångfaldiga en utskrift

InnehållKommentarer

8.1 Skrivning med karbon

I samband med brevskrivning kommer övningar med karbonpapper naturligt in i undervisningen. Förklara varför karbonpapperet är avskuret i två hörn och är längre än skrivbladet.

8.2 Alkoduplicering

Utskrivning och korrigerings av original för alkoduplicering och hjälpmedel i samband därmed.

Engelska

MÅL

Eleven skall efter genomgången undervisning ha nått de av följande mål, som är möjliga för honom:

känna igen när engelska talas eller sjungs

uppfatta och förstå vissa frekventa ord och fraser

förstå och begagna i vardagslivet förekommande enklare engelska uttryck i svenska språket

kunna uttala och begagna ett starkt begränsat centralt ord- och frasförråd

hjälpfullt kunna sjunga några engelska sånger

vara något orienterad om levnadsförhållanden i engelsktalande länder

HUVUDMOMENT

1. Hörövningar (tal och sång) för att träna upp förmågan att särskilja engelska från andra språk
2. Enkla hör- och talövningar i anslutning till verklighet, konkret material, bilder och avlyssnat material
3. Träning i att uppfatta och förstå den engelska man möter i vardagslivet
4. Så småningom införande av skriftbilden, som regel med stöd av bild eller verklighet. I anslutning härtill mycket enkla läs-, skriv- och arbetsövningar
5. Sånger och lekar
6. I lämpliga sammanhang upplysningar om vardagsförhållanden i engelsktalande länder

ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Allmänna synpunkter

Många psykologiska och praktiska faktorer understryker behovet av engelskundervisning i särskolan. De psykologiska är inte de minst viktiga. Särskoleleverna skall ha samma rätt som alla andra skolbarn att alltefter sina förutsättningar få undervisning i engelska. Likställdheten med andra elever kommer för särskoleleverna och deras föräldrar att kännas som ett allt större krav, ju längre integreringen med grundskolan fortskrider.

En starkt motivationsskapande faktor är att eleverna dagligen kommer i kontakt med engelska språket bl a via massmedia, genom idrotten, på varudeklarationer och i instruktioner.

Utlandsresor blir allt vanligare också för den utvecklingsstörde, och en aldrig så liten kunskap i ett främmande språk kan göra en sådan resa så mycket mera meningsfull och värdefull.

De elever särskolan får ta emot från grundskolan har oftast fått påbörja en engelskundervisning, som de bör ha möjlighet att få följa upp.

Försöksundervisning har visat, att engelskundervisningen även haft en positiv spridningseffekt till andra ämnen. Den har berikat elevernas kunskaper i svenska, framför allt ökat ordförrådet, när t ex olika intresseområden behandlats, och sinnet för ords innebörd och variationer har utvecklats. Man kan också på ett lustbetonat sätt få många nyttiga repetitioner i hembygdsundervisningen, orienteringsämnen, ADL-undervisningen m m, när man behandlar tidsord, nationalitetsord, benämningar på djur, växter, klädesplagg, material osv.

Föreliggande läroplan utgår från att schemabunden undervisning i engelska införs först på högstadiet med motivering:

- att eleverna till största delen bör behärska det egna språkets uttrycksmedel, innan undervisning i ett främmande språk sätts in
- att eleverna i denna ålder hunnit bli mera motiverade för undervisning p g a olika intressen, där de ofta stöter på engelska, t ex inom idrott, film, TV och popmusik
- att särskolelevens intellektuella begränsning gör, att man ganska snart når ett tak, över vilket det sedan kan bli svårt att göra undervisningen meningsfull och intresseväckande upp genom åren.

Men givetvis bör läraren redan på låg- och mellanstadiet ta vara på de chanser som ges, att i den dagliga undervisningen anknyta till de engelska ord och uttryck, som kan bli aktuella. Det kan vara oerhört värdefullt för dessa elever att få reda på, att de redan talar en hel del engelska utan att ha vetat om det. Att t ex kunna räkna till tio och att få lära sig några enkla ord och fraser på engelska kan betyda mycket för självkänslan hos mellanstadieeleven, som oftast är medveten om att hans jämnåriga kamrater i grundskolan redan läser engelska.

Lärostoffet är ej årskursindelad, utan undervisningen får anpassas helt efter gruppens sammansättning. Här som i all annan särskolundervisning får man räkna med att individualisera i stor utsträckning.

Arbetsätt

All undervisning görs så konkret som möjligt med anknytning till verklighet, föremål, bilder, ljudillustrationer osv.
(Se nedan: Läromedel)

Den ordning, i vilken huvudmomenten står, får inte tas som förebild för ordningsföljden i undervisningen. Varje undervisningstillfälle bör innehålla flera moment för att skapa omväxling för eleverna. Genom enkla uppmaningar på engelska, sånger, lekar och anspråkslösa dramatiseringsförsök samt arbetsövningar med klippning, klistring och målning kan man ständigt aktivera eleverna.

Viktigt för motivationen är, att man tar hänsyn till elevernas intressen, t ex idrott, kläder, popmusik, och vid lämpliga tillfällen tar upp och förklarar ord och uttryck de möter där.

- Så småningom kan motivationen fördjupas, då man alltmer kan börja anknyta till sådant som eleverna har direkt nytta av i sitt dagliga liv. Inom livsmedels- och konfektionsbranschen finns många varor med enbart engelskpråkig varudeklaration, och på tex TV- och radioapparater, skriv- och bandspelare förekommer anvisningar på engelska.

Stora krav på individualisering i undervisningen kan bli aktuella, särskilt om man i gruppen har elever, som tidigare gått i grundskolan, elever som ibland har flera års mer eller mindre framgångsrika engelskstudier bakom sig. De kan ofta bli dominerande och störande, men läraren får här, som i andra fall med dessa elever, försöka kanalisera deras behov av att hävda sig och känna sig överlägsna (kanske för första gången i deras liv!) genom att dels ibland låta dem vara "assistentlärare", dels ge dem mera avancerade individuella uppgifter. (Se Läromedel)

Arbetspassen bör om möjligt vara korta (c 15 - 20 minuter), åtminstone till en början. Å andra sidan kan extra långa pass vara att föredra, när man skall göra mera tidskrävande arbetsövningar.

Språkfärdighet

Det primära målet för elevernas allmänna språkfärdighet är en viss passiv språkförståelse, dels av avlyssnat stoff (enkla beskrivningar och uppmaningar), dels av läst stoff (enstaka frekventa ord och fraser, varudeklarationer och enkla instruktioner). Detta mål kan nås av de allra flesta elever, även av dem med grava tal- och språksvårigheter.

Den aktiva språkträningen sätts dock in parallellt redan från början, men då denna som regel sker i kör, behöver ingen elev känna sig utpekad. Naturligtvis bör man försöka få fram en så god engelska som möjligt både beträffande uttal och intonation, men en överdriven strävan härvidlag får inte bli orsak till att man dödar elevernas intresse och spontanitet.

Ej heller får man i den individuella bundna talövningen ha de konventionella kraven på svar i form av fullständiga satser, som man fortfarande möter i gängse språkundervisning. Ett enstavigt svar som "yes" eller "no" på rätt plats kan vara en nog så god prestation för många elever. Det väsentliga är, att eleven genom svaret visat att han förstått vad han svarat på.

Som en övergångsform till friare talövningar kan dialoger med vanliga fraser förekomma, t ex hälsningsfraser.

Friare talövningar i egentlig mening må komma in i undervisningen allt eftersom eleverna blir mogna för dem. De bör främst gälla elevernas egna förhållanden, t ex frågor om namn, ålder, adress, intressen osv.

Läsning av enstaka ord och av meningar övas framför allt för att eleverna skall kunna förstå och följa enklare anvisningar på t ex kläder, matvaror, tekniska artiklar och varor i radio- och TV-branschen.

Läromedel

Ett läromedel som grund att bygga undervisningen på får anses nödvändigt. Då ännu inget sådant finns utarbetat för särskolan, kan man tills vidare lita till något av de nya undervisningsmaterial, som utarbetats för grundskolans lågstadium. Bland dessa kan man finna läromedel, som hjälper till att konkretisera undervisningen genom ett rikligt bildmaterial i form av planscher, bildkort, flanellografmaterial, stordia, ljudbildband och ljudband. Vidare ingår en enkel grundbok och ofta någon form av arbetsbok. Läromedlet åtföljs som regel av en mycket utförlig lärar-

handledning, ibland med klara och entydiga mål för varje delmoment, vilket ger läraren möjlighet att snabbt välja ut de moment, som passar just hans aktuella grupp och sortera undan sådant som förbereder ett mera avancerat språkstudium. För övrigt bör man nog söka följa lärogången så strikt som möjligt men komplettera med uppgifter, som passar särskolans elever, framför allt med sådant de kan ha praktisk nytta av. Det finns alltid ett behov av kompletterande material i form av enkla arbetsuppgifter, en del gärna av självinstruerande och självrättande typ för mera avancerade elever. Har läraren möjlighet att själv utarbeta korta, individuella program på band, kan detta vara mycket stimulerande för vissa elever.

För att effektivt kunna utnyttja de läromedel, som står till buds krävs tillgång till viss teknisk apparatur, nämligen:

bandspelare, helst med lurar (ministudio)
småbilsprojektor
arbetsprojektor samt
flanellograf.

1 HÖRÖVNINGAR

Syfte

Att få eleven att känna sig bekant med språket genom avlyssningsövningar, dels via läraren, dels via inspelat material

InnehållKommentarer

1.1	Ren avlyssning av språket som helhet	Eleven skall under dessa övningar möta ett rikt utbud av språket genom inspelat material. Viktigt är att man får höra med olika röster (manliga-kvinnliga), olika vardagssituationer, dramatik, dikt och sång (seriös-pop). Så småningom blandas övningarna med inspelningar på andra främmande språk för att öva upp diskriminationsförmågan engelska - inte engelska.
1.2	Diskrimination av enskilda ord	Att ur en text eller en sång känna igen vissa genomgångna ord t ex räkneord (Give me <u>five</u> minutes more...), färgadjektiv (I love your beautiful <u>brown</u> eyes...)
1.3	Hörövning att uppfatta en avlyssnad, enkel situation	
1.3.1	med hjälp av bild	Läraren eller bandspelaren berättar en kort händelse, samtidigt som eleven följer med på en plansch, bildserie eller flanellograf. Genom dessa övningar kan man visa för eleven, att man långt ifrån behöver känna till alla, inte ens flertalet ord för att förstå en situation.

Innehåll

1.3.2 utan hjälp av bild

1.4 Uppfatta och utföra enkla uppmaningar

Kommentarer

Uppspelning av band innehållande vissa kända ord med scener från t ex ett hem, en restaurang, en affär eller en bank med ljudillustrationer av t ex porslinsslammer, en kassaapparat eller penningräkning som förtydligande.

Exempel: Stand up! Sit down! Come here! Walk! Jump! Open the window, please! Point at your nose! Put your hands on your desk! Look sleepy! Say after me!..... Dessa övningar sätts in från första lektionen och från att vara mycket enkla ökas successivt svårighetsgraden. Från denna språkligt passiva men motoriskt aktiva träning kommer så småningom övningen naturligt att övergå till språklig aktivitet (2.2.3).

2 HÖR- OCH TALÖVNINGAR

Syfte

Att på ett tidigt stadium få eleven att själv börja använda språket genom

eftersägning
bundna talövningar
enkla dialoger
friare talövningar

Innehåll

2.1 Eftersägning av enstaka ord och korta fraser

Kommentarer

Dessa övningar måste alltid konkretiseras genom föremål eller bilder eller dramatiserats genom mimik, gester eller situationer. Här liksom i 1.1 är det viktigt, att man jämsides med läraren använder inspelat material med autentiska röster. Eftersägningen sker som regel i kör, men kan så småningom övas i mindre och mindre grupper för att underlätta individuell korrigerings.

InnehållKommentarer

- 2.2 Bundna talövningar Med bunden talövning avses traditionellt bl a, att läraren i förväg skall ha klart för sig det väntade rätta svaret, vilket skall vara uttryckt i en fullständig sats. Detta senare krav får man inte ha i sårskoolans undervisning, utan acceptera de kort-huggna svar, som för eleven är de naturliga också på det egna språket, bara svaren i och för sig är korrekta och visar att eleven förstår vad han svarar på.
- 2.2.1 med hjälp av bild De hörövningar som exemplifierades i 1.3.1 kan ge rika tillfällen till talövningar i form av frågor - svar, inte bara lärare - elev utan också elev - elev. Dessa övningar måste naturligtvis bli av mycket enkel karaktär. Exempel: 1. What colour is Ann's hat? 2. What has Tom got in his hand? 3. Is Tom Swedish or English? Svar: 1. Red eller It's red. 2. A ball eller He has got a ball. 3. English eller He's English.
- 2.2.2 med hjälp av ljudeffekt Ljudeffekter kan användas som utgångspunkt för talövning. Exempel: (hundskall) What's this? - A dog eller It's a dog. (en bil startar) What's that? - A car eller It's a car.
- 2.2.3 med hjälp av mimik och gester Genom dramatisering i form av mimik och gester kan särskilt vissa adjektiv, verb och prepositioner konkretiseras. Efter att läraren har spelat pantomim till uttryck som I am happy, I am sad, I can jump, I am walking, I am pointing at the door, I put my shoe under the chair etc, kan han snart övergå till frågekonstruktioner som Am I happy or sad? What can I do? What am I doing? Man bör naturligtvis inte blanda olika grammatikaliska mönster vid samma

InnehållKommentarer

övningstillfälle utan hålla sig till de strukturer, som för tillfället är aktuella att öva. Härvidlag följer man i stort sett gången i det läromedel man använder.

2.2.4 med hjälp av enkla räkneoperationer

Vid inläringen av siffrorna kan man försöka sig på enklare huvudräkningsuppgifter som *What's two and two? What's six minus one?* osv. Till en början underlättar man genom att samtidigt teckna talen på tavlan, för det är oundvikligt, att de flesta eleverna utför själva räkneoperationen "på svenska" och sedan översätter svaret. Men man kommer snart att märka, att de elever, som inte har påtagliga räknesvårigheter, gör uträkningen direkt på engelska.

2.2.5 med hjälp av tidsangivelser (årstider, månader, veckodagar, klockslag)

Så snart man gått igenom veckodagar, månader och årstider, kan man vid varje lektion ägna en kort stund till att orientera sig i tiden. Exempel: *What day is it to-day? And tomorrow? And what day was it yesterday? What month is it? Is it winter or summer?*

En stor, tydlig engelsk väggalmanack kan hjälpa till att befästa ordbilden av veckodag och månad. Likaså är det bra att ha veckodagarnas namn på flanellografskyltar samt orden *to-day, tomorrow* och *yesterday*, som eleverna själva får placera i rätt ordning.

Så småningom kan tidsangivelser med klockslag införas men då inskränka sig till hel- och halvtimmar och kvartar, om ej eleverna själva kräver att få lära sig mer. Obs! de speciella svårigheterna med halvtimmar.

InnehållKommentarer2.2.6 med hjälp av
"kedje-frågor"

En form av talövning eleverna emellan, som med fördel kan användas som återkommande drillövning, när eleverna fått en viss vana vid språket, är I'm Karin. Who are you? (Senare My name is Karin. What s your name?) tills alla i gruppen både frågat och svarat. Läraren startar lämpligen "kedjan". Exempel på liknande övningar: I live in Skara. Where do you live? - I am seventeen. How old are you?

2.3 Dialoger

Viss dramatisering i form av enkla dialoger kan så småningom bli aktuell med duktigare elever. T ex utbytande av hälsnings- och artighetsfraser, tal om vädret, ett kort telefonsamtal eller en liten scen från en affär eller restaurang. Scenen behöver inte omfatta mer än ett par tre korta repliker per person. Som utgångspunkt används bandinspelade scener. Stimulerande kan det också vara att någon gång spela in elevernas försök och låta dem lyssna på dessa.

2.4 Friare talövningar

Att i någon större utsträckning på detta stadium kräva fria talövningar av elever, som inte brukar yttra sig så mycket på det egna språket vore orealistiskt. Men i den mån det visar sig, att enstaka elever vill pröva på att "tala engelska" på egen hand, bör detta givetvis uppmuntras. Medan man i den bundna talövningen bör försöka hålla på något så när korrekta formuleringar, kan man i den fria talövningen överse med ganska grova felaktigheter i t ex uttal och ordföljd för att inte döda spontaniteten och intresset.

3 ENGELSKA I VARDAGSLIVET

Syfte

Att göra eleven uppmärksam på, hur många engelska ord han redan använder i sitt dagliga tal.

Att vidga det engelska ordförråd, som eleven har nytta av i praktiska livet.

InnehållKommentarer

3.1 Den engelska vi redan talar

Redan första lektionen skall man göra klart för eleven, att han redan kan tala en hel del engelska, som när han använder ord som bag, tape, spray, shop, Corn Flakes, jumper, scarf, match, hockey och tennis. Vidare att det finns engelska ord som ser ut precis som de svenska, men uttalas litet annorlunda t ex, man, arm, hand, finger, son, post, samt en del, som man trots små skillnader i både uttal och stavning, ändå lätt kan gissa sig till t ex cat, hat, book, foot, sit och drink. I detta sammanhang bör man också tala om, att detta inte är unikt för engelskan, utan att man i många andra främmande språk kan finna ord man känner igen.

3.2 Anknyta till elevernas intressen

Man bör naturligtvis ta vara på alla möjligheter att göra eleven motiverad genom att anknyta till hans intressen.

Idrotten får ofta en framskjutande plats med en mängd facktermer, t ex match, tennis, badminton, racket, serve, out, game, set, walk over, football, center, forward, back, bandy, ice-hockey, off side, icing, spearing, basket-ball, squash, knock out.

Kläder intresserar ofta eleverna. Där finns t ex ord som scarf, jumper, cardigan, pullover, slipover (förklara hur de bildats: pull over, slip over), jacket, blazer, ulster, jeans, knickers, pumps, boots, tight, slim.

Innehåll

3.3 Varudeklarationer

Kommentarer

Vid en mängd tillfällen i det dagliga livet träffar vi på rent engelska beteckningar, som också för särskoleleven kan vara värdefulla att känna till. Det är viktigt att man vid inläringen av dessa har nära samarbete med lärarna i ADL, hemkunskap och slöjd, så att undervisningen kommer in i ett naturligt sammanhang och kan följas upp i praktiken.

Inom livsmedelsbranschen finner vi ibland rent engelsk text på t ex te- och kexförpackningar samt konserver. Samla gärna gamla konserverburkar m m och gå igenom uttryck med frekventa ord.

Exempel: Breakfast tea, orange juice, sliced pineapple, heavy syrup, light syrup, unsweetened, Corn Flakes.

Exempel inom textil och konfektionsbranschen: small, medium, large, stretch, all wool, lamb wool, cotton, nylon, acryl, terylene, orlon.

Allmänna uttryck: Made in....., quality.

3.4 Instruktioner

Exempel på anvisningar på TV- och radioapparater, skiv- och bandspelare: on-off, start-stop, volume, tune, input, output, ear-phones, speaker, R=right, L=left (på stereo), på Coca-cola-burkar och liknande: Lift ring - pull, på tvättanvisningar: Machine washable, på tekniska artiklar: This is not a spray bottle, Important! Do not heat! Shake gently.

4 LÄS-, SKRIV- OCH ARBETS- ÖVNINGAR

Syfte

Att göra eleven något bekant med det skrivna ordet som en helhet och då med tonvikten lagd på mycket frekventa ord och sådana engelska ord och engelskinfluerade uttryck som han stöter på i det dagliga livet.

Innehåll

Kommentarer

4.1 Läsövningar

De ord eleven först möter i skrift skall vara väl bekanta för honom från tidigare hör- och talövningar, så att inte den engelska stavningen förleder honom att använda modersmålets ljudningsmetod. Det får här bli fråga om en ren helordsmetod. Fonetisk skrift används inte i denna engelskundervisning, ej heller lärs några generella stavningsregler in.

Skriftbilden presenteras i anslutning till föremål eller bild av något slag t ex flanellografbild eller stordia. De flesta läromedel är utrustade med bilder och textkort av de mest frekventa ord som går att avbilda. Läroböckerna är också rikt illustrerade och texten sparsam. Läsningen sker under lärarens direkta ledning och upptar endast en liten del av undervisningstiden.

4.2 Skrivövningar

Dessa övningar får främst betraktas som ett medel att befästa vissa ordbilder. De blir också ett hjälpmedel för eleven att kunna utföra vissa arbetsövningar (se 4.3). Det största värdet ligger dock på det psykologiska planet - tillfredsställelsen att kunna visa upp ett synbart bevis på sin kunskap.

Övningen får närmast karaktären av avskrivnings- och ifyllnadsuppgifter. Dessa kan t ex bestå av korta meningar på engelska men med ett ord ersatt av en bild. Eleven skriver av meningen och byter

InnehållKommentarer

samtidigt ut bilden mot det rätta ordet. I en annan form ersätts vissa ord med ett streck och eleven ~~har~~ att välja på att sätta in t ex have eller has, my eller your, Swedish eller English.

4.3 Arbetsövningar

4.3.1 Bildordlista

Så snart ordbilden införts, kan eleverna börja lägga upp en bildordlista. Så småningom bör de i sina arbetspärmar ha ett blad för varje bokstav i alfabetet. I gamla varukataloger och tidskrifter klipps bilder, som klistras in och där ordbilden textas under. Det kommer snart att visa sig nödvändigt att komplettera med bildark, om inte det hela skall bli allt för tidsödande. Det blir ju framför allt substantiv, men även vissa adjektiv (t ex färger) samt räkneord, som går att illustrera entydigt. Bokstäver, som är tacksamma att börja med, där vi finner många frekventa ord, som förekommer på ett tidigt stadium i de flesta läromedel, är B (book, boy, bus, bag, ball, baby, blue, black, brown) och C (cat, car, cap, cup).

4.3.2 Arbetsblad över intresseområde

Intresseområden kan här betyda t ex färger, kroppsdelar, klädesplagg, djur, frukter, flaggor för inövande av nationalitetsord, räkneord, verb och prepositioner. Vissa blad förses lämpligen med en rubrik som Colours, Fruits, What are they doing? Bilder klistras in som i 4.3.1 och förses med text som inte alltid bör vara enstaka ord utan i lämpliga sammanhang korta satser. T ex: The sock is red. The dog is black... The Swedish flag. The Danish flag..... Peter is jumping. Mother is singing.

Innehåll

4.3.3 Grupparbete

Kommentarer

De flesta övningar, som exemplifieras i 4.3.2 lämpar sig väl som grupparbeten. I stället för arbetsbladet tillverkar gruppen nu en plansch eller ett collage. Läraren får räkna med att vid bildanskaffningen hjälpa till med enkla skisser, mallar o d. Fördelen med dessa planscher är att de kan bevaras och sitta uppe i klassrummet långa tider, så att bild-ord mer eller mindre omedvetet nöts in.

Man kan också utnyttja flanellografen till grupparbeten. Mycket av det bildmaterial, som används i den grundläggande läsundervisningen i svenska och i hembygdsundervisningen kan med fördel utnyttjas. Eleverna kan tillverka ordbildlappar till t ex familjemedlemmar och möbler i en heminteriör eller till byggnader, fordon och djur i en exteriör från landet.

5 SÅNGER OCH LEKAR

Syfte

Att ge nöje och omväxling

Att repetera och befästa vissa ordgrupper och språkliga mönster

<u>Innehåll</u>	<u>Kommentarer</u>
5.1 Sånger "med grammatikaliska mönster"	Även om någon egentlig grammatikundervisning inte kan förekomma, kan man ändå i några fall genom sånger försöka nöta in vissa mönster. <u>Exempel</u> : Sången om <u>Pussy cat</u> , där man får presens av have presenterat för varje vers i så många personer man önskar: I have a cat....., You have a cat... He (She, Tom, Ann) has a cat....., We have a cat... osv. Likaså kan man utnyttja <u>Who is afraid of the big bad wolf?</u> när presens av be är aktuellt. I am afraid.... You are afraid....
5.2 Sånger innehållande ord inom olika intresseområden	<u>Exempel</u> : <u>Ten little Indians</u> (räkneord) <u>Head, shoulders, knees and toes</u> (kroppsdelar) <u>Old Mc Donald had a farm</u> (djur)
5.3 Sånglekar	<u>Exempel</u> : <u>The mulberry bush</u> , där vi finner många användbara uttryck som wash our hands, brush our teeth, comb our hair osv.
5.4 Sånger "för nöjes skull"	Det är inte alltid nödvändigt att ha en "pedagogisk baktanke", utan sjungandet skall framför allt få ett egenvärde. Man bör alltid ta hänsyn till gruppens sammansättning och elevernas intressen och t ex inte sjunga för mycket <u>Nursery rhymes</u> (som i och för sig många gånger är trevliga och lätta), om eleverna tycker de är alltför barnsliga.

InnehållKommentarer

Många engelska sånger har eleverna träffat på tidigare (en del på svenska). Exempel: Are you sleeping? The more we are together, My Bonnie och Happy Birthday. Den sistnämnda sjunger man naturligtvis, så snart någon i klassen har födelsedag. Så småningom kan God save the Queen ingå i repertoaren. Man skall inte heller vara rädd för enklare Negro spirituals och Christmas carols och aktuella sånger som We shall overcome eller - vad eleverna säkert är intresserade av - nummer ur musical-, schlager- och poprepertoaren. Om särskild musiklektör finns, är ett samarbete med denne självklart, men engelskläraren skall då alltid noga preparera uttal och innehåll.

5.5 Lekar

Lekar kan ge omväxling och skapa aktivitet i undervisningen. Läraren får med hjälp av förslag i läromedel och genom egen uppfinningsrikedom använda sig av sådana lekar, som kan passa den aktuella gruppen. Här kan endast ett par exempel ges.

5.5.1 Lekar, som övar substantiv, adjektiv och frågestaser

Exempel 1: Läraren har en kasse med olika föremål, en bok, en leksakskatt, ett glas, en penna, en leksaksbil osv, alla föremål som man lärt in namnen på. Läraren håller handen nere i kassen och säger till en elev: I have a present for you. Eleven gissar: Is it a car? ... a dog? tills han gissat rätt. Leken fortsätter, tills alla fått en "present". Vid hop-samlandet kan läraren fråga: Where is the car? eller Who has got the car? och respektive elev får komma fram med sin sak och säga: Here is the car eller I have got the car.

Exempel 2: När man lärt sig namnen på färgerna och en del klädesplagg, kan en variation av

InnehållKommentarer

leken "20 frågor" bli aktuell. Läraren (senare en elev) går ut. Klassen utser en av de närvarande, som den utskickade genom frågor skall gissa sig fram till. Exempel på frågor: Is it a boy or a girl? Is she wearing jeans? .... a jumper? .... a red jumper?

5.5.2 Lekar med aktivitet och träning av verb

Denna lek, som på svenska brukar gå under namnet Gör si - gör så, kan på engelska lekas så, att läraren i snabb följd uppmanar eleverna t ex Stand up, please! Jump, please! Sit down! Läraren följer själv alla uppmaningar, men eleverna skall endast göra efter i de fall tillägget "please" finns med.

5.5.3 Lekar som övar distinkt uttal

Whispering game. Ett mycket kort meddelande, t ex Open the door! Draw a cat! skickas av läraren genom två lag. Sista man i varje lag viskar till läraren eller utför uppmaningen.

6 REALIA

Syfte

Att genom samtal och genom att anknyta till massmedia bredda elevens allmänbildning bl a beträffande andra människors levnadsförhållanden, främst då i Storbritannien och USA.

InnehållKommentarer

6.1 Genom samtal

Läraren bör ta vara på de tillfällen som bjuds att i anknytning till situationer och illustrationer i exempelvis det läromedel man använder påpeka förhållanden och detaljer, som kan betecknas som typiska för engelskt vardagsliv. Exempel: skolväsendet, tedrickandet, cricket-spelet, mjölkbudet, röda brevlådorna, tvåvåningsbussarna.

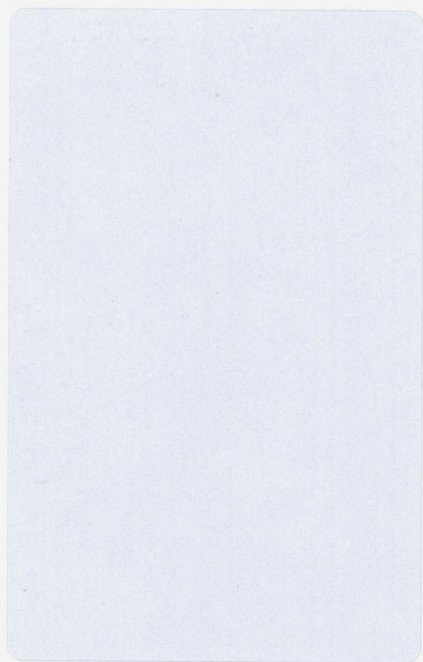
6.2 Via massmedia

Läraren bör också uppmuntra eleverna att utnyttja de möjligheter de har att särskilt genom TV berika känslan för språket och skaffa sig kunskaper om andra människors levnadsförhållanden. Där finns en mängd program av följetongskaraktär både i historisk och modern miljö, som ofta är mycket bra från både språklig och miljömässig synpunkt. Man bör i förväg upplysa om program, som man tror kan vara av värde för eleverna, och sedan följa upp dessa genom diskussioner.

6.3 Publikationer som t ex resebroschyrer

Handwritten text, possibly a title or header, located at the top of the page. The text is faint and difficult to decipher.

Läroplan för särskolan

LsÄ73

II Grundsärskola

Lsä 73:I Allmän del

Lsä 73:II Supplement

1973 UTKOMMER

Förskola

Träningskola / Särskild undervisning

Grundsärskola

Utbildningsförlaget